Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

BÁBA LAURA ILDIKÓ

AZ EVÉSZAVAROK MINT IRODALMI TÉMA A KORTÁRS FINN IFJÚSÁGI REGÉNYBEN

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Dr. Kállay Géza, a Doktori Iskola vezetője

Az uráli népek folklórja és irodalma program
Dr. Csepregi Márta, a program vezetője

A bizottság tagjai:
Domokos Péter, professor emeritus
Fehérvári Győző, PhD
Sz. Molnár Szilvia, PhD
Bereczki András, PhD
Szíj Enikő, PhD
Csepregi Márta, PhD
Dánél Mónika, PhD

Témavezető:
Sirató Ildikó, PhD

Budapest, 2012

TARTALOMJEGYZÉK

1 Bevezetés 5

1.1 A dolgozat felépítése 8

1.2 A vizsgált anyag 9

1.3 A vizsgálati módszer és a disszertációban használt terminológia 11

2 A finn gyermek- és ifjúsági irodalom 15

2.1 Betekintés a finn gyermek- és ifjúsági irodalom történetébe 15

2.1.1 A finn gyermek- és ifjúsági irodalom kezdetei a 19. század közepéig 16

2.1.2 Topelius kora: a 19. század második fele 23

2.1.3 A 20. század első fele 31

2.1.4 A 20. század közepétől napjainkig 39

2.2 A finn gyermek- és ifjúsági irodalom kutatástörténete 51

3 Az evészavarok 56

3.1 Történeti háttér 56

3.2 Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa 58

3.2.1 Klinikai tünetek 58

3.2.2 Kórlefolyás 59

3.2.3 Elterjedtség 60

3.3 Az anorexia és a bulimia nervosa magyarázati modelljei 62

3.4 Egyéb evészavartípusok 64

4 Az evés, étel és az evészavarok kulturális jelentései 66

4.1 Az orális aktivitás kulturális és lélektani vonatkozásai 66

4.1.1 Evés és erő, evés és hatalom 68

4.1.2 Evés és szeretet, evés és közösség 69

4.1.3 Evés és élet, evés és tudás 71

4.2 Az evészavarok kulturális jelentései 72

5 Az evészavarok mint téma a finn irodalomban 77

5.1 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásai 78

5.1.1 A finn ifjúsági irodalom evészavarokat ábrázoló alkotásai 78

5.1.2 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásainak fogadtatása 85

5.1.3 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásainak kutatástörténete 91

5.2 Az evészavarok mint téma a finn felnőtt irodalomban 95

6 A vizsgált regények összehasonlító elemzése 97
6.1 Az étel és az evés szerepe a gyermek- és ifjúsági irodalomban 98
6.2 A narráció 100
6.2.1 Az elbeszélőmód és a fokalizáció 100
6.2.2 Az elbeszélő megbízhatósága és az olvasó bevonása 105
6.2.3 A szöveg felépítése 108
6.3 A főszereplők, illetve az evészavar által érintett szereplők karaktere 110
6.3.1 Előtérben a női jelleg 110
6.3.2 Életkor, meghatározó karakterjegy 112
6.4 Családi háttér, a családtagok szerepe 116
6.4.1 Családtípusok 116
6.4.2 Társadalmi környezet, a szülők foglalkozása 118
6.4.3 Az apa alakja és az apa–lánya-kapcsolat 120
6.4.4 Az anya alakja és az anya–lánya-kapcsolat 121
6.4.5 Testvérek 126
6.4.6 Nagyszülők 127
6.5 Az evészavarok bemutatása 129
6.5.1 Az evészavar kialakulása és a hátterében álló okok 130
6.5.2 A tünetek és az evészavarral járó életmód ábrázolása 134
6.5.2.1 A napi rutin 134
6.5.2.2 Naturalista ábrázolásmód – testképzavar, testi tünetek, önhánytatás 135
6.5.2.3 Az étel és az evés kiváltotta érzések 139
6.5.2.4 A kontroll kérdése 140
6.5.2.5 Az evészavar mint nyílt téma 144
6.5.3 A környezet reakciója 145
6.5.4 A gyógyulás lehetősége és az odáig vezető út 149
6.5.4.1 A halál mint intő példa 151
6.5.4.2 A románc mint támasz és egyéb összefüggései az evészavarral 153
6.5.4.3 Az én hatalma 158
7 A kiemelt regények részletes elemzése 159
7.1 Hannele Huovi: *Madonna* (1986) 160
7.1.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között 160
7.1.2 Az evészavar ábrázolása 161
7.1.3 Az étel és az evés szimbolikus jelentése 165

7.1.4 A nőiség mint központi téma 168
7.1.5 A központi szimbólumok 171
7.2 Kira Poutanen: *Ihana meri* (2001) 176
7.2.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között 176
7.2.2 A női identitás mint központi téma 177
7.2.3 A férfi–nő hierarchia 180
7.2.4 Az anya–lánya viszony 182
7.2.5 A központi kép 186
7.3 Laura Honkasalo: *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001) 190
7.3.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között 190
7.3.2 Az elbeszélői szerkezet 191
7.3.3 Az anorexia ábrázolása a regényben 192
7.3.4 A felnőtt identitás mint téma 197
7.3.5 A többi cselekménynszál és az ezek révén megjelenő témák 200
7.4 Puskala: *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) 204
7.4.1 A regény bemutatása 204
7.4.2 A mű helye az evészavar-ábrázolások között 205
7.4.3 Étel, evés, evészavar a regényben 207
7.4.4 A cím szimbolikája és a regényben megjelenő témák 212
7.5 Összefoglalás 216
8 Összefoglalás és további lehetséges kutatási irányok 219
Felhasznált irodalom 224
Szépirodalom 224
Szakirodalom 225
Kézikönyvek, bibliográfiák 232
Újság- és magazincikkek, sajtóközlemények 234
Internetes források 234
Statisztikák, adatbázisok 236
Szakdolgozatok, tudományos fokozatért írt, nyomtatásban még nem megjelent dolgozatok, előadások 237
Szóbeli források 237
Függelék
1 A gyermek- és ifjúsági irodalom Finnországban – 2010 238
2 Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa főbb különbségei 239

1 BEVEZETÉS

Az utóbbi években újból egyre több finn szépirodalmi és azon belül is gyermek- és ifjúsági mű jelenik meg Magyarországon, amelyek túlnyomó többsége kortárs alkotás. A fellendülés hátterében az egyes művek értékein túl nem kis részben a FILI – Finnish Literature Exchange nyújtotta támogatási formák állnak.[1] A Finn Irodalmi Társaság (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS) részlegeként 1977-ben alapított, Helsinkiben működő szervezet célja a finnországi irodalom külföldi megismertetése, aminek érdekében különböző pályázati módozatokkal támogatja annak fordítását és külföldi megjelentetését. A gyakran forráshiánnyal küszködő magyarországi kiadók számára így – akár a más országokban megjelent irodalmi alkotásokkal összevetve is – elérhetőbbé válik a finnországi irodalom megjelentetése. Mindezt alátámasztja az is, hogy az utóbbi évek megjelenései döntően néhány kisebb kiadóhoz köthetők: Cartaphilus, Cerkabella, Napkút, Nyitott Könyvműhely.[2] Ide sorolandó a Polar Alapítvány és a Valo-Art Bt. gondozta Polar Könyvek-sorozat is, amely kiemelt említést érdemel, lévén kifejezetten észt, finn[3] és skandináv művek közreadására született. Ugyancsak érdemes megemlíteni az utóbbi években nemzetközi sikert arató Sofi Oksanen (sz. 1977) műveinek magyar kiadóját, a Scolart, amely egy alkalommal szintén élt a FILI kínálta támogatási lehetőséggel.

A fent említett kiadók közül gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásokat jelentetett meg a Cartaphilus, a Cerkabella és a Napkút, továbbá a Pongrác és a Móra is, előbbi szintén kis kiadóként.[4]

---

[1] Ezt igazolja, hogy az utóbbi években magyarul megjelent finnországi irodalmi művek nagy része szerepel a FILI támogatta kiadványok listáján (l. http://www.finlit.fi/fili/en/tuet/myonnetyt/index.html v. http://www.finlit.fi/fili/fi/tuet/myonnetyt/index.html). Mivel a FILI támogatásait utólag, a könyvmegjelenés után nem lehet igényelni, adódik a feltételezés, hogy – legalábbis részben – a támogatás elnyerése teszi lehetővé a kötetek megjelentetését. A szervezet működéséről és a támogatásával Magyarországon megjelent művekről l. Vid Gabriella szakdolgozatát: A FILI – az irodalomcserének és az olvasásnak elkötelezett finn szervezet – küldetése és működése. Budapest: ELTE, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 2012.

[2] 2011 augusztusától jogutódja a Libri Könyvkiadó. A Nyitott Könyvműhely gondozásában jelent meg Risto Isomäki *Elsodort világok* (2010) c. thrillere és az az alapján készült, azonos című képregényalbum (2010, alkotói: Petri Tolppanen, Jussi Kaakinen), Kati Kovács *Paprikás rapszódia* (2009) c. képregényalbuma és Anna Mari Mäki *Zárt helyek igézete* (2008) c. novelláskötete.

[3] Matti Yrjänä Joensuu *A nyomozó* (2000), Hannu Mäkelä *Anya* (2008), Ranya Paasonen *A nap állása* (2006), Hannu Raittila *Semmiben meg nem fogyatkozom* (2002), Pirkko Saisio *Betonéjszaka* (2007) és Joni Skiftesvik *Akit állva temettek el* (2003) c. regénye, továbbá Leena Krohn *Donna Quijote és más városlakók* (1998) c. elbeszéléskötete, a *Mai finn drámák* (2009) c. antológia, valamint egyéb színművek.

[4] Cartaphilus: Mauri Kunnas több képeskönyve, pl. *Kutya egy Kalevala* (2011).
Cerkabella: Aino Havukainen és Sami Toivonen *Tatu és Patu-* (2007-től), ill. Kristiina Louhi *Tomi-* (2007) sorozatának képeskönyvei, Timo Parvela és Virpi Talvitie *Mérleghinta-* mesetrilógiája, Sinikka és Tiina Nopola *Sáskalapka és Szőrmamuszka világgá megy* (2007) c. gyermekregénye, Kira Poutanen *A csodálatos tenger* (2009) c. ifjúsági regénye és Pekka Vuori *A Mikulás otthona, Korvatunturi* (2007) c. mesekönyve.

Mivel a kortárs finn irodalom ily módon egyre nagyobb teret kap Magyarországon, indokolt elméleti szempontból is foglalkozni vele. Disszertációm témáját szűkebben a gyermek- és ifjúsági irodalomhoz, azon belül is az utóbbihoz kapcsolódóan választottam, mivel véleményem szerint – azzal együtt, hogy ebből a körből eddig döntően gyermekirodalmi alkotások jelentek meg magyar fordításban (vö. 4. lábjegyzet, 4. old.) – érdemes a kortárs finn ifjúsági irodalom, annak is napjaink társadalmi jelenségeit, problémáit tárgyaló vonulatának megismertetése a hazai tudományos közönség előtt. Ez utóbbi ugyanis a hazai ifjúsági irodalom terén napjainkban gyakorlatilag alig van jelen (az ide sorolható, magyar nyelven megjelent művek nagy része fordításirodalom), holott a megjelenített társadalmi problémák – alkoholizmus, kábítószer-függőség, iskolai erőszak, bűnözés, munkanélküliség, a fogyatékkal élők helyzete, egyéb testi és lelki betegségek, a csonka és mozaikcsaládokon belüli viszonyok stb. – Magyarországon is jelen vannak. Ugyanakkor mindkét magyarul eddig megjelent kortárs finn ifjúsági regény – Hanna-Marjut Marttila *Filmszakadás* és Kira Poutanen *A csodálatos tenger* c. alkotása – ehhez az irányvonalhoz sorolható. A kortárs finn ifjúsági irodalom emellett nemcsak témáiban, de célközönségét tekintve is bővebb a magyarnál: míg a kortárs magyar ifjúsági művek többsége a kiskamasz korosztálynak szól, az ún. *fiatal felnőtt irodalom* (f. *nuorten aikuisten kirjallisuus*, ang. *young adult fiction*) Magyarországon megint csak alapvetően a fordításirodalom révén van jelen.[5]

A kortárs finn ifjúsági regény realista irányzatán belül disszertációm az evészavarokat megjelenítő alkotásokat vizsgálja. Választásom egyik indoka, hogy az érintett művekben az evészavarok hátterében legtöbbször az identitáshoz kapcsolódó kérdések állnak, így ezen alkotások illeszkednek az ifjúsági irodalom egyik hagyományosan népszerű vonulatába, az identitáskeresés tárgyalásába. A hagyományba illeszkedés mellett ráadásul azt a megközelítésmódot is jól jellemzik, ahogyan az utóbbi évek finn ifjúsági regényei az identitáskérdéseket tárgyalják: ezek éppen a – korporalitás értelemben vett – testiségen, valamint a szexualitáson keresztül jelenítik meg az identitással összefüggő problémákat(Huhtala 2006, 13; 2007, 142).

Napkút: Tove Jansson *Múmin*-meseregényei (2006–2010).
Pongrác: Timo Parvela: *Ella és barátai* (2010), *Ella újabb kalandjai* (2010).
Móra: Tove Jansson *Múmin*-köteteiből (*A láthatatlan kisgyerek*, 1989; *Varázskalap a Múminvölgyben*, 1994/2004), valamint az általa teremtett karakterek felhasználásával készült lapozgatókból, Hanna-Marjut Marttila *Filmszakadás* (2009) c. ifjúsági, illetve Siri Kolu *Mi, Banditáék* (2012) c. gyermekregénye.

[5] Kivételként erre és a kortárs társadalmi jelenségek tárgyalására Sohonyai Edit regényei említhetők, pl. az *Engem szeress!* és a *Kockacukor* (Móra, 2009, 2012).

A témának emellett többféle magyarországi vonatkozása van. Az elmúlt években két olyan finn regény is megjelent magyar fordításban, amelyben központi helyet kapnak az evészavarok: Kira Poutanen fentebb már említett műve mellett Sofi Oksanen *Sztálin tehenei* c. alkotása. Mindkettő szélesebb nyilvánosságot is kapott. Oksanen regényének megjelenését – és ezzel kapcsolatban az írónő 2011. májusi magyarországi látogatását – nagy figyelemmel kísérte a média,[6] sőt, az azóta eltelt időben is fel-felbukkannak említései.[7] A XVIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon (2011), melynek – Magyarország európai uniós elnökségéhez kapcsolódóan – az Európai Unió volt a díszvendége, Finnországot meghívott íróként Kira Poutanen képviselte. Regénye, *A csodálatos tenger* emellett bekerült azon kötetek közé, melyeket a Nemzeti Kulturális Alapon belül létrejött Márai Ideiglenes Irodalmi Kollégium a magyar könyvpiacon megjelenő értékes művek magyar könyvtárakba való eljutását segítő, 2010 novemberében indított Márai-program[8] keretében a könyvtárak figyelmébe ajánl (ún. Márai-lista).[9]

Az evészavarok jelensége emellett az utóbbi években Magyarországon is egyre inkább előtérbe kerül. Magas az elterjedtségük,[10] bővül kutatásuk,[11] és a korábbiakhoz képest nyilvános fórumokon is többször kerül elő tárgyalásuk, ugyanakkor az utóbbit tekintve még mindig nem olyan mértékben, amit a probléma súlyossága indokolna. A téma legtöbbször a bulvármédiában jelenik meg, magyar és külföldi hírességek kapcsán, irodalmi témaként alig találkozni vele. Utóbbira példaként az *Evés-ivás* (2001) antológia[12] két írása, Babarczy Eszter Emlékpogácsa és Erdős Virág Bulemia nervosa [sic!] c.

---

[6] Pl. Dési András: Különböző tejeszacskók. A finn-észt gyökerű Sofi Oksanent a mellékszereplők mellett a múlt érdekli (*Népszabadság*, 2011. május 21.); „Akár húszféle módon is" – Sofi Oksanen író. Kovácsy Tibor interjúja (*Magyar Narancs*, XXIII. évf. 20. sz., 2011. május 19., 30–31.); Sofi Oksanen: Aki otthon marad, rossz nőnek számít. Dömötör Ági interjúja. (*Origo*, 2011. május 15.)

[7] Pl. Karafiáth Orsolya on-line publicisztikájában a férfiakat érintő evészavarokról: Miért gondoltuk, hogy az anorexia a nők betegsége? (*Nők Lapja Café*, 2011. 08. 01.).

[8] http://www2.nka.hu/pages/palyaztatas/marai/00.html

[9] http://www2.nka.hu/pages/palyaztatas/marai/m_list/marai_iik_list.pdf (2/23. old.)

[10] Túry Ferenc (2009, 357) megállapítása szerint a tizenévesek körében az obezitás és az asthma bronchiale után az anorexia nervosa a harmadik leggyakoribb betegség.

[11] Pl. az elmúlt években több disszertáció is született a témában, pl.: Szumska Irena (2004): Evészavarok prevalenciája fiatal magyar nők körében. Pszichoszociális háttérjellemzők, komorbiditás más mentális problémákkal (Semmelweis Egyetem, Mentális Egészségtudomány Doktori Iskola, Magatartástudományi Program); Lukács Liza (2006): Az evészavarok pszichopatológiai és patogenetikai háttértényezőinek vizsgálata egészségpszichológiai megközelítésben (Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola, Alkalmazott Pszichológia Program); Cserjési Renáta (2008): Affect, cognition, awareness and behaviour in eating disorders. Comparison between obesity and anorexia nervosa (Pécsi Tudományegyetem, Elméleti Orvostudományok Doktori iskola, Idegtudományok Doktori Program – Unité Emotion, Cognition et Santé Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education, Université de Louvain); Csenki Laura (2011) Érzelemszabályozás a serdülőkori anorexia nervosaban [sic!] (Pécsi Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola, Evolúciós és Kognitív Pszichológia Program); Krizbai Tímea (2011): Az evészavarok egyes epidemiológiai és pszichológiai vonatkozásai, különös tekintettel az önéletrajzi emlékezetre (Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Pszichológia program).

[12] Az *Alibi hat hónapra* folyóirat első száma. Szerk.: Alexander Brody et al.

novellája, továbbá Galgóczi Dóra *Test a lélek börtönében – Engedj szabadon, Anorexia!* (2010) c. dokumentumregénye és Fejős Éva *Bangkok, tranzit* (2008) c. lektűrje említhető.[13]

Mivel a disszertációm tárgyául választott alkotások – és tágabban a kortárs finn gyermek- és ifjúsági irodalom társadalmi problémákat ábrázoló irányvonala – éppen témájuk, témáik miatt keltették fel figyelmemet, értekezésem elemző fejezeteiben is ez utóbbiakra összepontosítok, a – Magyarországon háttérbe szoruló – tematikai kutatás eszköztárát igénybe véve vizsgálatukkor.[14] Ezzel a gyermek- és ifjúsági irodalom irodalomtudományi megközelítését is erősíteni kívánom, hazánkban ugyanis az irodalom ezen területe marginális az irodalomtudományi kutatások szempontjából. A gyermek- és ifjúsági irodalom irodalomtudományi szemszögű vizsgálatának bővülése azonban hozzájárulhat a szépirodalom körében elfoglalt helyének megerősítéséhez, a felnőtt közönségnek szóló irodalommal egyenrangú voltának széles körű elismertetéséhez.

A fenti okok miatt úgy vélem, hogy az evészavarokat tárgyaló finn ifjúsági regények elemzésével doktori értekezésem egyrészt a kortárs finn gyermek- és ifjúsági irodalom egyik jellemző szegletét világítja meg, másrészt a magyar tudományos élet számára is hozzáadott értékkel bírhat. A továbbiakban előbb ismertetem dolgozatom felépítését (*1.1*), majd rövid összefoglaló keretében bemutatom a vizsgált anyagot (*1.2*), valamint a vizsgálati módszert és az értekezésben használt terminológiát (*1.3*).

1.1 A dolgozat felépítése

A disszertáció a Bevezetést (*1*) követően további hét számozott fejezetből áll, melyekben elsőként a dolgozat szűkebb témájának hátterét igyekeztem megvilágítani több oldalról. A második fejezet így rövid áttekintést nyújt a finn gyermek- és ifjúsági irodalom történetéről (*2.1*), majd felvázolja kutatástörténetét (*2.2*). A harmadik fejezet az evészavarok jelenségéhez kíván hátteret adni egy rövid történeti áttekintés (*3.1*), majd az anorexia nervosa és a bulimia nervosa klinikai tüneteinek (*3.2*), az evészavarok magyarázati modelljeinek (*3.3*), illetve más evészavar-típusoknak (*3.4*) a bemutatása révén. A negyedik fejezet az evés, az étel és az evészavarok kulturális jelentéseit tárgyalja, előbb tágabban az orális aktivitás (*4.1*), majd az evészavarok (*4.2*) tekintetében. Mind az

[13] Emellett a 2009-ben Mátyássy Áron rendezésében forgatott *Átok* c. tévéfilm (forgatókönyv: Gál Péter, Szászi Zsuzsanna, Tóth Csaba, Zakál Edit) főszereplői között szerepel egy anorexia nervosában megbetegedő kamasz lány. Az alkotást a 2010-es Filmszemlén a legjobb tévéfilmnek választotta a szakmai zsűri.

[14] Mivel éppen a gyermek- és ifjúsági irodalom ezen irányzata keltette fel – a kortárs magyar ifjúsági irodalomtól való eltérése okán – a figyelmemet, vizsgálatomat nem terjesztem ki felnőtt irodalmi alkotásokra, noha a tematikai kapcsolódás ezt lehetővé tenné.

evészavaroknak, mind az evéshez és az evészavarokhoz fűződő másodlagos jelentéseknek igen tág szakirodalma van. Mivel ezek kapcsolódnak a dolgozat fő témájához, az evészavarok vizsgálatához a kortárs finn ifjúsági regényekben, célom, hogy képet adjak ezen betegségtípusokról, és betekintést nyújtsak a kulturális jelentések körébe is, ugyanakkor mivel dolgozatom fókuszában nem ezen témák állnak, nem törekszem kimerítő összefoglalásra. Áttekintéseimet ezért néhány kiválasztott munkára alapozom.

A fentieket követően az ötödik fejezet az evészavarok mint irodalmi téma megjelenését vizsgálja a finn irodalomban, a korábbiaknál (*1.2*) részletesebben is bemutatva a disszertációban vizsgált ifjúsági műveket, fogadtatásukat és kutatástörténetüket (*5.1*), valamint a felnőtt irodalom körére is kitérve (*5.2*). A disszertáció ezt követően két elemző fejezetben foglalkozik részletesen a vizsgált művekkel. A hatodik fejezet a regények összehasonlító elemzését tartalmazza, általános jellemzők, illetve az azoktól való eltérések mentén. A hetedik fejezet négy választott regény[15] részletes elemzését adja, döntően a bennük felmerülő tematika és az ehhez kapcsolódó központi szimbólumok szempontjából. Az itt tárgyalt alkotások között három anorexiaábrázolás – Hannele Huovi: *Madonna* (*7.1*), Kira Poutanen: *Ihana meri* (*7.2*), Laura Honkasalo: *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (*7.3*) – és egy bulimiaábrázolás – Sirpa Puskala: *Euroopan pehmeimmät huulet* (*7.4*) – található.

A nyolcadik fejezet összefoglalja az elemzések során megállapítottakat, és további lehetséges kutatási irányok felvázolására törekszik. Ezt követően a dolgozat a felhasznált irodalom jegyzékével és a függelékekkel zárul.

1.2 A vizsgált anyag

Dolgozatomban a kortárs finn ifjúsági regényekben vizsgálom az evészavarok irodalmi tárgyként való megjelenését. Az érintett regények kiválasztásához az alapot a Lastenkirjainstituutti[16] [Gyermekkönyvintézet] gyűjteményének elektronikus adatbázisa (*Onnet*) adta. Az intézmény könyvtára gyűjti az országban megjelenő gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásokat, valamint az ezekre vonatkozó finnországi és nemzetközi szakirodalmat. A könyvtári gyűjtemény mintegy 65–70 000 címet ölel fel, amiből bő 40 000 szerepel az elektronikus katalógusban, benne a teljes szakirodalmi állománnyal, valamint az összes 1920 előtt, illetve 1992 után megjelent szépirodalmi alkotással. Mivel az evészavarok megjelenése a finn ifjúsági irodalomban az utóbbi bő két évtizedre tehető

[15] A részletes elemzésben szereplő regények kiválasztásai szempontjairól l. a 7. fejezet bevezetőjét, 153. old.
[16] Az intézményről bővebben l. *2.2.*, 54. old.

(vö. Lappalainen 2006, 137 és Rättyä 2007, 41), az intézet *Onnet*-katalógusa jól használható kiindulópontot jelent a vizsgálat tárgyává tehető művek összegyűjtéséhez. Ezt a feltevést igazolja, hogy a témára vonatkozó szakirodalmat és több más finnországi könyvtár tematikus könyvlistáit, továbbá internetes olvasói fórumok könyvajánlásait figyelembe véve mindössze egyetlen olyan ifjúsági műre akadtam, amely nem szerepel az *Onnet* találatai között: ez Inka Nousiainen *Kivienkeli* c. regénye.

Az *Onnet* katalógus a *syömishäiriö/t* [evészavar/ok], *anoreksia* [anorexia] és *bulimia* keresőszavak alapján – az egyező találatokat kiszűrve – összesen 37 szépirodalmi alkotást jelentet meg, melyek közül 29 ifjúsági mű. Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa mint irodalmi téma csak ez utóbbiakban jelenik meg, a további találatok gyermekversek, mesék és képes- vagy lapozgató könyvek, amelyekben falánk vagy éppen válogatós kisgyermekek szerepelnek, esetleg más módon témájuk az evés. Ugyanígy a találatként szereplő ifjúsági művek körében is előfordulnak olyanok, amelyek torkos és akár kisebb-nagyobb mértékben túlsúlyos fő- vagy mellékszereplőjük miatt kerülhettek az 'evészavar(ok)' tárgyszó alá.[17] A fennmaradó alkotások között két novella (Erika Linna: Sininen sydän, 1997, [Kék szív]; Leena Leskinen: Teatterikouluun!, 2001, [Irány a színművészeti!]) és egy önéletrajzi jellegű, szintén rövid terjedelmű – mintegy 40 oldalas – írás (Anu Tiainen: *Auta minut alkuun*, 1986, [Segíts nekem az elején]) szerepel, ezeket azonban műfaji eltérésük okán nem tárgyalom részletesebben.

A fent említett, az evés témáját más szemszögből megjelenítő vagy műfaji eltérésük okán kieső alkotásokat, továbbá a Finnországban fordításban megjelent[18] és a finnországi szerzőktől külföldön fordításban megjelent[19] műveket leszámítva a keresés adta találatok közül – kiegészítve az *Onnetben* a kérdéses keresőszavak alatt nem szereplő Nousiainen-regénnyel – a választott szemszög alapján az alábbi tizenöt mű adja a vizsgálat tárgyát:

Hannele Huovi: *Madonna* (1986)
Pirkko Talvio: *Levoton Tuhkimo* (1987) [Nyugtalan Hamupipőke]
Inka Nousiainen: *Kivienkeli* (1993) [Kőangyal]
Katja Pirttimäki: *Nuoren tytön aakkostanssi* (1995) [Egy fiatal lány ábécétánca]
Sirpa Puskala: *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) [Európa legpuhább ajka]
Emma Marjakangas: *Ei yksin* (1997) [Nem egyedül]
Tuula T. Matintupa: *Lasilintu* (1998) [Üvegmadár]

[17] Hietala, Mirjami 1977: *Tapahtui keltaisessa talossa*; Parkkola, Seija – Niina Repo 2004: *Jalostamo*.
[18] Cras, Bengt-Åke (2001): *Ajojahti* (*Raka spåret*, 1998); Wilson, Jacqueline (2000): *Mieletön kalorikammo* (*Girls under Pressure*, 1998); White, Kirsty (1999): *Rakastaako kundit laihoja?* (*Will He Love Me if I'm Thin?*, 1998); Bell, Julia (2003): *Ahmatti* (*Massive*, 2002); von Ziegesar, Cecily (2003): *Gossip Girl – Eliittinuoret* (*Gossip Girl*, 2002); von Ziegesar, Cecily (2004): *Gossip Girl 2. – Tiedät, että rakastat minua* (*Gossip Girl – You Know You Love Me*, 2002); Rosoff, Meg (2005): *Poikkeustila* (*How I Live Now*, 2004); Brashares, Ann (2010): *Pajunkissat ja kasvun kesä* (*3 Willows: The Sisterhood Grows*, 2009).
[19] Huovi regényének svéd és dán, valamint Poutanen regényének dán fordítása. L. még 90. old., lábjegyzetek.

Asta Ikonen: *Mia & muutosten kevät* (1999) [Mia & a változások nyara]
Kirsti Ellilä: *Emma ja naapurin Romeo* (2001) [Emma és a szomszéd Rómeó]
Laura Honkasalo:[20] *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001) [Húgom, az angyalcsontú lány]
Kira Poutanen: *Ihana meri* (2001) (*A csodálatos tenger*, 2009)
Reija Kaskiaho: *Pientä purtavaa* (2002) [Egy kis harapnivaló]
Salla Simukka: *Minuuttivalssi* (2004) [Perc keringő]
Outi Ikonen: *Annika ja Amerikan unelma* (2005) [Annika és az amerikai álom]
Kirsti Kuronen: *Piruettiystävyys* (2010) [Piruettbarátság]

1.3 A vizsgálati módszer és a disszertációban használt terminológia

Dolgozatomban két fő szempontból vizsgálom az evészavarokat ábrázoló finn ifjúsági regényeket. Egyrészt az evészavarok megjelenítése szempontjából átfogó képet törekszem adni róluk összehasonlító elemzésükkel, másrészt néhány kiválasztott alkotás esetében részletesen vizsgálom az evészavar-ábrázolásokban megjelenő tematikát és az ehhez kapcsolódó központi szimbólumokat. Elemzésemet az érintett művekből vett részletekkel támasztom alá. Az idézeteket finn eredetiben és – mivel dolgozatom magyar nyelvű, továbbá az érintett regények Poutanen alkotásának kivételével hazánkban eddig nem jelentek meg – saját fordításomban magyar nyelven egyaránt megadom.

Elsőként dolgozatom vizsgálati körével kapcsolatban az ifjúsági regény fogalmát érdemes körüljárni. A megnevezés nem műfajt takar, hiszen egyik összetevője a célközönséget veszi alapul, a regény különböző műfajai az ifjúsági regények csoportján *belül* értelmezhetők.[21] Az ifjúsági regények kategóriája a 19. század végén alakult ki, amikor a gyermek- és ifjúsági irodalom bővülésével elkülönültek a különböző életkorú közönségnek szánt formák, és a meséken túl más fiktív prózaműfajokat is kezdtek kínálni a fiatal olvasóknak. További célközönség-alapú kategóriaként említhető a lány- és fiúregényekre bontás, amely már az ifjúsági regény történetének kezdeti korszakaiban is megfigyelhető (vö. 34. old.). A célközönség megnevezés azt is magában rejti, hogy a

[20] Honkasalo egy korábbi regénye részben szintén ide kapcsolható. A *Metsästä tuli syöjätär* (2000, [Az erdőből előjött a boszorkány] – l. még *8*, 220–221. old.) főszereplőjéről többször is elhangzik, hogy fogyott, és alig eszik, amiből a műben ábrázolt lelki problémák figyelembe vételével könnyen arra lehet következtetni, hogy anorexia nervosában szenved. Mivel azonban a betegség nem jelenik meg hangsúlyos tárgyként a műben, és közvetlen utalás sincs rá vonatkozóan a szövegben, a regényt nem vettem be a vizsgált alkotások körébe.

[21] Vö. Szerdahelyi definícióját: *„a műfaji felosztás az irodami szövegek olyan csoportosítása, amelynek alapja nemcsak egyetlen, hanem legalább két megkülönböztetési szempontot tükröz, s ezek közül az egyik mindig külső formai-elvont formai, a másik tematikai-tartalmi.”* (1997, 13–14). Szerdahelyi meghatározását Wellek és Warren meglátásaira alapozza: *„[A] műfajt az irodalmi művek olyan csoportosításaként kell felfogni, melynek alapja elméletileg mind a külső forma (meghatározott versmérték vagy szerkezet), mind pedig a belső forma (magatartás, tónus, szándék – durvábban fogalmazva: téma és közönség).”* (Wellek–Warren 2002, 238)

besorolás elsősorban azon alapul, kiknek *szánják* (a szerző és/vagy a kiadó)[22] a szóban forgó alkotást, nem azon, hogy kik válnak végül olvasójává. Az érintett korosztály nem feltétlenül csak ifjúsági regényként kategorizált regényeket olvas: egyrészt az idők során sok olyan irodalmi alkotás vált elsősorban a fiatalok olvasmányává, amely eredetileg nem (csak) ezen korosztály számára íródott vagy jelent meg, másrészt a tizenéves korosztály a nem ifjúságiként felcímkézett alkotásokból is válogat. Az irodalmi kánonban és a köztudatban is napjainkig megfigyelhető azon hierarchia, amelyben a fiatalkorúaknak szánt alkotásokat alacsonyabb rangúnak tekintik a felnőtteknek szóló műveknél. Ez tükröződik például a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások irodalmi fórumokon (kritikák, könyvajánlók, irodalomtörténetek stb.) való ritka megjelenésében, de akár abban is, hogy a könyvesboltokban a felnőtteknek szóló fiktív irodalmi alkotások szépirodalom néven szerepelnek, míg a fiatalabb korosztályoknak szóló szintén fiktív irodalmi alkotások gyermek és ifjúsági irodalom megnevezés alatt, azaz elkülönítve a szép-, „igazi" irodalomtól.[23]

Az evészavarok köréből (vö. *3.4*) jelen dolgozatomban az anorexia és a bulimia nervosa irodalmi megjelenéseivel foglalkozom. Ezzel az elemzendő anyag körének leszűkítése érdekében kizártam vizsgálati körömből a legelterjedtebb evészavart, az obezitást. A kövérség irodalmi megjelenítésének feltérképezése további kutatás tárgya lehetne (vö. *8*, 219. old.).

Disszertációm összehasonlító elemző fejezetének kiindulópontját Päivi Lappalainen Anarkiasta anoreksiaan: Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa (2006) [Az anarchiától az anorexiáig: Az étel jelentéséről a gyermek- és ifjúsági irodalomban] c. tanulmánya adja. Noha az utóbbi években több cikk, szak- és tudományos fokozatért írott dolgozat is született Finnországban, amely az evészavarokat tárgyaló szépirodalmi műveket vizsgálja, Lappalainen írása az egyetlen, amely ezt átfogóan teszi, a továbbiak egy vagy néhány választott alkotást állítanak a fókuszba.[24] Disszertációmban ugyanakkor a Lappalainen által vizsgált kört is kiterjesztem a cikke születése óta eltelt időszakban megjelent, illetve a korábban kiadott, ám általa nem tárgyalt ifjúsági regényekkel. Lappalainen a finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásait elsősorban a cselekmény és a karakterek szempontjából elemzi, noha kitér az elbeszélőmódra is. Szempontjait némileg

[22] Sokszor kifejezetten kiadói és/vagy könyvterjesztői döntés az ifjúsági regényként történő besorolás, így például Kira Poutanen jelen dolgozatban is tárgyalt *Ihana meri* c. regénye esetében. (Poutanen, 2011)
[23] Az utóbbi években Magyarországon is több fórum (pl. honlapok, blogok, a Magyar Gyermekirodalmi Intézet) jött létre, amely a gyermek- és ifjúsági irodalmi helyzetének megerősítését célozza.
[24] Vö. *5.1.3*, 92–93. old.

átstrukturálva és kiegészítve veszem elemzésem vezérfonalául, bizonyos pontokon azonban vitatom megállapításait.

A négy kiválasztott regény részletes elemzésében elsősorban a szövegekben megjelenő témákra és az ezekhez kapcsolódó főbb szimbólumokra koncentrálok. Bár a tematikai elemzés az 1960-as, 1970-es évek során a posztstrukturalista irodalomtudományi irányzatok térhódításával háttérbe szorult, az 1980-as évek végétől kezdődően nemzetközileg ismét népszerűbbé vált. Terminológiáját tekintve korántsem egységes ez a kutatási ág: egyrészt a témát érintően is különböző felfogások (és ennek megfelelően definíciók) születtek, másrészt eltérés tapasztalható a különböző nyelvterületeken használt megnevezések között is (vö. Pyrhönen 2004, 30–39; Suomela 2001, 141–143). Az alábbiakban elsősorban az általam kiindulópontnak vett meghatározásokat tekintem át.

A *téma* (ang. *theme*, finn *teema*) Prince és Rimmon-Kenan nyomán azt fejezi ki, amiről a szövegben szó van.[25] Közel áll a *tárgy* (ang. *subject*, finn *aihe*) fogalmához, hiszen ez utóbbi is arra a kérdésre válaszol, hogy miről szól a szöveg. Míg a tárgy ezt konkrét módon teszi – a válasz egy vagy több, személyeket, helyszíneket vagy eseményeket leíró főnév –, addig a téma valamely absztrakt fogalommal vagy frázissal adható meg, és meghatározása előfeltételezi a szöveg értelmezését az olvasó részéről (Suomela 2001, 142–144). Ezért míg egy adott mű tárgya objektívan leírható, addig témájának meghatározása szubjektív: míg ugyanazon alkotás tárgyát olvasói feltehetően többé-kevésbé azonos módon határozzák meg, addig témáját tekintve előfordulhatnak nagyobb különbségek az értelmezések fényében.

A téma további rokon fogalma a *motívum*, amelyet zömében – a témához hasonlóan – az interpretáláshoz kapcsolódó jelentésegységnek tekintenek, és így csak dimenziójában tér el a témától: annál kisebb és konkrétabb tematikai egységet jelöl.[26] Míg a téma a szöveg nagy részét, vagy akár teljes egészét lefedheti, a motívum lényegesen kisebb egységhez kötődik. A témára, illetve motívumra bontás ugyanakkor szöveghez kötött, nem általános érvényű: ami egy adott műben motívumként jelenik meg, másutt témává emelkedhet, és fordítva. (Suomela 2001, 144)

---

[25] Gerald Prince, 1992: *Narrative as Theme: Studies in French Fiction*. Lincoln: University of Nebraska Press. p. 1, 3. (Hivatkozik rá Suomela 2001, 142.)
Slomith Rimmon-Kenan, 1995: What Is Theme and How Do We Get At It? *Thematics: New Approaches*. Eds.: Claude Bremond – Joshua Landy – Thomas Pavel. Albany: State University of New York Press. 9–19. p. 9. – Idézi Suomela 2001, 142.

[26] A motívum ezen felfogása alól kivételt jelentenek az orosz formalisták, akinél a motívum az elbeszélő szöveg legkisebb lehetséges tényezője, így több, mint az interpretálás jelentésegysége: elsősorban az elbeszélő szerkezet része (Suomela 2001, 144).

Dolgozatomban a motívumok szintjén nem elemzem a szövegeket, említek azonban fő vagy központi, illetve mellék- vagy további témákat az egyes művekkel kapcsolatban. Utóbbiak alatt az érintett szövegek jelentős részén végigvonuló, ugyanakkor az én értelmezésemben a központi szerepet betöltő téma mellett valamelyest háttérbe szoruló jelentésegységeket értem.

Suomela (2001, 153) röviden jellemzi a tematikus elemzésmód két válfaját is. Ez utóbbiak közül az általa szintagmatikusnak (avagy horizontálisnak, dinamikusnak) nevezett megközelítésmód a témára mint adott szövegen belüli témára összpontosít, a témát a szöveg funkcionális, a formát és tartalmat egybeszövő hálójának lényegi részeként kezeli, míg a paradigmatikus (vertikális, statikus) vizsgálati mód a szövegközöttiséget állítja a középpontba, és a témák szövegről szövegre történő mozgásával illetve fejlődésével foglalkozik, mind szinkronikus, mind diakronikus viszonylatban. Ennek alapján vizsgálatomban mindkét megközelítésmód megjelenik: a négy kiválasztott alkotás részletes elemzése a szintagmatikus nézőpontot képviseli, míg maga a témaválasztás, a teljes vizsgálati kör a paradigmatikus szemszöget példázza.

Bevezetőm zárásaként szeretnék köszönetet mondani a disszertációm megírásához nyújtott segítségért témavezetőmnek, Dr. Sirató Ildikónak, Az uráli népek folklórja és irodalma doktori program vezetőjének, Dr. Csepregi Mártának, Sz. Molnár Szilviának, a Lastenkirjainstituutti korábbi és jelenlegi igazgatójának, Kaisu Rättyának és Maria Ihonennek, valamint az intézet könyvtárát vezető Päivi Nordlingnak, kollégáimnak és doktorandusz társaimnak, továbbá a dolgozatom megírása során nyújtott támaszukért családomnak és barátaimnak. Szeretném megköszönni bírálóimnak, hogy elvállalták disszertációm értékelését.

2 A FINN GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI IRODALOM

Mivel a finn gyermek- és ifjúsági irodalom Magyarországon szélesebb körben nem ismert, dolgozatom szűkebb témájának kontextusba helyezéséért jelen fejezetben arra törekszem, hogy összefoglalót adjak történetéről (*2.1*) és kutatástörténetéről (*2.2*). Előbbi során kitérek a finn felnőtt irodalommal kapcsolatos vonatkozásokra, valamint a dolgozatban vizsgált anyag okán kiemelten kezelem az ifjúsági regény finnországi történetét. A kutatástörténetről itt adott összefoglaló általános jellegű, dolgozatom szűkebb témájának kutatástörténetére a finn ifjúsági irodalom evészavarokat tárgyaló művei kapcsán, az *5.1.3* alfejezetben térek majd ki.

2.1 Betekintés a finn gyermek- és ifjúsági irodalom történetébe

A finn gyermek- és ifjúsági irodalom történetének áttekintéséhez elsőként magát a vizsgált területet kell körülhatárolni. Mivel ezt az összefoglalót háttérül szánom dolgozatom szűkebb témájához, és nem ez a téma jelenti kutatásom célpontját, terjedelmi okokból nem vizsgálom részletesen a gyermek- és ifjúsági irodalom fogalmának eltérő meghatározásait, ehelyett az utóbbi évek finnországi gyermek- és ifjúsági irodalomtörténeti tanulmányainak megközelítésmódját veszem át. Ebből fakadóan az áttekintés elsősorban az írásban megjelent, gyermekeknek és fiataloknak szánt művekre koncentrál. A korai időszakok (a kezdetektől a 19. század végéig) esetében a szépirodalmi alkotások mellett egyes nem szépirodalmi műfajokat is sorra veszek (ábécés- és olvasókönyvek, katekizmusok, ismeretterjesztő munkák), hiszen ezek döntő szerepet játszottak a fiatal korosztályoknak szóló irodalom kialakulásában, mivel az kezdetben elsősorban pedagógiai funkcióval bírt (vö. Ihonen 2003, 13). Szintén a kezdeti idők jellegzetességeiből fakadóan ezen korszak esetében kitérek a fordításirodalomra is. A későbbi időszakok mennyiségi bővülése miatt azonban terjedelmi okokból eltekintek a fiataloknak szóló ismeretterjesztő irodalom részletes ismertetésétől, a tankönyv-irodalommal pedig ugyanezen okból még érintőlegesen sem foglalkozom. Bemutatásomat a szépirodalomra, azon belül is döntően a finnországi szerzők alkotásaira korlátozom.

Az alábbiakban a nagyobb fordulópontok mentén négy korszakra bontva tekintem át a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom történetét: 1) a finn gyermek- és ifjúsági irodalom kezdetei a 19. század közepéig (*2.1.1*); 2) a 19. század második fele (*2.1.2*); 3) a 20. század első fele (*2.1.3*); valamint 4) a 20. század második felétől napjainkig (*2.1.4*).

2.1.1 A finn gyermek- és ifjúsági irodalom kezdetei a 19. század közepéig

A legkorábbi, fiatalok részére szóló műveket Finnországban a népköltészet egyes, gyermekeknek (is) szánt műfajai jelentik. Az ún. korai kalevalai költészet[27] rétegéből eredeztetik a kutatók az ún. láncdalokat (*ketjuruno*). Ezen korai alkotások eredeti jelentése az idők során feledésbe merült: a kései, 19. századi énekmondók már pusztán gyermekmondókáknak tekintették őket, melyekben az egyes képek és azok egymás közti kapcsolata híjával van a mélyebb értelemnek. A későbbi kutatások ugyanakkor kozmológiai vagy azzal párhuzamba állítható utalásokat fedeztek fel az alkotásokban, köztük az egész észt-karjalai-finn nyelvterületen elterjedt és ma is ismert Onnimanni[28] (< *oltermanni*, 'a falu véne v. céhmester' – vö. *Kielitoimiston sanakirja*) mondókában. (Kuusi 1963b, 192–199)

A bölcsődalok az énekhagyomány leggyorsabban terjedő és variálódó rétegéhez tartoznak, eredetüket a finn népköltészeti kutatások legkésőbb a középkorra[29] vezetik vissza. A műfaj a munkadalok egy változataként alakult ki, hiszen közvetlen célja a gyermek elaltatása volt. Az alkotások mindemellett a gyermek jövőjével kapcsolatos hosszabb távú reményeknek, tervezgetésnek is helyet adtak. Szerkezetüket, képeiket tekintve jellemzően a bűvölők, bájolók, időnként a katolikus imádságok sablonjaiból merítettek. A hangulatot gyakran a halál uralta: az álomba ringatás a halál birodalmába (*tuonela*) vezetett. (Kuusi 1963a, 364–367)

A néphagyomány prózaepikai műfajai közül a mesék egy – kisebbik – része szintén gyermekek számára született (Hako–Simonsuuri 1963, 447). Jellemzően ők adták Ritva Rainio megállapítása szerint az állatmesék közönségét (1963, 455). Gyermekek akkor is jelen voltak a hallgatóság körében, amikor a régi falusi közösségekben a hosszú téli estéken a ház népe regékkel szórakoztatta magát munka közben (Simonsuuri 1963, 478). Mindkét műfaj esetén megfigyelhető az a kettősség, ami a gyermek- és ifjúsági irodalom funkcióját később is jellemzi: a művek egyszerre szolgálnak nevelési és szórakoztatási célokat (Rainio 1963, 456; Hako–Simonsuuri 1963, 452; Simonsuuri 1963, 478).

Az írott gyermek- és ifjúsági irodalom azonban jelentősebb mértékben majd csak a 19. század közepétől merít a népköltészeti forrásból (vö. Kurki-Suonio 1970, 322; 328). Ez a változás – az összetevők egyikeként – egyben egy új korszak kezdetét is jelenti majd.

---

[27] A kalevalai – vagyis kalevala-mértékű (a régi finn népénekek négyütemű trocheusos versformájában íródott) – költészet születését a balti-finn korszakra teszik (Kuusi 1963b, 129).
[28] Innen a Lastenkirjainstituutti folyóiratának és díjának elnevezése, l. 54. old.
[29] Finnországban a 12. század közepétől (az írásos kultúrára való áttérés megindulásától és az első keresztes hadjárat – 1150-es évek – időszakától kezdődően) az 1520-as évekig (a reformáció megindulásáig). (Lamberg 2001, 37, 39)

A legkorábbi, gyermekeknek és fiataloknak szánt könyveket a középkori nemesi udvarokban nevelkedő gyermekek (egyházi) oktatása számára taneszközként íródott kötetek jelentették. A hagyomány a reformáció révén került át a polgári réteg körébe.[30] A legkorábbi gyermekkönyvek így vallásos tankönyvek voltak, amelyek a gyermeket a korszak felfogására jellemzően az ég számára felnevelendő apró felnőttnek tekintették. Ennek megfelelően a szövegek előadásmódja sem igen különbözött a felnőtteknek szánt kötetekben megszokottól. Műfajilag ábécéskönyvek, prédikációk, bibliai történetek, postillák, imádságos könyvek, továbbá szentek és jámbor gyermekek élettörténetei adták a korszak gyermekirodalmának kínálatát. Világi tartalommal a klasszikus nyelvek és erkölcs oktatását szolgáló antik történetekben, életrajzokban és fabulákban, valamint a ranghoz illő viselkedésre tanító kézikönyvekben[31] találkozni. (Kurki-Suonio 1970, 322–324)

A gyermekek olvasástanítása iránti érdeklődés megélénkülése a reformáció azon egyik központi gondolatával állt összefüggésben, hogy magának a hívőnek is képesnek kell lennie olvasni a Bibliát, és ehhez meg kell adni számára a lehetőséget. Mivel az olvasástanítás legmegfelelőbb kiinduló eszközének a reformáció képviselői az ábécéskönyveket tekintették, sok esetben ez utóbbiak váltak az egyes országokban elsőként megjelenő gyermekkönyvekké. (Lehtonen, U. 1990, 14–15)

E felfogás szerint a legkorábbi, gyermekeknek is szóló mű Finnországban Mikael Agricola ábécéskönyve, a legtöbbször 1543-ra datált *Abckiria*.[32] Ezzel kezdi Ulla Lehtonen (1990) is a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom kiadványtörténeti áttekintését. Agricola nyitóversében a fiatalokat is megszólítja célközönségként, az idősek mellett őket is arra biztatva, hogy tanulják meg Isten parancsolatait. Kötete ugyanis a tényleges ábécé, a hangok csoportosítása, szótagolási gyakorlatok és a számnevek mellett magában foglalja több vallásos szöveg[33] finn fordítását is. Lehtonen szerint az, hogy a mű legalább három kiadást[34] megért, jelzi, hogy valóban használták a tanítás során. (Lehtonen, U. 1990, 59)

---

[30] Finnországban a reformáció elsőként a vallásos művek finn nyelvű fordításirodalmát hozta létre. A 17. század második felétől azonban (részben az 1640-ben alapított Turkui Akadémia – egyetem – hatására, részben a közigazgatásban betöltött szerepe miatt) a tisztviselőréteg és az értelmiség körében a svéd nyelv vette át a vezető szerepet, ami a megjelenő művek nyelvi megoszlásában is tükröződik. (Laitinen 1981a, 92–93 és 1981b, 122. *A hasonló jegyzetekben az egyetlen magyar nyelven is elérhető finn irodalomtörténetre, Kai Laitinen áttekintésére hivatkozom, megadva egyben a kötet finn változatának érintett oldalszámait is.*)

[31] Az illemkönyv-irodalom részeként megjelentek a lányirodalom elődjének tekintett, fiatal lányoknak szóló útmutatók is (Kurki-Suonio 1970, 324).

[32] A kötet egyben az első nyomtatásban megjelent finn nyelvű alkotás. Mikael Agricola (1510k.–1557) a finnországi reformáció központi alakja, az ország első evangélikus vallású püspöke (Turku), a finn nyelvű írásbeliség alapjainak megteremtője. Utóbbi miatt nevezik a finn írott nyelv, illetve a finn irodalom atyjának is. (vö. Laitinen 1981a, 88 és 1981b, 113–116)

[33] Tízparancsolat, hittételek, Miatyánk, Üdvözlégy, a szentségek és egyes áldások (Lehtonen, U. 1990, 59).

[34] 1543, 1549k, 1559 (Lehtonen, U. 1990, 59).

Agricola művénél azonban nagyobb hatása volt id. Juhana Gezelius püspök 1666-ban *Ett rätt barna-klenodium* [Egy igazi gyermekkincs] címmel svéd, *Yxi paras Lasten tawara* (később *Lasten paras tawara*) [A legjobb mű gyermekeknek] elnevezéssel finn nyelven közreadott ábécéskönyv-katekizmusának:[35] 250 év alatt több mint 100 kiadást ért meg. Ezek egy része az eredeti kötet mintájára tartalmazta az ábécét, a katekizmust, kérdéseket, bibliai idézeteket, majd később az Atanáz-féle hitvallást és Dávid bűnbánó zsoltárait. Más kiadásai az ábécéből, a katekizmusból, a korábbinál bővebb kérdésszekcióból, a fontosabb imákból, az Atanáz-féle hitvallásból, és egy „a jámborságunkról szóló tanításból" álltak. Végül a kiadványok egy része pusztán ábécéskönyv volt. (Lehtonen, U. 1990, 24)

Az ábécéskönyvek, olvasókönyvek, katekizmusok és egyéb vallásos tankönyvek később is sokszor vegyes tartalmú kiadványokként jelentek meg. Az ábécéskönyvekkel kapcsolatban érdemes megemlíteni a kakas képének feltűnését (1737-től), ami a kötet végén fogadja az immár olvasni tudót, és az ezt kiegészítő verseket (feltehetően 1810-től). Az első, már világi anyagot is tartalmazó ábécéskönyv Jacob Tengström püspök 1795-ben név nélkül kiadott, svéd nyelvű *Läse-Öfning för Mina Barn* [Olvasási gyakorlat gyermekeimnek] kötete. A mű az előszó, az ábécé és a szótagolási gyakorlatok mellett fabulákat, tanító-nevelő elbeszéléseket, életvezetési tanácsokat és aforizmákat, vallásos szellemű nevelő dialógusokat és imádságokat tartalmaz. Megtalálhatóak benne a számok és írásjelek, a szorzótábla, továbbá a fontosabb pénznemek, súlyok és mértékegységek. Tengström a kötet folytatásaként 1799-ben adta szintén név nélkül közre a *Tidsfördrif för Mina Barn* [Időtöltés gyermekeimnek] olvasókönyvet. Előszavában kiemeli műve szórakoztató célját, hangsúlyozva, hogy a gyermeknek szüksége van olyan, a saját szintjének megfelelő könyvekre, amelyek kielégítik eredendő kíváncsiságát és tudásvágyát, ám a szórakoztatás mellett irányítják is szelíd lelkét. (Lehtonen, U. 1990, 60–61, 65–67)

„Jó erkölcsre oktató elbeszélései" (*siveyttäviä kertomuksia*) jó és rossz gyermekek rövid képmásai, amelyek elsősorban a felnőttekkel szembeni engedelmességet, továbbá a szerénységet, őszinteséget, önmérsékletet, ésszerűséget, illetve a szegények és alacsonyabb rangúak iránti kegyességet hangsúlyozzák fő erényekként. (Kurki-Suonio 1970, 326–327)

Tengström kötetei nagy sikert arattak, mindkettő több kiadásban[36] és finn átdolgozásban is megjelent: *Uusi Aapelus* [Új Ábécé] (1847), *Ajanwiete lapsille* [Időtöltés gyermekeknek] (1836). (Lehtonen, U. 1990, 71–72)

---

[35] Mintául többek közt Luther *Kis kátéja* (*Der Kleine Katechismus Martin Luthers*, 1529) szolgált (Lehtonen, U. 1990, 24).

[36] *Läse-Öfning*: 1798, 1801, 1813; *Tidsfördriv*: 1803, 1813. (Lehtonen, U. 1990, 65; 71; 162).

Nem az *Uusi Aapelus* volt azonban az első ilyen jellegű finn nyelvű ábécéskönyv, már Jaakko Juteini 1816-os *Lasten kirja* [Gyermekek könyve] kiadványa is tartalmazott világi anyagot. A gyűjtemény felépítése sokban hasonlít Tengströmére: a nagy és kis betűk jegyzékén és szótagolási gyakorlatokon kívül közli a Miatyánkot, tartalmaz rövid parancsolatokat és tiltásokat, életvezetési tanácsokat, vallásos és világi szellemű aforizmákat és közmondásokat, majd gyakorlatként tanító jellegű anekdotákat és egy verset. A későbbi, javított és bővített kiadásokban[37] a szerző a nyelvi kiigazítás mellett egy rövid hittantörténettel, a Tízparancsolattal, továbbá néhány imával gazdagította kötetét. Szintén 1816-ban adta közre Juteini *Lyhyt Neuvo Lapsen Opettajalle* [Rövid tanács a gyermekek oktatóinak] elnevezésű kiadványát is. Ulla Lehtonen értékelése szerint mindezzel ő indította útjára Finnországban a modern ábécéskönyv hagyományát, amely a tartalom mellett már nyelvi és pedagógiai tényezőkre is figyelmet fordít, és ami majd csak a 19. század közepén lel folytatókra. (Lehtonen, U. 1990, 73–74)

A gyermekbibliák és bibliai történetek terén elsősorban a német nyelvből fordított munkák érvényesültek[38], ám akad példa finnországi szerző alkotására is. A. I. Arwidsson[39] gyűjteménye, a Biblisk Historia [Bibliai történetek] *Läsebok för ungdom* [Ifjúsági olvasókönyv] kötetében jelent meg 1830-ban – Stockholmban. A válogatás tartalmaz népmeséket és -dalokat, hőstörténeteket, sagákat és történelmi tárgyú elbeszéléseket is. Lehtonen éppen abban látja Arwidsson fő jelentőségét a finnországi ifjúsági irodalom történetében, hogy merített a népköltészeti kincsből is. (Lehtonen, U. 1990, 23; 76; 78)

Az 1840-es évektől – zömében németből fordítva – megjelentek újfajta, az énekeket az év napjai vagy a gyermek életkora szerint csoportosító imádságoskönyvek, továbbá prédikációs könyvek is, finn és svéd nyelven egyaránt. Ugyancsak fordításban megjelentek vallásos elbeszélésgyűjtemények is, elsősorban szintén német nyelvből, bár ezeknél nagyobb jelentőséggel bírt az angol James Janeway *A token for children*[40] elnevezésű

---

[37] 1819, 1828 (Lehtonen, U. 1990, 74; 173).

[38] Így például Georg Pritius (1662–1732) kötete, ami *Barna-Bibel* [Gyermek-Biblia] címmel svéd nyelven feltehetően az 1730-as években jelent meg Turkuban, finnül pedig *Lasten-Biblia* [Gyermek-Biblia] elnevezéssel 1741-ben. Utóbbi 1852-ig legalább hét kiadást ért meg. (Lehtonen, U. 1990, 21; 161) Kurkki-Suonio megállapítása (1970, 323) szerint a kötet elterjedését az is segítette, hogy több mint száz évig ezt használták az iskolai oktatásban.

[39] Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858) az ún. turkui romantika (1817–1827) egyik központi alakja, az akadémia docense. Kutatási témái közé tartozott a régi izlandi irodalom is. Politikai nézetei miatt kitiltották az egyetemről, így 1823-ban Svédországba települt át. (Laitinen 1981a, 130–131 és 1981b 165–166)

[40] Janeway a 17–18. századi vallásos gyermekirodalom legnépszerűbb szerzői közé tartozott Angliában és Amerikában. Említett kötete teljes címe *A token for children : being an exact account of the conversion, holy and exemplary lives and joyful deaths, of several young children* (1671–1672). A gyűjtemény svéd nyelven a német fordítás közvetítésével jelent meg 1746-ban Svédországban. Ilmari Salonen (Salomies) feltételezése szerint a finn változat a mű svéd fordítása alapján készült. (Lehtonen, U. 1990, 29)

munkája alapján készült, 1822-ben kiadott *Seitsemän Nuoren Lapsen Käändyminen* [Hét ifjú gyermek megtérése] válogatáskötet. (Lehtonen, U. 1990, 27–29)

Az oktató-nevelő gyermekirodalom legkorábbi vallásos és világi útmutatója Rotterdami Erasmus *De civilitate morum puerilium* (1530)[41] c. munkájának finn fordítása, a *Cullainen Kiria: Nuorucaisten Tapain sijwollisudest* [Arany könyv: A fiatalok szokásainak illendőségéről] 1670-ből[42]. Ez szolgált mintaképül a következő illemtankönyv, az ismeretlen szerzőjű 1761-es *Lyhykäinen Neuwo, Hywihin ja Sijwollisihin Ihmisten Tapoin* [Rövid útmutató: A jó és illendő emberi szokásokhoz] számára is, amely azonban eltér tőle előadásmódjában, ugyanis a katekizmusokra jellemző kérdés–válasz felépítést követi. Ez utóbbi kötet második, átdolgozott és nyelvileg javított változata, a *Neuwo-Kirja* Wanha Suomalainen álnéven Jaakko Juteini szerkesztésében jelent meg 1819-ben[43]. Az illendő szokásokra tanít Jaakko (Jacob) Zidén is a finn irodalom nyomtatásban elsőként megjelenő gyermekverseiben is a *Neuwo Lapsille, Yhteisestä Kansasta* (1797) [Tanács gyermekeknek, Az egységes népről] elnevezésű kiadvány oldalain. Mindemellett egyes, az egész nép számára szóló művek is igyekeztek tanáccsal szolgálni az illendő viselkedés terén a fiatalok számára, így például J[onas] M[ennander][44] tíz kiadást megért 1699-es *Huonen-Speili*[45] [Szobatükör] c. kötete. (Lehtonen, U. 1990, 32–35)

Az oktató-nevelő szándék elbeszélésekként is megjelent. Különleges népszerűségnek örvendett J. P. A. Snell *Hyviä tapoja opettawaiset Jutut Yhteiselle Kansalle ja Lapsille* (1808)[46] [Jó szokásokra tanító történetek az egész nép és a gyermekek számára] kötete és Cristoph Schmid *Nuoruuwen Sywän, taikka Kuinka Heikki Jäykkänen oppi Jumalata tuntemaan* (1836)[47] [Az ifjú szív, avagy Miként ismerte fel Istent Heikki Jäykkänen] című romantikus elbeszélése. Előbbi a svéd változat közvetítésével jelent meg finn nyelven, majd a későbbiekben további öt kiadást,[48] valamint más szerzőtől egy folytatást[49] is megért. Schmid elbeszélésének fordítója feltehetően az az Otto Tandefelt,[50] akinek

---

[41] Magyarul először 1591-ben jelent meg *A gyermek illő magatartásáról* címmel Debrecenben, Csáktornyai János fordításában, kétnyelvű (latin-magyar) kiadásban (Pukánszky 1996).
[42] A kötet 1665-ös turkui kiadása feltehetően csak latin nyelvű volt (Lehtonen, U. 1990, 32).
[43] Továbbá 1858-ban Juteini összegyűjtött munkáinak részeként (Lehtonen, U. 1990, 33).
[44] A szerző neve a köteten J. M. rövidítéssel szerepel, Viljo Tarkiainen mutatta ki, hogy nagy valószínűséggel Jonas Mennandert takarja (Tarkiainen 1921, hivatkozik rá Lehtonen, U. 1990, 35; 166 is).
[45] A mű a svéd Petrus Bjugg egy 1689-ben kiadott költeményének átdolgozott és bővített változata (*Suomen kirjallisuus II* 1963, 276).
[46] A mű eredeti német változata nem ismert (Lehtonen, U. 1990, 38).
[47] *Heinrich von Eichenfels*, 1818 (Lehtonen, U. 1990, 39).
[48] 1817, 1836, 1858, 1900, 1911 (Lehtonen, U. 1990, 39; 167).
[49] Malakias Costiander: *Sivistyttäviä Kertomuksia* [Illemre oktató elbeszélések], 1866. (Lehtonen, U. 1990, 39)
[50] Írói nevén Otto Tarvanen, illetve O. T. Az ő szerkesztésében jelent meg Tengström ábécés- és olvasókönyvének korábban (17. old.) említett finn változata is. (Lehtonen, U. 1990, 65; 71–72; 126)

átdolgozásában a mű 1846-os új kiadása, a *Kertomus kuinka Heikki Tamminen oppi Jumalata tuntemaan ja rakastamaan* [Elbeszélés arról, hogyan ismerte fel és szerette meg Istent Heikki Tamminen] is megjelent. Az első kiadás előszava alapján a fordítót az vezérelte munkájában, hogy általános hiány tapasztalható olyan finn nyelvű kötetekből, amelyek a gyermekeket olvasásra csábítanák.[51] Mindezt igazolja, illetve a kötet sikerét is mutatja, hogy az 1846-os átdolgozásból 1862-ben új kiadást, az elbeszélésből pedig 1864-ben teljesen új finn fordítást is közreadtak. (Lehtonen, U. 1990, 38–39, 41)

A felvilágosodás kori gondolkodók (Locke, Rousseau, Fénélon, német filantropisták) körében változott a gyermekfelfogás. A gyermeket immár nem apró felnőttként kezelték, és az oktatást is igyekeztek a gyermek feltételeinek megfelelővé formálni, így fontos tanítási módszerré vált a játék. Lehetséges nevelési eszközként a korábbiakhoz képest jobban előtérbe kerültek a könyvek is, és a tanító célt igyekeztek már a gyermekek számára érthető és érdekfeszítő elbeszélésekbe öltöztetni. Bővült a műfaji választék is, megjelentek például az erkölcspedagógiai gyermektörténetek, amik révén a gyermekirodalomban először tűntek fel hétköznapibb gyermekfigurák. Hétköznapiságuk mégis csak viszonylagos volt, hiszen az elbeszélésekben gyakran bonyolult erkölcsi, filozófiai és tudományos kérdésekben folytattak párbeszédet nevelőikkel.[52] Utóbbi témák megjelenése ahhoz kapcsolódik, hogy a felvilágosodás felfogásában az embernek földi, elsősorban természettudományi tudásra is szüksége van, így a gyermekeknek szóló olvasmányok között is feltűntek a tudományos ismereteket átadó kiadványok. (Kurki-Suonio 1970, 324)

Az első, gyermekeknek szánt tudományos mű Finnországban a cseh-morva pedagógus, Johannes Amos Comenius *Orbis sensualium Pictus* (1658, A látható világ képekben)[53] című, a világot fiatalok számára bemutató képes munkájának svéd fordítással ellátott, id. Gezelius által közreadott kiadása volt 1680-ban, amely azonban egy tűzvész következtében teljes egészében megsemmisült. A kötetből így már 1682-ben új kiadás készült, amit a későbbiekben még kettő[54] követett, továbbá 1840-ben *Ny Orbis Pictus* [A világ képekben – új változat] címmel közreadták a német J. E. Gailer szerkesztette *Neuer Orbis Pictus* (1832) háromnyelvű (német–francia–svéd) átdolgozását is. Finn fordításban azonban sem ez utóbbi, sem Comenius eredeti alkotása nem jelent meg. Fiataloknak szánt finn nyelvű tudományos jellegű művekkel majd csak az 1840-es évek második felében találkozunk. (Lehtonen, U. 1990, 47; 50)

---

[51] Idézi Lehtonen, U. 1990, 39.
[52] Ez utóbbit példázza Antero Warelius *Enon opetuksia luonnon asioista* (1845) c. kiadványa, l. 29. old.
[53] Magyarul először az 1669-es háromnyelvű, latin–német–magyar kiadásban (Nürnberg).
[54] 1684, 1698 (Lehtonen, U. 1990, 47).

A felvilágosodás kori ifjúsági irodalomban továbbra is népszerű műfajt jelentett a jó erkölcsre oktató fabula. Házitanítók számára íródott nevelési tanácsadókban a finnországi értelmiség több tagja (Porthan[55], Tengström, Franzén[56]) javasolta fiatalok olvasmányául a fabulákat, sőt, itt voltaképpen ez a műfaj képviseli az első, gyermekek számára is felkínált szépirodalmi alkotásokat.[57] Az első fabulakiadások[58] azonban még nem feltétlenül voltak érthetőek a fiatal olvasók számára, noha egyes szerzők kifejezetten gyermekeknek is szánták alkotásaikat – például Christfrid Ganander[59]. (Kurki-Suonio 1970, 324–326)

Ganander 151, részben Kalevala-mértékben íródott mesét és anekdotát tartalmazó kötete, az *Uudempia Uloswalituita Satuja Nuorten peränajatuxen teroituxexi, ja yhteisesä elämäsä Opixi, Waroituxexi ja Neuwoxi* [Újabb válogatott mesék a fiatalok gondolkodásának élesítésére, továbbá tanításul, figyelmeztetésül és tanácsul a társas életben] 1784-ben jelent meg. Címlapja és előszava alapján a szerző kifejezetten a fiatalok részére szánta kötetét tanításul és szórakoztatásul.[60] Ganander gyűjteményében népi elbeszélésekből és közmondásokból vett elemekkel gazdagította a klasszikus fabulákat, így hozva azokat közelebb közönségéhez, valamint a kötetbe felvett két finn eredetű

---

[55] Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) a finnországi felvilágosodás központi alakja, számos tudományág (irodalom- és történelemkutatás, nyelvészet, néprajz) művelője, a turkui akadémia professzora. (Laitinen 1981a 105–106 és 1981b 137–140)

[56] Frans Mikael Franzén (1772–1847) a 18–19. század fordulójának legkiemelkedőbb finnországi lírikusa, a turkui akadémia professzora. 1811-ben, két évvel Finnország Svédországtól való elszakadását követően Svédországba települt át. (Laitinen 1981a 110–113 és 1981b 144–146)

[57] Vö. Ulla Lehtonen áttekintésével a szépirodalmi jellegű gyermekirodalomról (1990, 90–142).

[58] A legkorábbi finnországi szerzőnek tulajdonítható alkotás Sigfrid Aronus Forsius svéd nyelvű verses változata a nemzetközileg elterjedt rókafabulából, amely *Reyncke Fosz* címmel jelent meg 1621-ben. A történet egy korai kiindulópontjának az Aiszóposz-féle *A róka és az oroszlán*-fabulát tartják, későbbi változatai pl. a középfelnémet *Reinhart Fuchs*, a francia *Roman de Renart* (1175) és az alnémet *Reyncke Fosz* (1498), Forsius talán ez utóbbi forrásból dolgozott. (Lehtonen, U. 1990, 90–91; Rainio 1963, 457)

Már a 18. század első felében születtek finn nyelvű fabulafordítások, J. H. Hoppius Kalevala-mértékben íródott Aisópos-átdolgozásai, ám ezek nyomtatásban csak 1873-ban jelentek meg, a *Kirjallinen Kuukauslehti* [Irodalmi Havilap] hasábjain, Julius Krohn (részletesebben l. 24. old.) javításaival és magyarázataival ellátva. Nyomtatásban megjelent finn nyelvű fabulagyűjteményként ezt megelőzte az 1777-ben közreadott, Henrik Achreniusnak tulajdonított, Kalevala-mértékben íródott *Caxi Neljättä Kymmendä Satua Suomalaisijn Runoihin käätty Wuonna 1775* [Harminckét mese finn versmértékben lefordítva 1775-ben]. Ezt követte Ganander gyűjteménye (részletesebben l. a főszövegben), majd Herman Emanuel Hornborg 1818-as, már önálló fabulákat is tartalmazó kiadványa, a *Wähän totuutta, Kolmessa Jako-Luokassa. Paljasta lupilupaisia Satuja* [Némi igazság, három részben. Csupa szatirikus mese – a *lupilupainen* melléknév és az alapjául szolgáló *lupiluppa* főnév Hornborg szóalkotása, utóbbit a kötet egyik meséjéhez tartozó lábjegyzetében szatíraként magyarázza (Lehtonen, U. 1990, 100; 179)]. Utóbbit a kortárs sajtó bírálta túl sok idegen eredetű és nyelvjárási kifejezést tartalmazó nyelvezete miatt, ám ennek ellenére is „a finn Aisóposnak" (*„en Finsk Aesopus"*. *Mnemosyne* 1819/Bihang till Mnemosyne n:o 9. 33. Idézi Lehtonen, U. 1990, 179) nevezte annak szerzőjét. (Lehtonen, U. 1990, 92–93; 100; 102)

[59] Christfrid Ganander (1741–1790) a finnországi felvilágosodás egyik jelentős alakja, több tudományterület (nyelvészet, folklór) művelője. A későbbi kutatások számára fontos forrást jelentett sokáig kéziratban maradt finn–svéd–latin szótára (*Nytt Finskt Lexion*, 1786–1787, megj. 1937–1940), másik jelentős műve a svéd nyelvű *Mythologia Fennica* (1789) [Finn mitológia]. (Laitinen 1981a, 104 és 1981b, 136).

[60] Ganander egyik célja hasonlóképpen a fiatalok elméjének élesítése volt már 1783-as találóskérdés-gyűjteménye esetében is (*Suomalaiset Arwoituxet* [Finn találós kérdések]) (Lehtonen, U. 1990, 96). Ez utóbbi az első finn találóskérdés-gyűjtemény (Laitinen 1981a 104 és 1981b, 136).

népmesét[61] is. Bár a gyűjtemény ebben a formában később már nem jelent meg, egyes lapok, valamint olvasó- és tankönyvek közöltek belőle szemelvényeket – utóbbiak nyelvileg javított és megújított változatban. (Lehtonen, U. 1990, 95; 97; 100)

A gyermeklapok és irodalmi albumok megjelenése viszonylag késői, az 1830-as évekre tehető, és kezdetben Svédországba áttelepült szerzők nevéhez fűződött. C. A. Gottlund[62] *Hebe, Tidskrift för Ungdom och Barn* [Hébé, Folyóirat fiatalok és gyermekek számára] elnevezésű hetilapja mindössze három számot ért meg 1834–35-ben, míg A. I. Arwidsson sorozatnyitónak szánt *Saga* [Mese] elnevezésű 1835-ös karácsonyi albuma végül nem kapott folytatást[63]. (Lehtonen, U. 1990, 135–138)

2.1.2 Topelius kora: a 19. század második fele

Az 1840-es évek második felétől a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom több tekintetben megváltozott: egyrészt a romantika újfajta gyermekképe nyomán – amely a finnországi ifjúsági irodalomban ekkoriban fedezhető fel elsőként –, másrészt a működésbe lépő nemzeti program hatására. Megjelentek a hazai szerzők tollából származó tudományos jellegű művek, bővült a szépirodalom köre (pl. műmesék, hosszabb elbeszélések és regények, képeskönyvek), elindultak az első hazai gyermeklapok. Mindhárom irányra jó példát ad az a Zachris Topelius,[64] akinek tevékenysége meghatározó volt a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom ezen korszakában, és hatása még a 20. század első felében is érvényesült. Nevezik őt a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom megalapítójának is (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 14; 19).

A romantika pedagógiai felfogása újfajta célokkal ruházta fel az ifjúsági irodalmat, és eszményi gyermekképével is serkentőleg hatott rá. A romantika számára a gyermek felsőbbrendű lény volt, aki a természethez és a költészethez hasonlóan az élet alapvető forrásaival állt kapcsolatban. Már nem száraz erkölcsi útmutatókkal, hanem képzelőerejére és érzelmeire hatva igyekezték nevelni. Míg azelőtt a népmeséket gyermekek számára nem tartották megfelelőnek, most éppen ezt a műfajt tekintették a fiatalok legideálisabb

[61] Yxi Kijski (Rökas) ja Lohi [A vágó durbincs és a lazac], Sika ja Kettu [A disznó és a róka] (Lehtonen, U. 1990, 97).

[62] Gottlund 1834-ben visszaköltözött Finnországba (*Suomen kirjallisuus III*, 611), de itt említett lapja még Stockholmban jelent meg.

[63] Igaz, második kiadása megjelent 1845-ben *Historisk Kalender för Ungdom* [Történelmi kalendárium fiatalok számára] címmel (Lehtonen, U. 1990, 138).

[64] Zachris Topelius (1818–1898) a romantika korszakának egyik meghatározó, svéd nyelvű alkotója Finnországban. Az ifjúsági irodalom terén játszott döntő szerepe mellett igen népszerű volt történelmi regényei és drámái, valamint lírája révén is. Mindemellett újságíróként és a helsinki egyetem történelemprofesszoraként, majd rektoraként is tevékenykedett. (Laitinen 1981a 151–154 és 1981b 196–201)

olvasmányának. A gyermekeket vélték az emberiség gyermekkori költészete, a mesék valódi örököseinek. A korábban tudományos kiadványként megjelentetett népmesék[65] így bekerültek a gyermekek olvasmányai közé (l. a Grimm-testvérek kötetei), míg E. T. A. Hoffmann és H. C. Andersen nyomán kialakult a modern műmese műfaja. (Kurki-Suonio 1970, 328)

A romantika érdeklődésének másik fontos tárgyát a történelem adta. A történelmi regények – például Walter Scott művei – sok esetben szintén be- vagy átkerültek a fiatalok olvasmányai közé. Finnországban mind a modern műmese, mind a történelmi regény műfajának meghonosítása Zachris Topelius nevéhez fűződik. (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 12–13)

A finnországi irodalomban az ún. nemzeti romantika[66] korszakát az 1830-as évektől számítják. Az ekkor még zömében svéd anyanyelvű értelmiség törekvésének fő célpontja a nemzet felemelkedése volt, amelyhez – „a nemzet filozófusa", Johan Vilhelm Snellman[67] programja alapján elengedhetetlen a (döntően finn anyanyelvű) „nép" művelése, csak így növelhető a nemzeti öntudat. Snellman a nemzeti nyelvű és jellegű irodalmat az egész kultúra előfeltételének tartotta: úgy vélte, csak anyanyelvű szellemi művelődés és nemzeti irodalom révén láthatja a nép tisztán önmagát, ez utóbbi pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a nép kilépjen „bénultságából" (Laitinen 1981a, 147 és 1981b, 184). Fontos eszköznek bizonyult ehhez a sajtó: így például Snellman a maga alapította *Maamiehen Ystävä* (1844–1855[68]) [A földműves barátja] hasábjain finn nyelven szolgált gyakorlati tanácsokkal és az általános műveltséget célzó információkkal a nép számára (Kukkonen 1964, 277–278), de Elias Lönnrot[69] havilapjának, a *Mehiläinennek* (1836–37, 1839–40) [Méh] is egyik fő célja

---

[65] Finnországban a népmesék rendszerezett gyűjtése és megjelentetése terén Eero Salmelainen (Erik Rudbeck) és a szerkesztésében 1852–1866 között megjelent négykötetes *Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita* [A finn nép meséi és regéi] sorozat játszott döntő szerepet (Hako–Simonsuuri 1963, 449).

[66] Más néven helsinki romantika. A romantika eszmeáramlata már az 1810-es évektől kezdődően éreztette hatását Finnországban, kezdetben turkui egyetemi körökben. A központ azt követően került át Helsinkibe, hogy 1828-ban az előző évi pusztító, az egyetemi könyvtárat is leromboló turkui tűzvész okán ide költöztették át az egyetemet (Helsinki fővárosként már korábban, 1812-ben felváltotta Turkut). A helsinki romantika több jelentős alakja – és központi csoportosulásának, a Lauantaiseurának [Szombat Társaság] tagja – korábbi turkui egyetemisták közül került ki. (Laitinen 1981a, 123–124 és 1981b, 157)

[67] Az eredetileg filozófus Snellman (1806–1881) az 1840-es évek közepétől a finn nemzeti ébredés vezéralakjává vált lapjaiban – elsősorban a svéd nyelvű, az értelmiséget megcélzó *Saima* (1844–1846) hasábjain – kifejtett gondolataival. 1863-tól szenátorként képviselte ugyanezt az ügyet; döntő szerepet játszott az évtized reformjainak (1863: a finnt hivatalos nyelvként a svéd mellé emelő új nyelvi törvény; 1865: a külön finn pénznemet, a márkát állandosító és azt az orosz rubeltől elválasztó pénzreform) keresztülvitelében. (Laitinen 1981a, 119–120; 148 és 1981b, 153; 185)

[68] Snellman maga a hetilap első 14 számát szerkesztette és csaknem teljes egészében írta is, 1844 januárja és áprilisa között (Kukkonen 1964, 277–278).

[69] Elias Lönnrot (1802–1884) elsősorban a *Kalevala* (1835; 1849) és a *Kanteletar* (1840–41) – a régi finn népénekeken alapuló eposz és a lírai énekek gyűjteménye – megalkotójaként ismert, ugyanakkor tevékenysége rendkívül széles körű volt. Körorvosi pályája és népköltészeti gyűjtő- és kiadói tevékenysége

a nép felvilágosítása volt (Kaukonen 1964, 166). A korszak népnevelő törekvéseit jól illusztrálja az is, hogy az 1840-es években az ábécéskönyvek valóságos virágkorukat élték: az Ulla Lehtonen áttekintésében szereplő, 1543–1850 között kiadott 17 ábécéskönyvből 5 ebben az évtizedben (1840, 1844, 1847: 3), további kettő 1850-ben jelent meg (Lehtonen, U. 1990, 207). A finnesedés hívei, a fennománok közül sokan az ifjúsági irodalomban is közreműködtek gyermeklapok szerkesztőjeként (pl. E. Salmelainen, R. Polén, P. Hannikainen, K. J. Gummerus, J. Krohn), fordítóként (pl. E. Lönnrot, August Ahlqvist, P. Hannikainen) vagy szerzőként (pl. J. Krohn) (Kurki-Suonio 1970, 332).

A finnországi gyermek és ifjúsági irodalom bővülésére hatással volt az 1866-os népiskolai rendelet is, amelynek nyomán megindult a finn nyelvű iskolák hálózatának létrehozása. Mivel az olvasmányok hiányával az oktatók a napi gyakorlatban szembesültek, a korszak ifjúsági irodalmi alkotói közül sokan a tanárok soraiból kerültek ki – így például Tyko Hagman, vagy később Immi Hellén, Alli Nissinen és Anni Swan. (Kurki-Suonio 1970, 332–333)

A fabulák már a felvilágosodás korszakától fontos szerepet töltöttek be a gyermekeknek szánt irodalomban, az 1840-es évek második felétől azonban bővül a nyomtatásban megjelentetett mesék köre. Az első már nem állatmeséket tartalmazó gyűjtemény Pietari Hannikainen 1847-es *Wiron Satuja* [Észt mesék] című, német fordításköteten alapuló munkája. A meséket a szerző korábban már *Kanawa* [Csatorna] elnevezésű lapjában is közölte (1845, 1847). Szintén 1847-ben jelent meg Zachris Topelius első mesegyűjteménye is, *Sagor* [Mesék] címmel, ami a következő évek során négykötetes, illusztrált sorozattá bővült (1848, 1849, 1850, 1852). Topelius meséi finnül elsőként egy 1848–1850 között kiadott, tíz füzetkéből álló sorozatban jelentek meg, melyben rajta kívül Andersen és a Grimm testvérek egyes meséi kaptak helyet, szintén itt először finnül. (Lehtonen, U. 1990, 103; 106; 110; 113; 116; 119)

Topelius meséinek sora később a *Läsning för barn* (1865–76, *Lukemisia lapsille* 1874–1905 [Gyermekeknek szóló olvasmányok]) sorozat nyolc kötetével bővült, amely elbeszéléseket, verseket, színdarabokat is tartalmazott. A mesés színművek mellett házi használatra szánt, általa „színpadi játékoknak" nevezett dialógusokat is írt gyermekek számára. Mindkettő hátterében azon felfogása állt, mely szerint a gyermek számára a játék

---

mellett újságíróként, fordítóként és tudományos munkák (finn–svéd szótár, orvostudományi, növénytani, jogi kézikönyv) megalkotójaként, továbbá a finn nyelv professzoraként igyekezett előmozdítani a finn nép művelődését és a finn nyelv használatát. (Laitinen 1981a, 69–71; 149–150)

ugyanazt a valóságot jelenti, mint a felnőttnek a munka, és hogy a gyermek vele született módon érdeklődik a drámai játékok iránt. (Kurki-Suonio 1970, 329–330)

Topelius számos elméleti írásában érintette gyermekeknek szóló művei pedagógiai alapgondolatának fő vonásait. Kurki-Suonio ezekben a romantika gyermekfelfogásának jellemzőit látja tükröződni: a gyermek ártatlanságának – Topelius értelmezésében a közvetlen észlelésre és ábrándokra alapuló világkép egységének – gondolatát, valamint a fantázia és az érzelemvilág fejlesztésének fontosságát. Topelius felfogása szerint a gyermekirodalomnak két jelentős feladata van, hogy a gyermeket Isten és a haza szeretetére tanítsa,[70] ám mindezt élményszerűen kell tennie. Élesen elítélte a didaktizmust és a teológiai szőrszálhasogatással vagy rémisztő bűnábrázolásokkal telített vallásos írásokat, ehelyett a gyermekek természetszeretetét igyekezett felébreszteni, mivel Isten és a haza is legegyszerűbben a természetben nyilvánul meg. Elméleti fejtegetései ellenére azonban az utókor számára nyilvánvaló műveinek moralizáló jellege. (Kurki-Suonio 1970, 329–330)

Az észak-európai gyermekirodalomban mindemellett Topelius műveiben jelennek meg először serény, életteli gyermekalakok (Kurki-Suonio 1970, 330). A gyermekek a népmesékben még mindössze mellékszerepben tűntek fel, a felvilágosodás gyermektörténeteiben erkölcsi példaképekként szerepeltek, míg Andersennél a csodás események szomorú külső megfigyelőiként találkozni velük. Topelius történeteiben a jó kislányok és kisfiúk karakterei is előrelépést jelentenek a korábbi gyermekalakokhoz képest, de ő teremtette meg az elítélés helyett elnéző mosollyal kezelt kis csirkefogók (Valteri, Bullerbasius) alakját is a finn gyermekirodalomban. Újfajta elképzelés jelenik meg nála a lánygyermekek nevelését illetően is: történeteiben a lányok a fiúkhoz hasonlóan szabadon futkározhatnak, akár mezítláb is. Részletesen ábrázolta a korabeli gyermekek szokásait és játékait, igyekezett téli sportokra buzdítani őket. Gyermekalakjait Kurki-Suonio elsősorban a felsőbb rendi környezetben játszódó történeteiben tartja leginkább élettelinek, míg az alsóbb társadalmi rétegeket képviselő karaktereit sablonszerűbbnek ítéli, fő feladatuknak azt tartva, hogy együttérzést ébresszenek a polgári rétegből kikerülő olvasókban. Kurki-Suonio szerint mindez jól jellemzi azt, hogy a korszak gyermekirodalma döntően a felsőbb rétegeket célozta meg. (1970, 330)

[70] Jó példa erre egyik leghíresebb meséje, a Björken och stjärnan (első megjelenés: *Sagor IV*, 1852; f. Koivu ja tähti) [A nyírfa és a csillag], amelyben a nyírfa a finn hazát, a csillag az Istenbe vetett hitet szimbolizálja – a mese tanítása szerint e kettő kell vezérelje az ember életét.

Topelius fontos példaképe volt Andersen, de emellett merített népmesékből és regékből, rablóregényekből, bibliai és egyéb vallásos elbeszélésekből, népi babonákból, de a *Kalevalából* és saját gyermekkori emlékeiből is (Ekelund 1964, 316). A néphagyomány felhasználásában Kurki-Suonio szerint hasonlóan járt el, mint Lönnrot a *Kalevala* megalkotásakor: azt a nemzeti romantika idealizmusának szolgálatába állította. Példaként Topelius egyik leghíresebb történetét, a Tomtegubben i Åbo slott (f. Turun linnan tonttu-ukko, [A turkui vár öreg manója]) című meséjét említi, amelynek címszereplője látnokként jelzi előre Väinämöinen új eljövetelét és Finnország jövőjét. (Kurki-Suonio 1970, 330)

Topelius irányvonala sokáig meghatározó volt a meseírás terén: Kurki-Suonio szerint rajta kívül a 19. század második felében egyedül az 1882–93 között öt gyűjteményt (*Satuja ja runoja lapsille* [Mesék és versek gyermekeknek]) megjelentető Tyko Hagman tudott eredetivé válni. Hagman legsikerültebb alkotásait szerinte vidéki frissesség és hétköznapiság, moralizálás helyett humor jellemzi. Legjobbjainak összetett, akár ötven oldalra is rúgó kalandmeséit tartja, amelyek témáikat tekintve a fiúirodalom kalandregényeit idézik. Hagmant a népmesék mellett főleg Jules Verne finnül ekkortájt[71] megjelenő tudományos-fantasztikus regényei ösztönözhették. (Kurki-Suonio 1970, 335)

A műmeséhez hasonlóan szintén az 1840-es évek második felétől jelentek meg a finnországi irodalomban a gyermekek számára írt regények vagy hosszabb elbeszélések, kezdetben német és svéd nyelvből vett fordításokként. Különösen népszerű szerzőnek számított a bajor Christoph von Schmid, akinek *Genovefa* (1810) című romantikus kalandtörténete 1847–1932 között 16 finn nyelvű kiadást (*Genoveva*) ért meg, de más művei is megjelentek.[72] Ugyancsak 1847-ben jelent meg először Finnországban finnül és svédül egyaránt Daniel Defoe *Robinson Crusoe*-ja, egy német átdolgozás[73] alapján, finnül[74] *Robinpoika Kruuse* [Robinfi Kruuse] címmel.[75] 1848-ban adta közre Pietari Hannikainen[76] *Serkukset* [Unokatestvérek] elnevezésű elbeszélését, amit az egyik

[71] Közelebbről az 1870-es évek közepétől (vö. *Fennica : Suomen kansallisbibliografia*. 2012. február 7.).
[72] L. 19. old.
[73] A. Geyger, 1841 (Lehtonen, U. 1990, 125).
[74] A finn fordító a címlap alapján (O. T.) Otto Tandefelt, aki lábjegyzetes magyarázatokat is fűzött egyes kifejezésekhez, pl. *negri* (ma *neekeri*, 'néger'), *laskeuma* (ma *laskuvesi*, 'apály'), *kilpikuorikas* (ma *kilpikonna*, 'teknősbéka') (Lehtonen, U. 1990, 126).
[75] Ulla Lehtonen feltételezése szerint a kötetek ösztönzőül szolgálhattak az első finnországi robinzonádhoz, Abraham Poppius töredékben maradt munkájához (Plan till Beskrifning af en ny Robinson på en af Saimas öar [Terv a Saimaa egy szigetén játszódó új Robinson megírására], 19. sz. közepe). Poppius műve természettudományos, technikai, földrajzi és egészségtani ismereteket nyújt egy történelmi kalandtörténet formájában (Lehtonen, U. 1990, 129).
[76] A címlap nem tünteti fel Hannikainen nevét, helyette „Ulla néni eredeti elbeszélésének" (*alkuperäinen Jutelma Ulla-tädiltä*) nevezi a művet. Ulla Lehtonen szerint egyelőre tisztázatlan, mekkora mértékben alapul Hannikainen novellája valamely más elbeszélésre. (Lehtonen, U. 1990, 130)

legkorábbi finn novellakísérletként tartanak számon, és amit Maija Lehtonen (1958, 153) az első finn ifjúsági elbeszélésnek nevez. A 19. század első felében Turkuban játszódó mű a történelmi cselekmény mellett a tizenkét éves, árván maradt Maialeena lányból nővé érését mutatja be, miközben érezhető rajta a Hannikainen más alkotásaiban is jelen lévő finnségi eszme és népfelvilágosító törekvés.[77] (Lehtonen, U. 1990, 123–126; 130)

A 19. század második fele a képeskönyvek megjelenésének időszakát is jelentette Finnországban. Az első ilyen alkotás Heinrich Hoffmann *Der Struwwelpeterének*[78] (1845) svéd nyelvű átdolgozása, a Zachris Topelius felesége, Emilie Topelius illusztrálásában megjelent *Julbocken eller (Den finska Drummelpetter*) [Karácsonyi könyv, avagy A finn Drummelpetter] (1849). A mű legkorábbi, némileg rövidített finn fordítása 1869-ben jelent meg *Lasten Joulu-Tauluja eli opettavaisia juttuja kuvinensa (Jörö-Jukka, Pikku Lassi joka ei soppaa syönyt, y.m.)* [Karácsonyi képek gyermekeknek, avagy tanító történetek képekkel (Jörö-Jukka, A kis Lassi, aki nem ette meg a levest, stb.)] címmel. A főszereplő ekkor kapott elnevezése nyomán *jöröjukka*-irodalomként emlegetett irányzat népszerűségét Kurki-Suonio (1970, 325) azzal indokolja, hogy az ehhez hasonló – a felvilágosodás által is kedvelt – figyelmeztető történetek komorságuk ellenére is drámaiságot hoztak a gyermekirodalomba.[79] (Lehtonen, U. 1990, 139; 142; 186 és Kurki-Suonio 1970, 325)

Az 1870-es évektől egyre inkább elterjedtek a német eredetű képeskönyvek, amelyek finn kiadásához hazai szerzők (pl. J. Krohn,[80] Tyko Hagman) írtak gyermekverseket (Kurki-Suonio 1970, 333–334). Ugyanakkor már hazai alkotók képeskönyveivel is találkozhatunk. R. W. Åkerblom és R. Hertzberg *Ur lifwets vår* (f. *Lapsien elämästä*, 1875 [A gyermekek életéről]) elnevezésű alkotása még fekete-fehér kiadványként jelent meg, ám a szintén Åkerblom illusztrálta *Kuvia Suomen lasten elämästä* már ötszínnyomásban került az olvasóközönség elé 1882-ben. Utóbbi kötet verseit „Juhani H.”, azaz P. J. Hannikainen írta.[81] A század végéről említést érdemel még a művészházaspár Venny

[77] Ugyancsak 1848-as E. O. Reuter két svéd nyelvű, vallásos szellemű novellája, a *Flickan på Inderskär* és a *Twillingsbarnen*, amelyek a következő évtized során finn fordításban is megjelentek: *Interinsaaren Tyttö* [A lány Inter szigetéről], 1855; *Kaksoset* [Ikrek], 1850 (Lehtonen, U. 1990, 133).

[78] Magyarul: Dr. Hoffmann, Heinrich 2008: *Kócos Peti és más mesék*. Ford.: Bácsi József et al. Budapest: Argumentum. 28 p.

[79] A kalandozásra a természettudományok is lehetőséget biztosítottak, ezt példázza a robinzonádok fejlődéstörténete: az izgalomra törekvés lassacskán kiszorította a tanító célzatot. (Kurki-Suonio 1970, 325)

[80] L. 28. old., 83. lj.

[81] Nem azonos Pietari Hannikainennel. A verseket a szerző fia, Ilmari Hannikainen zenésítette meg 1923-ban (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 17).

Soldan-Brofeldt festőművész és Juhani Aho[82] író *Suomalainen kuvakirja* [Finn képeskönyv] elnevezésű 1894-es kötete, amely képei és Kalevala-mértékű versei a vidéki életet mutatják be. (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 17)

A finn nyelvű gyermeklíra ekkoriban összességében még nem volt túlságosan gazdag. A legkorábbi finn nyelvű ifjúsági költőnek Suoniót, Julius Krohnt[83] tekintik, akitől öt képes verseskötet jelent meg, és egyes gyermekverseit – pl. Hopoti, hopoti, hopoti hoi – legkiemelkedőbb költői alkotásai között tartják számon. Emellett a kor ifjúsági szerzői közül ő az egyetlen, aki tisztán szórakoztató céllal írt gyermekeknek. A század végén indul és jórészt a 20. század első felére esik két népszerű és termékeny szerzőnő, Alli Nissinen és Immi Hellén költői-írói pályája, az ő műveiket azonban a nemzeti romantika eszméivel áthatott didaktizmus jellemzi. (Kurki-Suonio 1970, 334–335)

Nissinen (írói nevén Savonniemen Kaisu [Savonniemi Kaisu], 1866–1926) verseiben főszerepet kapnak a gyermekek otthoni foglalatosságai (pl. bogyószedés, pásztorkodás) és játékai, de emellett fontos témát jelent az iskola és a higiéniai nevelés is. Eszményképe az ártatlan gyermek, akit szorgalomra és engedelmességre nevelnek, hogy nemzete örömére szolgáljon. A gyengéd, anyai hang mellett költeményeiben az élet árnyoldalai (a szigorú tanár figurája, különböző szerencsétlenségek – vízbe fúlás, elvérzés) is megjelennek (Kurki-Suonio 1970, 334). Nissinen a versek mellett írt meséket, elbeszéléseket és egy mesés színdarabot, továbbá fordítóként is tevékenykedett. (Alanko 2003, 35–36)

Immi Hellén (1861–1937) saját becslése szerint közel háromezer gyermekverset írt (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 18).[84] A költemények tematikailag elsősorban az otthon, az iskola, a természet és a vallás köré összpontosulnak, és néhányuk (pl. Oravan pesä [Mókusfészek], Enkeli ohjaa [Az angyal vezet]) – Nissinen alkotásaival ellentétben (Kurki-Suonio 1970, 334) – máig megőrizte népszerűségét. Lányalakjai jól viselkednek, de bátrak, segítenek anyjuknak, készülnek a feleség és az anya szerepkörére, míg a fiúkat elsősorban arra nevelik, hogy szükség esetén megvédelmezzék majd a hazát. Hellént tekintik a finn ifjúsági regény valódi megalapozójának is: első műve, az 1896-os *Aune* a legkorábbi finn nyelvű lányregény, egy szenátor csontrákban szenvedő lányának és a lány

[82] Juhani Aho (1861–1921) a realizmus és a nemzeti újromantika korszakának egyik legjelentősebb finn nyelvű prózaírója (Laitinen 1981a 184–189 és 1981b 236–241). Több műve magyar fordításban is megjelent (pl. *Papin rouva*, 1893: *A tiszteletesné asszony*, 1902, ford. Popini Albert).

[83] Julius Krohn (1835–88) népköltészet-kutató, irodalomtörténész, egyetemi tanár a későromantika korának egyik legjelentősebb költője volt, emellett lapszerkesztőként és fordítóként is tevékenykedett (Laitinen 1981a 161–163 és 1981b 209–210). Egyik lánya, Helmi Krohn fordítóként, valamint híres személyiségek fiatalok számára szóló életrajzának szerzőjeként szintén kötődik az ifjúsági irodalomhoz (Alanko 2003, 33).

[84] Irodalomtörténeti források a számot 1000–2000 közé teszik (Kurki-Suonio 1970, 334; Alanko 2003, 34).

utolsó jócselekedetének (egy szegény sorból származó fiút segít hozzá a tanuláshoz) szentimentális története. (Alanko 2003, 33–35)

A sajtó a 19. században az ifjúsági irodalom terén is fontos fórumot jelentett. Kurki-Suonio (1970, 335) megállapítása szerint összesen csaknem húsz folyóirat jelent meg, finn és svéd nyelvűek egyaránt, bár legtöbbjük rövid életűnek bizonyult. A sorban az első a Topelius által alapított, svéd nyelvű, modern szellemiségű *Eos* (1854–66) volt, korának leginkább figyelemre méltó gyermeklapja Észak-Európában. A viszonylag gazdagon illusztrált kiadványban a fő teret a mesék és versek kapták. A lap közölt ugyanakkor olvasói leveleket is, és itt jelentek meg a finn ifjúsági irodalom első képregényei. Az *Eos* képviselte modern hagyományt követte később például a *Pääskynen* (1871–81)[85] [Fecske] is, a kor legjelentősebb finn nyelvű gyermeklapja. Ezzel összevetve az első finn nyelvű gyermeklapok, Eero Salmelainen *Lukemista nuorisolle* (Olvasnivaló az ifjúságnak) és Rietrikki Polén *Lasten Suometar*[86] (Gyermekek Suometarja) című kiadványa 1856-ból[87], valamint Pietari Hannikainen folyóirata, az *Aamurusko* (1857–59) [Hajnalpír] régimódibb irányvonalat képviseltek: a 18. századi gyakorlathoz hasonlóan elsősorban természettudományos ismeretek közvetítésére összpontosítottak. K. J. Gummerus valamivel későbbi *Lasten Kuvalehti* (1880–1918) [Gyermekek Képes Lapja] elnevezésű kiadványa a vallásos irányzatot képviselte. (Kurki-Suonio 1970, 335–336)

A gyermeklapok mellett 19. század második felében tűntek fel először a finn nyelvű, fiataloknak szánt tudományos jellegű művek is. A legkorábbi Antero Warelius 1845-ös természettudományi összefoglalója, az *Enon Opetuksia Luonnon asioista* [A nagybácsi tanításai a természet dolgairól], melynek tíz dialógusában a címszereplő nagybáty és tízéves unokaöccse beszélget a természeti jelenségekről.[88] Ulla Lehtonen értékelése szerint a mű előadásmódja egyszerre érzékletes és a néphez közel álló, emellett – például új

[85] A *Pääskynen* megalapítását az az Emilie Bergbom kezdeményezte, aki öccsével, Kaarlo Bergbommal közösen vezette az első állandó finn nyelvű színitársulatot, a Suomalainen teatterit (az 1872-ben alapított „Finn Színház" ma Kansallisteatteri, Nemzeti Színház néven működik Helsinkiben). A lapot a testvérpár Ida Godenhjelm és Wilhelmina Lindroos szerkesztette – utóbbi később Julius Krohn felesége lett. A *Pääskynent* 1906-ban Helmi Krohn, Anni Swan és Arvid Lydecken szerkesztésében alapították újjá, és egészen 1935-ig működött. Swan helyét időközben Helmi Krohn lánya, az ifjúsági szerző Salme Setälä vette át. (Malmberg 2003, 138–140)

[86] A *Lasten Suometar* a *Suometar* (1847–66) kiegészítő kiadványaként jelent meg. Utóbbi a 19. század közepi finn sajtó vezető lapja volt, jogutódjai később némileg módosított névvel (*Uusi Suometar* 1869–1918, *Uusi Suomi* 1919–91) jelentek meg (Laitinen 1981a, 125 és 1981b, 159).

[87] A két lap még 1857-ben is megjelent, de ekkor már egyesülve, *Lasten Suometar* néven. (Kurki-Suonio 1970, 336)

[88] Warelius ezen munkájára utal vissza Petri Tamminen (sz. 1966) kortárs finn prózaíró regénye, az *Enon opetukset* [A nagybácsi tanításai] (2006).

szóalkotásai révén – nyelvileg is érdekes. A mű további két kiadást[89] ért meg, majd 1856-ban megjelent a szintén Warelius írta második része is. (Lehtonen, U. 1990, 52; 55; 56)

Mindemellett ezen a téren is Topelius tevékenysége vált meghatározóvá a 19. század második felében. 1856-ban jelent meg természettudományi olvasókönyve, a *Naturens bok* (f. *Luonnon kirja*, 1860 [A természet könyve]), ám igazán messze mutató jelentőséggel az 1875-ös *Boken om vårt land* (f. *Maamme kirja*, 1876 [Hazánk könyve]) bírt. Az alcíme alapján Finnország alsóbb fokú oktatási intézményeinek szánt olvasókönyv első fejezetei bemutatják az ország földrajzát, lakosságát és a finnek ősi hitvilágát, a továbbiak Finnország történelmét tárgyaló elbeszéléseket tartalmaznak a katolikus korszaktól kezdődően Topelius saját koráig. A mű egészét áthatja a törekvés, hogy a finn nemzetet egységesnek mutassa fel, és az a felfogás, hogy ez az egység csak akkor jöhet létre, ha lakói ugyanúgy félik Istent, ugyanúgy ismerik történelmüket, és ugyanazokat a törvényeket tartják tiszteletben – mindennek hiányában káosz és pusztulás fenyeget. Topelius kötetének hatását mutatja, hogy olvasókönyvként még a 20. században is sokáig használták, bővített kiadásokban az ezredvégig mintegy 3 millió példányban jelent meg, és hogy az általa a különböző finn törzsekről adott kép visszaköszön még a 20. század közepén is Väinö Linna regénye, a *Tuntematon sotilas* (1954)[90] szereplőiben. (Forsgård 1999, 265–267)

A gyermek- és ifjúsági irodalom részesedése a 19. században megjelent szépirodalom mintegy tizede. A súlypont a század második felére esik, ekkor évente akár több finn nyelvű alkotást is közreadtak. A század ifjúsági irodalmának nagy része próza, elsősorban elbeszélés. Mesék legnagyobb arányban a század közepén, az 1840-es, 1850-es években jelentek meg – akkor, amikor Finnországban megkezdődött a nép- és műmesék kiadása. A meseirodalom aztán utat nyitott más műfajok számára is. Az ekkor megjelent ifjúsági regények zöme még fordítás; a lány- és fiúregények azonban már a század vége felé kezdenek elkülönülni. Az 1800-as évek végén emellett bővült a gyermeklíra köre is; gyermekeknek szóló színdarab ugyanakkor viszonylag kevés jelent meg. (Ihonen 2003, 19)

2.1.3 A 20. század első fele

A 20. század első felének finn gyermek- és ifjúsági irodalmában még sok tekintetben érződött a topeliusi hatás. Igaz ez elsősorban a műmesére: az idealista eszmei tartalom (Isten, haza, jóság, igazság) és az annak megfelelő szimbólumnyelv (l. Topeliusnál a nyírfa és a csillag), avagy a gyakorlati nevelési célzat (jó viselkedés, takarosság) továbbra is

[89] 1855, 1878. 1987-ben megjelent a két rész közös kiadása is. (Lehtonen, U. 1990, 56)
[90] Magyarul: *Az ismeretlen katona*, 1982, ford. Bereczki Gábor.

megmaradtak a mese fő irányvonalaként. Mindez a finn nyelvű meseirodalomban csak az 1950-es években változik majd meg, akkor érezteti a hatását az Angliában Lewis Carroll nyomán kialakult mesehagyomány.[91] A finnországi svéd meseirodalomban azonban már az 1920-as és 1940-es években is tetten érhető az irányváltás: modernista, pl. nonszensz-elemek figyelhetők meg többek között az 1920-as években induló Lisa Cawén-Heikkinen meséiben[92] (Orlov 2003, 52–53). Mindkét nyelvű meseirodalom esetében a lírai modernizmus áll a háttérben: az újítást hozó alkotók zöme a modernista felnőtt líra köréből érkezik a gyermekirodalomba. A finnországi svéd költészet már a század első felében a modernizmus felé fordult, míg a finn nyelvű lírában utóbbi csak az 1950-es években bontakozik igazán ki. (Kurki-Suonio 1970, 336–337)

A korábban Topelius árnyékában maradt finn nyelvű mese a 20. század elején a karelianizmussal és az újromantikával[93] a háttérben tör elő. Megjelennek az első népmese-átiratok, melyek közül Kurki-Suonio Joel Lehtonen *Tarulinna* (1906) [Mesevár] kötetét értékeli a legeredetibbnek (1970, 338). A népmese hat a romantikus kalandmese 20. század eleji legkiemelkedőbb alkotóira, Anni Swanra és Raul Roinéra is: előbbi átvesz népmesei jegyeket, utóbbi maga is jelentkezik egy népmesegyűjteménnyel (*Suomen kansan suuri satukirja*, 1946 [A finn nép nagy mesekönyve]). (Kurki-Suonio 1970, 336–338)

Az eredetileg tanár Anni Swan (1875–1958) meséinek zöme a 20. század első éveiben született (*Satuja* I–III, 1901–05 [Mesék]).[94] Korai alkotásai az újromantika vonásait tükröző kalandmesék, amelyek témáikban (a szerelem iránti vágy és a tőle való félelem) a szerző saját problematikáját jelenítik meg. A romantika hatását tükrözik a mesék egyes szimbólumai, így a boldogság szigete, a hattyú, vagy a szívből készített hegedű. Népmesei elem ugyanakkor a vadon mint környezet, a hármas szám használata, a metamorfózisok, az állatfigurák mint csodás segítők és a különböző védőszellemek (erdei

---

[91] Annak ellenére, hogy a modern angol meseirodalom klasszikusai már a század első felében megjelentek finn fordításban: L. Carroll: *Liisa ihmemaassa* (1906; *Alice's Adventures in Wonderland*, 1865), J. M. Barrie: *Pekka Poikanen* (1922; *Peter Pan*, 1904), R. Kipling: *Veikeitä juttuja* (1925; *Just So Stories*, 1902), A. A. Milne: *Nalle Puh* (1934; *Winnie-the-Pooh*, 1926), P. L. Travers: *Maija Poppanen* (1936; *Mary Poppins*, 1934). (Kurki-Suonio 1970, 344)

[92] Pl. az *Ulla, Museman och negertrollet* (1926) [Ulla, az Egérember és a néger manó] c. mesekönyvében. A kötet megjelenésekor nem kapott különösebb figyelmet, így a szerző csaknem tíz évre visszavonult a meseírástól, később pedig visszatért a hagyományos irányvonalhoz. (Orlov, 2003, 53)

[93] Karelianizmusnak nevezik az előző századforduló tájékán minden művészeti ágban megfigyelhető Karjala-rajongást. Az újromantika korszaka Finnországban az előző évtized realizmusát váltja fel az 1890-es években. Az irányzat hátterében az európai szimbolizmus áll, ugyanakkor éppen a Karjala- és *Kalevala*-rajongás miatt ennek finn változata – főleg első szakaszában – erősen nemzeti színezetű. A 20. század kezdetén az újromantika fiatalabb generációjának alkotói már inkább közelítenek az európai szimbolizmushoz. (Laitinen 1981a 194–198 és 1981b, 246–250)

[94] Később, az 1910-es évektől fokozatosan egyre inkább az ifjúsági regényekre tért át, ezekről részletesebben l. 35. old. Meséiből magyarul 1925-ben (és reprintként 1993-ban) jelent meg válogatáskötet *Mesék az Ezertó országából* címmel (ford. Sebestyén Irén).

szellemek, manók, sellők, a tenger királya), valamint a friss, egyszerű elbeszélőmód is a népmesék stílusát idézi. Swan későbbi meséiben a realista jegyek kerülnek előtérbe, a mesék világa leszűkül a gyerekszobára. A változást jelzi az is, hogy a mesék legkedveltebb szereplője a korábbi démoni vízi szellem helyett már az erdei manó. Swanra összességében kevésbé jellemző a didaktizmus, mint Topeliusra. Fiatalkori romantikus ifjúsági meséi szimbolikusan hangsúlyozzák az egyéni lelkivilág megóvásának fontosságát, a két legfontosabb megjelenő jellemvonás a hűség és a szelídség. A későbbi korszak gyermekmeséiben már felerősödik a nevelő vonás – ez utóbbi ezzel párhuzamosan Swan ifjúsági regényeiben is központi elem lesz. (Kurki-Suonio 1970, 338–339)

Swan igen bő életművet hozott létre a gyermek- és ifjúsági irodalom körében. A mesék és ifjúsági regények mellett írt színdarabokat, több ifjúsági irodalmi klasszikus az ő fordításában vált elérhetővé finn nyelven,[95] továbbá közreműködött a korszak legfontosabb gyermeklapjaiban is. Utóbbiak terén a pályafutását a *Pääskynen*[96] hasábjain kezdte, majd 1919-ben saját folyóiratot alapított *Nuorten toveri* [A fiatalok társa] címmel, ami 1926-tól *Sirkka* [Tücsök] néven működött tovább, változatlanul Swan szerkesztésében, egészen 1945-ig. (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 19–20).

A romantikus kalandmese másik nagy klasszikusa, Raul Roine (1907–60) az 1930-as évek közepétől írta színes történeteit. Összesen mintegy harminc mesekönyv fűződik nevéhez. Szívesen alkalmazott egzotikus elemeket (pl. helyszínként Kína, India; királyi és császári szereplők; főnixmadár, lótuszvirág), ugyanakkor fő mondanivalója szerint a boldogság az egyszerűségben rejlik. Meséi stílusát az irónia jellemzi, amiben Andersen hatása tükröződik, így például azon mesetípus használatában, amely egy megszemélyesített eszköz révén figuráz ki valamely emberi gyarlóságot. Az emberi élet gúnyképének megalkotására adott lehetőséget számára a népi jellegű állatmese is. Roinét így összetettebb kapocs fűzi a romantikus mesehagyományhoz, mint Anni Swant: a humor, paródia révén távolságot is tart tőle. (Kurki-Suonio 1970, 340)

Zömében meséket írt a 20. század első felének sokoldalú kulturális szereplője, a művészeti szalont vezető író-kritikus Arvid Lydecken (ifjúsági szerzői álnevén Arvily, 1884–1960) is. Finn nyelvű alkotásaival elsőként a *Pääskynenben* lépett színre, és később is itt jelentette meg művei nagy részét. Tág életművében a mesék mellett ifjúsági regények, képeskönyvek és gyermekversek is helyet kaptak. Ma már ez utóbbiakat (pl. a *Kotoa ja*

[95] Pl. L. Carroll: *Liisan seikkailut ihmemaassa* (l. 31. old., 91. lj.), *Jänis Vemmelsäären seikkailuja* [Nyúl úrfi kalandjai] címmel J. C. Harris Rémusz bácsi- (Uncle Remus) történeteinek válogatásgyűjteménye (1911).
[96] L. 29. old.

kaukaa, 1947 [Otthonról és távolról] válogatáskötetet) tartják legmaradandóbb alkotásainak.[97] (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 23–24)

A korszak két leginkább meghatározó illusztrátora Rudolf Koivu (1890–1946) és Martta Wendelin (1893–1986) volt. Mindketten festőművészként indultak pályájukon, ám illusztrátori irányvonaluk egymás ellentétének tekinthető. Stílusuk ugyan néha közelít, ám míg Wendelin képeit a mozdulatlan idill, a biztonság hangsúlyozása, a bevett értékekkel való azonosulás, a tudattalantól való elzárkózás jellemzi, addig Koivu esetében központi helyet kap a mozgás, nyitva állnak a tudattalan felé vezető csatornák, és számára idegen bármiféle programszerűség. Míg Wendelin egyik fő jellemzője a letisztultság, Koivu meseillusztrációi a szimbolizmus és expresszionizmus hatását mutatják. Az ifjúsági irodalom terén Wendelin elsősorban Swan regényeihez és Topelius meséihez, valamint ábécés- és olvasókönyvekhez készített alkotásairól, míg Koivu leginkább Raul Roinéval közös együttműködéséről vált híressé. (Laukka 2003, 108–112)

Koivu más meseírók (pl. Topelius, Swan) kötetein kívül illusztrált még ábécés-, olvasó- és daloskönyveket, gyermeklapokat (*Pääskynen, Sirkka*), készített borítóképeket regényekhez, továbbá maga is írt meséket (http://www.rudolfkoivu.fi/kuvittaja.html).

A korszak a modern finn képregény megszületésének időszaka is. Ugyan a műfaj alkotásai ekkoriban zömében még a felnőtt közönségnek szóltak, az első finn képregény, Ilmari Vainio *Professori Itikaisen tutkimusretki* (1911)[98] [Szúnyoghy professzor felfedezőútja] című albuma, témája révén – abszurd, „mesei" fordulatokkal teli kaland – az ifjabb közönség számára is vonzó lehetett. Szintén vegyes életkorú közönséget célzott meg az Asmo Alho rajzolta *Kieku ja Kaiku* (1927–75) [Kukori és Visszhang] elnevezésű képregény-sorozat, amely ember alakú állatfigurái (két kakas és egy malac) történetei révén illemtudásra oktatta az olvasókat. A rímekbe szedett, humoros képaláírások nagy részét Mika Waltari[99] írta. (Jokinen 1999, 252–253)

Egészen önálló, a korszak mese iránti konvencióit felrúgó irányvonalat képviselt Jalmari Finne (1874–1938) *Kiljusen herrasväki-* (röviden *Kiljus-*)sorozata, amely nyolc

---

[97] Vö. Kurki-Suonio 1970, 341; Kuivasmäki–Heiskanen-Mäkelä 1990, 23. Utóbbiak szerint Arvily versei már a modern gyermeklírát előlegezik.

[98] Vainio kötetének megjelenését alapul véve Finnországban 2011-ben ünnepelték a finn képregény születésének 100. évfordulóját. A jubileumra a WSOY kiadó megjelentette az albumnak a szerző eredeti origináléit híven tükröző ünnepi kiadását. (Vainio 2011, 5)

[99] Mika Waltari (1908–79) a 20. századi finn irodalom egyik klasszikusa. Elsősorban történelmi regényei (pl. a *Sinuhe egyptiläinen*, 1945; m. *Szinuhe*, ford. Gombár Endre, első kiadás: 1964) révén külföldön is a legismertebb, legtöbbet fordított finn szerzők közé tartozik, de írt kortársi tematikájú kis- és nagyregényeket, valamint színműveket, hangjátékokat, meséket, verseket, detektívregényeket és filmforgatókönyveket is. (Laitinen 1981a 352–355 és 1981b 432–435)

köteten át (1914–25) követte a Kiljander-család tagjainak kalandjait. A realista kiindulópontból kezdődő történetekben az események végül burleszkszerűen hihetetlen véget érnek. Modern, már a mese műfajának megváltozását előrejelző vonás Finne sorozatában az, hogy a kortárs életmódot és városi környezetet veszi a fantáziaesemények kiindulópontjául, valamint hogy történeteiből hiányzik a megszokott oktató jelleg és magasztos idealizmus. Népszerűsége a gyerekek körében részben abban rejlett, hogy meséi megkérdőjelezték a szülői auktoritást, így – Topelius Valterijához és Astrid Lindgren Harisnyás Pippijéhez (Pippi Långstrump) hasonlóan – beteljesítették szófogadó olvasóik elfojtott vágyait. A népszerűség másik oka az elbeszélés bohózatszerű stílusában kereshető: Finne szívesen használt olyan, a gyermekek humorérzékéhez közel álló eszközöket, mint a karikatúra, a túlzás és az egyszerű helyzetkomikum. Mindemellett a társadalmi szatíra is ott rejtőzik történeteiben (l. az iskola- és a rendőri intézményrendszer örökös felforgatása, bürokráciaellenesség). (Kurki-Suonio 1970, 343–344)

Finne a *Kiljus*-sorozat mellett ifjúsági regényeket is írt. A korszak az utóbbi megerősödését, valamint a lány- és fiúregények elkülönülését hozta Finnországban. Az ifjúsági regény kialakulása a 19. század második felére tehető: ez az időszak az európai ifjúsági irodalom nagymértékű fejlődésének korszaka volt, ekkor alakultak ki a különböző életkorú célközönségek szükségleteit kielégítő formái. A mesékből már kinőtt, de a felnőtt irodalommal még nehezen birkózó korosztály számára megszületett az ifjúsági regény, amely már rögtön a kezdetektől sajátos nemi elkülönülést mutatott: lány- és fiúregényekre oszlott. (Kurki-Suonio 1970, 351)

Az ifjúsági regény részben a szórakoztató regénnyel hozható kapcsolatba: közös vonás a könnyű érthetőség, az idealizált hősfigura és a probléma szerencsés megoldása. Átjárás tapasztalható azonban a felnőtt irodalom klasszikusai felől is: ennek cselekmény-tartalmuk miatt a fiatalokat vonzó alkotásai folyamatosan be- vagy átkerülnek az ifjúsági olvasmányok körébe (pl. Defoe, Cooper, Stevenson, Verne, Kipling, Dickens, Topelius egyes művei). Pedagógiai szempontból az ifjúsági regények egyfajta beavató szerepkört töltenek be: céljuk hogy kamaszkorú, vagy annak küszöbén álló olvasóikat megismertessék a felnőtt elvárások szerinti nemi szerepekkel. Ebben a tekintetben a klasszikus ifjúsági regények megoszlottak a nemek szerint: a fiúk külső konfliktusokat, a lányok az emberi kapcsolatokhoz és érzelmekhez fűződő problémákat oldottak meg. Különbözött a problémamegoldásban használt stratégia is: fiúalakok esetében az erő és cselekvés, agresszivitás és kezdeményezőkészség, lányoknál a passzív megadás, alkalmazkodás és együttérzés kerültek előtérbe. Ez a hagyományos kép majd a 20. század második felében

változik meg, a modern ifjúsági regény ezen konvenciókat is felrúgja.[100] (Kurki-Suonio 1970, 351–352)

Az angolszász kalandregény-irodalom népszerű művei mellett a lányregények klasszikusai (pl. Alcott, Montgomery, Burnett alkotásai) is már a 19. század végén megjelentek finnül, ám kezdetben nagyobb teret kapott a szűkebb látókörű és gyengébb színvonalú német ifjúsági irodalom. Utóbbi hatása fedezhető fel az első finn lányregényekben, Immi Hellén[101] alkotásaiban is. A finn lányregények terén azonban igazán meghatározóvá Anni Swan és Mary Marck munkássága vált a 20. század elején. Mindketten már inkább az angolszász hagyományhoz kötődtek. (Kurki-Suonio 1970, 352–353; 355)

Anni Swan ifjúsági regényei több oldalról is kapcsolatban állnak az angolszász ifjúsági irodalom tradícióival. Az Alcott és Montgomery képviselte lányregény-irányzatból ismerős elemek pl. a költői lelkületű lányalak, a női realizmus színezte családi háttér, a szívélyes hangulat és a romantikus természetszeretet. A fordulatos cselekményszövés (pl. gyerekrablások, elveszett végrendeletek) iránti hajlam ugyanakkor a Scott és Stevenson fémjelezte romantikus kalandregény hagyományával állítja őt párhuzamba. Utóbbiakhoz hasonló elemek szolgáltatják az izgalmat Swan azon köteteiben, melyeket eredetileg fiúregényeknek szánt (pl. első regénye, a *Tottisalmen perillinen*, 1914 [Tottisalmi örököse]), romantikus elemeik miatt azonban ezek is főleg lányok olvasmányaivá váltak. Valódi lányregényeiben a drámai sorsfordulatok általában realisztikusabbak: a hősnő alacsonyabb vagy magasabb társadalmi környezetbe kerül, pl. vidékről a városba, szigorú nagynénik keze alá. Mindebben gyakran a lányirodalom és a női regények népszerű Hamupipőke-témája ismétlődik (pl. *Iris rukka*, 1914 [Szegény Iris]). Swan ifjúsági regényei emellett a topeliusi hagyományhoz is kapcsolódnak: főszereplői kivétel nélkül a felsőbb rendekből kerülnek ki. Szegénysor vagy átmeneti állapotként, vagy mellékszereplők vonatkozásában jelenik csak meg. Mindez a társadalmi felállás Swan mellett a korszak más ifjúsági regényeire is jellemző. (Koivu-Suonio 1970, 353–355)

Mary Marck (Kersti Bergroth, 1886–1975) tizenegy lányregényt írt, legnépszerűbb alkotásai az *Eevan luokka* (1917) [Éva osztálya] és három folytatása. Műveivel az

[100] Az olvasói szokásokra vonatkozó felmérések alapján azonban a lányolvasókat korábban sem elégítette ki a lányregények által (is) számukra kijelölt szerepkör: akció iránti igényüket mutatja, hogy szívesen olvastak fiúkönyveket is, továbbá a szerepkör szűkösségét tükrözi a fiús lány- és a csirkefogó-témakör lányirodalmon belüli népszerűsége is. A fiúk ezzel szemben inkább megmaradtak a nekik szánt irodalomnál, bár egyes felmérések alapján ebben az előítélet nagy szerepet játszott: a felmérésben részt vevő fiúk sokkal kedvezőbben ítélték meg a lányregényekből származó részleteket, amennyiben nem fedték fel előttük azok eredetét, mint ha tudatában voltak az utóbbinak. (Kurki-Suonio 1970, 352)

[101] L. 28. old.

iskolaregény angliai eredetű műfajának finnországi meghonosítója. Az alaptémaként a diákok iskolai fegyelemmel és kisszerű tanári auktoritással szembeni harcát ártatlan humorral megjelenítő műfaj Finnországban zömében csak a lányirodalomban eresztett gyökeret. Marck regényeiben ugyanaz az elsősorban az osztályközösség életére koncentráló sablon ismétlődik, a tanárok vagy az iskolai munka alig kapnak szerepet. Az osztály középpontjában álló lánypáros egyik tagja vad és heves, a másik nőies. Fiú megfelelői hasonló ellentétpárt alkotnak: egyikük hallgatag tudós, másikuk életteli és gondtalan. A többi osztálytárs még inkább típusokat jelenít meg: bohóc, torkos, sportoló, buta, szépség. Az egyetlen számottevő cselekményt az ellenfél és csatlósai szolgáltatják: az ellenfél által elkövetett lopással valamelyik főhőst vádolják, az megbetegszik, majd ennek nyomán a bűnös megbánja vétkét. Visszatérő elemet jelentenek a titkos társaságok és különböző magasztos és igen gyermeki eszmék köré szervezett iskolai ünnepek is. Marck köteteinek vonzerejét elsősorban a könnyedén ábrázolt korkép, az eszes iskolai szópárbajok és a lányévek naiv hangulatképei adják. (Kurki-Suonio 1970, 355–356)

Anni Swan és Mary Marck lányregényei kerülik a szerelmi témát: a korszak felfogása szerint ez utóbbi nem való a 15–16 évnél fiatalabb lányok számára. A náluk idősebb korosztályt szólította meg a szórakoztató női regények határán mozgó ún. bakfis- (< ném. *backfisch*) irodalom: a műfaj lányregényei vad hősnőjüket a helyzetkomikum szolgáltatta humoros eseményekbe sodorják, mígnem jelentkezik megszelídítőjük egy biztos anyagi helyzetű, diplomás férfi személyében. A szerelmi szál nem az érzelmek ábrázolására alapul, a kapcsolatot inkább a felek pimasz civódása jellemzi. Finnországban a műfaj képviselője volt pl. Aili Somersalo (1887–1957). (Kurki-Suonio 1970, 357)

A fiúirodalom a 20. század első felében a szerzők és a megjelenő művek tekintetében is gazdagabb volt a lányirodalomnál. A legtöbb finn kiadónak megvolt saját kalandregény-sorozata, így például az Otavánál[102] az Arvid Lydecken alapította *Poikkien seikkailukirjasto* (1925–60) [Fiúk kalandkönyvtára]. A két terület fejlődése azonban hasonlónak bizonyult: a kezdeti idők néhány eredeti alkotása után ugyanazok a sablonok ismétlődtek. A finn fiúirodalom legkorábbi és legeredetibb műfaja a vadonbeli kalandtörténet (*eräseikkailu*): hátterében ott áll a természetábrázolás finn irodalombeli hagyománya, amivel találkozhatunk pl. Aleksis Kivi és Juhani Aho műveiben. Kivi regénye, a *Seitsemän veljestä* (1870)[103] emellett a műfaj pedagógiai alapgondolatának is

[102] Az egyik legrégibb (alap.: 1890), ma is működő és a WSOY mögött a második legnagyobb finn kiadó.
[103] Aleksis Kivi (1834–72) a romantika és a realizmus közötti átmenet korszakának legjelentősebb alkotója, a finn irodalom egyik klasszikusa. Költészetét saját korában az akkori fő irányvonaltól való formai és tartalmi

előképe: az ifjakat a vad természettel vívott élet-halál harc neveli férfivá. Az ifjúsági irodalomban ugyanez a téma a *Robinson Crusoe*-ra megy vissza. A műfaj visszatérő kalandos elemei a vadállatokkal vívott harc, a kunyhóépítés, a rénvadászat és a prémöltözék készítése. A hős kiapadhatatlan találékonysága révén menekül a reménytelen helyzetekből. A regények ugyanakkor „erdei iskolának" is tekinthetők: többek közt tábortűzrakásra, csapdaállításra, ételkészítésre oktatnak. (Kurki-Suonio 1970, 357–359)

A műfaj első művelője Alfred Ingman (1860–1917), akit a finn fiúregény megalapítójaként is számon tartanak. *Rimpisuon usvapatsas* (1915, [Rimpisuo mocsarának ködszobra]) elnevezésű első regényében a fenti elemeket közmondásokkal[104] és mesés kincskereséssel fűszerezi. Az általa képviselte irányvonalat később pl. Kaarlo Hänninen (1876–1939) és Jalmari Sauli (1889–1957) folytatták. (Kurki-Suonio 1970, 359–360)

A finn fiúirodalom korai korszakának másik kiemelkedő műfaja a humoros fiúábrázolás. A Mark Twain Tom Sawyere (*The Adventures of Tom Sawyer*, 1876) fémjelezte műfaj fő erőssége a színes környezetábrázolás és a csirkefogó fiúalak nosztalgia megszépítette portréja. A főhős *„nem egyéni figura, inkább az örök fiú megtestesítője, aki térdnél szakadt nadrágjában és zsebében békával vág keresztül a világon, tele önbizalommal, a felnőttek szörnyülködésének és titkolt irigységének célpontjaként."*[105] A hagyományos fiúregény műfajai közül ez áll legközelebb a lányregényhez, a különbség közöttük mindössze abban rejlik, hogy a humoros fiúábrázolást nem foglalkoztatják az emberi kapcsolatok és az egyén problémái. A főhős nem aggódik hiányosságai miatt, nem fejlődik, nem esik szerelembe, világában csak további fiúalakok léteznek, a felnőttek és a lányok mindössze a csínytevések célpontjait jelentik. Az emberi kapcsolatok mint tárgy hiánya tükröződik abban is, hogy a lányregényekkel ellentétben nem kap teret a társadalmi rétegek közti ellentét sem. A műfaj első képviselői Aarne Mustasalo (ered. Heikki Nurmio[106], 1887–1947) turkui trilógiája (pl. *Jokikylän pojat*, 1925; [A jokikyläi fiúk]) és

---

eltérése miatt kevéssé értékelték, drámái (pl. *Nummisuutarit*, 1864; *A pusztai vargáék*, 1929, ford. Somkuti [Zolnai Gyula]) azonban már életében népszerűek voltak, a Suomalainen Teatteri (l. 29. old., 85. lj.) műsorának is gerincét adták. *A hét testvér* (1942, ford. Kodolányi János; 1955, ford. Rácz István) egyetlen regénye, egyben az első finn nyelvű regény, amely megjelenésekor vegyes kritikát kapott, azóta azonban alapvető klasszikussá és népszerű olvasmánnyá vált. (Laitinen 1981a, 163–171 és 1981b, 211–220)

[104] A szerző bevallása szerint elsődleges célja éppen a közmondások tanítása volt. (Kurki-Suonio 1970, 359)

[105] *„Tämä* [sankari] *ei ole yksilö, vaan ikipoika, mytologinen sankarihahmo, joka reikä housunpolvessa ja sammakko taskussa vaeltaa maailman läpi itseluottamusta täynnä, aikuisten kauhun ja salaisen kateuden kohteena."* (Kurki-Suonio 1970, 361)

[106] A tanár, író Nurmio a jääkäri mozgalom tagjaként Németországban kapott katonai kiképzést, ő a Jean Sibelius által megzenésített Jääkärimarssi [Vadászinduló] szerzője (vö. id. m. 360). A mű ma a finn hadsereg több egységének hivatalos indulója. A jääkäri (< ném. *jäger*) mozgalom azon önkéntesekből tevődött össze, akik az Orosz Birodalomtól való elszakadást népfelkelés révén kívánva elérni Németországtól kértek segítséget a katonai kiképzésben, mivel a finn hadsereget 1905-ben feloszlatták. (Rantatupa 2001, 224)

Jaakko Tervo (1871–1931) oului történetei (pl. *Ilosaarten seutuvilta*, 1931 [Ilosaari környékéről]). (Kurki-Suonio 1970, 360–361)

A két világháború közötti időszak finn fiúirodalmának fontos műfaja volt a háborús történelmi kalandregény is. Az ábrázolt korszak sokféle lehetett, a művek azonban megegyeztek zavaros, összecsapásról összecsapásra ugráló cselekményszövésükben és a mélyebb korkép teremtése iránti szándék hiányában. Az alkotások visszatérő vonása az oroszok iránti gyűlölet (*ryssänviha*) és a minden más nemzettel szembeni előítéletes hazafiasság is. Ideológiai szempontból ide sorolhatók az ún. elnyomás korszakát[107] és a függetlenség érdekében vívott harcot ábrázoló elbeszélések is, valamint a kémtörténetek, amelyek szintén az 1920-as, 1930-as években jelentek meg. Az idegen kémeket leleplező fiúcsoportokról szóló kémtörténetek valójában a „titkosrendőrként tevékenykedő fiúk" cselekményének egy válfaját adják. Ez utóbbi sablonja megjelenik a vadonbéli kalandregények és a humoros fiúábrázolások esetében is, a II. világháborút követően pedig a lányirodalomba is átkerül,[108] és a mai napig népszerű. (Kurki-Suonio 1970, 362–364)

Kalandozásokra emellett egzotikus helyszínek és fantasztikus események is lehetőséget adtak. A kezdeti korszak művei hajótöréseket, indiánokat, kincskeresést és emberevőket vonultattak fel, míg az 1940-es évektől az atomkísérletek és az űrutazás világa vált divatossá. (Kurki-Suonio 1970, 364)

2.1.4 A 20. század közepétől napjainkig

A 20. század közepén jelentős változás történt a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalomban: megindult intézményesülése és kanonizációja.[109] A háttérben a II. világháború idejének túltermeléséből eredő színvonalcsökkenés állt. Mivel a háború alatt a könyvek jelentették az ifjúság számára leginkább elérhető kikapcsolódási módot, a kiadók a megnövekedett igény kielégítésére futószalagon jelentették meg köteteiket, ami az átlagszínvonal esését hozta magával. A folyamat ellensúlyozására a szakmájuk iránt felelősséget érző ifjúsági szerzők 1946-ban *Nuorten Kirja ry.* [Ifjúsági Könyv] néven létrehozták egyesületüket, amely 1967-től *Suomen nuorisokirjailijat ry.* [Finnországi

[107] Az Orosz Birodalmon belüli egységesítést Finnországra is kiterjeszteni igyekvő és oroszosító politika korszakának, elsősorban első időszakának (1899–1905) elnevezése (vö. Nygård 2001, 184).
[108] L. a Finnországban korábban rendkívül népszerű angol Enid Blyton (1897–1968) művei (Kurki-Suonio 1970, 363).
[109] A folyamatot Päivi Heikkilä-Halttunen (2000) tekinti át doktori disszertációjában: *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla* [Aki hívatlan vendégből vált háztulajdonossá. A finn gyermek- és ifjúsági irodalom intézményesülése és kanonizálódása az 1940-es, 1950-es években].

Ifjúsági Szerzők Egyesülete] néven működik. A szervezet kritikákkal és különböző díjakkal igyekezett kiemelni a színvonalas alkotásokat, utóbbi tekintetében elsőként Észak-Európában. A *Topelius-díj* 1948-tól az ifjúsági regények, az *Arvid Lydecken-díj* 1969-től a gyermekkönyvek körében kerül évente kiosztásra, míg 1981-től a *Pääskynen-díjjal* ismerik el azok munkásságát, akik kutatóként vagy más módon sokat tettek az ifjúsági irodalomért. (Kuivasmäki–Heiskanen-Mäkelä 1990, 25–26; www.nuorisokirjailijat.fi)

1957-ben jött létre *Suomen nuortenkirjaneuvosto* [Finn Ifjúsági Könyv Tanács] elnevezéssel az 1953-as alapítású *IBBY – International Board of Books for Young People* (Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa) finn leányszervezete (ma *IBBY Finland ry*). Az egyesület 1961 óta háromévente ítéli oda a gyermek- és ifjúsági művek körében az *Anni Swan-érmet*, emellett kiadványokkal, kiállításokkal, szemináriumokkal és nemzetközi együttműködéssel törekszik az ifjúsági irodalom helyzetének előmozdítására. Az IBBY tagjaként az egyesület választja ki a legnagyobb nemzetközi ifjúsági irodalmi elismerés, a *Hans Christian Andersen-díj* finn író- és illusztrátor-jelöltjét, továbbá az *IBBY Listára* javasolt alkotókat (szerző, illusztrátor, fordító) és műveket. (www.ibbyfinland.fi)

A szakmai megítélés javulását tükrözi az is, hogy 1978-ban létrehozták a *Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti* [Finn gyermek- és ifjúsági irodalmi intézet] szervezetet,[110] továbbá hogy változott a gyermek- és ifjúsági irodalom besorolása a nemzeti bibliográfiában. Míg 1949 előtt a pedagógiai anyag részeként tüntették fel – tükrözve, hogy alkalmazott irodalomnak tekintették, amelyben az esztétikai értékek háttérbe szorulnak –, ettől kezdve a szépirodalomhoz sorolták. (Heikkilä-Halttunen 1999, 133)

Ugyanígy a gyermek- és ifjúsági irodalom felnőtt irodalommal egyenértékű voltának elismerését jelzi, hogy a Suomen Kirjasäätiö [Finn Könyv Alapítvány] 1997-ben létrehozta a Finlandia-díj[111] gyermek- és ifjúsági irodalmi műveknek szóló változatát, a *Finlandia Juniort*, a felnőtt regények és a szakirodalom körében kiosztott elismerésekével megegyező nagyságú pénzjutalommal. (Heikkilä-Halttunen 1999, 147)

A finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom esztétikai megújulása a II. világháborút követő években a meseirodalom terén jelentkezett elsőként. Az új irányba mozdulás első példájának Yrjö Kokko *Pessi ja Illusia* (1944) [Pessi és Illusia] című mesekönyvét tekintik. A manó és a tündér lírai szerelmi történetével Kokko a természettudományos

[110] Tevékenységéről bővebben l. 54. old.

[111] Az 1984-ben alapított díjért kezdetben szép- és szakirodalmi alkotások is versenyezhettek, majd a kettő 1987-ben a Tieto- (Szak-)Finlandia létrehozásával különvált. A Finlandia-díj 1993-tól csak regények körében kerül átadásra. Kategóriánként 30 000 eurós pénzjutalmával a legnagyobb finnországi irodalmi díj. Mindhárom kategóriában csak hazai szerző alkotása nyerheti el. (www.kustantajat.fi/kirjasaatio/palkinnot)

mese vonulatát követi: a történet a népmesék környezetébe helyeződik (erdő, manó, tündér), az állatok és növények beszélnek, ám ábrázolásmódjuk biológiai pontosságú.[112] Ez utóbbi jelleget Kokko természetfotói is erősítik a kötetben. (Kurki-Suonio 1970, 343)

A kerettörténet ugyanakkor a valóságban, a háborús Finnországban játszódik: egy a fronton harcoló tiszt beszél a háborúról és a mese születéséről. Kokko maga is a frontról gyermekeinek hazaküldött karácsonyi elbeszélésként találta ki a történetet. A kötet már megjelenésekor hatalmas sikert aratott, ami nagyrészt abból fakadt, hogy a szerző felnőtt közönségnek is szánta művét, és népszerűvé is tudott válni körükben.[113] Később (1963) szintén Kokko átiratában megjelent az alkotás kifejezetten gyermekek számára adaptált változata. A mű népszerűségét jelzi, hogy balett- és több filmes feldolgozása[114] is született az évek során, Japánban pedig képregény-változata is megjelent. (Saukkoriipi 2003, 162)

Míg Kokko alkotása főleg hatása révén játszott szerepet a meseirodalom megújulásában, a finnországi svéd Tove Jansson (1914–2001) múmintörténetei[115] már önmagukban is gyökeresen új irányvonalat képviseltek. Hasonlóan Kokko meséjéhez, Jansson első két kötete[116] is a háború allegóriája. Jansson képzőművészként indult, ám amikor az 1930-as évek végén megrekedtnek érezte pályafutását, a mese világához fordult. Bár eredetileg gyermekeknek szánta alkotásait, a többrétű elbeszélés miatt azok minden korosztály körében népszerűvé váltak. (Heikkilä-Halttunen 1999, 134–135)

Jansson mesevilága részben az angolszász fantáziairodalom hatását tükrözi a mesebeli lények széles skálájával, a mese tartalmi gazdagságával, illetve a humor és a kaland időnkénti nonszensz-jellegével. A hazai vonást a természetábrázolás adja: a tenger

---

[112] Hasonló irányvonalat képviseltek korábban a finnországi svéd ifjúsági irodalom terén Nanny Hammarström mesekönyvei (1906–15) (Kurki-Suonio 1970, 343).

[113] A karácsony előtt kiadott, mutatós kötet két hét alatt több mint 40 000 példányban fogyott el (Heikkilä-Halttunen 1999, 134). A kritika elismerését mutatja, hogy Kokko állami irodalmi díjat is átvehetett művéért.

[114] A mesebalett (1952) zenéjét Ahti Sonninen szerezte, ennek filmváltozata készült el Jack Witikka rendezésében (1954), míg az 1984-as ifjúsági filmet Heikki Partanen rendezte. Utóbbi több kategóriában elnyerte a finn filmművészet évente kiosztott elismerését, a Jussi-díjat. (Heikkilä-Halttunen 1999, 134)

[115] A történetek magyar nyelven több fordító munkájaként jelentek meg, és nincs teljes egyezés a nevek fordításában (ideértve a magyar televízió-csatornákon is játszott rajzfilmsorozatot is). Elsőként a *Det osynliga barnet* (1962; f. *Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia* 1962] elbeszéléskötet jelent meg *A láthatatlan kisgyerek* címmel (ford. Szakonyi Csilla; Móra, 1989), majd a *Trollkarlens hatt* meseregény *Varázskalap a Múminvölgyben* címmel (ford. Harrach Ágnes Móra, 1994, 2004). 2006-tól a Napkút kiadó jelenteti meg sorra a meseregényeket Vukovári Panna fordításában. Mind Szakonyi, mind Vukovári a kötetek finn fordítása alapján dolgozott, míg Harrach a svéd eredetiből fordította a meseregényt. Dolgozatomban emiatt a Harrach által használt *múmin* (sv. *mumin*, f. *muumi*) alakot veszem át.

Jansson múmintörténeteit vizsgálta a finnség kifejezésformáiként, ill. a *Trollvinter* (1957, f. *Taikatalvi* 1958; *Titokzatos tél a Mumin-völgyben*, 2008) kötetet elemezte szakdolgozában (Horváthné) Vukovári Panna: Gyermekirodalom és a Mumin-mesék [sic!]. Budapest: ELTE BTK Finnugor Tanszék, 2001.

[116] *Småtrollen och den stora översvämningen* 1945 [A kis trollok és a nagy árvíz], f. *Muumit ja suuri tuhotulva* 1991 [A múminok és a nagy árvíz] és *Kometjakten* 1946 [Az üstökösvadászat], f. *Muumipeikko ja pyrstötähti* 1955; m. *Muminbocs és az üstökös* 2006, ford. Vukovári Panna.

és a szigetvilág dinamikus életet él, a természetet titokzatos lények csendes zsibogása tölti meg. A mesék gazdagsága a kontrasztok sokféleségén alapul: a történetek a félelem és a biztonságérzet, a polgári létforma és a szabadság, a magány és a kapcsolatok skáláján hol az egyik, hol a másik irányba mozdulnak el. Első öt meseregénye (1945–54) fordulatos kalandtörténet, míg a későbbi négyben (1957–70) az emberi kapcsolatok és egyes metafizikai kérdések kerülnek előtérbe.[117] (Kurki-Suonio 1970, 348–349)

A meseregények mellett Jansson képeskönyvekben és képregényekben[118] is tovább szőtte a múminvilág történeteit. Alkotásai finn körökben csak az 1950-es évektől váltak ismertté,[119] később azonban többször is díjazták (1958: *Rudolf Koivu-díj*, illusztrátori elismerés; 1963, 1971, 1982: *állami irodalmi díj*). [120] Művei eddig negyvennél több nyelven jelentek meg fordításban, és napjainkig ő az egyetlen finnországi szerző, aki megkapta a *Hans Christian Andersen-díjat*. Múminvilága sok feldolgozást megért, különösen az 1990-es évek elején finn-japán koprodukcióban készült rajzfilmsorozat vált népszerűvé.[121, 122]

---

[117] Az idők során Jansson kötetei tartalmuk jellege mellett az illusztrációk terén is változtak. Tove Holländer (1994) szerint a korai művek minden illúziószerűségükkel együtt is viszonylag realista módon közelítenek a témákhoz, míg a *Trollvinter* megkezdte késői korszak alkotásai igyekeznek mélyebbre nyúlni. Változás figyelhető meg a technikában, a stílusban, a figurák jellegében, a tartalomban, illetve a szöveg és kép viszonyában is.

[118] Ezeket Jansson eredetileg 1954–1960 között rajzolta az angol *Evening News* lapnak, amely aztán további negyven ország több mint száz lapjába továbbította azt. A sorozat rajzolását később öccse, Lars folytatta, egészen 1975-ig. Nemzetközileg ez a legismertebb finn képregény. (Jokinen 1999, 253)

[119] Az első finn fordítás a *Hur gick det sen?* (f. *Kuinkas sitten kävikään?*) [És aztán mi lett?] című képeskönyvéből készült, annak megjelenése évében (1952). Meseregényeinek fordítása az évtized közepétől indult meg, az első kötet azonban csak 1991-ben jelent meg finnül. (Kuivasmäki–Heiskanen-Mäkelä 1990, 26–27; *The Finnish Literature in Translation Database* → Author = Jansson, Tove)

[120] Svédországból – ahol az eredeti finnországi megjelenéssel egy időben elérhetővé váltak a kötetek – hamarabb érkezett elismerés Jansson művei iránt, ott már ebben az évtizedben elnyerte a legrangosabb svéd ifjúsági irodalmi díjakat: 1953: Nils Holgersson-plakett (szerzői elismerés), 1958: Elsa Beskow-plakett (illusztrátori elismerés). (Heikkilä-Halttunen 1999, 139)

Ugyancsak már az 1950-es évek elejétől ismertté vált angol nyelvterületen is: évenkénti rendszerességgel jelentek meg Nagy-Britanniában meseregényeinek és képeskönyveinek fordításai. Az *Evening News* lapjain megjelenő képregények így tehát ebbe a körbe kapcsolódtak be. (*The Finnish Literature in Translation Database* → Author = Jansson, Tove)

[121] A sorozat, melynek megalkotásában Tove és Lars Jansson is közreműködtek, az 1990-es években nagy sikert aratott Magyarországon is, a *Kandi*-lapok sorozataként megjelenő képregényekkel együtt, utóbbiak azonban nem Janssonék eredeti alkotásai voltak.

[122] Míg korábban a maguk külön varázslatos világában élő múminokat a finnországi svédek allegóriájaként is értelmezték, addig mostanra Finnország egyik legfontosabb védjegyévé váltak. Azon túl, hogy a történetek mind könyv, mind animációs formában továbbra is népszerűségnek örvendenek, ez meglátszik a múminfigurákat felvonultató termékek (köztük leginkább emblematikusként az Arabia kerámiagyártó vállalat múmin-bögréinek) gazdag kínálatában és az ezek iránti keresletben (a témáról részletesebben l. Melcher Barbara szakdolgozatát: Muumi-ilmiö nykyajan Suomessa, Budapest: ELTE BTK Finnugor Tanszék, 2010). A termékeket a Finnországba érkező turisták is a „finnség” kifejezőinek tekintik.

Jansson műveivel párhuzamosan az 1940-es évektől,[123] és még inkább az 1950-es évek során, a finn nyelvű meseirodalom is megújult. Ehhez az angol meseirodalom új kiadásainak és fordításainak hatása mellett Astrid Lindgren *Harisnyás Pippije* (1945, f. *Peppi Pitkätossu*, 1946) és az 1950-es években a finn nyelvű lírában kiteljesedő modernizmus is ösztönzőül szolgált. Az egymástól jól elkülönülő irányvonalat képviselő alkotók közös vonásaként említhető a gyermekközpontúság, a kifejezésmód bővülése, az eredeti fantázialények és cselekménysémák alkotása, a játékos hangszín és az árvaság- és félelemérzetet is megragadni képes nonszensz alkalmazása. (Kurki-Suonio 1970, 346)

A modern finn mese és gyermeklíra egyik legfontosabb úttörőjeként tartják számon Kirsi Kunnast (sz. 1924). Kunnas az 1940-es évek végén indult modernista költőként, majd a következő évtized elején fordult az ifjúsági irodalom felé Jansson műveinek és angol nonszensz költemények fordításával. A későbbiekben gyermekverseket (pl. *Tiitiäisen satupuu* 1956 [A cinege mesefája]) és meséket (pl. *Tiitiäisen tarinoita* 1957 [A cinege történetei]) egyaránt alkotott, mindkét műfajba beépítve a nonszensz kedvelt eszközeit, emellett olvasókönyvek is fűződnek a nevéhez. Hasonlóan sokszínű tevékenységet fejtett, fejt ki Kaarina Helakisa és Hannele Huovi.[124] Helakisa (1946–98) elsősorban meséiről és gyermekverseiről ismert, de alkotott más műfajokban, és tevékenykedett fordítóként, antológiaszerkesztőként is. Emlékét az Otava kiadó róla elnevezett, ifjúsági szerzők körében kiosztott díja őrzi. Huovi (sz. 1949) szintén számos műfajban alkot csecsemőktől a felnőttekig minden korosztálynak (mondókák, versek, mesék, ifjúsági regények, regények, ábécés- és olvasókönyvek). (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 28–30) A gyermeklíra további népszerű művelői Tuula Korolainen (sz. 1948), Laura Ruohonen (sz. 1960) és Jukka Itkonen (sz. 1951).

Az ifjúsági és felnőtt irodalom közötti út más alkotók számára is átjárhatónak bizonyult. Az 1970-es években indult szerzők közül itt említhető Hannu Mäkelä (sz. 1943) és Leena Krohn (sz. 1947) is, akik számos ifjúsági irodalmi elismerés mellett mindketten elnyerték a Finlandia-díjat is. Munkásságukból felnőtteknek és gyermekeknek szóló alkotások egyaránt jelentek meg magyarul – utóbbiak még az 1980-as évek során.[125] Mäkelä és Krohn alkotásai azt is jól példázzák, hogy a korábbi mesenovella helyett a

[123] L. Marjatta Kurenniemi (1918–2004) és Aila Nissinen (1916–73) munkássága. (Kurki-Suonio 1970, 346)
[124] Pályafutása során mindhárom alkotó szinte az összes rangos finnországi ifjúsági irodalmi díjat elnyerte.
[125] Mäkelä mesekönyvei közül a *Hú úr kalandjai* (Móra, 1980; f. *Herra Huu*, 1973) és *A ló, aki elvesztette szemüvegét* (Móra, 1984; f. *Hevonen joka hukkasi silmälasinsa*, 1977) olvasható Fehérvári Győző fordításában. Ő ültette át magyarra Krohn *Emberruhában. Városi történet* c. meseregényét (Móra, 1987; f. *Ihmisen vaatteissa. Kertomus kaupungista*, 1977) is. Utóbbi témái között – ahogy Krohn más gyermekeknek szóló alkotásaiban egyaránt – hangsúlyos helyen szerepel a környezetvédelem.

fantáziavilág és a cselekmény kibontakozásának teret adó meseregény vált népszerű műfajjá, továbbá hogy a mese gyakran beleszövődik a hétköznapi világba, a két szféra határa így elmosódik, a művek „félmeseként" írhatók le (vö. Kurki-Suonio 1970, 346). Mäkelä és Krohn mellett az 1970-es években meseíróként színre lépő alkotóként említhető még Elina Karjalainen (1921–2006), akinek *Uppo Nalle*- (1977–2004) [Elsüllyedt Mackó] sorozata mára szintén klasszikussá vált, valamint Maria Vuorio (sz. 1954).

Napjaink gyermekregényei közül különösen népszerű Timo Parvela (sz. 1964) *Ella*-sorozata[126] (1995–). A kisiskolás címszereplő saját szemszögéből megörökített, néha már bohózatszerűen humoros kalandjai az iskolai mindennapokba kalauzolják az olvasót. Az alsó tagozatos korosztály nagy kedvence a Sinikka Nopola (sz. 1953) – Tiina Nopola (sz. 1955) írónő-testvérpár két sorozata is. A *Heinähattu ja Vilttitossu*[127] (1989–2006) a címszereplő kislány testvérpár humoros kalandjaira épül, míg a *Risto Räppääjä* (1997–) [Rapper Risto] főszereplője egy doboló és rappelő fiú (életkora a történet előrehaladtával nő). A Nopola nővérek mindkét sorozatából születtek színpadi és filmes feldolgozások is.

Az illusztrátorok körében a 20. század közepén Maija Karma (1914–99) – többek között Kirsi Kunnas *Tiitiäinen*-köteteinek rajzolója – lépett Koivu és Wendelin örökébe, könnyedebb, gyermekibb irányvonalat honosítva meg. Kiindulópontját a gyermekek iránti tisztelet és a magas művészi színvonal iránti hajthatatlanság adták. Szerinte az illusztrátor nem pusztán kíséri, hanem új dimenziókkal gazdagítja a szöveget. Karma jelentős szerepet játszott abban, hogy a finn gyermekkönyv-illusztráció önálló és nemzetközileg is elismert képzőművészeti területté vált. (Heikkilä-Halttunen 1999, 139–140)

Finnországban a gyermekkönyv-illusztráció és a képeskönyv ma virágkorát éli: számos elismert alkotó működik ezen a területen, például Kristiina Louhi (sz. 1950), Markus Majaluoma (sz. 1961) és Linda Bondestam (sz. 1977). A képeskönyv műfajában napjaink legnépszerűbb alkotói Mauri Kunnas és az Aino Havukainen – Sami Toivonen szerző- és illusztrátorpáros. Noha Kunnas (sz. 1950) felnőtteknek is rajzol képregényeket, elsősorban gyermekeknek szóló műveiről vált ismertté. Karácsony-témájú kötetei[128] mellett több ismeretterjesztő jellegű képeskönyv is fűződik a nevéhez, a *Koiramäki*-

[126] Magyarul Kovács Ottília fordításában jelent meg két gyűjteményes kötet: *Ella és barátai* (2010, Pongrác), *Ella újabb kalandjai* (2011, Média Nova). Parvela Virpi Talvitie illusztrátorral közös *Keinulauta*-mesetrilógiája (2006–10) is megjelent magyarul (*Mérleghinta*, 2007; *Körhinta*, 2010; *Szerencsekerék*, 2012; ford. Bába Laura, Cerkabella).

[127] Magyarul: *Sáskalapka és Szőrmamuszka világgá megy* (ford. Szőcs Ráchel, Cerkabella, 2007).

[128] Magyarul: *Télapó tizenkét ajándékot kap* (ford. Nagy Ágnes, Minerva, 1991) / *Mikulás tizenként ajándékot kap* (ford. Nagy Ágnes, Cartaphilus, 2006), *Mikulás* (ford. Csonka Ágnes Kinga, Cartaphilus, 2005), *A legeslegszebb karácsonyi ajándék* (ford. Cartaphilus, 2006), *Mikulás és a varázsdob* (ford. Csonka Ágnes Kinga, Cartaphilus, 2007)

[Kutyadomb] sorozat kötetei például a finn történelmet, kultúrát mutatják be. Kunnas a *Kalevalát* és *A hét testvért* is feldolgozta képeskönyvként, kutyafigurákkal megjelenítve a történeteket.[129] Az illusztrátorként is tevékenykedő Havukainen (sz. 1968) – Toivonen (sz. 1971) házaspár önálló kötetei közül a *Tatu ja* [és] *Patu*-sorozat[130] a legnépszerűbb, melyben szintén feltűnik az ismeretterjesztő jelleg (pl. a Helsinkit és a Finnországot bemutató kötetekben).[131] Kunnas és a Havukainen–Toivonen páros nemcsak hazájukban tartoznak a legnépszerűbb alkotók közé, de vezetik a legtöbbet fordított kortárs finn gyermek- és ifjúsági alkotók listáját is (az élen Kunnas áll).

Az ifjúsági regény (és novella) területén a változás a meséhez és a lírához képest valamivel később, az 1950-es évek legvégén köszöntött be. A hangsúly a cselekményességről egyre inkább átkerült a lelki folyamatok ábrázolására és a társadalmi kérdések megjelenítésére. A változás elsőként a lányirodalomban érhető tetten: Merja Otava (sz. 1935) regénye, a *Priska* (1959) címszereplőjének érzelemvilágát, belső fejlődését ábrázolja. A *Priska* már az ún. fiatal felnőtt korosztályt célozza meg, hasonlóan Hellevi Salminen (sz. 1941) alkotásaihoz, aki többek közt a fiatalok szexualitáshoz való hozzáállásának megváltozását is ábrázolta. Szintén a lányirodalomban figyelhető meg elsőként a társadalmi témák felé fordulás, például Rauha S. Virtanen műveiben az 1960-as, 1970-es évek fordulóján.[132] (Kuivasmäki – Heikkilä-Halttunen 1990, 30–32)

A társadalmi témák felé fordulás párhuzamba állítható azzal, hogy Finnországban az 1960-as évek során előtérbe került a politikailag és társadalmilag elkötelezett, állást foglaló irodalom.[133] Mindemellett Päivi Heikkilä-Halttunen (2001, 220) úgy értékeli, hogy a társadalmi vagy politikai témákkal (Vietnam, atomfegyverkezés, természetvédelem, feminizmus) kapcsolatos állásfoglalás – a svéd és dán ifjúsági irodalommal ellentétben – ebben az időszakban nem igazán honosodott meg Finnországban.

A korszak lenyomatának tekinthető Anni Polva (1915–2003) *Tiina*-sorozata (1959–86) is, amely a segítségnyújtás, őszinteség és egyenesség hangsúlyozásával még a II.

---

[129] *Koirien Kalevala*, 1992 (*Kutya egy Kalevala*, ford. Jankó-Szép Yvette, 2011); *Seitsemän koiraveljestä*, 2002 [A hét kutyatestvér]. Aleksis Kiviről és regényéről l. 36–37. old. 103. lj.

[130] *Tatu és Patu fura masinái* (ford. Bába Laura, Cerkabella, 2007), *Tatu és Patu a munka hevében* (ford. Bába Laura, Cerkabella, 2008), *Tatu és Patu az óvodában* (ford. Bába Laura, Cerkabella, 2010), *Tatu és Patu FURA altatókönyve* (ford. Bába Laura, Cerkabella, 2011).

[131] A sorozatban jelentős szerepet betöltő nyelvi humorról l. Bába 2008.

[132] Köztük a magyarul is megjelent *A karácsonyfalopás* (ford. Szopori Nagy Lajos, Móra, 1983; f. *Joulukuusivarkaus*, 1970) című regényében.

[133] Mindez a dokumentumművek (riport- és pamfletirodalom stb.) nagyarányú felfutását is magával vonta, olyannyira, hogy sokan már a szépirodalom végső elsorvadásától tartottak, ám az 1970-es évektől a fiktív irodalom visszafoglalta helyét. Hasonló folyamat figyelhető meg az 1980-as évek ifjúsági irodalmában is: a társadalmi problémák túlnyomó mértékűvé válása éles kritikát váltott ki. (Vö. Päivinen 2006, 21)

világháború idejének értékrendjét őrizte. Annak ellenére, hogy a művek tükrözte viselkedés- és szokáskultúra a kötetek megjelenésekor már túlhaladott volt, a sorozat rendkívül népszerűvé vált a kiskamasz lányolvasók körében. A siker mértékét jelzi, hogy a mintegy harminc kötet összesen nagyjából egymilliós példányszámban kelt el. (Heikkilä-Halttunen 1999, 146; *Suomen nuorisokirjailijoiden nettimatrikkeli* > Anni Polva)

Az 1960-as évektől figyelhető meg a fiúirodalom változása, részben J. D. Salinger *Zabhegyezőjének* (*The Catcher in the Rye*, 1951)[134] hatására, amely finnül 1961-ben jelent meg először Pentti Saarikoski[135] fordításában (*Sieppari ruispellossa*). A finn ifjúsági irodalomban az évtized végén jelent meg az újfajta fiútípus, a magányos szemlélődő, akinek már nincs szüksége arra, hogy vadász- vagy sportteljesítményével vívjon ki tiszteletet. Ez a hőstípus és a cselekményről az egyén és a társadalom kapcsolatára helyeződő hangsúly jellemzi Asko Martinheimo (1934–2002) műveit, például *Polttaa, polttaa* (1968) [Éget, éget] című regényét. Martinheimo a regények mellett az ifjúsági novella, hangjáték és színmű terén is kiemelkedő életművet hozott létre. Érzékeny, sebezhető fiatal hősök jelennek meg Uolevi Nojonen (sz. 1939) és a finnországi svéd Bo Carpelan[136] (1926–2011) műveiben is. (Kuivasmäki–Heiskanen-Mäkelä 1990, 32–34)

Míg az 1960-as évek az ifjúsági művek aranykorát jelentették, az 1980-as évekre az ifjúsági irodalomról zajló párbeszéd alapján már a krízis volt jellemző. Maaria Päivinen (2006) a kritikák szemszögéből ad képet az évtizedről: ez alapján a kortársak nagy része szemében az ifjúsági irodalom[137] problematikusnak tűnt. Mind a megjelenő művek számát, mind általános színvonalukat alacsonynak ítélték meg – utóbbiért a kritika hiányát okolták. Az ifjúsági irodalmat a célzatosság, fantáziatlanság, humortalanság és probléma-központúság bélyege nyomta, sőt, az évtized közepén létjogosultságát is kétségbe vonták. Az ifjúsági regények a korszak társadalmi jelenségeit tárgyalták (a fiatalok megváltozott helyzete a családban, a felnőtté válás problémái, mentálhigiénés zavarok, iskolai gondok, alkoholizmus, családon belüli és egyéb erőszak, halál[138]), hasonlóan akár a 2000-es évek

[134] Magyarul 1964, ford. Gyepes Judit.

[135] Pentti Saarikoski (1937–83) az 1960-as, 1970-es évek finn költészetének – és közéletének – kiemelkedő alakja, a politikailag és társadalmilag elkötelezett líra ismert képviselője, de születtek szerelmi tárgyú, valamint az antikvitás hatását tükröző gondolati költeményei is. Műfordítóként is jelentős pályafutást tudhatott magáénak. (Laitinen 1981a, 482–484 és 1981b, 576–578)

[136] Carpelan elsősorban a felnőtt irodalom terén volt ismert, költőként és prózaíróként egyaránt. Napjainkig ő az egyetlen, aki két alkalommal nyerte el a Finlandia-díjat (1993, 2005). Magyarul is olvasható ifjúsági műve a *Julius, a fej* (ford. Jávorszky Béla, Móra, 1989; sv. *Julius Blom, ett huvud för sig*, 1982), amelyben szintén a fenti fiútípussal találkozni.

[137] Päivinen cikke a kamaszoknak szóló irodalomra, azon belül is elsősorban az ifjúsági regényre koncentrál.

[138] A korszak egyik legkiemelkedőbb alkotásaként tartják számon Anna-Liisa Haakana *Ykä yksinäinen* (1980) [Ykä, a magányos] c. regényét, amely egy Lappföldön élő kamaszfiúról, csontrákos barátjáról és az

irányvonalához, de fontos különbség, hogy az 1980-as évek műveit a komorság és a korábbi évtizedek sablonjainak továbbvitele jellemzi. Ez a problémaközpontúság a kortárs kritika nagy része számára már az évtized elején is egyhangúnak tűnt, bár akadtak ettől eltérő, a problémák tárgyalását fontosnak tekintő, vagy más pozitív vonásokat kiemelő hangok.[139] Visszatekintve a kor legfontosabb hozadékának ma azt tartják, hogy az ifjúsági irodalom megszabadult a korábbi két évtized célzatosságától és felvilágosító törekvéseitől, ehelyett igyekezett megmaradni a fiatalok hétköznapjainak ábrázolásánál. Päivinen szerint az 1980-as évek végére az ifjúsági irodalom kilábalt az évtized elejét és közepét megbélyegző válságból, emiatt a korszakot az ifjúsági irodalom kamaszkoraként jellemzi.

Az 1990-es évek ifjúsági irodalmáról ír összefoglalóan Päivi Heikkilä-Halttunen (2001) Siivet varpaiden välissä[140] [Szárnyak a lábujjak között] c. cikkében. Úgy véli, ezt az évtizedet is a kételkedő hangok jellemezték az ifjúsági irodalom szükségességét és létjogosultságát illetően, amelyek hátterében az olvasóközönség létének megkérdőjelezése állt. Kiemeli azonban, hogy az 1980–1990-es évek fordulóján több olyan alkotó indult, aki nemcsak szerzőként erősíti az ifjúsági irodalmat, hanem aktívan fel is szólal érte. Megállapítása szerint az ifjúsági műveket egyre fiatalabbak olvassák, ami legalábbis tudattalan szinten hathat a szerzők témaválasztására és előadásmódjára is. (219–220)

Heikkilä-Halttunen (2001) az évtized ifjúsági irodalmának témáival, jellemző műfajaival és stílusával kapcsolatban az alábbi megállapításokat teszi:

- Jellemzőek a gyermek- és fiatalkor határán lévő szereplők. A kamaszkor általában pozitív életszakaszként jelenik meg, a nehézségek mellett szinte mindig fellelhető a felszabadító humor.[141] (219)
- Gyakori a finn jóléti állam kritikája (l. szociális munkások, rendőrök tehetetlensége), ugyanakkor ritka a politikai vagy társadalmi kérdésekben való állásfoglalás. (220–221)

---

elválás okozta fájdalomról szól, és képes úgy tárgyalni betegséget és halált, hogy az megérinti az olvasót, ám csendes humora miatt nem válik érzelgőssé (Kuivasmäki – Heiskanen-Mäkelä 1990, 35). A mű elismertségét tükrözi, hogy 1981-ben állami irodalmi díjjal jutalmazták, majd 2007-ben újra kiadták, és ugyanekkor elnyerte a több mint tíz éve megjelent, de továbbra is számottevőnek tartott gyermek- és ifjúsági alkotások részére odaítélt Kirjapöllö- [Könyvbagoly] díjat (http://wsoy.fi/yk/products/show/28900)

[139] Így például azt, hogy

- az ifjúsági művek a szülők és tanárok számára segítségül szolgálhatnak a fiatalok megismeréséhez (Majlis Qvickström: Ung i republiken Finland. *HBL* 1982. 11. 16. Idézi Päivinen 2006, 22.)
- az ifjúsági regények a munkásság mellett a középosztály szociális viszonyait is megörökítik; ritka a városi közeg; a fiatalok szexualitásának természetes és hihető ábrázolása ledöntött számos, a fiatalok szerelmi életére vonatkozó tabut (Esko Marjomaa: Nykypäivä nuorisokirjojen suunnaksi. *Kansan Uutiset* 1982. 2. 7. Idézi Päivinen 2006, 22.)

[140] A cikk Tuija Lehtinen 1991-es ifjúsági regényétől kölcsönzi címét.

[141] A realizmus és a humor együttélése a finn prózairodalom régi hagyománya, jellemző már az első finn regényre, Kivi *A hét testvér* című alkotására, de visszatérő vonás volt a 20. század első felének ún. népábrázoló műveiben is. (vö. Laitinen 1981a, 265 és 1981b, 331)

- Az ifjúsági kultúra megjelenítése szűk körű: ritka a fiatalok körében kedvelt zenei és divatirányzatok ábrázolása, a szerzők más eszközökkel törekszenek az aktualitásra, így műveik akár évtizedek múltán is újabb olvasókra lelnek. (220)
- Témaként megjelennek az élet filozófiai alapvetései és értékei, vallási témák, a menekültlét,[142] emigráció, rasszizmus, tolerancia kérdései. (220–223)
- A lányirodalmat a hagyomány modern formába öltöztetése jellemzi, pl. Tuija Lehtinen (sz. 1954) és Tittamari Marttinen (sz. 1967) műveiben. A sorozatirodalmon kívül ritkák a kiemelkedő lányalakok, a fiúkarakterek érdekesebbek. (223–224)
- A fiúirodalom részben a hagyományos témákat és irányokat viszi tovább (pl. sport, akciódús sorozatok), részben tágul a fiúk szerepköre, például Jukka Parkinen (sz. 1948), Kari Levola (sz. 1957), Tuula Kallioniemi (sz. 1951) műveiben. (224–226)
- A fiatalok párkapcsolatának ábrázolása a korábbiaknál visszafogottabb, ám tovább él a nem tervezett terhesség témája mint a felelőtlen szexuális élet következménye, emellett sok, a szexuális élet ábrázolásához kapcsolódó korábbi tabu[143] megdől. (226–227)
- A családi környezet ábrázolása továbbra is központi téma, de több mindenben változik:
  - A kamaszkori lázadások ábrázolása kevésbé heves (a cikkíró szerint ennek oka a fiatalok korábbinál hosszabb ideig tartó anyagi függése szüleiktől). (228)
  - Gyakoriak a csonka családok, ami – főleg az anya hiánya – sokszor nehézséget okoz az önállóvá válás küszöbén álló fiataloknak. (229–229)
  - A fiatalok problémái már kevésbé fakadnak egyértelműen az aszociális vagy alkoholista szüleikből. Lazább a fiatalok kapcsolata szüleikkel: a nehéz otthoni körülmények ellenére (v. azoktól megerősítve) egyedül próbálnak boldogulni. (229)
- A fiatalok sokszor valamely művészi tevékenységben, vagy egy idős emberhez fűződő szoros kapcsolatban lelnek támaszt. (232–233)
- Míg az olvasni tanulókat megcélzó kötetekben az iskola fókuszba kerül, az ifjúsági regényekben alig kap teret, és a dolgozó fiatalok ábrázolása is ritka. (221; 229–230)
- Tovább él az 1960-as években meghonosodott amerikai típusú bandaregény. Az évtized művei a korábbinál liberálisabban viszonyulnak az alkoholhoz és a kábítószerhez, ám

[142] A cikkíró még arra hívja fel a figyelmet, hogy az ifjúsági regények a menekültlétet a főszereplő sorsa révén egyelőre még nem tárgyalják. Azóta ebben változás történt, l. Marja-Leena Tiainen *Alex*-trilógiáját (2006–2008). A trilógiáról részletesebben l. Bába 2012.

[143] Heikkilä-Halttunen egy másik cikkében részletesebben is említi ezeket: abortusz, nemi erőszak, önkielégítés, homoszexualitás, szerelmi viszony egy jóval idősebb személlyel, vérfertőzés. (2003, 70) A nemi betegség azonban továbbra is tabunak tűnik: a téma hiányát említi Heikkilä-Halttunen (2001, 226) is az 1990-es évekre vonatkozóan, és az Onnet-katalógus alapján a cikk megjelenése óta eltelt évek gyermek- és ifjúsági szépirodalmában sem történt jelentős változás. (2012. márc. 9.)

nemcsak a banda által kínált otthon, hanem az egyén elnyomása, a társaságból való szabadulás nehézsége is megjelenik témaként. (229–230)

- A miliő jellemzően városi, ám a vidéki környezet ábrázolása is kitör az elnéptelenedés és a fiatalok lelki fejlődését visszavető jelleg hangsúlyozásából. (233)
- A történelmi regény ismét népszerű, ami részben a fantasy előtérbe kerülésével függ össze, részben pedig azzal, hogy míg korábban az ifjúsági irodalom terén kizárólag a fiúk területének bizonyult, most női jelleget öltött (a szerzők zömében nők, a főszereplők szinte kivétel nélkül lányok voltak). Utóbbi azzal áll összefüggésben, hogy a megelőző évtizedekben a finnországi történelem-, kultúra- és nőkutatást áthatotta a nők múltja és annak újraértelmezése iránti érdeklődés.[144] (233–235)
- Gyakoribbá válik a posztmodern kedvelt eszközeinek alkalmazása: nézőponttechnika, játék az egyes műfajok konvencióival, intertextualitás, metafikció. (232)
- Előtérbe kerülnek a sorozatok és a szórakoztató jelleg, ám a „nemzetközi" sorozatok mellett a hazai szerzők olyan alternatívát tudnak kínálni, amellyel a fiatalok számára könnyebb azonosulni, és sokszínűségük miatt az önálló ifjúsági regények is fontosak. (236)
- A nevelő szándék továbbra is megfigyelhető, ám a művek a korábbinál több választási és azonosulási lehetőséget kínálnak a fiatalok számára. A szerzők az egyéni problémák helyett a korábbinál átfogóbb képet igyekeznek nyújtani a fiatalkorról, ezzel sikerült elszakadni a korábbi problémarealizmustól és oktató jellegtől. (236)

A Heikkilä-Halttunen által az 1990-es évekkel kapcsolatban említett jellemzők igazak a 2000-es évek irodalmára is. Továbbra is megfigyelhető a sorozatok, a szórakoztató irányvonal és a fantáziairodalom népszerűsége, ugyanakkor jelen van a realista ifjúsági regény is, például Tuija Lehtinen, Marja-Leena Tiainen (sz. 1951), Terhi Rannela (sz. 1980) művei révén. Az ifjúsági irodalom tabuinak ledöntése után a tematikai bővülés a kortárs világ jelenségeinek, aktuális kérdéseinek beemelésével érhető tetten, így például gyakoribbá vált a környezetvédelem, a kulturális sokszínűség, másság, a globalizáció és a terrorizmus tárgyalása. Egyes ilyen témák – például a környezetvédelem és a másság – a gyermekirodalomban, akár a képeskönyvekben is megjelennek.

Napjaink finnországi gyermek- és ifjúsági irodalmát összességében a széles skála jellemzi. A csecsemőktől kezdve az óvodás és kisiskolás korúakon, valamint a kiskamaszokon át egészen az ún. fiatal felnőttekig minden korosztály számára kínál

[144] Hasonló tendenciák jellemzik az évtized felnőtt irodalmának történelmi regényeit is, bár ott továbbra is találkozni férfi főszereplőkkel (vö. Juutila 2002, 188–192; 194–195).

olvasnivalót, még ha a hangsúly a gyermekkönyvekre esik is. Jellemző, hogy egy alkotó életművében több műfaj és több célkorosztály is jelen van, továbbá hogy egyes szerzők felnőtteknek és fiataloknak szóló művekkel egyaránt jelentkeznek. A sokszínűség tetten érhető a témaválasztásban (az ifjúsági irodalom hagyományos témái mellett korábban tabunak számító és új témák is megjelennek), a szövegben (pl. a nyelvezet és a narratíva terén) és a képi világban (illusztrált és képeskönyvek, könyvborítók) egyaránt. A nehéz témák tárgyalása mellett a humor is gyakran előtérbe kerül.

2.2 A finn gyermek- és ifjúsági irodalom kutatástörténete

A finn gyermek- és ifjúsági irodalom kutatásának történetéről Kaisu Rättyä ad összefoglalót Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle [Az ifjúsági regény kutatása az 1960-as évektől a 2000-es évekig] címmel írt áttekintésében. Noha Rättyä összefoglalásában az ifjúsági regény kutatása áll a középpontban, ennek hátterekénт foglalkozik a gyermek- és ifjúsági irodalom teljes körének tudományos feldolgozásával. Teszi ezt nemcsak finnországi, de világviszonylatban is (ezen belül a skandináv és az angolszász irodalomkutatásra helyezve a hangsúlyt), hiszen – ahogy bevezetésében (2003, 170) megállapítja – a téma finnországi kutatása a nemzetközi kutatás irányzatait követte.

A gyermek- és ifjúsági irodalom viszonylag újonnan került az irodalomkutatás fókuszába. Finnországban mindez az 1950-es és 1960-as évek fordulójához köthető, amikor döntő változások mentek végbe a teljes irodalmi életben, így ezen a területen is.[145] A gyermek- és ifjúsági irodalommal foglalkozó kezdeti tanulmányok legtöbbször irodalomtörténeti megközelítésűek voltak. Az első ilyen áttekintés Jorma Mäenpää *Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla* [Száz év a mese és a kaland földjén] című 1958-as kötete, ami megjelenési időpontjánál fogva még a „klasszikus" korszakot tekinti át. A következőként megjelent összefoglalás, az Irja Lappalainen szerkesztette *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt* (1966) [Az ifjúsági művek Finnországban régen és ma] már beszámol az új irányzatok hozta változásokról, így például Kerttu Manninen Suomalaisen nuorten kertomakirjallisuuden vuosikymmenet [A finn ifjúsági próza évtizedei] című cikke amellett, hogy a 19. századtól követi végig az ifjúsági könyv történetét, elsősorban a kortárs irányzatokra és alkotókra koncentrál. Ugyanebből az időszakból származik Sirkka Kurki-Suonio Nuorisokirjallisuus [Az ifjúsági irodalom] c. áttekintése a *Suomen kirjallisuus* [Finnország irodalma] irodalomtörténeti sorozat nyolcadik, a műfajokat tárgyaló, 1970-es kötetében. A fenti történeti összefoglalóban a 19. század második, és a 20. század első felére vonatkozóan Kurki-Suonio áttekintését követtem vezérfonálként.

A kezdeti időszak egyik legmeghatározóbb kutatója Maija Lehtonen, a finn irodalom professzora. 1962-ben jelent meg a témakörről írott első cikke, a Suomen saloilta Menninkäisen maille (*Suomalainen Suomi*. 4/1962) [A finn vadonból Manóföldére], melyben a lány- és fiúirodalom átalakulását és az ifjúsági regény kezdeteit tárgyalja. Ezt követően évtizedenként dolgozta fel a finn ifjúsági regény alakulását: 1960-luvun suomalainen nuorisoromaani: Teemoja ja struktuureja (*KTSV 25*. 1971) [Az 1960-as évek

[145] L. *2.1.4.*, 38–39. old.

finn ifjúsági regénye: Témák és struktúrák], Huomioita suomalaisesta teiniromaanista (*Sininen lamppu*, 1983) [Megjegyzések a finn tinédzserregényről]; áttekintései svéd és német nyelven is megjelentek különböző antológiákban.[146]

Lehtonen mellett a kor másik jelentős kutatója Irja Lappalainen, akinek összefoglalója, a *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus* [A finn gyermek- és ifjúsági irodalom] 1976-ben jelent meg először, majd ezt követte az 1979-es kiegészített kiadás. Ezen műveiben a fiatalok számára írt irodalom teljes spektrumát vizsgálja, ahogy a kötetcím is jelzi, gyermek- illetve ifjúsági irodalomra bontva. Lappalainen az utóbbihoz sorolja a kalandregényeket (*seikkailukertomukset*), a lányregényeket (*tyttökirjat*), a „tinédzserregényeket" (*teiniromaanit*), amikből azután kifejlődött az ún. „fiatalfelnőtt-regény" (*nuorten aikuisten romaani*, ang. *young adult novel*), valamint az ifjúsági regényeket. Az 1950-es években kialakult modern ifjúsági regényt megkülönbözteti a korábbi, általa „klasszikus ifjúsági elbeszélő irodalomnak" (*nuorten klassinen kertomakirjallisuus*) nevezett változattól. (Rättyä 2003, 178)

Kiadványtörténeti áttekintést ad a finnországi gyermek és ifjúsági irodalom kezdeti korszakairól Ulla Lehtonen *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850* [A gyermekkönyv Finnországban 1543–1850] c. kötetében (1981/1990), melyre – lévén a korai időszak legrészletesebb bemutatása –, fenti történeti összefoglalóm első szakaszát építettem. Irodalomtörténeti megközelítésű a Riitta Kuivasmäki és Sirkka Heiskanen-Mäkelä szerkesztette *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön* kötet (1990) [Ábécé: Bevezetés a finn ifjúsági[147] irodalom történetébe és fogalomrendszerébe], amely azonban foglalkozik a kutatás egyik fontos elemével, az alkalmazott terminusokkal, és az ifjúsági irodalom intézményrendszerével is.

Ezt követően az ezredforduló után is születtek újabb összefoglalók, így például a Liisi Huhtala, Karl Grünn, Ismo Loimavaara és Maria Laukka szerkesztette irodalomtörténeti áttekintés, a *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia* (2003) [Kis nagy világ: A finn gyermek- és ifjúsági irodalom története] és az ugyancsak Liisi Huhtala, valamint Katariina Juntunen által szerkesztett *Ilosaarten seutuvilta: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia ja tutkimusta*

[146] 1984: Den finskspråkiga ungdomsboken. [A finn nyelvű ifjúsági művek] *Barnboken i Finland förr och nu.* Red.: Maija Lehtonen – Marita Rajalin. Stockholm: Rabén – Sjögren. 115–134. és 1989: Der finnische Teenagerroman. [A finn tinédzserregény] *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehugen.* Red.: Hans Fromm – Tarmo Kunnas – Kurt Nyholm – Ingrid Schellbach-Kopra. Helsinki: Deutsche Bibliothek. 51–57.
[147] Beleértve a gyermek- és ifjúsági irodalmat is.

(2004) [A Boldogság szigetének vidékéről: A gyermek- és ifjúsági irodalom története és kutatása], amely a történet mellett a kutatástörténetet is tárgyalja.

Mindeközben a finn gyermek és ifjúsági irodalom svéd nyelven is bemutatásra került, a Maija Lehtonen és Marita Rajalin szerkesztette *Barnboken i Finland förr och nu* (1984) [Gyermekkönyvek Finnországban korábban és jelenleg] kötetben.

Az irodalomtörténeti áttekintéseket az 1970-es, 1980-as évektől – a nemzetközi irányzatokkal párhuzamosan – egyre inkább kezdték felváltani a tematikus vagy adott műfajra vonatkozó tanulmányok, amelyek már inkább a szerkezetet, a karaktereket és a műfaji jellemzőket helyezték vizsgálatuk fókuszába (Rättyä 2003, 182).

Alcímében szélesebb körű vizsgálatot ígér, tartalmában azonban az ifjúsági regényre koncentrál Ismo Loivamaa az 1980-as évek végének, 1990-es évek elejének főbb irányzatairól írott, *Nuortenkirjan villit vuodet: Nuortenkirjallisuuden muutosilmiöitä 1990-luvun alussa* (1996) [Az ifjúsági könyv vad évei: Az ifjúsági irodalom változására mutató jelenségek az 1990-es évek elején] című kötetében. Az ezt követő évek változásait, az ezredforduló tájékának jellemző vonulatait tárgyalja ugyancsak az ifjúsági regény tekintetében, ám Loivamaa írásánál jelentősen nagyobb, kétszer akkora terjedelemben a Päivi Heikkilä-Halttunen és Kaisu Rättyä szerkesztette *Nuori kirjan peilissä: Nuorten-romaani 2000-luvun taitteessa* (2003) [A fiatal a könyv tükrében: Az ifjúsági regény a 2000-es évek fordulóján] antológia. Mindkét kötet angol nyelvű összefoglalóval zárul.

A tematikus és/vagy műfaji tanulmányok csoportjába sorolható a gyermek- és ifjúsági szerző Tuula Korolainen szerkesztette *Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas* (2001) [Könyvkaland: A gyermek és ifjúsági irodalom útmutatója], ami döntően az 1990-es években és az ezredforduló tájékán megjelent irodalomra koncentrál, de emellett egyes esetekben kitér korábbi művekre is. Az előszó kiemeli, hogy a vizsgálati szemszögek megválasztásakor figyelembe vették a kötet célközönségének (pl. pedagógusok, könyvtárosok, fiatalok) véleményét, így az ő kívánságuknak megfelelően a könyveket műfaj és téma szerint is tárgyalják, valamint bőséges irodalomlistát is csatolnak az egyes témakörökhöz (Korolainen 2001a, 10–11). Maga a kötet négy szakaszra oszlik: 1) olvasni tudás és olvasási szokások a 2000-es években; 2) a gyermekirodalom műfajai és témái (pl. képes és illusztrált könyvek, gyermekversek, meseregények, a hétköznapok ábrázolása, természetkép); 3) az ifjúsági irodalom műfajai és témái (pl. sorozatok, kispróza, családi élet, iskolai élet, szerelem és szexualitás, tudatmódosító szerek); 4) egyéb információk és információs források (pl. bibliográfiák, kézikönyvek, folyóiratok, díjazott szerzők és művek).

A műfaji tanulmányokat képviseli az ugyancsak az ezredfordulón megjelent, a képeskönyvet a középpontba állító, Kaisu Rättyä és Raija Raussi szerkesztette *Tutkiva katse kuvakirjaan* (2001) [Vizsgálódó pillantás a képeskönyvre], amelynek cikkei kitérnek többek között a finnországi képeskönyv fejlődéstörténetére és újabb irányzataira, a képeskönyv műfajának kutatási szempontjaira és kutatástörténetére, valamint fordítására is.

Az 1990-es években – ismét nemzetközi hatásra – az irodalomelméleti megközelítés felé történt elmozdulás: immár az irodalom ezen részterületén is alkalmazták az új irodalomelméleti módszereket, elsősorban a narratológiát és a posztstrukturalista elemzésmódot (Rättyä 2003, 194). Ezt az irányvonalat példázza Kaisu Rättyä doktori disszertációja (2007),[148] melyben a témák és az elbeszélés összefüggését vizsgálja többek között a témakutatás eszköztárával Hannele Huovi négy ifjúsági regényében. A választott művek elemzésével párhuzamosan a finn ifjúsági regény 1980-as és 1990-es években végbement változásának jellegére és okaira is igyekszik fényt deríteni.[149] Másik példaként említhető Sirpa Kivilaakso doktori értekezése (2008),[150] amely a feminista kutatási hagyományba illeszkedően tárgyalja Anni Swan meséinek szimbolizmusát.

A gyermek- és ifjúsági irodalom finnországi kutatásáról több áttekintés is született. 1981-ben jelent meg a Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti kiadványsorozatának nyitányaként Riitta Kuivasmäki és Marita Rajalin szerkesztésében a *Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa 1945–1981* [Az ifjúsági irodalom kutatása Finnországban, 1945–1981], ami a finnországi egyetemeken született szak- és tudományos fokozatokért írott dolgozatokat listázza, majd 1985-ben ennek második kötete,[151] amely már – az 1941–1985 közötti időszakra vonatkozóan – felsorolja a nyomtatásban megjelent kiadványokat is. A finnországi szak- és tudományos fokozatért írott dolgozatokról született még egy katalógus, *Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa 1945–1989* (1990) [Az ifjúsági irodalom kutatása Finnországban 1945–1989] címmel, Elina Koivunen szerkesztésében. Jelenleg az Onnet-katalógusban kereshetők a Lastenkirjainsituutti gyűjteményében megtalálható szak- és tudományos fokozatokért írott dolgozatok.

---

[148] *Rajoja kohdaten: Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaaneissa 1980- ja 1990-luvulla* [Határokkal szembesülve: A témák és a narráció viszonya Hannele Huovi 1980-as és 1990-es lvekben íródott ifjúsági regényeiben]. A Rättyä által vizsgált regények között van a *Madonna* is.

[149] Szintén irodalomelméleti megközelítésmódokkal találkozhatunk az ifjúsági irodalom evészavarábrázolásaira vonatkozó tanulmányokban is, ezek utóbbiakat azonban az evészavarokat tárgyaló finn ifjúsági irodalom bemutatásakor, az *5.1.3* alfejezetben tárgyalom.

[150] *Lumometsän syli: Anni Swanin satusymbolismi 1896–1923* [A varázserdő mélye: Szimbolizmus Anni Swan meséiben 1896–1923]. Kivilaakso írta meg Swan művészetének jellegzetességeire is kitérő életrajzát: *Satukuningatar Anni Swan: Elämä ja teokset* (2009) [A mesék királynője, Anni Swan: Élete és művei].

[151] *Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa: Osa 2*. [Az ifjúsági irodalom kutatása Finnországban: II. rész] Toim.: Riitta Kuivasmäki – Marita Rajalin – Voitto Ruohonen.

Ugyancsak a Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti kiadványsorozatában jelent meg a Tuula Korolainen szerkesztette *Sininen lamppu: Näkökulmia lasten- ja nuortenkirjallisuuteen ja sen tutkimukseen* (1983) [A kék fényű lámpás:[152] Szempontok a gyermek- és ifjúsági irodalomhoz és kutatásához] antológia, továbbá a finn ifjúsági irodalomról és kutatásáról egyéb nyelven írott cikkek Päivi Heikkilä-Halttunen szerkesztette *Matkalla maailmalle* (1993) [Úton a világba] elnevezésű gyűjteménye.

A korábban már említett írások közül a Loivamaa-féle *Nuortenkirjan villit vuodet* (1996), a *Nuori kirjan peilissä* (2003), az *Ilosaarten seutuvilta* (2004), valamint Rättyä Huovi regényeit tárgyaló disszertációja (2007) szintén kitér egy-egy fejezet erejéig az ifjúsági irodalom finnországi kutatástörténetére.

A finnországi kutatások központja jelenleg az 1978-ban alapított, tamperei székhelyű, döntően állami és önkormányzati (Tampere) fenntartású Lastenkirjainstituutti[153] [Gyermekkönyvintézet]. Az intézmény célja a finn gyermek- és ifjúsági irodalom megismertetése és tanulmányozása, ennek érdekében országos gyűjtő-, információs és kutatóközpontként, illetve szakkönyvtárként működik. Gyűjtése kiterjed a Finnországban megjelenő gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásokra, valamint a hazai és nemzetközi szakirodalomra, beleértve a szakdolgozatokat és tudományos fokozatért írott értekezéseket, továbbá az ifjúságkutatási szakirodalmat is. Az intézmény évente négyszer jelenteti meg szakmai folyóiratát (*Onnimanni*), emellett rendszeresen ad ki egyéb kiadványokat, köztük fordításokat, monográfiákat, bibliográfiákat és tanulmánygyűjteményeket. A fentiekben említett szakirodalom számos kötete az intézet gondozásában jelent meg, ezek mellett 2001-ben készült el Riitta Kuivasmäki, Marja Kukkonen és Marita Rajalin szerkesztésében az 1543–1899 közötti finnországi ifjúsági irodalom elektronikus bibliográfiája (*Koivu ja tähti: Nuorisokirjallisuus Suomessa 1543–1899*).[154] Az intézmény *Kirjakori* [Könyveskosár] elnevezésű kiállítása minden tavasszal az előző évi finnországi gyermek- és ifjúsági irodalmi termést mutatja be. Évente ítélik oda az Onnimanni-díjat a gyermek- és ifjúsági irodalom érdekében tevékenykedő személyek, fórumok körében.

[152] A kötet címe Lilo Fromm német grafikus, illusztrátor *Das Blaue Licht* című, a Grimm testvérek meséjére alapuló képeskönyvére utal (1975).
[153] 2010-ig: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti [Finn Ifjúsági Irodalmi Intézet].
[154] http://www.nettiposti.com/sni/tk/Kansi.html

3 AZ EVÉSZAVAROK

3.1 Történeti háttér

Noha az evészavarok az 1980-as évektől kerültek előtérbe, történeti gyökereik jóval régebbre mennek vissza. Maga az anorexia megnevezés ókori eredetű, jelentése ’hiányzó vágy’ (*an-orexis*), később azonban kifejezetten az étvágy hiányára alkalmazták. Az anorexia nervosa középpontjában álló szándékos koplalásra az egyetemes kultúrtörténetben más időszakokban és más célokkal is akad példa. Megemlíthető itt a különböző vallások megtisztulást, vezeklést célzó böjti gyakorlata, a 13. századtól ismert éhező szentek életvitele (pl. Árpád-házi Szent Margit, Sienai Szent Katalin), valamint a 18. század végétől ismert az éhségsztrájkok példája, és a 19–20. századtól az éhezőművészek választotta művészeti forma. Utóbbiak közös pontjaként a figyelemfelkeltésre, előnyszerzésre törő cél nevezhető meg. (Túry 2005, 11–12)

A 19. század második felének, 20. század elejének időszakából érdemes itt megemlíteni a hisztériát, amit egyes források párhuzamba állítanak az evészavarokkal, azokon belül is elsősorban az anorexiával. A hisztéria a francia orvos, Jean-Martin Charcot tevékenysége folytán került előtérbe a 19. század közepén, aki 1841 és 1893 között mintegy ezer beteget kezelt hisztériásként, és ezzel, valamint nyilvános, színpadias diagnosztizálásaival valóságos divatot indított útjára. Ezt követően a század végén Bécs és Sigmund Freud munkássága vált a hisztéria kutatásának központjává, miközben változott a betegség tünetegyüttese is. Míg Charcot drámai rohamokat, bénulást, érzékzavart, némaságot, látászavart figyelt meg (*grande hystérie*), Freud fejfájást, köhögést, járás-, alvás- és menstruációs zavarokat jegyzett fel (*petite hystérie*). Freud munkássága váltást jelentett a paradigma terén is: a hisztéria lelki jegyeire, értelmezésére és a szexualitással kapcsolatos összefüggéseire került a hangsúly. (Csabai–Erős 2000, 56; 58)

A hisztéria és az anorexia (evészavarok) több szempontból is párhuzamba állítható egymással. Mindkettőt jellegzetesen női betegségként (a nőiség, a női test problémáinak kifejeződéseként) határozták/határozzák meg, emellett mindkettő a társadalmi test feszültségeinek megjelenítéseként is interpretálható. A hisztériát a (női) vágy problematikájához kapcsolták, utóbbi pedig különösen fontos témává vált a 19. század végén, amikor a kapitalista tömegtermelés megindulásával elengedhetetlennek bizonyult a folyamatos teljesítmény produkálására és a nagyobb rendszerhez való alkalmazkodásra képes, azaz önnön vágyait szabályozni tudó munkaerő. Ezzel párhuzamosan az emberek

társadalmi hovatartozásának kifejezése az intézményes szerepektől elszakadva egyre inkább az egyén szintjére került, az anorexia nervosa pedig emblematikus módon fejezi ki a test önmegjelenítésért vívott harcát. (Csabai–Erős 2000, 47–48)

Az anorexia nervosa-típusú megbetegedés első meggyőzőnek tekintett leírása azonban jóval korábbi, 1689-ből ismert: Richar Morton angol orvos két páciensének történetét jegyezte fel – egyikük, egy 18 éves nő életét is vesztette –, „ideges felemésztődésnek" (*nervous consumption*) nevezve betegségüket. Maga az anorexia megnevezés csaknem két évszázaddal későbbi: két egymástól független közlés említi a betegséget 1873-ban, egyikük *anorexia hysterica*, másikuk *anorexia nervosa* néven. Ehhez az időponthoz köthető a betegség hivatalos kórképpé válása is. (Túry 2005, 11–12)

Magyarországon sokáig csak tünetként említették a kóros soványságot (anorexia nervosa megnevezéssel, különböző belgyógyászati betegségekhez kapcsolódóan), önálló kórképként mindössze 1950-től jelenik meg. Ezzel összefüggésben a betegség hátterében álló pszichológiai tényezők sem kaptak túl nagy teret a magyar szakirodalomban, amit Túry (2005, 12) annak tulajdonít, hogy a pszichológia hazánkban háttérbe szorult a II. világháború után. Az 1980-as évektől jelentek meg a hazai szakirodalomban az egyes terápiás eljárások értékelései, míg a hazai kutatások az 1990-es évektől indultak meg. (Túry 2005, 12–13)

A bulimia fogalma szintén az ókorban jelent meg, a görög *boüsz* 'ökör' (ill. nagyítóképző) és *limosz* 'étvágy' szavak összetételéből alakult ki a betegesen túlzott étvágy megnevezésére. Első leírása Hippokratésztől (i. e. 460–375) származik. Ókori párhuzamként említik a római lakomákat, melyek során a hatalmas mennyiségben elfogyasztott ételtől önhánytatással szabadultak meg a résztvevők, hogy folytatni tudják az evést (fontos különbség azonban, hogy ebben az esetben hiányzott a bulimia nervosára lényegileg jellemző kényszerszerűség és titkolt jelleg). (Túry 2005, 13)

A túlevés és kóros étvágy különböző megnevezésű említései a középkortól előfordulnak. A bulimiát hosszú ideig különböző testi és lelki zavarok tüneteként fogták fel, az 1960-as évektől kezdték önálló betegségként értelmezni. Ekkortól kezdve különböző megnevezésekkel említették a túlevés és önhánytatás formájában megjelenő evészavart. Önálló betegséggé véglegesen 1979-ben vált, amikor a brit pszichológus, Gerald Russell önálló kórképpel, *bulimia nervosaként* írta le. (Túry 2005, 13)

Az evészavarok fenti két formája össze is kapcsolódhat: a kórosan sovány betegnek lehetnek bulimiás tünetei is. Ezt a típust a jelenleg érvényben lévő betegosztályozási rendszerek az anorexia bulimiás altípusának tekintik. (Túry 2005, 13)

3.2 Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa

3.2.1 Klinikai tünetek

Az anorexia nervosa alaptünetei a következők (Túry 2009, 359):

- súlyfóbia: a beteg súlyos soványság esetén is fél az elhízástól
- testképzavar: a beteg önpercepciója torzul, kövérnek tartja magát (mások alakját azonban jól meg tudja ítélni)
- minimum 15%-os testsúlyhiány a normál tartományhoz[155] képest
- nőkben a menstruáció hiánya (amenorrhoea), amely adott testsúlyhiány mellett csaknem automatikusan jelentkezik

A fentiek mellett további tünetek is kapcsolódhatnak a betegséghez: száraz, lanugóval[156] borított bőr, hajhullás, lassú szívműködés (*bradycardia*), alacsony vérnyomás, a vitális funkciók lelassulása, csontritkulás (*osteoporosis*), hormon- és emésztési zavarok. Az anorexia nervosában szenvedők körében gyakori a fogyást célzó mozgásos hiperaktivitás, személyiségükre jellemző a perfekcionizmus, a teljesítményorientáltság, a túlkontrolláltság és a kényszeresség, kerülik az érzelmeket és a szexualitást. A betegek sokszor visszahúzódóak, dacosak, hiányzik a betegségbelátás, az evés visszautasítása a családon belüli manipuláció egyik formájává válik. (Túry 2009, 360)

A bulimia nervosa alaptünetei (Túry 2009, 360):

- falásrohamok, amelyekre a kontrollvesztés érzése jellemző
- testsúlycsökkentő manipulációk (önhánytatás, has- és vízhajtózás, koplalás, testedzés)
- a testképzavarnak megfelelő állandó aggodalmaskodás a testsúly és alak miatt
- a tünetek bizonyos gyakorisága (legalább heti két falásroham)

A naponta akár többször is fellépő falásrohamok általában titkoltak, rövid ideig tartanak (pl. negyed óra), az epizódokban a szénhidrát-preferencia dominál, és a beteg akár 50 000 kalóriát is elfogyaszthat. Ugyanígy a testsúlycsökkentő manipulációk is lehetnek extrém mértékűek (naponta 10–20 önhánytatás). (Túry 2009, 360)

Míg a klinikai súlyosságú (a diagnosztikus kritériumokat teljes mértékben kimerítő) anorexia nervosa egyik alaptünete a testsúlyhiány, a bulimia nervosa minden tápláltsági

---

[155] A testsúly normál tartományának egyik legtöbbet használt meghatározása az ún. testtömegindexet (*body mass index*, BMI) veszi alapul. A testtömegindex számítása: testsúly (kg) / testmagasság^2 (m). A testtömegindex normális tartománya férfiaknál 20–25, nőknél 18,5–25. (Túry 2009, 359)

[156] „lanugo, magzatgyapjú, piheszőrzet: a magzat egész testfelszínét belepő igen finom pihe, ami rendszerint még a világrajövetel előtt kihullik a magzatvízbe” (Be. K. 1972, 163)

állapotban előfordulhat. A két betegség fentieken túli jellemzőkre is kiterjedő összehasonlítását Túry (2009, 360) táblázata alapján l. a 2. sz. Függelékben (238. old.). Különbségeik ellenére azonban a két kórkép kevert formában is gyakori (*bulimarexia*). Emellett az utóbbi években mindkét típus esetén egyre gyakoribb a multiimpulzív altípus, amelyben az alapbetegséghez egyéb impulzuskontroll-zavarok társulnak (alkohol- és drogfogyasztás, öngyilkossági kísérletek, önsebzések, kleptománia, bulimia esetén promiszkuitás).

3.2.2 Kórlefolyás

Az evészavarok kapcsolatai az ún. *kontinuumhipotézis* segítségével értelmezhetőek, melynek hátterében a pszichiátriában napjainkban terjedő spektrumszemlélet áll. Az evészavarok esetén a kontinuitás több tekintetben is jelen van. Mivel az egyes betegségkategóriák érintkeznek egymással, vagy akár részben fedhetik is egymást, beszélhetünk *statikus kontinuumról*. Az időbeli változások, az, hogy az egyes formák idővel átfordulhatnak egymásba, *dinamikus kontinuumként* értelmezhetőek. A *súlyosság szerinti kontinuum* a szubklinikai és klinikai súlyosságú változatok skáláját jelzi. Végül a *komorbiditási kontinuum* az egyéb pszichiátriai kórképek felé irányuló fokozatos átmeneteket takarja. (Túry 2009, 361)

Az evészavarokat a krónikus betegségek közé sorolják, mivel súlyos formáik évekig, akár évtizedekig is elhúzódhatnak, így a mortalitás mellett a krónikussá válás jelenti a betegek számára a legnagyobb veszélyt. Gyakori emellett az alakváltás, vagyis az egyes evészavartípusok átfordulása más típusba (pl. a restriktív anorexia nervosa[157] bulimarexiává, azt követően pedig normális testsúlyú bulimia nervosává változhat). Az anorexia nervosa lefolyása a testsúly vonatkozásában háromféle lehet: a beteg 1) túlkompenzál és túlsúlyossá válik, 2) visszanyeri eredeti súlyát, 3) (a legrosszabb prognózis esetén) alacsony súllyal él tovább. (Túry 2009, 361)

Spontán javulás elsősorban az enyhe kórképek esetén fordul elő, általában azonban az evészavarok kórházi kezelést igényelnek. Gyakori a visszaesés (*relapszus*), például abban az esetben, ha a kezelés csak a tüneti viselkedésre irányult. Mind a sikertelen kezelések, mind a hosszú kórlefolyás rontják a prognózist. (Túry 2009, 361)

Az evészavarok komplex volta miatt a speciális evészavar-klinikákon napjainkban zömében integratív szemlélettel, különböző terápiás módszerek – farmakoterápia

[157] Az anorexia nervosa falásrohamokkal vagy purgáló mechanizmusokkal (önhánytatás, hashajtók, diuretikumok használata, beöntés) nem járó típusa (Túry 2002).

(gyógyszeres kezelés), egyéni dinamikus terápia, családterápia, kognitív viselkedésterápia, csoportterápia – kombinálásával folyik a kezelés. (Túry 2002)

Az anorexia nervosa mortalitása igen magas: a betegség kezdetétől számított tíz éven belül mintegy 8%, míg húsz éves követés után a 20%-ot is eléri. A magas mortalitás hátterében a súlyos alultápláltság, az interkurrens[158] fertőzések, öngyilkosság, szívmegállás említhető. Súlyos bulimiás tünetek esetén szintén fennáll a halál kockázata: a hányások vagy a vízhajtózás eredményezte kálium- és egyéb ionvesztés a görcsös rosszullétek mellett akár életveszélyes szívritmuszavarok forrása is lehet (Túry 2009, 360).[159] Szintén rontja a prognózist, hogy a bulimiás betegek mintegy 80%-a nem részesül kezelésben, így fokozódik a zavar krónikussá válása, egyéb pszichés zavarokkal történő társulása, valamint a szövődménytünetek megjelenése (Lukács é. n.). A bulimia nervosa tekintetében a kezelt betegek kétharmadában megfigyelhető a tünetek nagy mértékű csökkenése, azonban a teljes tünetmentesség ritka, egyes tünetek általában éveken át jelentkeznek. Az enyhébb tünetekkel megnyilvánuló, ambuláns módon is ellátható változatok esetében jobb a prognózis. (Túry 2002)

3.2.3 Elterjedtség

Az evészavarok jellegzetesen fiatal lányok és nők betegségei. Az anorexia nervosa általában 12–18 éves korban, a bulimia nervosa valamivel később, 16–25 éves korban kezdődik. Az evészavarok pontprevalenciája[160] a fejlett nyugati államokban 18–35 éves nők körében 1–4%. A betegség megjelenését férfiak körében a női zavarok 2–10%-ára teszik. A két típus közül korábban az anorexia volt az elterjedtebb, majd a bulimia került előtérbe, míg az utóbbi időkben kiegyenlítődés tapasztalható a két típus morbiditásában[161].

Az evészavarokat korábban a felső és középső társadalmi osztályok női betegségeinek tekintették, az utóbbi időben azonban más csoportokban (alacsonyabb társadalmi rétegek, idősebbek, férfiak) is terjedőben vannak. Ugyanígy kezdenek eltűnni a transzkulturális különbségek is: míg az evészavarokat korábban kizárólag a nyugati

---

[158] „intercurrens: főfolyamatba mellékesen illeszkedő, pl. a chronicus alapbetegséghez társult acut megbetegedés” (Ákos 1969, 1093)

[159] A bulimiában szenvedők mintegy 20–30 %-ánál emellett öngyilkossági kísérletek is előfordulnak (Túry 2009, 358).

[160] pontprevalencia*:* egy adott időpontban mért zavargyakoriság (Vitrai et al. 2009, 110)

[161] „morbiditas*:* a megbetegedések, ill. betegségek és kóros állapotok előfordulási gyakorisága. Kétféle fogalom értendő alatta: a) egy bizonyos *időszak* (általában egy év) alatt fellépő új megbetegedések (incidencia) és b) egy bizonyos *időpontban* (nyilvántartott) betegségek vagy kóros állapotok száma, ill. számaránya (praevalencia).” (Simonovits 1972, 523)

civilizációkra jellemzőnek vélték,[162] ma már a fejlődő országokban is terjedőben vannak. Fokozott kockázattal rendelkező csoportoknak tekintik a diákokat (elsősorban az egyetemistákat), a karcsúság követelményének kitett csoportokat, a cukorbetegeket, férfiak körében a homoszexuálisokat.

A hazai kutatások szerint a magyarországi elterjedtségi adatok megfelelnek a nyugatiaknak: az anorexia nervosa incidenciája[163] 6–24/100 000 ezer lakos/év, a bulimia nervosáé 10–26/100 000 ezer lakos/év. Fiatal nők körében a klinikai súlyosságú anorexia nervosa aránya 0,03%, a bulimiáé 0,6%, míg a szubklinikai szintű anorexiáé 1,09% a szubklinikai bulimiáé pedig 1,48% (Lukács é. n.). Tizenévesekben az obezitást és az asztmát (asthma bronchiale) követően a harmadik leggyakoribb betegség az anorexia nervosa, emellett igen gyakoriak a szubklinikai zavarok – falásrohamok, koplalás akár a diákok, egyetemisták 60%-ánál is előfordulhat. (Túry 2009, 357 és 2002)

[162] Ez tükröződik az előfordulási körük leírására alkalmazott *3 W* (*white Western women* 'fehér nyugati nők') megjelölésben is (Túry 2002).
[163] L. fent, 161. lj.

3.3 Az anorexia és a bulimia nervosa magyarázati modelljei

Az evészavarok kialakulásának magyarázatára az évtizedek során számos szelektív, azaz egy-egy tényező szerepét kiemelő modell született (Túry 2009, 358–359):

- A *biológiai elméletek* az étvágy, éhség és telítettség szabályozásában részt vevő idegrendszeri struktúrákban, biokémiai tényezőkben fellelhető elváltozásokat helyezik a középpontba.
- A *pszichoanalitikus modell* a tudattalan tényezők jelentőségét emeli ki (az evészavarok felfoghatók orális regresszióként is).
- A *kognitív-behaviorista elméletek* a kognitív deficitekre, a testképzavar szerepére fektetik a hangsúlyt.
- A *családdinamikai modell* a tünetek rendszerszemléleten alapuló családi jelentését helyezi előtérbe (az evés megtagadása sokszor a családon belüli dac megnyilvánulása).
- A *feminista modell* a női szerepsajátosságok megváltozását hangsúlyozza.
- A *szociokulturális modellek* a karcsúságideált, az evészavarok társadalmi metaforikus jelentését állítják fókuszba.
- A *feszültségredukciós modell* bulimia nervosa esetén a szorongás központi szerepét és a hányás szorongáscsökkentő hatását emeli ki.
- A *disszociációs hipotézis* az evészavarban szenvedők egy alcsoportjában (elsősorban a multiimpulzív bulimiásokban) disszociatív mechanizmusok jelenlétét mutatja ki.[164]
- Az egyes *betegségelméletek* (pl. depresszióelmélet, addikciós hipotézis, kényszerbetegség-modell) az adott pszichiátriai zavar körébe tartozónak tekintik az evészavarokat.

A fenti hipotézisek alapvetően az evészavarban szenvedők egyes alcsoportjaira, vagy adott tünetekre érvényesek, ily módon az egyes betegek megértését segíthetik, ugyanakkor önmagukban nem képesek tükrözni az evészavarok teljes spektrumát. Emiatt az evészavarok magyarázatában sikeresebbek és elterjedtebbek a komplex, multidimenzionális modellek, amelyek egy tágabb értelmezési keretben teret biztosítanak a szelektív hipotéziseknek is. (Túry 2009, 358–359)

[164] A betegek zavara megfelel a többszörös személyiség (azaz a disszociatív identitászavar) képének (Túry 2002).

Ilyen többdimenziós, biopszichoszociális megközelítést képvisel a Túry (2009, 358) által idézett Garner-féle modell:

Az evészavarok többdimenziós patogenetikai modellje (Garner után)

Prediszponáló tényezők			Precipitáló tényezők		Fenntartó tényezők
Egyéni	→	Elégedetlenség	Diétázás az önértékelés		Éhezési tünetek
Családi	→	a testsúllyal és	→ és az önkontroll	→	és változások
Kulturális	→	az alakkal	növelésére		az interakciókban
		↵	↵		↵

A kutatók lineáris okság helyett cirkuláris szabályozást feltételeznek, továbbá azt, hogy a zavar a szabályozási körök több pontján is kialakulhat.

A prediszponáló, hajlamosító tényezők lehetnek egyéniek (genetikai, biológiai, személyiségbeli jellemzők), családiak (családon belüli korábbi példa evés- vagy addiktív zavarra), valamint szociokulturálisak (nembeli, korbeli, társadalmi rétegbeli, foglalkozási különbségek, a karcsúságideál és a teljesítménykényszer kulturális nyomása). A precipitáló, kiváltó tényezőket a diétázáshoz és fogyáshoz vezető stresszorok (stresszt okozó ingerek) jelentik, míg a fenntartó tényezők közé pl. a környezeti és kognitív megerősítők, az alultápláltság (*malnutritio*) következményei, a betegség szociális következményei számítanak. (Túry 2009, 358)

3.4 Egyéb evészavartípusok

Az evés zavarai közül a fentiekben a két alapvetőnek tekintett (vö. pl. Túry 2009, 357) formára, az anorexia nervosára és a bulimia nervosára tértem ki részletesebben, hiszen ezek irodalmi megjelenési módjai jelentik dolgozatom témáját. Az evészavarok körében ugyanakkor az utóbbi években folyamatosan határoznak meg újabb és újabb altípusokat. A jelenség mögött az evészavarok hátterében álló társadalmi-kulturális tényezők hatását feltételezik (Nasser et al. 2001, 93.[165] – Hivatozik rá Túry 2009, 357).

Az evéssel kapcsolatos zavarok, betegségek közül a legelterjedtebb az *obezitás* (ang. *obesity*, f. *liikalihavuus*; BMI ≥ 30), elhízás, ami a fejlett országok népességének 30–40%-át érintő, tehát népegészségügyi probléma (aránya Magyarországon is eléri a 30%-ot, illetve egyes felmérések szerint még nagyobb). Mivel az elhízás sok esetben pszichoszomatikus zavar, tehát kialakulásában nagy a pszichés háttér szerepe, evészavarnak is tekinthető. (Túry 2009, 357)

Az újabb altípusok közül a bulimia nervosa és az obezitás közé helyezik az ún. *túlevéses* vagy *falászavart,* avagy *kényszerevést* (ang. *binge eating disorder, BED,* f. *lihavan ahmintahäiriö*). A falászavart az 1980-as évektől kezdve fokozatosan emelték önálló betegségtípussá (*Syömishäiriöt* 2010, 22), más forrás Robert L. Spitzer és munkatársai egy 1992-es cikkéhez kapcsolja a falászavar fogalmának megalkotását (Túry et al. 2010, 1307). A túlevéses zavar a bulimiához hasonlóan falásrohamokban nyilvánul meg, ugyanakkor az ott meglévő súlycsökkentő manipulációk nem jelentkeznek, így jellemzően túlsúlyt eredményez a betegeknél. (Túry 2009, 360)

Falásos zavar a felnőttek 2–3 %-ánál jelentkezik, nőknél gyakrabban, mint férfiaknál, a súlyos vagy kóros túlsúlyban szenvedők csoportjában pedig magasabb az előfordulása. Túlevéses zavarról akkor beszélhetünk, amennyiben a falásrohamok hetente legalább kétszer, több hónapon át tartó időtartamban jelentkeznek. A zavar oka egyelőre nem ismert, ugyanakkor a betegséghez több pszichikai tünet kapcsolódik, így például az általános levertség és depresszió, szorongás, hangulatváltozások, lelki sérülékenység. (Mustajoki 2012)

Férfiak körében írták le 1993-ban (Pope, Katz és Hudson) az *izomdiszmorfiát* (ang. *muscle dysmorphia,* f. *lihasdysmorfia*), amelynek korábbi elnevezése, az inverz anorexia nervosa jelzi, hogy az anorexiához képest „fordított” testképzavar kapcsolódik hozzá. A

[165] *Eating disorders and cultures in transition*. Eds.: Nasser M., Katzman MA, Gordon RA. Brunner-Routledge, London, 2001.

zavar jellemzően a sportoló testépítő férfiak csoportjában fordul elő: az izmos testalkatú – gyakran anabolikus (felépítő) szteroidot szedő – beteg túlságosan soványnak látja magát, és tart attól, hogy emiatt nevetség tárgyává válhat. Az izomdiszmorfia középpontjában nem az evés, hanem a testkép zavara áll: a soványságfóbia az izomzat növelésének kényszerét váltja ki a betegben.[166] Kiváltó okként nagy mértékben a férfiak atlétaideálját feltételezik, amely ugyanolyan hatással, kulturális nyomással bír a férfiakra, mint a karcsúságideál a nőkre. (Túry 2005, 37 és 2009, 360–361)

1997-ben írták le (Steve Bratman) az ún. *orthorexia nervosát* (f. *ortoreksia*), vagyis az egészségesétel-függőséget, az egészséges, vagy annak tartott táplálékok fogyasztásának kényszerét. Az orthorexiát egyelőre még nem tekintik önálló diagnosztikai kategóriának, és az is vitatott, hogy inkább az evészavarok avagy a kényszerek közé sorolják (Túry et al. 2010). 2000-ben írák le (Amanda J. Gruber és Harrison G. Pope) a *testépítő típusú evészavart* (*exorexia*), aminek középpontjában a testzsírfóbia áll: a beteg a test elzsírosodásától való félelemében folytat testedzést, illetve törekszik merev étkezési szokások betartására (Túry et al. 2003, 645–646).

A fentiek mellett egyéb evészavarok is ismertek kisgyermekekben vagy pszichotikus zavarok esetén: *pica*[167], *ruminatio*[168], *pszichogén hányás*[169]. (Túry 2009, 361)

[166] Emiatt az izomdiszmorfiát a testdiszmorfiás zavarok körébe sorolják, az evészavarok, a kényszerek és addikciók határán helyezik el (Túry et al. 2003, 643).
[167] „pica: szokatlan, esetleg normálisan élelmiszert nem jelentő anyagokkal szembeni vágy, hajlam" (Hornyák 1972)
[168] „ruminatio: a lenyelt étel visszakérődzése" (Dobszay 1973, 173)
[169] „psychogen/pszichogén: lelki eredetű (környezeti vagy más idegi hatásra létrejövő" (Brencsán 2001, 536)

4 AZ EVÉS, ÉTEL ÉS AZ EVÉSZAVAROK SZIMBOLIKUS JELENTÉSEI

Túry Ferenc (2009, 357) az evést úgy definiálja, mint a táplálékfelvétel pszichológiai értelemben vett viselkedésként történő felfogását. Az evés mellett az orális tevékenység egyéb módozatai, illetve az evéshez kapcsolódóan a test mérete is lelki jelentéssel bírnak (vö. Forgács 2004, 14). Mindez a mai fogyasztói társadalmakban különösen előtérbe kerül, az egyént egyrészt a folyamatos fogyasztásra buzdítják, másrészt népegészségügyi problémává vált a túlsúlyt, és gyakran megjelenik a javak felhalmozását érintő negatív kritika is.

4.1 Az orális aktivitás kulturális és lélektani vonatkozásai

Forgács (1994, 38) az evést „központi jelentőségű életműködésnek" nevezi, amely kölcsönösen függő (interdependens) viszonyban áll az egyéni és társadalmi lét összes szintjével, értve ez alatt a szomatikus, pszichikus, társadalmi, morális, esztétikai, kulturális és gazdasági állapotot. Utalva egyes antropológusok, paleoantropológusok, etológusok – Desmond Morris, Richard Leakey és Roger Lewin – megállapításaira, az oralitás központi voltát és az emberi kultúrában játszott meghatározó szerepét az őskorra, az emberré válás időszakára vezeti vissza. A táplálékfelvétel, a külső világ bekebelezése – a szándékos anyagcsere első mozzanataként – minden élő szervezet közös tapasztalata, az élet fenntartásának és megújításának alapfeltétele, amely az ember tekintetében is nagyban befolyásolja a mindennapi életet: a testi, lelki és szellemi állapot mellett a társadalmi magatartást is. Az emberré válás folyamatában, majd az emberi civilizáció kialakulásában és későbbi fejlődési irányainak tekintetében a kutatók döntő jelentőségűnek tartják a táplálkozás, táplálékszerzés változásait. A rendszeres húsevésre való átálláshoz kapcsolják az agyméret és az intelligencia gyors fejlődését, ami lehetővé tette az eszközkészítés és a tűzhasználat kialakulását, emellett az ember esetében közösen történő vadászás radikálisan átformálta a társas viszonyrendszert, fejlesztette az együttműködést és kommunikációt, hozzájárult az ösztönök megfékezéséhez. Később a gabonatermesztés, földművelés kialakulásával az arra megfelelő területeken bekövetkezett a letelepedés, az immár kiegyensúlyozottabb élelemellátásnak köszönhetően gyorsabban gyarapodott a népesség, a gabonafélék raktározhatósága az idő egy részét is felszabadította az élelemszerzés alól, így megteremtődött a kultúra és civilizáció kialakulásának feltétele. Az emberiség így megvált attól az életmódtól, ami a korábbi 5 millió évben jellemezte, és amely egészen addig az

ember társadalmi, lelki és testi evolúcióját alakította. Az elegendő élelemellátás ugyanakkor a népességgyarapodás és a társadalmi különbségek kialakulása miatt a továbbiakban sem volt minden időpontban és mindenki számára egyformán biztosított, így a lelki tulajdonságok terén az ember továbbra is megmaradt gyűjtögető-eszegető lénynek. Csak az utóbbi száz évre jellemző, hogy nagyobb tömegek jutnak a szükségesnél jóval több ételhez – miközben az emberiség jelentős része továbbra is éhezik –, az evolúciós fejlődés azonban még nem tudott alkalmazkodni ehhez a hirtelen jött bőséghez. A fogyasztói társadalmakat a túlfogyasztás jellemzi és tartja fenn – egészen a rendelkezésre álló javak kimerítéséig. Minél több mindent kap meg ugyanakkor az ember, annál többre is vágyik, annál boldogtalanabbá válik. (Forgács 1994, 17–20, 22–24, 27, 97)

Forgács (1994, 32) a táplálkozást történeti vonatkozásban és napjainkat érintően is a világ egyik legjelentősebb kérdésének tartja. Aktualitását a táplálkozással kapcsolatos szélsőségek jelentette problémák adják: miközben a világ népességének jelentős része alultáplált, a gazdagabb országokban a lakosság jelentős része túlsúlyos vagy elhízott,[170] ám ezzel párhuzamosan egyre többeket érintenek a különböző evészavarok is. Másrészt az éhség a legősibb és legalapvetőbb ösztön, nemcsak az élet feltétele, hanem a lelki működést befolyásoló tényező is.

Mivel az étel pszichikus, érzelmi értékkel is bír, az oralitásnak alapvető lélektani szerepei is vannak, amelyek a lélekben élő metaforák, szimbólumok révén fedhetők fel. Ferenczi Sándorra[171] utalva Forgács ezen szimbólumokat olyan egykor érvényes ősállapotokként, ősi cselekvésmódokként, fejlődéstani emlékmaradványokként, elemi viselkedésfoszlányokként definiálja, amelyekre az ember testileg és lelkileg is hajlamos visszatérni. (1994, 38–39) Az evés metaforáit három típusra osztja: 1) az önfenntartással kapcsolatos jelentéstartalmak (amelyek a fenyegető világ leigázására, széttépésére és bekebelezésére, valamint a kiteljesedő hatalomra utalnak), 2) a fajfenntartást jelölő tartalmak (az élet folytatásának és megismétlésének kifejeződései), 3) az ember szellemi vagy transzcendens szintre emelése. (1994, 46)

---

[170] A Global Health Observatory (GBO) 2008-as adatai szerint a 20 éves kort elérő lakosság körében a túlsúlyosak (BMI ≥25) aránya a világ összlakosságára számítva 35 % körüli, ugyanakkor területileg tekintve a világ nagyobb részén megközelíti vagy (akár jelentősen is) meghaladja az 50%-ot. Az elhízottak (BMI ≥30) aránya 2008-ban a világ összlakosságára számítva 12% volt, ugyanakkor területileg tekintve a világ nagyobb részén csaknem elérte vagy meg is haladta a 20%-ot. (*Overweight/obesity*, 2008a és 2008b)

Túry (2009, 357) még ennél is magasabb arányokat említ (vö. *3.2.3*)

Az elhízottak aránya az 1980–2008 közötti időszakban több mint kétszeresére növekedett a világ összlakosságára számított átlagában: 1980-ban a férfiak 5, a nők 8%-át, 2008-ban a férfiak 10, a nők 14%-át érintette. (*Overweight: Situation and trends*).

[171] Ferenczi Sándor 1928: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében: Pszichoanalitikus tanulmány*. Budapest: Pantheon.

4.1.1 Evés és erő, evés és hatalom

Forgács (1994, 47) utal arra, hogy a nagy test az erő és hatalom szimbólumaként már az evolúció kezdeti időszakában (a halaknál, mintegy 400 millió éve) megjelent. A nagy test és ennek hátterében az ételbirtoklás és a nagyevés az emberi társadalmakban is archaikus dominanciajegyekként maradt meg, miután az elfogyasztott táplálék mennyisége és minősége évezredeken keresztül összefüggésben állt a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozícióval.[172] A szimbólum továbbélése a nyugati társadalmakban is egészen a legutóbbi időkig – kis kiegészítéssel akár napjainkig – tetten érhető. Nemcsak az izmos, nagy test maradt meg az erő, bátorság, hősiesség szimbólumaként, de a kövérségéből, magasságából fakadóan nagy méretű test is magában hordozta, hordozza a dominanciát. Egy 1986-ban publikált tanulmány[173] szerint Magyarországon a felsővezető férfiak 64%-a volt túlsúlyos, különösen a diploma nélküli vezetők körében volt magas az arány. Párhuzamba állítható ezzel az az 1968-as ausztrál kísérlet,[174] amelyben egyetemi hallgatók a számukra ismeretlen vendégelőadó magasságát annál nagyobbnak ítélték, minél magasabb tudományos fokozatú oktatóként harangozták be az illetőt.

A nyugati társadalmak változásával ugyanakkor nők és férfiak tekintetében is módosult némileg a fenti kép. A nőkkel kapcsolatban napjainkban domináns karcsúságideál megjelenése időben párhuzamos a nők egyenjogúsítási törekvéseivel. Az összefüggést a pszichoanalitikus értelmezések azzal magyarázzák, hogy a nők egyenjogúsítása a férfiakban kasztrációs szorongást váltott ki, ami ellen ugyanezzel az eszközzel védekeznek: kasztrálják a nőket, azaz megfosztják őket az archaikus nőiségtől, a gömbölyű idomoktól. Az így eredő soványság egyben a társadalmi ranglétrán is alacsonyabb szintre utalja a nőket. (Forgács 1994, 51–52)

Susan Bordo (1995, 32; 193–196) hangsúlyozza, hogy a fogyasztói társadalom ideálja az olyan polgár, aki uralja énjét, testét.[175] A kontroll jele pedig nem elsősorban a test súlya (mérete), hanem feszessége. Ez a követelmény a férfiakat is egyre inkább érinti: a férfi testtel szembeni elvárások kielégítésére önmagában a nagy test nem elég, annak feszesnek, izmosnak kell lennie.

---

[172] Vö. Lelley János 1980: *Ember és kenyere*. Budapest: Gondolat. 126 p. – Hivatkozik rá: Forgács 1994, 59.
[173] Béki G. 1986: Az elhízás társadalmi tényezőiről. *Egészségnevelés*, 27. 159–162. Idézi Forgács 1994, 56.
[174] Wilson, Paul Richard 1968: The Perceptual Distortion of Height as a Function of Ascribed Academic Status. *Journal of Social Psychology*, 74, 97–102. Idézi Forgács 1994, 56.
[175] Hasonló gondolatokat fejteget Anne Puuronen is 'Fat-Free Indidivual' – Ideal Citizenship and the Anorectic Body (2005) c., doktori disszertációjára (*Rasvaan tyttäret: Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*, 2004 [A háj lányai: Etnográfiai tanulmány az anorexiás tapasztalati tudás kulturális szerveződéséről]) alapuló cikkében.

A különböző céloktól vezérelt mértékletesség eszménye a korábbi időszakokban is megjelent a kultúrtörténetben. Forgács az evést érintő mértékletesség (*„aszketikus evés”*) indítékaiként az alábbiakat sorolja fel (1994, 97–98): 1) lázadás a társadalom ellen (l. éhségsztrájkok), 2) a társadalmi előírások betartása (megtisztulás a bűnöktől és a mérgektől a böjt révén), 3) közeledés Istenhez (a keresztény szentek az evéstől való tartózkodással bűnös testi vágyaikat igyekeztek korlátozni), 4) civilizáltabbá válás (szabadulás az állatias ösztönöktől, l. a vegetáriánusok egyes csoportjait), 5) az egészség megőrzése, 6) a méltóság megőrzése. Forgács emellett a leggyakoribb okként említi a táplálék hiányát (*„nincs mit enni”*), ami bizonyára valóban a „nem evés” legáltalánosabb indítéka, ugyanakkor a többi általa említett októl eltérően hiányzik belőle az egyén döntése. A nem evés a táplálék hiánya esetén a körülményekből fakad, így véleményem szerint nem sorolható az aszketikus (’önmegtartóztató, az élet örömeiről lemondó’ – Bakos 2006, 52) evést motiváló tényezők közé. Napjainkban a nyugati társadalmakban előtérbe kerülő kontrollált, feszes test iránti követelmény a civilizáltabbá válásra és a méltóság megőrzésére való törekvéssel állítható párhuzamba.

4.1.2 Evés és szeretet, evés és közösség

Az evés, oralitás a korai egyedfejlődés időszakában tapasztalt élmények révén összekapcsolódik a szeretet és a védettség érzéseivel is. Újszülött- és csecsemőkorban a gyermek a táplálkozás révén egyben kapcsolatba, társas viszonyba is kerül egy másik emberrel. A táplálkozási helyzet a védettség és a szeretet érzetével töltődik, amihez az ember a későbbiekben is visszanyúl: az orális aktivitás (evés, nassolás, rágógumizás, cigarettázás stb.) feszültségoldó hatással bír, boldogságforrásul szolgál.[176] Az összefüggés az agyi felépítésből is fakad: a megfigyelések szerint a táplálkozási és önvédelmi képességek közös agyi területekhez kapcsolódnak, evés és szorongás pedig ellentétes (evés: parasztimpatikus, szorongás: szimpatikus) agyi aktivitással járnak, ily módon összeférhetetlenek. A stressz tehát már az agyi felépítésből fakadóan csillapítható evéssel (orális aktivitással). (Forgács 1994, 77–80)

A korai anya–gyermek-kapcsolatból fakadóan az étel adása és elfogadása a későbbi családon belüli (szülő–gyermek) viszonyokban is jelentős érzelmi értékkel bír. Az újszülött és a csecsemő létfenntartásában az anyjára utalt – az anya alapvető feladata gyermeke

[176] Ez a funkció még korábbra visszavezethető: kutatások kimutatták, hogy már az öt hónapos magzat is szívesen szopja az ujját (Furuhjelm, Mirjam et al., 1981: *Gyermek születik*. Budapest: Medicina. 156 p. – Hivatkozik rá: Forgács 1994, 78)

táplálása, életben maradásának biztosítása. Míg az anya a táplálással, addig a gyermek a táplálék elfogadásával fejezi ki szeretetét, a nem evéssel pedig kritikáját,[177] azaz az evés révén hatalommal bír anyja (szülei, környezete) felett.[178] (vö. Forgács 1994, 135)

A jó evés így kapcsolatteremtő erővel bír, ami a későbbi közös étkezésekben is tetten érhető akár a családi, akár a társasági viszonyokban. Az együtt evés a közösség, összetartozás, jóakarat, tisztelet, szeretet szimbóluma mind az étel felkínálója, mind elfogadója részéről, míg az étel megtagadása vagy elutasítása a kiközösítés, elzárkózás kifejezése. Frazer[179] a megevett étel és a maradék közötti kapcsolatot feltételező hiedelemből eredezteti, hogy az együtt evés szövetség jelentéssel bír: a hiedelem szerint az ételmaradéknak okozott ártás a szimpatetikus mágia elvei révén kihat az ugyanazon ételből fogyasztottakra is, akinek azonban ez volna a célja, nem enne a közös ételből. Ugyancsak az étel közösségteremtő ereje érhető tetten az egyes kultúrákra, nemzetekre jellemző ételekben. Az ehetőnek tekintett ételek köre, továbbá az étel elkészítésének módja is társadalmi szokás, civilizációs hagyomány és kulturális egyezség függvénye, emiatt válhat az étel kapoccsá a kultúra és az egyén között. Egyes vélemények szerint[180] összefüggés lelhető fel az étel jellege és a nemzet karaktere között is. (Forgács 1994, 149–150; 154)

Negatív, akár erőszakos elemek magukkal az orális aktivitásmódokkal kapcsolatos asszociációkban is sokszor megjelennek. Az evés valójában a táplálék elpusztítása, az éhség (az önfenntartásra törekvésből fakadóan) aggressziót szül, a szájjal nemcsak a szeretet, az utálat is kifejezhető (vö. Forgács 1994, 104–107). Az étel kihányása és kiköpése az elutasítás és megalázás szimbóluma.[181]

---

[177] L. Erikson, Erik H. 1991: *A fiatal Luther és más írások*. Budapest: Gondolat; Bruch, Hilde 1957: *The Importance of Overweight*. New York: Norton; Szelestey J. 1999: Táplálkozással és elhízással kapcsolatos attitűdök vizsgálata szemantikus differenciállal. Műhelymunka. Debrecen: KLTE Pszichológiai Intézet. Hivatkozik rájuk: Forgács 1994, 135.

[178] Hasonló hierarchikus viszony jön létre az étel átadója, felszolgálója és megevője között: az előbbi a tisztelet, meghunyászkodás, utóbbi a hatalom szimbóluma (Forgács 1994, 63).

[179] Frazer, James G. 1965: *Az aranyág*. Budapest: Gondolat. 440 p. – Idézi Forgács 1994, 165.

[180] Dahlke párhuzamot lát a magyar konyha csípőssége és a magyarok vadsága, küzdő szelleme között. Dahlke, Rüdiger 2000: *Súlyproblémák: A túlsúly és az átlagon aluli súly jelentése és gyógyítása*. Piliscsaba: Bioenergetic. 163 p. – Idézi Forgács 1994, 170.

[181] Darwin, Charles 1963 (1872): *Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése*. Budapest: Gondolat. 292 p. – Hivatkozik rá: Forgács 1994, 172.

4.1.3 Evés és élet, evés és tudás

Az evés lényegileg kapcsolódik magához az élethez: a szerves organizmusok létfenntartását az anyagcsere részeként a táplálékfevétel biztosítja. Az éhség és az evés így az élet igenlésének, míg az étel elutasítása az élet elutasításának is szimbóluma. Ugyanakkor az éhség és evés képei a pusztuláshoz is kapcsolódnak: a halál felfalja, elemészti az életet. (Forgács 1994, 219–220; 222)

Evés és élet más szinten is egymásba fonódnak: a szerves organizmusok egyik alapvető életösztöne az önfenntartás, amelyet legnagyobb részben az anyagcsere biztosít, a másik a fajfenntartás, amelynek a szaporodás záloga. Evés és szexualitás, evés és megtermékenyülés képzetei szintén az ősidőktől fogva összekapcsolódnak. Azonban míg a természeti világban ön- és fajfenntartás egymással párhuzamos viszonyban állnak (a bőséges szaporodás a jó életfeltételekhez társul), addig az emberi társadalmakban ennek fordítottját figyelték meg: a fokozott népességgyarapodás a rossz életkörülményeket ellensúlyozó tényezőként jelenik meg. A fogyasztói társadalmakban az egyén nem a faj- hanem az önfenntartásra koncentrál, a jó életkörülményekre nem a népesség, hanem önmaga gyarapításával, testmérete növelésével reagál. Forgács értelmezésében az elszemélytelenedett világban az ember egyre kevésbé működik fajként, az egyén önfenntartásra rendezkedik be. A testméret növelését (hízást) a szaporodás egy ősibb formájának, az ivartalan szaporodásnak felelteti meg, és párhuzamba állítja vele a – természeti népek között ritka – daganatos betegségek kialakulását is (Forgács 1994, 175; 210; 234–237)

Az evés asszociációs körébe emellett a megismerés, a tudás megszerzése is beletartozik. Ez szintén ősi alapokra megy vissza: az emberszabásúak az ismeretlen tárgyakat szájukhoz emelik, ajkukkal, nyelvükkel, fogukkal vizsgálják,[182] ahogy az kisgyermekek esetében is tapasztalható, tehát ennek a viselkedésmódnak a maradványai az embernél is megfigyelhetőek. Elméleti szinten a párhuzam a külvilág befogadásában és feldolgozásában rejlik. (Forgács 1994, 238–240)

[182] Morris, Desmond 1990: *Testközelben: Az emberi faj útikalauza*. Budapest: Gondolat. 261 p. – Hivatkozik rá: Forgács 1994, 240.

4.2 Az evészavarok kulturális jelentései

Ahogy az evésnek, úgy az evészavaroknak is tulajdonítanak másodlagos jelentést, amelyre az evészavarok kezelésében is figyelmet fordítanak. Ahogy az evés szimbolizálhat a hatalommal, erővel, szeretettel, közösséggel, szexualitással, termékenységgel és tudással kapcsolatos viszonyulásokat, úgy az evészavar is értelmezhető ezekkel összefüggésben. Az evészavarok feminista magyarázati modellje emellett a női szerepsajátosságok megváltozásában, a szociokulturális magyarázati modell a karcsúságideálban, az evészavarok társadalmi metaforikus jelentésében látja a betegségek kialakulásának okát. Ezen interpretációknak a multidimenzionális magyarázati modellek is teret adnak. (Vö. *3.3*)

Miközben Susan Bordo elismeri az evészavarok multidimenzionális voltát, véleménye szerint ez nem jelenti azt, hogy minden dimenzió egyforma súllyal hat kialakulásukban. Bordo hangsúlyozza, hogy bár a szociokulturális tényezők önmagukban nem elegendők az evészavar kiváltásához, kiemelkedő szerepet a talaj megteremtésében az evészavarok gyakorivá válásához. (Bordo 1995, 52)

Bordo összefoglalása alapján a feminista/kulturális paradigma 1) megkérdőjelezte az anorexia és a bulimia pszichopatológiai meghatározottságát, ehelyett tanult, addiktív jellegüket hangsúlyozta; 2) helyreállította a kultúra és elsősorban a társadalmi nem (gender) elsődleges és produktív szerepét (szemben a kiváltó vagy hozzájáruló szereppel); és 3) kikényszerítette a sztenderd orvosi modellben egyéni diszfunkcióhoz tartozónak tekintett tényezők újbóli társadalmi okokhoz rendelését. Ez utóbbival kapcsolatban számos olyan „nem-szociokulturális" tényezőről, amit azelőtt zömében az anorexia és a bulimia „patológiájára" jellemző torzulásnak vagy tévképzetnek véltek, kiderült, hogy uralkodó szerepben van a nyugati kultúrákban élő nők körében (pl. testképzavar). Ez végső soron a normatív/patologikus dualitás megkérdőjelezéséhez vezetett. (Bordo 1995, 54)

Bordo úgy véli, az evészavarok nagy mértékű elterjedése napjainkban messze nem egy felszínes divatjelenség eredményeképpen következett be: ezek a zavarok kultúránk[183] néhány központi problémáját tükrözik: a test történelmi hagyományokra visszamenő lenézésétől a jövő feletti kontroll elvesztése iránt érzett modern félelmen át a kortárs

[183] Bordo az „our culture" ('a mi kultúránk') megnevezést használja. Egy végjegyzetében kitér arra, hogy ez túlontúl homogenizálónak tűnhet, hiszen nem veszi figyelembe az etnikai csoportok, a szocioökonómiai csoportok, az amerikai társadalom szubkultúrái stb. közötti különbségeket, ám hangsúlyozza, hogy éppen egy olyan ideológiát és olyan képeket tárgyal, amelyek ereje pontosan a kultúra homogenizálásában rejlik. Utal arra is, hogy hasonló jelenség már a tömegmédia megjelenése előtti kultúrákban is megfigyelhető, a televízió megjelenésével azonban a femininitás és maszkulinitás média reklámozta eszméi még gyorsabban elterjednek. (Bordo 1995, 320)

szépségideálok aggasztó jelentéséig egy olyan korban, melyben a nők jelenléte és hatalma nagyobb, mint korábban bármikor. Christopher Lasch megállapítását idézve – mely szerint minden korszak kifejleszti a maga sajátos patológiás formáit, amelyek sarkított formában kifejezik a mélyén rejlő karakterszerkezetet[184] – kifejti, hogy az anorexia nem annyira egy karakterszerkezet extrém kifejeződése, mint inkább egy figyelemre méltóan többszörösen determinált szimptómája korunk egyes összetett, heterogén problémáinak. (Bordo 1995, 139–141)

Bordo „folytonossági tengelyeknek" (*axes of continuity*)[185] nevezi azon kulturális áramlatokat, amelyek véleménye szerint tökéletes kifejezésmódra találnak az anorexiában. Anorexia Nervosa: Psychopathology as the Crystallization of Culture című esszéjében[186] három ilyen tengelyt tárgyal részletesebben: a dualista, a kontroll, valamint a gender/hatalom tengelyt, mert ezek olyan központi kérdések vizsgálatára is lehetőséget adnak, mint az anorexia alapvető testi képei (*body imagery*) (dualista tengely), illetve hogy miért éppen most következett be a betegség elterjedése (kontroll tengely), és miért éppen a nők érintettek elsősorban (gender/hatalom tengely). Kiindulópontként – Foucault nyomán – azon feltevése szolgál, hogy az emberi testet a kultúra alakítja. A kulturális szokások nemcsak a test érzékelt minőségére, hanem tényleges fizikai formájára is hatással lehetnek. A történelem során mindkét tekintetben elsősorban a női test bizonyult sebezhetőnek a szélsőségek által, ami Bordo azzal hoz kapcsolatba, hogy a nőt hagyományosan a testtel azonosították, szemben a férfi–intellektus asszociációs párral. (Bordo 1995, 142–143)

A dualista tengellyel Bordo a Platóntól eredő, majd Szent Ágoston és Descartes által továbbvitt dualista örökségre utal, mely szerint az emberi lét két tartományra, testi vagy anyagi, illetve mentális vagy spirituális szférákra oszlik. A felfogás leglényegesebb elemeit a következőkben látja: 1) a test (az énhez képest) idegenként fogalmazódik meg, 2) a test bezárásként, korlátként fogalmazódik meg, 3) a test ellenség, 4) a test mindazon dolgok eredője, amelyek fenyegetik a kontrollra tett kísérleteinket. A dualizmus végső soron annak a felfogásnak az eredménye, amely az ént a kontrollal azonosítja. Ugyanakkor minden olyan kísérlet, ami a nagyobb kontroll érdekében a test spontán megnyilatkozásainak letörésére irányul, ez utóbbiakat csak még idegenebbé és még nagyobb

[184] Christopher Lasch, 1979: *The Culture of Narcissism*. New York: Warner Books. p. 87–88. – Idézi Bordo 1995, 141. is.

[185] A *tengely* megnevezést az adja, hogy találkoznak vagy összetartanak az anorexiás szindrómán belül, a *folytonosság* pedig abból fakad, hogy amint az anorexiát elhelyezzük ezeken a tengelyeken, előtűnnek más jelenségekkel való családi hasonlóságai és kapcsolatai. (Bordo 1995, 142)

[186] In: Bordo, Susan 1995: *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley: University of California Press. 139–164.

hatalommal bíróvá teszi. A körforgásból való kilépésre egyedül a kontroll meghaladása, a test spontán megnyilatozásainak teljes megszüntetése ad módot, azaz ha az ember megszűnik érzékelni éhségét és vágyait. Ez utóbbi cél fogalmazódik meg sok anorexia nervosában szenvedő beteg esetében is. Az ő küzdelmükben a soványság az akarat (lélek, intellektus) test felett aratott győzelmét szimbolizálja. (Bordo 1995, 144–148)

A kontroll kérdése központi jelentőségű az anorexiás betegek számára. Jellemző módon életüket és éhségüket is kontrollálatlannak érzik, az önéheztetés és az extrém mértékű testmozgás révén igyekeznek hatalmuk alatt tartani testüket, a test feletti uralom érzetét pedig az éhezéssel és testgyakorlással járó fájdalmon való túllépés csak tovább fokozza. Hasonló gondolatokat idéz Bordo más, az extrém mértékű sportolásnak elkötelezett csoportok (pl. testépítők, megszállott futók) köréből is. A kontroll iránti igény hátterével kapcsolatban Bordo az egyesült államokbeli Cornell Medical College pszichiáter professzora, Michael Sacks meglátását[187] kölcsönzi, mely szerint napjainkban az emberek már nem érzik úgy, hogy kontrollálni tudják a rajtuk kívül álló eseményeket (pl. munkahelyi teljesítményüket vagy társas kapcsolataikat), ugyanakkor táplálkozásukat és testgyakorlásukat képesek kontrollálni – az absztinencia és az állóképességi tesztek önellátásuk bizonyítására szolgálnak. Bordo ugyanakkor emlékeztet, hogy napjaink test-fetisizmusa nem pusztán az én feletti uralom illúzióját adja egy egyre kezelhetetlenebb kultúrában, hanem egyben a kultúrával kötött szövetséget is szimbolizálja mindazon dolgok ellen, amelyek a test elkerülhetetlen hanyatlására és pusztulására emlékeztetnek. Az anorexiás betegek egyik jellemző élménye a sérthetetlenség érzete – noha betegségük valójában komoly életveszélyt hordoz magában. Bordo emellett arra is kitér, hogy a mértéktelen fogyasztás jellemezte kultúrákban a test uralására való törekvés esztétikai vagy morális lázadást is kifejezhet. (Bordo 1995, 148–154)

Nemcsak az anorexia nervosában szenvedők túlnyomó többsége nő, de a nők általában is jobban kitettek napjaink karcsúságideáljának: a nőket jobban foglalkoztatja testük, mint a férfiakat, kevésbé elégedettek vele, és kevesebb szabadság engedélyezett számukra testükkel kapcsolatban akár saját maguk, akár a férfiak vagy a kultúra részéről. Bordo idézi Hilda Bruch megállapítását, [188] mely szerint sok anorexiás beteg úgy éli meg, hogy él benne (vagy körülötte) egy másik én, aki irányítja, aki ellenkezik, ha enni akar. Ez az én mindig hímnemű, vele szemben pedig ott áll az anorexiás másik, női énje,

[187] In: Smith, Dinitia 1984: The New Puritans. *New York Magazine*. June 11, 1984. p. 29. – Idézi: Bordo, 1995, 153.
[188] Bruch, Hilde 1979: *The Golden Cage: The Enigma of Anorexia Nervosa*. New York : Vintage. p. 58. – Idézi Bordo 1995, 155.

kontrollálhatatlan étvágyaival, tisztátalanságaival, renyheségével.[189] Bordo két jelentési szintet tulajdonít az anorexiások genderrel kapcsolatos képzettársításainak: az egyik a hagyományos női szerepekkel és társadalmi korlátokkal szembeni félelemmel és lenézéssel, a másik a „Nőitől", az ahhoz fűződő archetipikus asszociációktól (mohó étvágy, szexuális telhetetlenség) való mélyebb félelemmel kapcsolatos. (Bordo 1995, 154–155)

Bordo párhuzamba állítja az anorexiát a hisztéria elterjedésének jelenségével a 19. század második felében a közép- és felső középosztályba tartozó nők körében. Párhuzamot lát a két korszak között is, elsősorban a nők iránti követelmények kettősségében: a feltáruló új lehetőségek és a régi elvárások töretlen szorításának konfliktusában. A 19. század második fele egyrészt az első feminista hullám időszaka volt, másrészt az uralkodó nőideált a törékeny, jómódú hölgy jelentette, aki csakis a lehető legvédettebb otthoni életre alkalmas, teljes mértékben függ vagyonos férjétől, aki számára békés és kényelmes menedéket nyújt, mikor az hazatér a közszférában lerótt napi munkájából.[190] A II. világháborút követő években az amerikai nők a háború idején betöltött állásaikból visszakényszerültek az otthon szférájába, teljes állású anyává és feleséggé. Az uralkodó nőideált ezzel párhuzamosan a telt idomok jellemezték, egészen az 1960-as, 1970-es évek fordulójáig. Ezen generáció lányai váltak később érintetté az anorexia nagymértékű terjedésében, viselkedésük így anyjuk sorsa elleni öntudatlan lázadásként is értelmezhető: a hagyományos otthoni női szerepkört szellemi kimerültséggel és gyengeséggel társítják. (Bordo 1995, 157–160)

Az anorexiás beteget ugyanakkor a nő egyfajta archaikus képe is taszítja: a nő mint sóvárgó, mohó, mindent igénylő és mindent akaró. Bordo magyarázatában ez a kép váltja ki az anorexiásban azt az érzetet, hogy saját étvágya is kielégíthetetlen és kontrollálhatatlan. Bordo szerint a mindent elnyelő, kielégíthetetlen nő mitológiája/ ideológiája bizonyos történelmi időszakokban jobban előtérbe kerül: ide sorolja a nagyobb környezeti és társadalmi krízisek idejét (példaként a 15–16. századi boszorkányüldözéseket hozza), valamint azon korszakokat, melyekben a nők függetlenné válnak, és politikai, illetve társadalmi téren is előtérbe helyezik magukat. A 19. század második felének feminista hullámával párhuzamosan nemcsak a művészetekben virágzott a sötét, veszélyes,

[189] Bordo ehhez fűzött végjegyzetében hangsúlyozza, hogy a bulimiás jegyeket mutató anorexiások ebben a tekintetben jelentősen különböznek az absztinens (restriktív) anorexiásoktól: a falás–hányás ciklusban az éhező női én megtagadja, hogy megsemmisítsék, mint ahogy a nőiség elutasítása általában nem jellemző a bulimiásokra sem, akik sokszor éppen egy nőiesebb kinézetű test elérésére törekszenek. (id. m., 324)

[190] Bordo itt (1995, 157; 325) Martha Vicinus bevezetőjére hivatkozik: Introduction: The Perfect Victorian Woman. In: Martha Vicinus, ed., 1972: *Suffer and Be Still: Women in the Victorian Age*. Bloomington: Indiana University. x–xi.

gonosz nőalak képe, de az orvostudomány érdeklődésének középpontjában is a szexualitás – elsősorban a női szexualitás – és annak kontrollálása állt. A veszélyes, aggresszív nő képe mellé ugyanakkor Bordo véleménye szerint minden történelmi kor megteremti annak ellentétét, az ideális nő képét, aki mentes minden fenyegető elemtől – ez adja azt az elvárást, aminek a nők megpróbálnak megfelelni. A gender/hatalom tengelyen a női test szolgál a nőtől mint „túl soktól" való vissza-visszatérő félelem eszközéül. „Túl soknak", mohónak, bujának, érzékeli az anorexiás beteg is női, testi énjét, ami így igényli saját férfias akaratának erőszakos kontrollját. (Bordo 1995,161–163)

5 AZ EVÉSZAVAROK MINT TÉMA A FINN IRODALOMBAN

A *Täysi kattaus: Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa* (2006) [Teljes választék:[191] Étel és ital az irodalomban] antológia bevezetőjében a szerkesztők, Siru Kainulainen és Viola Parente-Čapková arra hívják fel a figyelmet, hogy az irodalomkutatás a korábbiakban az étel-tematikát érintően elsősorban az éhínség, éhség ábrázolását hangsúlyozta a finnországi irodalomban. A finn irodalommal és kultúrával kapcsolatos sztereotípiává az vált, hogy az étel nem játszik olyan központi szerepet, mint például a dél-európai irodalmakban. Míg a Földközi-tenger országainak kultúráját tekintve általában a tradicionális ételkultuszt szokták kiemelni, ami hozzátartozik a mindennapi élethez és az identitás meghatározójává válik, addig az észak-európai identitást legtöbbször a szűkösség, egyszerűség és szerénység eszményeihez kapcsolják. Az antológia szerkesztői ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy a finn irodalomból sem hiányzik a lakomák, ünnepi étkezések, hétköznapi ételek és az alkoholfogyasztás ábrázolása. Hasonló témák megtalálhatók már a népköltészet egyes alkotásaiban és a *Kalevalában*, valamint a finn irodalom korai (pl. Aleksis Kivi: *Seitsemän veljestä*, 1870[192]) és kortárs műveiben egyaránt. A kötet írásai az étellel és itallal, evéssel és ivással összefüggő témákat járják körül.

Az evészavarok tárgyalása az 1980-as évek közepén jelent meg a finnországi szépirodalomban, párhuzamosan azzal, ahogy az anorexia és bulimia nervosás megbetegedések is gyakoribbá váltak a nyugati társadalmakban (vö. Bordo 1995, 140 és Túry 2009, 357). Az evészavar-tematika megjelenése emellett azzal is összefüggésbe hozható, hogy az 1980-as évek során a nők előretörése az irodalomban még az előző évtizednél is nagyobb arányokat öltött. Az írónők egyben új témákkal és hagyományos témák új megközelítésével is gazdagították a finn irodalmat, melyek elsősorban a nőiség különböző aspektusaival álltak kapcsolatban. Ehhez a vonulathoz sorolható a női identitással szoros összefüggésben álló evészavar-tematika is. (vö. Enwald, 1999)

A téma virágkora az ifjúsági irodalomban az 1990-es évek második és a 2000-es évek első felére tehető, ám a mai napig fel-felbukkannak ide sorolható alkotások. A következőkben az evészavarokat megjelenítő finn szépirodalmi alkotásokat mutatom be, előbb a gyermek- és ifjúsági irodalom (*5.1*), majd a felnőtt irodalom köréből (*5.2*). Előbbivel kapcsolatban kitérek a művek fogadtatására és kutatástörténetére is.

[191] Tkp. ’teljes teríték’.
[192] L. 36–37. old., 103. lj.

5.1 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásai, fogadtatásuk és kutatástörténetük

5.1.1 A finn ifjúsági irodalom evészavarokat ábrázoló alkotásai

Az evészavarokat tárgyaló ifjúsági művek beilleszthetőek az ifjúsági irodalom tartós betegségben szenvedő vagy fogyatékkal élő fiatalokat ábrázoló alkotásainak sorába. Ez utóbbiak terén Marketta Härkönen (2001) Sairas, sairaampi, sairain [Beteg, betegebb, legbetegebb] c. összefoglalójában az 1970-es évektől az ezredfordulóig terjedő gyermek- és ifjúsági műveket tekinti át. Megállapításai szerint az 1970-es és 1980-as évek irodalmában jellemző témának számított a mozgássérült vagy a cukorbeteg fiatalok ábrázolása, emellett több epilepsziás főhőssel is találkozni, míg látás- vagy hallássérült fiatalok megjelenítése csak ritkán fordult elő (300–302). Az 1990-es évekre azonban az ifjúsági művek leggyakrabban ábrázolt betegségévé Härkönen véleménye szerint minden kétséget kizáróan az evészavar vált (297).

A finn gyermek- és ifjúsági irodalomra vonatkozó szakirodalomban (vö. pl. Lappalainen 2006, 137) az első evészavarokat megjelenítő alkotásként Hannele Huovi 1986-os ifjúsági regényét, a *Madonnát* tartják számon. A mű főszereplője, Marjatta már a cselekmény kezdetén anorexiában szenved, megbetegedésére a menet közben feltáruló családi viszonyok (anya–lánya, apa–anya, illetve az utóbbi által leképezett férfi–nő viszony) adnak magyarázatot. A középpontban a nővé válástól és az azzal együtt járó szexualitástól, illetve az ezek által hordozott anyává válás lehetőségétől való félelem áll. A cselekmény végkifejlete reményteli: Marjatta egy múzeumi látogatás során magára ismer egy a *Kalevala* Marjatta-figuráját idéző Madonna-szoborban, és ez – egy románccal együtt – segíti abban, hogy meginduljon a gyógyulás útján.

A nyolcvanas évek során még két ide sorolható mű jelent meg, mindkettő 1987-ben. Pirkko Talvio *Levoton Tuhkimo* [Nyugtalan Hamupipőke] c. ifjúsági regénye jó kislányból lázadó kamasszá vált főszereplőjének, Iitunak egy szobafogságban töltött hétvégét átölelő gondolatfolyama. Ennek révén rajzolódik ki családi háttere, a barátokkal töltött elmúlt nyár eseményei, valamint a megelőző hétvége bűncselekménybe (egy kioszkba való betörés és a helyszínre érkező ismeretlen fiatalember bántalmazása) torkolló ivászata. A középpontban az áll, ahogy a főszereplő – miután napokig tagadta önmaga előtt is az eseményekben játszott szerepét – végül ráébred tetteire és vállalja értük a felelősséget. Az anorexia nervosa a főszereplő baráti körének beszélgetésében tematizálódik, annak kapcsán, hogy a

főszereplő az utóbbi időben keveset evett, és sokat fogyott. Az evés önmegvonása részben önbüntetésként jelenik meg a műben.

Anu Tiainen *Auta minut alkuun* [Segíts nekem az elején] c. önéletrajzi írása a fiatal írók műveit közreadó *Kontakti*-sorozatban jelent meg. Az elbeszélő élete utóbbi három–négy évére emlékszik vissza, a középpontba azt állítva, hogyan hatalmasodott el rajta az anorexia nervosa és hogyan jutott el a gyógyult állapotig. A narrátor azt is megfogalmazza, véleménye szerint mi vezetett megbetegedéséhez, emellett tanácsokkal is szolgál a betegség által fenyegetett fiatal lányok számára.

Néhány éves szünetet követően az 1990-es évek második felétől találkozunk az evészavarok tárgyalásának virágkorával a finn ifjúsági irodalomban. A téma visszatérését előlegezi Inka Nousiainen *Kivienkeli* (1993) [Kőangyal] c. regénye, melyben az anorexia utalásszerűen jelenik meg a főszereplő Sini legjobb barátnőjével, Tikuval kapcsolatban. Utóbbi korábban a független, öntudatos kamasz mintaképe volt, a cselekmény kezdetére azonban megváltozott, befelé fordulóvá vált, lefogyott. Barátnőjének tett vallomásából kiderül, a változás hátterében az áll, hogy anyja jelenlegi élettársa megerőszakolta. A traumát követően a saját teste feletti hatalom visszanyerésére tett kísérletei az evés megvonása mellett önsebzésekben is megnyilvánulnak. A főszereplő szeretne segítséget nyújtani barátnőjének, de nem talál erre megfelelő módot, és a lány is folyamatosan elutasítja törekvéseit. A történet vége nyitott, de csak halvány a remény: Tiku ugyan kórházba került, így talán lesz mód gyógyulására, de őt meglátogató barátnőjének bevallja, már nem akar elutazni, már nincsenek álmai.[193] Nousiainen regényét a szakirodalom általában a lelki problémákat tárgyaló alkotásokkal kapcsolatban vizsgálja (pl. Härkönen 2001), mivel azonban az anorexia – noha futólag, de mégis – nyíltan tematizálódik benne, értekezésem összehasonlító elemző részében kitérek rá.

[193] Lappalainen (2003, 59) a regény befejezését ellenkezőleg értelmezi. Megállapítja, hogy Tiku vallomása kétféleképpen interpretálható: 1) a lány rádöbben helyzetére, elfogadja a valóság elvét (már nem hazudik édesapja sorsát tekintve, elismeri, hogy az évekkel korábban öngyilkos lett) és kezdetét veszi gyógyulása, 2) az élet pusztán reménytelennek tűnik, és már nem léteznek álmok. Lappalainen szerint a némileg nyitott befejezés az ifjúsági művek konvencióinak fényében pozitívan értelmezendő. Itt Heikkilä-Halttunen azon megállapítására hivatkozik, mely szerint a finn ifjúsági irodalom szinte utolsó, csak ritka esetekben áthágott tabuja az önpusztító fiatalok ábrázolása maradt (2003, 230–231). Véleményem szerint ugyanakkor az, hogy itt az álmok elvesztése fogalmazódik meg, mégpedig az utazás tervéről való lemondással összefüggésben, negatív érzetet kelt. Tiku korábban élete egyetlen igazi vágyaként nevezte meg azt, hogy messzire utazik majd, hogy így szabaduljon jelenlegi helyzetéből, amely értelmezhető úgy, hogy ezzel nyerje vissza a hatalmat önmaga fölött. Továbbá az, hogy a főszereplő Tiku vallomására mindössze annyit tud reagálni, hogy tündérnek (*„– Keijukainen,”* K 124) nevezi barátnőjét, majd elrohan, és csak az jár a fejében, hogy otthonra kukoricapelyhet kell vennie, szintén negatív hatást kelt: nem tapasztaljuk annak a szoros barátságnak a helyreállát, amelynek korábbi meglétéről a főszereplő tudósított. A regény záró mondatában emellett sirályok hasítanak a főszereplő felett ide-oda, miközben fesletten (*irstaasti*, K 124) sivítoznak – az itt használt határozószó önmagában is, de különösen a Tikuval történtek fényében, negatív jelentéssel bír.

Az 1990-es évek közepéről származnak a finn ifjúsági irodalom első bulimiaábrázolásai, Katja Pirttimäki *Nuoren tytön aakkostanssi* (1995) [Egy fiatal lány ábécétánca] és Sirpa Puskala *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) [Európa legpuhább ajka] c. regénye. Pinja, Pirttimäki főszereplője Angliába menekül au pairnek közepes érettségije miatti kudarcérzete és a szülői irányítás elől. Bulimiája szintén az érettségi miatti kudarcérzetével áll összefüggésben, hiszen a vizsgát követően alakult ki, ugyanakkor a háttérben ott áll anyja aggodalma is: mióta magának sikerült jelentős mértékben lefogynia, lányai súlyát is igyekszik kontrollálni, egyfajta versengést indukálva ezzel Pinja és húga között. A hősnő bulimiájának témáját kiegészítik Angliai munkaadónőjének örökös fogyókúrás tervei, valamint ellenpontként a lány kinti barátnőjének légies, tündérszerű karcsúsága. Ugyan a mű zárása a gyógyulásra nem tér ki, a pozitív végkifejlet ezzel kapcsolatban is sejtet némi reményt.

Hasonlóan Pinjához, Hanna, az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplője is minden téren tehetségtelennek tartja magát. Sokszor úgy érzi, autóbalesetben pár éve elhunyt fiatalabbik nővére helyett neki kellett volna meghalnia. Bulimiája kialakulásához ugyanakkor feltehetően az adta meg a döntő lökést, hogy szerelme nemrég szakított vele, amiért ő részben kövérségét okolja. Egyetlen örömének mégis az evést érzi, ez vezet a falási rohamokhoz, majd a további hízás megakadályozására az önhánytatásokhoz. A főszereplő emellett fájdalmát, kudarcérzetét és magányát csak naplójának tudja kiönteni. A cselekmény során azonban jobban megnyílik apja felé, anyjával való kapcsolata is rendeződik, és nemcsak szülei biztosítják szeretetükről és értékességéről, de egy fiú iránta való érdeklődésének is hírét veszi. Hanna regényt záró naplóbejegyzése már pozitív önértékelésről és a gyógyulás szándékáról tudósít.

A fenti bulimiaábrázolásokat követően a kilencvenes évek második felében három anorexiaábrázolás született: Emma Marjakangas *Ei yksin* (1997) [Nem egyedül], Tuula T. Matintupa *Lasilintu* (1998) [Üvegmadár], valamint Asta Ikonen *Mia & muutosten kevät* (1999) [Mia & a változás tavasza] c. regénye. Marjakangas műve megjelenésekor a hátsó borítón közöltek szerint mindössze 16 éves volt, Päivi Lappalainen (2006, 138) ennek a ténynek tudja be a mű esetlenségeit. Esetlenségek valóban felfedezhetőek a műben: így például a cselekmény olyannyira bővelkedik a szappanoperák kedvelt fordulatait idéző tragédiákban,[194] hogy az valószerűtlenné teszi a történetet. Az anorexia által érintett

[194] A családjától évekre elszakadó gyermek motívuma; a Pirre múltjában rejlő bűn (csúfolódása gyermekkori pajtásán, aki végül öngyilkosságot követett el); a tragédiák Håkan (Pirre bátyjának barátja) múltjában

karakter az elbeszélés egyik fő fokalizálója, a 19 éves Pirre. A lány évekkel korábban elhagyta Stockholmban élő családját, anélkül, hogy közölte volna szüleivel, miért és hová megy el, sőt, távozási szándékát is csak bátyjával osztotta meg. Távozásának indoka az volt, hogy nem tudott beilleszkedni a svéd környezetbe, emiatt gyermekkori éveinek vidékén, a finn Pohjanmaaban kezdett új életet. Családja iránti vágyakozása, elhagyásuk, valamint egy gyermekkori pajtásának öngyilkossága okozta lelkifurdalása, továbbá bontakozóban lévő románcának egy szebb vetélytársnő „győzelme" miatti megtorpanása váltja ki anorexiáját. A cselekmény során együtt tölti a nyarat gyermekkori barátnőjével, illetve az éppen azon a vidéken utazgató bátyjával és annak barátjával. Pirre betegségéről részben az őt fokalizálóként szerepeltető szakaszokból, részben más szereplők, főként barátnőjének és bátyja barátjának szemszögéből értesülünk. Az ő támogatásuk végül a gyógyulás útjára lendíti a lányt, emellett abban is segítik, hogy ismét felvegye a kapcsolatot szüleivel. Egy telefonbeszélgetés során tisztázódnak a sérelmek anya és lánya között, megtörténik a békülés, de a helyreállni látszó családi békét megbontja az anya ekkor bekövetkező halála. Ez utóbbi ellenére a regény végkifejlete reményteli: Pirre és édesapja is tisztában vannak azzal, hogy életüket a tragédia ellenére folytatniuk kell.

A fentinél lényegesen összefogottabb Tuula T. Matintupa és Asta Ikonen regénye. A *Lasilintu* főszereplőjét, Jennit, a sportban (futás) való, barátnőjével szembeni versengés hatja az anorexiába. A betegség emellett a szülői kontrollal szembeni lázadás eszközeként is megjelenik. Az egyes szám harmadik személyű narráció egyik fokalizálója maga a hősnő, a másik az iránta vonzódó fiú osztálytársa. Utóbbi érdeklődése, támogatása hozzájárul a lány gyógyulásához, azonban a fő kiváltó ok egy kórházi betegtársának halála: Jennit ez ébreszti rá arra, hogy az életével játszik, ez teszi képessé belátni betegségét.

A *Mia & muutosten kevät* főszereplőjét az sodorja anorexiába, hogy fél, osztálytársai kiközösítik nem eléggé divatos kinézete miatt, továbbá hogy mélyen megrázza családja felbomlása. Ez utóbbihoz kapcsolódik az is, hogy úgy érzi, neki kell támaszt nyújtania elhagyott édesanyjának, miközben maga szeretne még megmaradni a felnőttek problémái által nem érintett gyermekkor világában. Lelki egyensúlya helyreállását segíti anyjával való viszonyának rendezése (ennek részeként a lány ikerhúgának kisgyermekkori halála felett érzett fájdalmuk kibeszélése), a szülei közötti viszony normalizálódása, barátnője támogatása, művészi tehetségének külső elismerése (felkérést kap, hogy állítsa ki

(édesanyja belehalt a szülésbe; később a fiatalember egy kábítószerfüggő nőt vett feleségül, aki gyermekük születését úgy fogta fel, férje ezzel meggátolta őt szabadságában, amin apósának megmérgezésével állt bosszút; emellett egy másik gyilkosságot is elkövetett, az áldozat levágott kezét pedig szekrényében tárolta); Pirre anyjának halála közvetlenül kibékülésük után.

festményeit), a reményteli jövőt pedig emellett egy románc lehetőségének felvillanása is jelzi a regény végén.

A kilencvenes évek második felének évenkénti rendszerességgel érkező példáit követően a finn ifjúsági irodalomban a 2001-es év hozta el az evészavarok tárgyalásának tetőpontját a maga három anorexiaábrázolásával. Kirsti Ellilä *Emma ja naapurin Romeo* [Emma és a szomszéd Rómeó] c. regénye az írónő hattagú *Emma*-sorozatának (2001–2004) nyitó kötete. A regényben az anorexia az egyik fontosabb mellékszereplő, a mások szeretete iránti vágyában és anyja követelményeinek való megfelelésében tökéletességre törekvő Jasmine sorsában jelenik meg. Fontos kiegészítést és részben kontrasztot ad ehhez, hogy a címszereplő Emma maga gömbölyű testalkatával, ebből fakadó elégtelenség-érzetével (pl. színitársulatuk vezetőjének bizalma ellenére alkalmatlannak tartja magát Júlia szerepére, mivel alkata nem felel meg a Shakespeare-hősnő hagyományos képének) és környezete megnyilvánulásaival (baráti köre egyes tagjainak csúfolódása, családja sportolásra, fogyásra való buzdításai) küzd. A történet végéből Jasmine sorsára vonatkozóan csak következtethetünk (visszatérése az iskolába és a színjátszócsoportba a kórházból reménytelinek hat), a középpontban inkább az áll, hogy a főszereplő Emma megleli boldogságát, önbizalma is megerősödik, és úgy tűnik, szerelme is viszonzásra talál.

Kira Poutanen regénye, az *Ihana meri* (*A csodálatos tenger*) az énelbeszélő Julia anorexiájának története. A lányt a követelményeknek (iskolai teljesítmény, egészséges életmód és az ezzel összefonódó karcsúságeszmény, az otthoni jó kislány szerepkör) való megfelelés, sőt, saját hatalomérzetének erősítésére az ezek túlszárnyalására való törekvés űzi a betegségbe. A főszereplőt érintő követelmények mint a nők felé általánosan elvárt társadalmi követelmények is megjelennek a műben, a hősnő végső soron a nők társadalmi alávetettsége és megalázkodása ellen lázad anorexiájával. A végkifejlet bizonytalanul bár, mégis reménytelien hat: a hősnő felismeri, hogy saját maga árthat a legtöbbet önmagának, megszületik benne az elhatározás a betegség köréből való kitörésre, az életet választja.

Honkasalo alkotása, a *Siskoni, enkelinluinen tyttö*, ahogy címe [Húgom, az angyalcsontú lány] is jelzi, külső szemszögből ábrázolja az anorexiát: az érintett a főszereplő, Iisa féltestvére, Katja, miközben a fokalizáló végig Iisa. Katja megbetegedésének hátterében elégtelenség-érzete áll: úgy véli, apja jobban értékeli és szereti nővérét, ő pedig csak az életét kisiklató momentum számára (annak ellenére – vagy éppen amiatt –, hogy az apa évekkel korábban elvált Iisa anyjától, és azóta Katjával és annak édesanyjával él). Ő maga is kisebbrendűséget érez a független, öntudatos, tehetséges

nővérével szemben – miközben fontosak is egymás számára –, továbbá anyja elvárásait is korlátként éli meg. A főszereplő eközben egyszerre küzd saját kamaszlétének problémáival (kapcsolata anyjával, az első párkapcsolata megélése), húga iránti, szeretetéből fakadó felelősségérzete és a felelősségtől való menekülés, a saját életébe való belefeledkezés iránti vágyának összeütközésével, valamint húgával szembeni, apjuk iránti féltékenységével. A végkifejlet mindkét központi szereplő tekintetében reményteli: a szülő–gyermek viszonyok rendeződni látszanak, Katja gyógyulása megkezdődik, továbbá úgy tűnik, Iisa ismét rátalál korábbi kedvesére, akivel függetlensége féltése miatti félelmében szakított.

A fentieket követően, még szintén a 2000-es évek első felében (2005-tel bezárólag) további három evészavar tárgyú regény jelent meg, melyek mindegyike bulimiaábrázolás. Reija Kaskiaho regénye, a *Pientä purtavaa* [Egy kis harapnivaló] már címében is előre jelzi tárgyát. A főszereplő Tuulit már két éve kínozzák a bulimiás rohamok. Evés és hányás menekülést jelent számára szorongása elől, ilyenkor nem gondol problémáira: édesapjára, akinek egyik lábát térdből amputálták, a frusztráló iskolai környezetre, saját (feltételezett) kövérségére, sem anyja évekkel korábbi öngyilkosságára. Más módot nem lát arra, hogy ezen nehézségeit enyhítse – egyedül az ifjúsági tanácsadó munkatársával való beszélgetések adnak erre lehetőséget –, mert úgy érzi, saját problémáival nem terhelhet másokat, sőt, nincs is joga arra, hogy problémái legyenek. A gyógyulás felé az ad lökést számára, amikor végül képessé válik barátnőjének és új barátjának bevallani evéssel kapcsolatos problémáit, és azok erre nem elfordulással, hanem támogatással reagálnak. Végül apja felé is jobban megnyílik, még ha bulimiáját nem is, csak friss tetoválását vallja be nyíltan. Apja reagálása[195] nyomán azonban megérzi, az megértené őt problémái tekintetében is. Ugyan nem sokkal korábban még bulimiás rohama volt, a zárókép mégis azt sejteti, a lány készen áll megbékélni önmagával.

Salla Simukka *Minuuttivalssi* c. regényében a bulimia a fentiekkel szemben csak érintőlegesen jelenik meg. A regény a szerző korábbi, *Kun enkelit katsovat muualle* (2002) [Amikor az angyalok máshová néznek] című, debütáló regényének önálló folytatása. Míg az előző kötet Kirsikka szemszögéből mutatta be a leszbikus kamaszpár egymásra találását és kapcsolatuk kezdetét, itt a másik lány, Susanna nézőpontjából olvasható a történet folytatása. A két lány az érettségi után új városba költözik, ahol Kirsikka megkezdi egyetemi tanulmányait. Susanna ezzel szemben nem látja saját útját, emiatt nem is felvételizett sehová. Egyre nagyobb kontrasztot érez társa sikere és saját kudarca között,

[195] L. a *7.4.3* pontban (205. old., 318. lj.) idézett szakaszt (PP 172).

miközben úgy látja, egyre inkább kirekesztődik Kirsikka új, egyetemista életéből. A kudarcok és a magány elől menekül az evésrohamokba, amiket bűntudata és a további hízástól való félelme miatt önhánytatásokkal igyekszik ellensúlyozni. A bulimiás szakasz végül rövidnek bizonyul, köszönhetően elsősorban annak, hogy a főszereplő új barátokra talál. Útkeresése hosszabban elhúzódik, miközben párkapcsolata is válságba kerül. A történet végére azonban megtalálni látszik saját útját, amit segít egyrészt az, hogy felismeri, az élethez hozzá tartoznak a végül rossznak bizonyuló döntések is, mert ezek vezetnek a fejlődéshez, másrészt pedig az, hogy végre képessé válik feldolgozni anyja évekkel korábbi halálát. A zárásban Susanna és Kirsikka ismét egymásra találnak.

Outi Ikonen *Annika ja Amerikan unelma* (2005) c. regényében a bulimia megint központi helyre kerül. A címszereplő Annika cserediákként az Egyesült Államokban tölt egy gimnáziumi évet, hogy otthoni sikertelenség- és feleslegesség-érzetétől menekülve megteremtse önmagát, és bizonyítson. Kaliforniában a kezdeti kudarcok után végül bekerül az iskola cheerleader csapatába, rátalál a szerelem, és rádöbben arra is, mivel szeretne a jövőben foglalkozni. Fogyókúrájának fő oka csapattársaival szembeni, külsejéből fakadó kisebbrendűségi érzete. Korábbról hozott, és a kaliforniai időszak kezdeti kudarcai nyomán érzett sikertelensége azonban falásrohamokba, az azok eredményezte rosszullét pedig önhánytatásokba hajtja. A cserediákként töltött év így egyszerre bizonyul pozitív és negatív időszaknak életében. A regény zárása a főszereplő hazatérése utáni időszakot ábrázolja: visszailleszkedésének nehézségei miatt bulimiája nem szűnt meg, környezetével szemben hol befelé fordul, hol gonoszul viselkedik, végül azonban egy barátja kitartó ösztönzésére hajlandó pszichológushoz menni evészavarával. Felismeri, hogy életében ezentúl is egymást váltják majd a megelégetett és a nehéz időszakok, de pozitívan kell gondolkoznia. A mű sokféle történést sűrít lényegre törően és zökkenőmentesen ebbe a viszonylag rövid záró szakaszba, aminek magyarázata a regény hátterében rejlik. A mű a *Salatut elämät* [Titkolt sorsok] című, 1999 óta az MTV3 kereskedelmi csatornán látható, folytatásos cselekményű televíziós drámasorozat kiegészítő termékeként született könyvsorozatban jelent meg, az egyik időközben színre lépő szereplő – Annika – sorozatbeli feltűnését megelőző életszakaszának ábrázolásaként. A regény zárásában azokat az eseményeket foglalja össze, amelyek a szereplő sorozatbeli feltűnésének kezdeti időszakához kapcsolódnak.[196]

[196] Annika Sievinen alakja (Emmi Parviainen megformálásában), 2004 szeptemberében tűnt fel a sorozatban – érkezett haza Kaliforniából Finnországba – és 2007 februárjáig szerepelt benne, amikor is a történet szerint 18. születésnapján tragikusan vízbe fulladt. (Viikko 38; 13. –17.9.2004; Annika Sievinen [Emmi Parviainen])

A legutóbb említett alkotásokkal az evészavarok tárgyalása a finn ifjúsági irodalomban egyelőre lezárulni látszik, bár Kirsti Kuronen *Piruettiystävyys* (2010) c. regénye még érintőlegesen visszatér az anorexiához. A főszereplő Elli életét sok téren – balett, iskola, baráti kör, család – áthatja a teljesítménykényszer. A regényben a balett jó eszközt ad a fiatalokat érintő, egyre több oldalról érzékelhető teljesítmény iránti elvárások megjelenítésére, és a sokszor szintén ezekből fakadó evészavar – legalábbis annak fenyegetése – ábrázolására. A balettel kapcsolatos sztereotípiák egyike éppen az, hogy a táncosok gyakran evészavarban szenvednek.[197] A főszereplő, hogy megfeleljen a *Diótörőben* kapott szerepének, kemény edzésbe és fogyókúrába fog. A felnőttek odafigyelésének és egy a lány számára is szimpatikus fiú meggyőző erejének köszönhetően azonban mindez végül nem fejlődik evészavarrá. A balett terén aratott sikerek, az anyával való kapcsolat rendezése és a kialakuló kamaszszerelem révén a főszereplő végül megtalálja helyét, amit képzelt barátnőjétől való elszakadása is jelez.

5.1.2 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásainak fogadtatása

Az evészavarokat tárgyaló ifjúsági művek fogadtatásának bemutatásához a Lastenkirjainstituutti szakirodalmi gyűjteményében fellelhető újságcikkeket, egyes szakirodalmi anyagokat, továbbá interneten elérhető forrásokat használtam fel. Törekedtem arra, hogy többféle szempontból megvilágítsam a művek fogadtatását (szakmai fogadtatás: kritikák, díjak; olvasói fogadtatás: kiadások száma, olvasói könyvajánlások, vélemények; egyéb szempontok: feldolgozások, fordítások), azonban a kritikák és az olvasói vélemények tekintében az alábbi összefoglaló inkább betekintést kínál, mintsem az adott témakört kimerítő tárgyalást.

A szakmai fogadtatást tekintve Huovi *Madonna*, Nousiainen *Kivienkeli* és Poutanen *Ihana meri* c. alkotása emelkedik ki a vizsgált kötetek közül. Huovi regénye a megjelenését követő évben (1987) két kisebb díjat is kapott, az Amer finn cégcsoport[198] kulturális díját (Amerin kulttuuripalkinto) és Közép-Finnország tartomány művészeti díját (Keski-Suomen läänin taidepalkinto). Nousiainen az addigi – és az azóta eltelt időt tekintve

---

Az *Annika ja Amerikan unelma* szerzője, Outi Ikonen 2000 őszétől dialógusíróként, majd 2001 februárjától forgatókönyvíróként vett részt a *Salatut elämät* munkálataiban. Az itt tárgyalton kívül további három regény fűződik a nevéhez a szappanoperát kísérő könyvsorozatban. (WSOY.fi > Kirjailijat > Outi Ikonen)

[197] Vö. A balett? Álarc (*Elle* 2011 szeptember, 61), illetve a *Fekete hattyú* c. film (*Black Swan*, 2010, rend. Darren Aronofsky).

[198] A *Madonnát* megjelentető Weilin+Göös kiadó 1977-től az Amer vállalaton belül működött, amely akkoriban még dohánygyártással foglalkozott, azóta sportszergyártásra tért át. Az 1990-es években előbb a WSOY, majd a SanomaWSOY konszern tulajdonába került kiadó 2011-ben beszüntette tevékenységét (WG.fi > Yritys > Historia: http://www.wg.fi/Yritys/Historia/tabid/107/Default.aspx)

is – legfiatalabb[199] szerzőként részesült Topelius-díjban[200] (1994) debütáló regényéért. A zsűri elsősorban a mű szépirodalmi és nyelvi értékeit emelte ki döntésében, hivatkozva az alkotás sokrétűségére (Esikoisteokselle Topelius-palkinto 1994, 18).[201] Kira Poutanent szintén elsőkönyves szerzőként jutalmazták Finlandia Junior-díjjal[202] (2001) az *Ihana meriért*. A végső díjazottról abban az évben határozó M. A. Numminen döntésének indoklásában kiemelte a mesteri, ügyesen sűrített elbeszélésmódot, a témák megjelenítésének zsenialitását, a költői képek finomaságait, a jól sikerült emberábrázolást (Finlandia Junior esikoiskirjalle 2001, 27).[203] A díjazott kötetek körébe tartozik Kuronen regénye is, a szintén Topelius-díjjal (2011) jutalmazott *Piruettiystävyys*. A zsűri indoklásában világos és mesterkéletlen ifjúságábrázolásként jellemezte Kuronen alkotását (Suomen nuorisokirjailijat ry:n palkinnot 2011).

Az *Onnimanni*[204] folyóirat *Onnimannin puntari* [Az Onnimanni gyorsmérlege] elnevezésű könyvismertető betétjének[205] hasábjain a vizsgált művek közül négy regényről közölt írást. A T. K. monogrammal megnevezett szerző (1993, 12) Nousiainen regényét a szerző fiatal életkora ellenére egyenrangúnak ítéli meg az érintett év őszén megjelent egyéb ifjúsági művekkel. Egységes és intenzív regényként jellemzi, kiemeli szellős szerkezetét és elevenen stilizált beszélt nyelvezetét. Megemlíti ugyanakkor, hogy a szöveg egyes kifejezései mesterkéltnek hatnak, ám azt is hozzáteszi, hogy a szerző életkorában jogos a nyelvi kísérletezés, másként nem talál rá saját stílusára. Puskala regényével (*Euroopan pehmeimmät huulet*) kapcsolatban Hellevi Hakala (1997, 10) megelégszik a történet lényegi pontjainak és fő témájának ismertetésével, értékítéletet nem tartalmaz írása. Honkasalo (*Siskoni, enkelinluinen tyttö*), valamint Poutanen művét azonos cikkben ismerteti Terhi Rannela (2001, 14). Kiemeli a regények történetének főbb pontjait, továbbá azt, hogy az evészavar témává emelésével mindkét szerző a nyugati kultúra szépségideálját bírálja. Rannela mindkét hangsúlyosan feminista alaphangú alkotást fontos vélemény-nyilvánításnak ítéli ebben az általa örökké aktuálisnak tartott kérdésben. Az *Ihana meri* kapcsán úgy véli, a mű tematikailag sikerültebb, mint nyelvezetében vagy szerkezetét

---

[199] A szerző tizenhárom éves kora óta dolgozott regényén, melynek megjelenésekor tizenhét éves volt. (WSOY.fi > Kirjailijat > Inka Nousiainen)
[200] L. 39. old.
[201] Nousiainen regényét a díjban rejlő elismerésen túl is egyöntetű pozitív kritika fogadta (Heikkilä-Halttunen 1997, 6).
[202] L. 39. old.
[203] L. még *7.2.1*, 175. old.
[204] L. 54. old.
[205] A rovat jelenleg is létezik a folyóiratban, Puntari néven, azonban már a lap többi részével egybeszerkesztve, nem külön oldalszámozott betétként.

tekintve, bár elismeri, hogy a szerkezet támogatja a regény hangulatát. Honkasalo alkotásának esetében Rannela a tizenhat éves főszereplő túlságosan is érett és túlzottan kritikus felfogásmódját emeli ki negatívumként, ami a hihetőség és hiteltelenség határára sodorja figuráját.

A *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita* [Hazai gyermek- és ifjúsági irodalmi szerzők] elnevezésű, elsősorban könyvtárak számára szánt kiadványsorozat eddigi köteteiben a vizsgált alkotók közül Huovi, Puskala, Talvio, Asta Ikonen, Ellilä, Honkasalo, Kaskiaho, Simukka és Kuronen írói pályájának, műveinek bemutatása olvasható.[206] Az alábbiakban ezekre csak a disszertációmban elemzett alkotások erejéig térek ki.

Hannele Huovi *Madonnájának* bemutatásakor Sirpa Kivilaakso (1995, 37) a mű tárgyának meghatározására, a cselekmény egyes pontjainak kiemelésére és a főbb témák megfogalmazására koncentrál. A sorozat két későbbi kötetében Seija Kitula (1999, 42 és 2001, 56) szintén a tárgy és a fő téma meghatározására szorítkozik, megemlítve, hogy a műben – ahogy Huovi *Tuliraja* [Tűzhatár] (1994) c. ifjúsági regényében is – a modern kor emberét bántó problémák érzékeny módon fonódnak össze örök kérdésekkel. Huovi portréjával a *Kotimaisia nykykertojia* [Kortárs hazai elbeszélők] sorozat második kötetében is találkozhatunk, ahol Seija Kitula szintén kitér a szerző gyermek- és ifjúsági irodalmi műveire, köztük a *Madonnára* is, megemlítve a regény tárgyát (1998, 32).

Sirpa Puskala *Euroopan pehmeimmät huulet* c. regénye mindössze egy rövid cselekményösszefoglaló erejéig kap helyet a Tuula Korolainen alkotta szerzőportréban (1999, 205–206 és 2001b, 273). A bevezetőben ugyanakkor Korolainen azt írja, Puskala az 1990-es évek során megerősítette helyzetét a felnőttkor küszöbén álló fiatalok számára alkotó ifjúsági szerzők élcsapatában (1999 205 és 2001b 272).

Ugyancsak Tuula Korolainen ír Pirkko Talvio *Levoton Tuhkimo* c. kötetéről és annak önálló folytatásáról, a *Pikkusystäriről* [Hugica] is (1995, 231–235 és 1999, 226–229). A művek rövid bemutatása mellett itt azonban értékeli is a köteteket: a *Pikkusysterit* változatosabbnak, irodalmilag termékenyebbnek ítéli meg a benne alkalmazott két énelbeszélő okán. A mindkét műben megjelenő helsinki szlenget egyszerre tartja az alkotások erősségének és gyenge pontjának: ennek révén a regények hatásosan jelenítik meg az élet és a fiatalság ízét, ugyanakkor helyhez és időhöz kötötté válnak. Tíz évvel

[206] A későbbi megjelenés miatt Puskala műveinek 1995-ös (1. kötet) és Kuronen alkotásainak 2009-es (6. kötet) tárgyalásában az itt vizsgált regényeik még nem szerepeltek.

megjelenése utána a *Levoton Tuhkimót* már némileg elavultnak látja, hozzátéve, hogy a regény kiadásakor is főleg a dél-finnországi városi fiatalok olvasmánya volt.[207]

Asta Ikonen portréjában Maija Korhonen (2001, 71) részletesebb összefoglalót ad a *Mia & muutosten kevät* cselekményéről, egy mondatban kitérve arra, hogy Ikonen mesterkéletlen elbeszélő, aki hihető figurákat épít fel. Portréja zárásaként összefoglalóan ír a szerző köteteiről: mesterkéletlen stílusúaknak ítéli őket, céljukat pedig abban fogalmazza meg, hogy megmutassák az olvasóknak, az életben a nehézségek ellenére is rá lehet találni örömteli pillanatokra, a barátságra, a közösség érzetére, új nézőpontokra és lehetőségekre.

Kirsti Ellilä *Emma*-sorozatának köteteit – köztük az *Emma ja naapurin Romeót* (Härkönen 2004, 18) – Marketta Härkönen előbb bő cselekmény-összefoglalókkal veszi sorra, majd összefoglalóan ír a sorozatról. Megállapítása szerint az *Emma*-könyvek népszerűsége érthető, hiszen az elbeszélői hang friss és csípős, a művek a világot a kamaszok éleslátásával és feltételnélküliségével nézik, továbbá helyt adnak nagy érzelmeknek és témáknak egyaránt (2004, 19).

Laura Honkasalo *Siskoni, enkelinluinen tyttö* c. regényének bemutatásában Maija Korhonen (2004, 32–33) szintén elrugaszkodik a cselekmény puszta összefoglalásától. Röviden elemzi a főbb szereplők alakját és viszonyaikat, majd kifejti, a regény sokszínűen mutatja be a helsinki fiatalok életét, értékekről való elmélkedésüket, egyszersmind a felnőttek gyámoltalanságát és képtelenségét is arra vonatkozóan, hogy döntsenek életükről és értékeikről. Hasonlóan Huovihoz, Honkasalo portéjával is találkozhatunk a *Kotimaisia nykykertojia* sorozatban, ezúttal a negyedik kötetben. Kaisa Kurikka itt elsősorban a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* történetét világítja meg a főbb szereplők jellemzése révén (2005, 44).

Reija Kaskiaho *Pientä purtavaa* c. regényét Kari-Otso Nevaluoma (2004, 47–48) a főszereplő szempontjából mutatja be, kitérve másokkal való viszonyára és az evést illetve saját testét érintő problémáira, mindezt elemző jellegű megállapításokkal kísérve. A mű stílusára Nevaluoma külön csak ritkán tér ki (az elmés szópárbajok és a szerkezet tekintetében párhuzamba állítja a szerző előző, *Tulitikkuihmisiä* [Gyufaemberek] című, 2001-es ifjúsági regényével), erről inkább a Kaskiaho stílusának jellemzőit összefoglalóan leíró szakaszaiból következtethetünk. Ezekben kiemeli a szerző elbeszélésmódjának realizmusát és életszerűségét, eleven dialógusait (45). Utal arra is, Kaskiaho ábrázolásai annyiban akár pesszimistának is tekinthetők, hogy a művekben megjelenő szülők a fiatalok

[207] A *Pikkusystäriről* Korolainen úgy véli, a regény élettartamát meghosszabbíthatja az, hogy ebben a műben a felnőtt nővér szakaszaiban a szerző a köznyelvi nyelvváltozatot alkalmazza (1995, 235 és 1999, 229).

felnőtté válásával járó problémáiban nem sok segítséget tudnak nyújtani (46). Nevaluoma szerint a szerző azzal, hogy otthoni és iskolai környezetben is a felelős felnőttek erőtlenségét hangsúlyozza, műveit bekapcsolja a nevelés mai társadalmi körülmények közötti lehetőségeit tárgyaló, más ifjúsági irodalmi alkotásokban valamint a médiában folytatott párbeszédbe (46).

Ugyancsak általános jellemzőin keresztül mutatja be Saara Vesikansa (2004, 125–127) Salla Simukka művészetét, párhuzamosan tárgyalva a *Minuuttivalssi* és a *Kun enkelit katsovat muualle* regényeket. Vesikansa – a szerző törekvéseit is idézve – kiemeli, hogy a művek természetesként, drámai vonatkozásoktól mentesnek ábrázolják a leszbikus fiatalok életét. Megemlíti, hogy Simukka műveit a korábbiakban derűsnek, érzékenynek és szépnek, akár negédesnek ítélték meg, és maga is hangsúlyozza, hogy a problémaközpontúság valóban távol áll a regényektől. Véleménye szerint Simukka frissen és természetesen ábrázolja a fiatalok életét, amihez hozzájárul a dialógusok elevensége is, melyekre egyszerre jellemző a fiatalok által beszélt nyelv, és a jó stílusérzékkel való megkomponáltság. Vesikansa kitér a regényekben fellelhető, fő cselekményt kísérő másik narrációra (a *Minuuttivalssi* esetén a Chopinre vonatkozó utalások[208]), ugyanakkor hangsúlyozza, hogy mindkét esetben a főhősök életének, hétköznapjainak és emberi kapcsolatainak az ábrázolása válik igazán érdekessé. Utóbbi témát érintően a portréíró úgy ítéli meg, Simukka regényei a másik iránti vonzalmat és szerelmet kifinomultan, sőt költőien, a szexuális életet érzékenyen ábrázolják.

Ahogy a fentiek alapján látható, a jelen disszertációban elemzett alkotások bemutatása a *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita* sorozatban vegyes képet mutat. Hol pusztán a művek tárgyának és főbb témáinak meghatározását olvashatjuk, hol az alkotások stílusjegyeire is kitérnek a portréírók, kivételes esetben (pl. *Levoton Tuhkimo*) pedig egyéb vonatkozású megállapítással is találkozhatunk. Hat érintett szerző – Outi Ikonen, Marjakangas, Matintupa, Nousiainen, Pirttimäki, Poutanen – bemutatása ugyanakkor egyáltalán nem szerepel a sorozatban. Ez részben a kötetek szerkesztőinek értékítéletét tükrözi, ugyanakkor egyes esetekben egyéb okok feltételezhetők. Kira Poutanen például az eddigiekben a gyermek- és ifjúsági irodalom szempontjából egykönyves szerzőnek bizonyult.[209] Inka Nousiainen a sorozat első kötetének kiadásakor még szintén egykönyves szerző volt, mire azonban a sorozat második tagja megjelent, eltelt már néhány év második

[208] L. 108. old.
[209] Poutanennek írói debütálását követően 2011-ig további öt regénye jelent még meg, ezek azonban felnőtt irodalomként.

regényének elkészültét követően, utána pedig szintén felnőtteknek írt művekkel jelentkezett. Nousiainen portréjával ugyanakkor találkozhatunk a *Kotimaisia nykykertojia* sorozat negyedik kötetében, ahol Helen Taavila (2005, 110–112) művészetének általános jellemzőit mutatja be, példáit azonban felnőtteknek szóló regényeiből hozza.

A kedvező olvasói fogadtatást jelzi, ha az olvasók egymásnak ajánlják a műveket. Ez a vonatkozás természete és a regények megjelenése óta eltelt idő miatt nehezen feltérképezhető, ám némi képet mégis adnak róla az interneten fellelt említések. Ezek alapján elmondható, hogy a vizsgált alkotások elsősorban evészavar-témájú fórumokon és blogokon tűnnek fel mint az (önmaguk vagy családtag, ismerős révén) érintettek által egymásnak javasolt olvasmányok. Noha ebből nem vonható le következtetés az alkotások szélesebb körű olvasói megítélése iránt, azt mindenképpen jelzi a tény, hogy a mai napig (vö. a bejegyzések dátuma) létezik olvasói igény az evészavar-tematikájú szépirodalmi művekre. Az említett fórumokon leggyakrabban Huovi, Honkasalo, Kaskiaho, Marjakangas és Poutanen regényét említik és ajánlják.

Szintén pozitív olvasói fogadtatás jele a több kiadás, a piaci alapon működő könyvkiadók ugyanis nem vállalkoznának az utánnyomásra, ha nem látnák valószínűnek az adott mű iránti keresletet. A vizsgált regények közül ebben a tekintetben Huovi *Madonnája* és Asta Ikonen *Annika ja Amerikan unelma* c. kötete emelkednek ki, mindkettő három kiadást ért meg. Az előbbi harmadik kiadása 2000-ben jelent meg, ami tükrözi a mű maradandóságát, míg Ikonen regénye megjelenése évében jutott el a harmadik kiadásig, ami mögött feltehetően – legalább részben – a *Salatut elämät* televíziós sorozat rajongóinak érdeklődése áll. Ugyancsak megjelenése évében készült utánnyomás Honkasalo és Kaskiaho regényéből is, míg Poutanen *Ihana merijét* 2008-ban adták újra ki zsebkönyv formájában.

Hasonló módon a pozitív fogadtatásra utal, ha egy alkotásból feldolgozás születik. A *Madonna* nem sokkal megjelenése után, 1988-ban elkészült hangoskönyv formában is. A felvételen Rauni Kaskenviita olvassa fel a regényt. Szintén ebben az évben mutatták be a műből készült tévéjátékot *Marjatta* címmel (rend.: Raili Rusto), melynek forgatókönyve Huovi közreműködésével született. Az *Ihana meri* színpadi változatát 2009 novemberében mutatták be Tamperében az Ahaa Teatteri és a Tutkivan teatterityön keskus [A kutató színházi munka központja] közös produkciójában. Az előadás 2010 őszéig maradt az Ahaa Teatteri ifjúsági előadásokra specializálódott társulatának műsorán, a hazai színpad mellett többször szerepelt vendégelőadásként is.

Végezetül szintén az egyes művek elismertségére utal, ha más országokban is megjelenik fordításban. A *Madonna* már a megjelenését követő évben eljutott a svéd[210] és a dán[211] olvasókhoz. Az *Ihana meri* szintén már megjelenése évében megszületett dán fordításban,[212] majd néhány éves szünetet követően lett[213] és magyar[214] kiadása is elkészült.

A fentiek alapján a vizsgált művek közül a *Madonna* és az *Ihana meri* a finn ifjúsági irodalom klasszikusainak tekinthető: mindkettő kiemelt helyen szerepelt az összes tárgyalt szemszög vonatkozásában. Maradandó voltukat jól jellemzi, hogy Huovi regényéből megjelenése után tizennégy évvel nyomtak harmadik kiadást, míg Poutanen alkotásának zsebkönyvváltozata és színpadi adaptációja is hét, illetve nyolc évvel az eredeti megjelenést követően született. A szerző a mai napig kap olvasói üzeneteket az *Ihana merivel* kapcsolatban, sőt, nemcsak a regény elsődleges olvasóközönségének tekinthető tizenéves lányoktól, hanem szélesebb körből, akár felnőtt férfiolvasóktól, akik a hősnő saját testével szembeni, anonorexiaként megnyilvánó küzdelmében önnön alkoholizmussal folytatott harcukat vélik felfedezni (Poutanen 2011).

5.1.3 A finn ifjúsági irodalom evészavar-ábrázolásainak kutatástörténete

Az evészavarokat tárgyaló finn ifjúsági regényekkel két megközelítésből, egyrészt az ifjúsági irodalommal kapcsolatban, másrészt az étel és az evés irodalmi megjelenésének tekintetében foglalkozott a szakirodalom. Az elsőként említett szempont esetében szintén találni olyan elemzéseket, amelyek tematikai nézőpontból kiindulva vizsgálták a témát. Az evészavarokat megjelenítő művek ifjúsági irodalmi kontextuson belüli vizsgálatának másik – ritkább – kiindulópontját a szerző szerinti megközelítés adja. Mindennek okaként az feltételezhető, hogy amikor az evészavarok irodalmi témaként megjelentek a finn ifjúsági irodalomban, utóbbi kutatásában elsősorban a tematikai, illetve egyre inkább az irodalomelméleti megközelítésmód állt előtérben (vö. *2.2,* 53. old.)

A kortárs finn gyermek- és ifjúsági irodalom egyik visszatérő témája a különböző betegségek ábrázolása. A Tamperei Könyvtár gyermek- és ifjúsági irodalmi részlegének korábbi honlapján olvasható válogatás (http://www.tampere.fi/kirjasto/lapset/vamsair.htm) több mint 120 finn illetve finnországi svéd művet sorol fel ebben a témakörben, az 1960-as

[210] *Madonna*. [Stockholm]: Rabén & Sjögren, 1988. Övers. av Anna-Lisa Sahlström.
[211] *Pigen for enden af mælkevejen*. [København]: Munksgaard, 1988. Overs. af Helena Idström.
[212] *Det skønne, skønne hav*. [København]: Carlsen , 2002. På dansk ved Helena Idström.
[213] *Skaistā jūra*. Rīgā: Jāņa Rozes apgāds, 2007. No somu valodas tulkojusi Maima Grīnberga-Preisa.
[214] *A csodálatos tenger*. [Szentendre]: Cerkabella, 2009. Finn nyelvből fordította: Bába Laura.

évektől napjainkig, döntően azonban az utóbbi két évtizedből. Ez utóbbi tény hátterében nyilván szerepet játszhat az is, hogy egy könyvtár olvasóknak ajánlott listájáról van szó, így feltehetően a könnyebben elérhető, újabb keletű műveket ajánlják. Marketta Härkönen (2001) korábban már idézett áttekintésében a téma gyakorivá válásának okát abban látja, hogy – amint azt az iskolások körében végzett kérdezéses egészségiállapot-felmérések kimutatták – a finn fiatalok nem érzik jól magukat: Härkönen ezen hozzáállás tükröződését látja az ifjúsági könyvekben is (2001, 297). Az irodalmi alkotásokban legtöbbször előforduló betegségek az evészavarok, a cukorbetegség, a fejlődési rendellenességek, a mozgássérültség, valamint az elmezavarok (l. Rättyä 2007a, 72), de számos olyan mű is akad, amely az allergia témáját érinti (l. a Tamperei Könyvtár fent említett listája).

A gyermek- és ifjúsági irodalom finnországi kutatásának az irodalomtörténeti megközelítés felől a tematikai, műfaji és irodalomelméleti vizsgálódások felé fordulásával megjelentek azon tanulmányok is, amelyek a különböző betegségeket tárgyaló vagy azokat érintő műveket állítják fókuszukba. Ezen írások elsősorban az ifjúsági regények körére összpontosítanak, bár a téma nem ismeretlen a fiatalabb korosztályoknak szóló irodalomban sem.[215] Härkönen említett összefoglalójában azt mutatja be, milyen betegségek jelennek meg a finnországi ifjúsági regényekben. Megállapítása szerint 1970-es és az 1980-as évek elejének műveiben legtöbbször a cukorbetegség és a mozgássérültség merült fel témaként, míg az 1990-es évek irodalmában az evészavarok jelentették a leggyakoribb betegségtípust. (2001, 301–302; 297)

Hasonló módon, összefoglaló jelleggel vizsgálta az ifjúsági könyvek és a betegségek viszonyát Kaisu Rättyä is Nuori, mieli ja ruumis: Nuortenkirjojen suhde sairauksiin (2007a) [A fiatal, az elme és a test. Az ifjúsági művek viszonya a betegségekhez] c. tanulmányában, melyben az 1990 és 2002 között megjelent ifjúsági regények közül vett példákon keresztül közelíti meg választott tárgyát. Míg Härkönen írása inkább csak listaszerűen említi meg a témához sorolható műveket és a bennük megjelenő betegségeket, addig Rättyä cikke mélyebb elemzés. A vizsgált alkotásokat három nézőpontból tárgyalja: 1) a betegséget/fogyatékosságot a mű a főszereplő saját érzésein keresztül vagy egy egészséges főszereplő szemszögéből ábrázolja-e, 2) elfogadja-e a betegségben vagy

[215] Példaként említhető Kaarina Helakisa *Pikku Joonas* (1984) [A kis Joonas] című, Dániában gyermekirodalmi díjat (Den nordiske Børnebogspris, 1987; dán fordítás: *Lille Jonas*, 1986. Ford.: Jacob Bruun, Peter Dürrfeld) kapott műve egy alacsony növésű kisfiúról, valamint Hellevi Salminen *Pikku sammakkoprinssi* (1996) [A kis békaherceg] című, Topelius-díjjal jutalmazott regénye, melynek főszereplője egy fejlődési rendellenességgel élő kisfiú.

fogyatékosságban szenvedő szereplő a benne történt változást, 3) hogyan használja fel a szerző a mű szerkezetében, kifejezésmódjában vagy elbeszélésmódjában a betegséget.

A fenti áttekintések mellett egyéb, szűkebb témaköröket vizsgáló tanulmányok is születtek. Päivi Lappalainen Kun mieli järkyy (2003) [Amikor megroppan az elme] címmel elemezte az elmebetegség problematikáját az ifjúsági regényekben. Ugyancsak ő Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa (2006) [Az anarchiától az anorexiáig. Az étel jelentéséről a gyermek- és ifjúsági irodalomban] c. cikkében az étel és az evés táplálkozás szerepét tárgyalta a gyermek- és ifjúsági irodalomban, ennek kapcsán pedig részletesen foglalkozott az evészavarokat megjelenítő alkotásokkal.[216] Dolgozatom összehasonlító elemző részében Lappalainen ezen tanulmányát veszem kiindulópontul, lévén a finn ifjúsági irodalom evészavar tárgyú regényeinek eddigi legszélesebb körű feltérképezése. Az általa vizsgált regények csoportját ugyanakkor kiegészítettem a cikk megjelenése óta eltelt időszakban kiadott (vagy a Lappalainen áttekintéséből más ok miatt hiányzó) evészavarábrázolásokkal, bizonyos pontokon vitatom megállapításait, illetve újabb szempontokkal is bővítettem az elemzést.

Kaisu Rättyä (2003, 193) a finn ifjúsági regény kialakulását és kutatástörténetét áttekintő cikkét azzal zárja, hogy a művek rendkívül gazdag kutatási területet jelentenek – például az identitás szemszögét tekintve – a különböző irodalomelméleti megközelítés-módok számára, továbbá a kultúra- és ifjúságkutatás számára is. Ezt igazolja, hogy az utóbbi években több olyan szak- és tudományos fokozatért írott dolgozat is készült finnországi egyetemeken, amelyek irodalom- és kultúraelméleti szempontok alapján vizsgálják az evészavar tárgyú műveket. Miia Rautiainen (2007, Tampereen yliopisto) Laiha, puhdas ja täydellinen: Hannele Huovin *Madonna* ja Kira Poutasen *Ihana meri* anoreksiakuvauksina [Vékony, tiszta és tökéletes: Hannele Huovi *Madonnája* és Kira Poutanen *Ihana merije* anorexiaábrázolásként] című szakdolgozatában Julia Kristeva abjekt-elmélete révén, valamint posztstrukturalista nézőpontból vizsgálta az anorexikus szubjektumot Huovi és Poutanen regényében. Az utóbbi művet elemzi anorexikus szövegként többek között az ismétlés eszközére vonatkozó elméletek felhasználásával Henna Huovinen is szakdolgozatában: Anorektinen teksti: Anoreksian esittämiskeinot Kira Poutasen romaanissa *Ihana meri* [Anorektikus szöveg: Az anorexia bemutatási módjai Kira Poutanen *Ihana meri* c. regényében] (2011, Jyväskylän yliopisto). Feminista olvasattal vizsgálja Hanna Mikkola a finn irodalom egyes – köztük ifjúsági irodalmi – evészavar-

[216] A tanulmányról részletesebben l. *6.1*, 97–98. old.

tárgyú alkotásait doktori disszertációjában: "Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus": Feministinen luenta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa (2012,[217] Itä-Suomen yliopisto, Joensuu) [„A munka ma szépség, test, soványság”: Az evészavarok és a női nem összefüggései a finn evészavar-regényekben] (l. még *8*).

[217] Védésre bocsátva: 2012. 3. 21. (Väittelyluvan myöntäminen FM Hanna Mikkolalle, 2012).

5.2 Az evészavarok mint téma a finn felnőtt irodalomban

Az általam fellelt adatok alapján az evészavar-tematika a finnországi felnőtt szépirodalomban az ifjúsági irodalommal egy időben, az 1980-as évek közepén jelent meg. Legkorábbi példájaként Annika Idström *Veljeni Sebastian* (1985) [Fivérem, Sebastian] c. regényének egyik anorexiában szenvedő mellékszereplője említhető. Az evészavar itt a nővé válás problémáival küszködő, magára hagyatott kamaszlány önmaga iránti figyelemfelkeltésének eszköze, mely végül halálának tragédiájához vezet (vö. Javanainen 1998). Vuokko Tolonen 1988-as *Salainen keittokirja* [Titkos szakácskönyv] c. regényében már központibb szerepet játszanak az evészavarok: a mű főszereplője és annak húga révén az anorexiát és a bulimiát is szerepelteti. A fogyókúrás tanácsadók mintájára épülő szöveg középpontjában a női test mint a női identitás kifejeződése áll (Jeronen 1998). Eira Stenberg 1990-es *Kuun puutarhat* [A hold kertjei] c. regényének anorexiás szereplője esetében a kontroll válik döntő tényezővé, az érintett figura teste teljes uralására törekszik. A háttérben a nyilvánosság előtt szereplő nőket érintő szigorú követelmények és az anyai elvárások állnak: mivel a lány ismert anyja életének nyilvánosság számára is látható részét jelenti, anyja elfogadását csak annak révén kaphatja meg, ha megfelel a társadalmi követelményeknek (Javainen 1998).

Az 1990-es évek során az evészavarok vissza-visszatérő témát jelentettek a felnőtt szépirodalomban, ám itt az ifjúsági irodalommal ellentétben bulimia tűnt fel gyakrabban. Ez a betegség kíséri Pirkko Saisio[218] *Puolimaailman nainen: kirjallinen omakuva* (1990) [A félvilági női: önarckép írásban] és *Kulkue: vaellusfresko* (1992) [A menet: vándorfreskó], Niina Repo *Pimeä huone* (1993) [Sötét szoba], Anja Kauranen (jelenleg Snellman) *Pelon maantiede* (1995) [A félelem földrajza], Anna Lassila *Popcornprinsessa* (1998) [Popcornhercegnő] és Hannele Pokka *Piritta* (2000) c. regényének főszereplőjét.

A finn szépirodalom napjainkban legismertebb evészavar-tematikájú alkotása szerzője ismertségéből fakadóan feltehetően Sofi Oksanen *Stalinin lehmät* (2003; *Sztálin tehenei*, ford. Pap Éva, 2011) c. regénye, amelynek kiadási jogait hazáján kívül eddig 18 országban vették meg (http://www.sofioksanen.com/books/stalinin-lehmat/). A főszereplő bulimiája, bulimarexiája a regény középpontjában álló identitáskérdéssel fonódik össze, a személyes és nemzeti identitás problematikájának kifejeződésévé válik (vö. Pasztercsák 2011)

[218] Saisio mindkét itt említett regényét Eva Wein álnéven írta.

Az anorexia mint téma a 2000-es évek második felében látszik visszatérni. Példa erre Miina Supinen: *Liha tottelee kuria* (2007) [A test engedelmeskedik a fegyelemnek] c. szatírája, amely napjaink testkultuszának groteszk kifigurázása, valamint Pirjo Hassinen Silta [A híd] elnevezésű novellája (2008, megjelent a *Murha Paviljongissa ja muita juttuja kaupungin elämästä* kötetben). Ide tartozik a finnországi svéd irodalom köréből egyetlen általam talált evészavar-tematikájú regény is, Emma Juslin *På barrikader av glas* [Az üvegbarrikádokon] c. regénye. A mű 2006-ban jelent meg, tehát a finn nyelvű irodalommal összevetve meglehetősen későn. Érdekes volna vizsgálni, hogy a finn nyelvű irodalomban az evészavarokkal összefüggésben megjelenő tematika milyen kifejezés-módot nyer – ha nyer – a finnországi svéd irodalomban.

A fentiek mellett az evészavarok témája érintőlegesen – egyes szereplők révén – a krimiirodalom körében is megjelenik, így Pirkko Arhippa *Tynnyrityttö* (1999) [A hordó-lány], Leena Lehtolainen *Kun luulit unohtaneesi* (2002) [Amikor azt hitted, elfelejtetted] és Outi Pakkanen *Yöpuisto* (2008) [A park éjjel] c. regényében.

Mindezek alapján látható, hogy az ifjúsági irodalomhoz hasonlóan (vö. az ezredforduló csúcspontja, ill. Kuronen 2010-es regénye), az evészavarok a felnőtt irodalom körében is vissza-visszatérő témának bizonyulnak, sőt az felnőtt irodalom körében a téma felbukkanása időben egyenletesebb eloszlást mutat. Legutóbbi példaként két 2011-ben kiadott mű említhető, Tuija Kiuru *Viehkeästi poikkeava normaali* [Bájosan különc normális] c. verseskötete és Sara Saarela *Mun on pakko* [Kénytelen vagyok] c. regénye. Előbbi a szerző terapeutája kérésére írt gondolatfüzéreinek, „versképeinek” (*runokuva*) gyűjteménye, utóbbi fiktív regény.

6 A VIZSGÁLT REGÉNYEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

Jelen fejezet az evészavarokat tárgyaló ifjúsági regényeket összehasonlító jelleggel elemzi, formai és tartalmi szempontok alapján egyaránt. Elemzésem célja elsősorban azt vizsgálni, hogy az evészavar-tematika milyen módon kerül megjelenítésre az érintett alkotásokban, így szempontjaimat az ezzel legszorosabban összefüggő vonatkozások adják: milyen szemszögből kerül ábrázolásra az evészavar, milyen okokat (személyes, családi, társadalmi) tételeznek mögötte az alkotások, hogyan és milyennek ábrázolják a betegség kialakulását, lefolyását, végkifejletét. Az elemzés ez alapján kitér az étel és az evés szerepére a gyermek- és ifjúsági irodalomban (*6.1*), a narrációra (*6.2*), a főszereplők, illetve az evészavar által érintett szereplők karakterére (*6.3*), a családi háttérre és a családtagok szerepére (*6.4*), valamint az evészavarok bemutatására (*6.5*).

Mivel elemzésem fókuszában az áll, mi módon ábrázolják az evészavar témáját az érintett alkotások, nem törekszem a szövegek egységes és kimerítő prózapoétikai vizsgálatára. Ez utóbbi eszközeinek átfogó és azokat mind a tizenöt alkotásban sorra vevő vizsgálata emellett nemcsak a hangsúlyt helyezné máshová, terjedelmileg is meghaladná egyetlen dolgozat kereteit, így a szövegeknek csak bizonyos, a fenti szempontokkal összefüggésben álló tényezőire térek ki. Ugyanakkor más szemszögű dolgozat(ok)ban a szövegek részletes regénypoétikai elemzése is lehetséges volna, hiszen a tárgyalt alkotások nem pusztán egy betegséget avagy társadalmi jelenséget kívánnak megvilágítani, és valamiféle oktató jellegű tartalmat közvetíteni, hanem szépirodalmi műként esztétikai hatáskeltésre is törekszenek. Ennek jegyében élnek különböző prózapoétikai eszközökkel, így a téma cselekményen és karaktereken keresztüli megvilágításával, a fiktív alkotásokra jellemző elbeszélő alkalmazásával és a nézőpont variálásával, az elbeszélés idejének váltakozó ütemével, szemantikai, szintaktikai és morfológiai alakzatok alkalmazásával (vö. Szegedy-Maszák 1992). Mindezek közül elsősorban a cselekmény és a karakterek, valamint az elbeszélői beszédhelyzet és nézőpont kapnak teret elemzésemben, továbbá ezek mellett dolgozatom következő, négy regényt részletesebben tárgyaló fejezetében az érintett szövegek meghatározó szimbólumai.

6.1 Az étel és az evés szerepe a gyermek- és ifjúsági irodalomban

Päivi Lappalainen 2006-os Anarkiasta anoreksiaan: Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa [Az anarchiától az anorexiáig: Az étel jelentéséről a gyermek- és ifjúsági irodalomban] c. cikkében elemzi az étel funkcióját a gyermek- és ifjúsági irodalomban. Meglátása szerint az étel szerepeltetése legtöbbször a hatalom kérdésével fonódik össze (136), ugyanakkor ez többféle viszonyt is jelenthet. A gyermekirodalom terén úgy találja, a féktelen evésjelenetek és az étellel kapcsolatos egyéb túlzások a túláradás és mértéktelenség gyermekekre jellemző fantáziaképének megnyilvánulási formái. A gyermekirodalom dőzsölési jeleneteit az *excesszus* (*eksessi*) minőségével jellemzi: a fogalomban összefonódik egyrészt a mértéktelenség, a túlzásba vitel, az aránytalanság és a határokon való túlburjánzás, másrészt a vadulás és a dőzsölés. Ezt az excesszust úgy értelmezi, mint fenyegető törekvést a felnőttek világának korlátaival szemben, illetve a felnőttek és gyermekek közti hatalmi viszonyok átfordítására. (Lappalainen 2006, 127)

Lappalainen (2006, 128) szerint a gyermekirodalomban mindemellett ambivalens módon jelenik meg az étel: egyes esetekben az önkontroll és a megtagadás eszköze. Ezt a kettősséget még élesebbnek találja a gyermek- és az ifjúsági irodalom összevetésében: míg az előbbiben az étellel kapcsolatos excesszusból anarchia és humor fakad, addig utóbbiban ugyanez szorongást vált ki, és fékezési törekvés irányul rá. Ennek okát két összefüggő tényezőben látja. A változást egyrészt a célközönség eltérő életkora indukálja, másrészt az, hogy az ifjúsági művekben a szocializáció, a normák általi szabályozás és a társadalmi kötelezettségek még a gyermekirodalomban megfigyelhetőnél is inkább előtérbe kerülnek.

Míg a felnőttek hatalmával szembeni lázadás eszközeként a gyermekirodalomban gyakrabban szerepel a habzsolás, az étellel kapcsolatos excesszus, addig az ifjúsági művek éppen a megfékezésre törekszenek az ételfogyasztás korlátozásával és uralásával. A túlburjánzásnak gátat kell vetni, hogy ne borítsa fel a rendet, ha pedig mégis előfordul a túlzásba esés, a lehető leghamarabb ki kell hányni a felesleget. Lappalainen mindebben Eeva Jeronen[219] nyomán korunk bulimikus szubjektumát látja: hasonlóan a fent leírtakhoz, tágabb értelemben korunk kulturális szubjektuma is ilyen bulimikus szubjektum, amely állandóan falja az újabb és újabb élményeket, átmenetileg elveszítve a kontrollt, majd aztán a hányás révén újból visszanyeri azt. (Lappalainen 2006, 136–137)

[219] Eeva Jeronen (2002) szakdolgozatában három kortárs finn regénnyel kapcsolatban vizsgálja a bulimikus szubjektum metaforáját (Bulimisia naissubjekteja. Ruumillisen toimijuuden rakentuminen Anja Kaurasen *Pelon maantieteessä,* Niina Revon *Pimeässä huoneessa* ja Vuokko Tolosen *Salaisessa keittokirjassa*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto). Hivatkozik rá Lappalainen 2006, 136.

Lappalainen (2006, 136) azt is kiemeli, hogy az anorexiát megjelenítő ifjúsági regényekben a hatalom problematikája olyan témákkal szövődik egybe, mint a testiség, a nemi identitás, a szexualitás, az identitás, illetve a szigorú társadalmi normarendszer kérdése. Megállapítása kiterjeszthető a bulimiaábrázolásokra is. Mindez illeszkedik annak hagyományába, hogy az ifjúsági regény számára az identitásra és szubjektivitásra vonatkozó kérdések alapvető fontosságúak (vö. Rättyä 2003, 99), továbbá hogy az utóbbi évek finn ifjúsági művei az identitást előszeretettel tárgyalják éppen a testiség, korporalitás – továbbá a szexualitás – révén (l. Huhtala 2006, 13 és 2007, 142).

Áttekintésében Lappalainen tíz, 1986–2002 között megjelent, evészavarokat tárgyaló finn ifjúsági irodalmi alkotást vizsgál: Huovi, Talvio, Marjakangas, Matintupa, Asta Ikonen, Poutanen, Honkasalo, Puskala és Kaskiaho regényét, valamint Anu Tiainen önéletrajzi írását.[220] A tárgyalt művek alapján megállapít visszatérő jellegzetességeket, megemlítve az esetleges kivételeket is. Az alábbiakban ezen vonásokat elemzem részletesebben, kiegészítve néhány újabb szemszöggel, továbbá kiterjesztve a vizsgált alkotások körét. A Lappalainen áttekintésében nem szereplő regények: *Annika ja Amerikan unelma*, *Emma ja naapurin Romeo*, *Kivienkeli*, *Minuuttivalssi*, *Nuoren tytön aakkostanssi*, *Piruettiystävyys*.

[220] Bár a jelen dolgozat részletesebben nem vizsgálja Tiainen alkotását, mivel az nem ifjúsági regény (l. 6. old.), az alábbi áttekintés Lappalainen nyomán helyenként mégis kitér rá.

6.2 A narráció

6.2.1 Az elbeszélőmód és a fokalizáció

Lappalainen (2006, 142) megállapítása szerint annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedek finn ifjúsági regényeiben uralkodóvá vált az egyes szám első személyű elbeszélőmód (finnül *minä-muoto*, 'én-forma', sőt, a személyes névmás beszélt nyelvi alakjával élve a még közvetlenebb *mä-muoto*), a témát tárgyaló alkotásoknak csak fele követi ezt az irányvonalat. Az arány nagyjából azonos marad a Lappalainen elemzéséből hiányzó alkotások figyelembe vételével is: 8:7[221] az első személyű elbeszélés javára:

E. sz. 1. sz.: *Annika ja Amerikan unelma* (mä), *Emma ja naapurin Romeo* (mä), *Euroopan pehmeimmät huulet* (mä), *Ihana meri* (mä), *Kivienkeli* (mä), *Levoton Tuhkimo* (mä), *Mia & muutosten kevät* (mä), *Nuoren tytön aakkostanssi* (mä) [továbbá a *Piruettiystävyys* (mä) és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (minä) egyes szakaszai]

E. sz. 3. sz.: *Ei yksin, Lasilintu, Madonna, Minuuttivalssi, Pientä purtavaa, Piruettiystävyys, Siskoni, enkelinluinen tyttö* [továbbá a *Kivienkeli* egyes szakaszai]

A felsorolásból látszik, hogy az egyes szám első személyű elbeszélőmódon belül is a *mä*-formával találkozni,[222] amely fokozza az elbeszélés közvetlenségét.

Bár döntő részét tekintve a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* elbeszélője harmadik személyű, bizonyos szakaszokban találkozni első személyű elbeszélővel is: a cselekményfolyást a főszereplő (és egy esetben egy barátnője) blogbejegyzései tarkítják. Itt a műfaj – on-line napló – és az érintett szakaszok közvetlen, elbeszélői keret nélküli beillesztése magyarázza az első személy alkalmazását. Érdekes ugyanakkor, hogy ebben az esetben szintén az írott nyelvi *minä*-forma jelenik meg, annak ellenére, hogy a regény párbeszédeiben a beszélt nyelvi nyelvváltozattal találkozni, és hogy a közeg (internet) szintén indokolhatná a közvetlenebb *mä*-forma használatát. Mindez azonban talán csak utólag visszatekintve tűnik így. A regény 2001-ben jelent meg, még abban az időszakban, amikor a világháló viszonylag újnak számított a szélesebb közönségek számára,[223] és ez,

[221] A *Kivienkeli*, a *Piruettiystävyys* és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* regényeket azon elbeszélői csoportban vettem figyelembe, amely a kérdéses művek nagyobb hányadát jellemzi.

[222] Az egyetlen kivétel ez alól Tiainen alkotása. Az *Auta minut alkuun* stílusában megfigyelhető a kikristályosított gondolatok közlésére, a szabatos fogalmazásmódra való törekvés, feltehetően ezzel magyarázható a beszélt nyelvi változat helyett az írott nyelvváltozat választása. Mindennek hátterében az állhat, hogy a 14 éves szerző műve egy irodalmi pályázatra íródott.

[223] A műben erre utal, hogy a főszereplő barátnőjének anyja nem érti, hogyan működik az internet: azt hiszi, televíziós műsorok mintájára meghatározott időben van „adásban". Ugyanakkor Panu Räty (2001) a regény megjelenése évében arról tudósít, hogy az elmúlt két évben a világ más részeihez hasonlóan Finnországban is robbanásszerűen megnőtt az internetes naplók száma. A regény tehát ezt a jelenséget is tükrözi.

viszonylagos szokatlansága indokolhatja, hogy az érintett szereplők törekszenek gondolataik szabatos megfogalmazására ezen a felületen. Ráadásul az írott forma maradandósága okán a szóbeli megnyilatkozással szemben szintén ebbe az irányba hat.

A regény egy fejezetében emellett a kétféle elbeszélő, a főszereplő blogbejegyzésének első és a történet harmadik személyű elbeszélője összefonódik. A szöveg megjeleníti egyrészt azt, amit a lány éppen ír a blogjába, és ezzel szinte párhuzamosan azt, ahogy néhány mondatán elgondolkozik. A kérdéses szakaszban folyamatában látjuk egy bejegyzésének születését és saját reakcióit gondolataira. Ez módot ad például a főszereplő olyan kétségeinek megjelenítésére, amiket maga előtt még beismer, de nyilvánosan nem vállal, inkább említetlenül hagy:

> Tuukan ja Jennan ja muiden ystävien ansiosta olen sellainen kuin nyt olen. En olisi kokonainen ilman bestiksiäni enkä ikinä pärjäisi ilman heitä. Ystävä on sellainen, joka tietää minusta kaiken: tietää tasan mikä kusipää voin olla ja rakastaa minua sittenkin.

> Iisa mietti. Miksi hänen ei tehnyt mieli mainita Iljaa [poikaystäväänsä] sepustuksessaan? Se ei vain tuntunut oikealta. Olihan Iljakin tärkeä, mutta ei häntä voinut verrata Tuukkaan ja Jennaan, ehkä siksi, että hän on tuntenut Tuukan ja Jennan paljon pitempään. (SET 229)

> Tuukkának, Jennának és a többi barátomnak köszönhetően vagyok most olyan, amilyen. Nem lennék teljes a legjobb barátaim nélkül, és sosem tudnék meglenni nélkülük. A barát az, aki mindent tud rólam: pontosan tudja, milyen faszfej tudok lenni, mégis szeret.

> Iisa elgondolkodott. Miért nem akaródzott Ilját [a fiú, akivel jár] is megemlítenie az irományában? Valahogy nem tűnt odavalónak. Persze fontos volt Ilja, de nem lehetett Tuukkához vagy Jennához hasonlítani, talán azért, mert őket sokkal régebb óta ismerte.

Hasonló módon fonódik össze az első és a harmadik személyű elbeszélő a *Pieruettiystävyysben*. A cselekmény narrátoraként harmadik személyű elbeszélővel találkozunk, a fokalizáló a regény főszereplője, Elli. Az elbeszélést azonban a lány naplóbejegyzései tarkítják, melyek közvetlen módon, narrátori bevezetés nélkül, a szöveg többi részétől tipográfiailag elkülönítve (dőlt betűvel szedve), de nem külön fejezetben szerepelnek. A főszereplő naplójában a közvetlenebb beszélt nyelvi mä-formát használja.

Lappalainen idézet cikkében (2006) az egyes szám első és harmadik személyű elbeszélés szempontján túl nem foglalkozik az elbeszélői szerepekkel, dolgozatomban azonban Mieke Bal (1997, 144–149) kategóriáit alapul véve részletesebben tárgyalom a fokalizáció kérdését.

A vizsgált regények zöme belső fokalizáló(ka)t alkalmaz: az elbeszélés olyan karakter szemszögéből történik, aki maga is részese az eseményeknek. Ez legtöbbször az

evészavar által érintett szereplővel azonos, vagy utóbbi is egyike a több fokalizálónak. A belső fokalizáló azon regények elbeszélését is közvetlenséggel telíti, amelyek narrátora harmadik személyű. Noha ilyenkor külső elbeszélő közvetít, a narrátor mintegy háttérbe vonul választott karaktere mögött, az eseményeket (ideértve a belső történéseket is) az utóbbi szemével látjuk, hasonlóan az első személyű narrációhoz. Az evészavar által érintett szereplő fokalizálóvá tételével a kérdéses szövegek a betegséget (szinte) közvetlen közel hozzák az olvasóhoz, ily módon is hangsúlyozva központi tematikájukat.

Az első személyű narrációt alkalmazó regényekben a belső fokalizáló két kivétellel – *Emma ja naapurin Romeo, Kivienkeli* – az evészavar által érintett szereplővel azonos. Noha az *Emma ja naapurin Romeo* elbeszélő-főszereplője nem az evészavarban szenvedő karakter, mégis sok olyan téma (elvárások, megfelelés, elfogadás, testkép, identitás) kerül terítékre általa, amely általában az evészavaros szereplők esetén is a középpontban áll. Így annak ellenére, hogy magát a betegséget nem belső szemszögből láttatja a mű, a hátterében álló problémákat igen. A *Kivienkeliben* a belső mellett külső fokalizáló is feltűnik, és különböző fokalizálókhoz eltérő elbeszélőmódok társulnak. A mű nagyobbik hányadában a főszereplő első személyben, belső fokalizálóként mondja el saját történetét és reflektál barátnőjére, Tikura is. Néhány fejezet elbeszélője azonban harmadik személyű. Ezen szakaszok kizárólag Tiku történetéhez kapcsolódnak, és zömében az ő figurája tölti be a fokalizáló szerepét, de néhol a harmadik személyű narrátor válik – külső – fokalizálóvá. E fejezetek formailag is elkülönülnek a szövegben: fejezetszámok helyett itt kiemelt kezdőbetű jelzi, hogy új szakasz kezdődik, illetve más a betűtípus.

A harmadik személyű narrátort alkalmazó művek közül a *Minuuttivalssi,* a *Pientä purtavaa* és a *Piruettiystävyys* esetében a belső fokalizáló azonos az evészavar által érintett szereplővel, míg az *Ei yksin,* a *Lasilintu* és a *Madonna* regényekben a betegségben szenvedő karakter a több fokalizáló egyike. Az *Ei yksinben* széles a fokalizálók köre: a főszereplő Pirre mellett megjelenik ebben a szerepben gyerekkori barátnője, Katri is (olyannyira, hogy a regény elején úgy tűnik, végig az ő szemszögéből olvasható majd a történet), valamint Håkan, a fiatalember, akiben kötődés ébred a lány iránt. Emellett a mű egyes szakaszaiban egy-egy mellékszereplő jelenik meg fokalizálóként, ahogy az is előfordul, hogy a harmadik személyű narrátor a fokalizáló. A fokalizáló váltakoztatása arra ad lehetőséget, hogy Pirre alakját, történetét külső és belső szemszögből egyaránt lássuk, továbbá hogy mellette néhány más figura is nagyobb szerephez jusson, az ő személyes történetük is jobban kibontakozhasson. Katri és Håkan szakaszaiban ugyanis a két figura nemcsak Pirrére reflektál, hanem saját magára is.

A *Lasilintu* elbeszélése két fokalizálót váltakoztat, a főszereplő Jenni mellett a másik az a kamasz fiú, (Seppo) Koiranen, aki vonzalmat érez a lány iránt. A változó fokalizálók alkalmazása hasonló lehetőségeket teremt, mint az *Ei yksin* esetében. Különbség azonban, hogy itt csak két fokalizáló jelenik meg, mellékszerepben sincsenek többen. Jenni alakját, betegségét saját belső és az őt megkörnyékező fiú, külső szemszögéből látjuk, ezzel párhuzamosan pedig az utóbbi alakja, háttere is részletgazdagabb ábrázoláshoz jut.

A *Madonna* harmadik személyű narrációjában két fő fokalizáló érhető tetten, egy belső – a főszereplő és egyben a betegség által érintett lány – valamint egy külső. Kettejük közül az előbbi dominál, ám a narrátor előlépése fokalizálóként lehetőséget teremt például arra, hogy hősnője előtörténetét – jelenlegi viselkedése indoklásaként – megvilágítsa:

> Mitä muuta hän oli oppinut vuosien mittaan?
>
> Kun postilaatikossa oli isälle pitkä kapea kirje, alkoi äiti itkeä ja repiä tukkaansa. Pikku-Marjatta tuijotti, kun äiti seisoi kylpyhuoneessa ja veteli irti nutturaansa niin että sormienvälit olivat hiustukkoja täynnä. Äiti tärisi ja käänteli kirjettä käsissään, luki postileimaa, tutki päivää. Tuollainen pieni valkea kirje? Äidin levottomuus sekoitti Pikku-Marjatan pään. (M 9–10)

> Mi mást tanult meg az évek során?
>
> Amikor a postaládában apának szóló hosszú, keskeny levél volt, anya sírni kezdett, és tépkedte a haját. Kicsi Marjatta nézte, ahogy anya a fürdőszobában állva bontogatja kontyát, és ujjai köze tele van hajcsomókkal. Anya remegett és forgatta kezében a levelet, leolvasta a bélyegzőt, tanulmányozta a napot. Egy ilyen kis fehér levél? Anya nyugtalansága összezavarta Kicsi Marjatta fejét.

Olyan esetekben is magához ragadja a fokalizálást a harmadik személyű elbeszélő, amikor kívülről kívánja láttatni főszereplőjét, nem annak saját szemével:

> Vähitellen tytön olo tasaantui. Isä kyykki notkelmassa ja kauhoi poimurillaan kuin villitty. Välillä hän oikaisi itsensä ja näki Marjatan ja Pertun rupattelemassa. He istuivat kivipaadella ja kiikaroivat metsää. (M 104)

> A lány lassan megnyugodott. Apa a mélyedésben guggolt, és vadul lapátolta a bogyókat. Időnként kiegyenesedett, és látta, amint Marjatta és Perttu beszélgetnek. Egy kőlapon ültek, és távcsővel figyelték az erdőt.

A fokalizálóváltás itt azt teszi lehetővé, hogy külső szemszögből mutassa be a fiatalok között létrejövő intimitást, így az válik hangsúlyossá, mennyire belemélyednek a beszélgetésbe. Ugyanez a hatás a főszereplő fokalizálóvá tételével nem lenne elérhető, akkor a figyelem inkább a szituáció egyes részleteire irányulna, nem az összképre. A hangsúly viszont a történet szempontjából nem ezeken a részleteken van, hanem magán a helyzeten, azon, hogy Marjatta végre kezd közel engedni magához valakit. Végül helyenként arra is akad példa a regényben, hogy a főszereplő helyett annak anyja kerül a figyelem középpontjába, az ő érzéseit, gondolatait kívánja láttatni az elbeszélő:

> Äiti unohtui katselemaan kissan pehmoista viattomuutta. Sitä ei olisi mitenkään arvannut uutteraksi hiirten metsästäjäksi. (M 6)
>
> Az anya belefeledkezett a macska puha ártatlanságának látványába. Az ember sehogy sem hitte volna róla, hogy szorgalmas egérvadász.

A szemszögváltás itt alkalmat ad azon kontraszt a kifejezésére, ami Marjatta és anyja macska iránti viszonyulásában van, a lányban ugyanis nem sokkal korábban az állat által hátrahagyott egértetem látványa heves undort keltett.

A harmadik személyű narrátort alkalmazó regények közül a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* az egyetlen, ahol az evészavar által érintett szereplő nem válik belső fokalizálóvá. Ily módon Honkasalo alkotása az *Emma ja naapurin Romeo* és a *Kivienkeli* regényekkel állítható párba, melyek szintén csak külső szemszögből állítják az olvasó elé a betegségben szenvedő karaktert. A párhuzam az *Emma ja naapurin Romeóval* a legszorosabb, hiszen a *Kivienkeliben* elbeszélő-fokalizálóra is van példa.

A fentiekben tárgyalt eszközök különböző hatások elérésére alkalmasak. Az első személyű elbeszélés személyességével igen közel hozza a történetet az olvasóhoz, a hitelesség érzetével telíti azt (vö. Lappalainen 2003, 49). Hasonló hatás figyelhető meg a harmadik személyű, belső fokalizálót alkalmazó írásmódban, de itt a külső elbeszélő alkalmazása már valamelyest eltávolítja az olvasótól a történetet. Ez utóbbi megoldás egy lehetséges indokaként Lappalainen (2006, 142) azon írói szándékot hozza fel, hogy a fiatal olvasóhoz ne kerüljön túl közel az evészavar jelensége, ne rázza meg túlságosan a történet.[224] A külső elbeszélő alkalmazása azonban arra is jó eszköz, hogy objektív jelleget kölcsönözzön az eseményeknek, hiszen azokról nem egy a cselekményben részt vevő karakter szubjektív elbeszélésében hallunk, hanem úgy tűnik, mintha egy személyiség nélküli, mintegy pártatlan külső szemszögből olvasnánk róluk – még akkor is, ha ez a személytelenség és pártatlanság is látszólagos, hiszen mögötte ott áll az elbeszélői szándék.

A több fokalizáló alkalmazása az objektivitás árnyalatával ötvözi a szubjektivitást, mivel a történéseket eltérő szemszögekből mutatja be, így rámutatva, hogy többféle megközelítés lehetséges. Mivel itt az elbeszélés az egyes megközelítésmódokat mindig az adott szereplő szemével láttatja, ezek hangsúlyosabbak, mint az első személyű narrációba illesztett párbeszédekben a beszélgetőpartnerek véleménye. Igaz ez akkor is, ha nem ugyanazon események kerülnek bemutatásra több szemszögből (l. *Ei yksin*, *Lasilintu*). Pusztán a több nézőpont jelenléte képviseli, hogy többféle igazság lehetséges.

[224] Lappalainen ezt Honkasalo regényével kapcsolatban írja, a harmadik személyű elbeszélő mellett abból is kiindulva, hogy itt a betegség nem a történet főszereplőjét, hanem húgát érinti, azaz a szöveg kétszeresen is eltávolítja az anorexiát az olvasótól. Megállapítása azonban kiterjeszthető a harmadik személyű elbeszélőt alkalmazó egyéb írásokra is, mindemellett csak egyetlen lehetséges indokot jelent az eszköz alkalmazására.

6.2.2 Az elbeszélő megbízhatósága és az olvasó bevonása

Az elbeszélő megbízhatósága sajátosan alakul a vizsgált regényekben. Az elbeszélőmód a művek zömében nem megbízható elbeszélőre engedne következtetni, hiszen első személyű elbeszélésnél adódik a feltételezés, hogy az elbeszélőként működő karakter – mivel önnön szemszögéből ábrázolja az eseményeket – saját véleményének és érdekeinek ad hangot. Hasonló irányba mutatna a harmadik személyű, belső fokalizálót alkalmazó narráció is. Másrészt az evészavar által érintett szereplők esetében tudni – l. cselekményfolyamat, más szereplők megnyilatkozásai –, hogy egyféle tekintetben biztosan torzít a látásmódjuk: saját testük megítélésében. Éppen ezzel kapcsolatban azonban az érintettek saját belső igazságukat tárják fel, ezen a téren pedig a regények zömében nincs, ami megkérdőjelezné megbízhatóságukat. Egyes esetekben ugyanazon karakter megnyilatkozásai kerülnek kontrasztba, így az *Ihana meriben* (IM 114, ACsT 115):

> PE 1.1. 9:02
>
> 46,4 kg.
>
> PE 1.1. 15:12
>
> Mä vihaan itseäni. Miten mä oon voinu lihoa näin paljon tän loman aikana? Mä puristan pehmeää vatsaani punaiseksi. Se on yrjöttävä, niin rasvainen ja löysä. Mä en tajua, miten mä oon voinu syödä itteni tällaseks, kato nyt mun naamaa. Posket tollaset kuvottavan pyöreet ja kaksoisleuka roikkuva ja löysä. Kuvotus pyörii mussa ja saa mut vihaamaan itteäni.
>
> JANUÁR 1. PÉNTEK 9:02
>
> 46,4 kg
>
> JANUÁR 1. PÉNTEK 15:12
>
> Gyűlölöm magamat. Hogyan hízhattam ennyit a szünet alatt? Vörösre szorítom puha hasamat. Gusztustalan, annyira hájas és löttyedt. Nem értem, hogyan ettem magam ilyenné, nézd már a képemet. Az arcom undorítóan kerek, a tokám csak úgy csüng és lifeg. Hányinger kavarog bennem, és arra késztet, gyűlöljem magam.

Az elbeszélő-főszereplő naplóbejegyzései kettős megvilágításban ábrázolják testét: egyrészt világosan tükrözik, milyennek látja magát, hogyan viszonyul önmagához, miközben a pontosan feljegyzett súlyadatok alapján objektív képet is közvetítenek testéről. Utóbbi létrejöttéhez az is hozzájárul, hogy a naplórész a főszereplő testméreteinek (magasság és súly) meghatározásával indul, a későbbiekben bekövetkező súlycsökkenés tehát ehhez viszonyítható. A kiindulópont objektivitását erősíti, hogy az érintett, első naplóbejegyzés közvetlenül, elbeszélő bevezetés vagy kommentárok nélkül közli a főszereplőt megmérő iskolaorvos szavait (l. még *7.2.2*, 177. old.)

Két példa azonban akad a fentieken túlmenően is megbízhatatlannak bizonyuló elbeszélőre, az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Levoton Tuhkimo*. Az előbbi kiindulópontját az adja, hogy a narrátor-főszereplő a fájdalmas dolgokat képtelen kimondani – naplójában és elbeszélésében ezt ugyan beismeri szakítása és nővérének elvesztése kapcsán, még vélt túlsúlyáról és evéseiről is viszonylag nyíltan nyilatkozik, önhánytatásait azonban – szégyenérzetével a háttérben – csak később vallja be. Egy esetben azonban naplójában is megbízhatatlan elbeszélőként lép fel: hogy próbára tegye anyját – akit azzal gyanúsít, hogy titokban bele-beleolvas naplójába –, egy bejegyzésében azt írja, abba akarja hagyni a tanfolyamot. Ahogy az elbeszélő részből később kiderül, mindezt próbatételnek szánta, így maga leplezi le nyíltan szándékos megbízhatatlanságát.

Szintén megbízhatatlan elbeszélő a *Levoton Tuhkimo* főszereplő-narrátora betegségét tekintve: emlékei és jelenlegi gondolatfolyamai közepette csak elhintve közöl magáról információkat, köztük azt is, hogy „egy ideje" alig eszik. Az, hogy ez a helyzet valójában már jó ideje fennállhat, csak közvetve derül ki abból, hogy állítása szerint hat kilogrammot fogyott.[225] A főszereplő itt azonban tágabb vonatkozásban is megbízhatatlan: a történet középpontjában éppen az áll, hogy önmaga előtt is tagadja az elmúlt hétvége eseményeit és bennük játszott saját szerepét. A történtek beismerésére csak késleltetve kerül sor.

Az olvasó közvetlen bevonására alig akad példa a vizsgált regényekben. Első személyű narráció esetén természetesen erős a hatás, hogy az elbeszélő közvetlenül az olvasóhoz szól, ugyanakkor az olvasó retorikai megszólításának eszközével (pl. Kedves olvasóm! megszólítás) sem ezek, sem a külső elbeszélőt alkalmazó regények nem élnek. Ennek oka feltehetően abban rejlik, hogy az olvasó megszólítása magával vonja a szöveg metafiktívvé válását: ha az elbeszélő kiszól a szöveg világából feltételezett valós olvasójához, akkor egyszersmind elismeri szövegének fiktív jellegét. A vizsgált művek azonban inkább a történetet igyekeznek közel hozni az olvasóhoz, nem arra késztetni, hogy a műre mint szövegre reagáljon.

A fentiek alól mindössze két kivétel említhető, az *Ihana meri* egyik naplóbejegyzése, valamint a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* két blogszövege, ám ez egyik esetben sem mond ellent az imént feltételezett törekvésnek. Az elsőként említett példában az elbeszélő mintegy általános érvényű kéréssel él. A megelőző bejegyzésben a május elsejei családi összejövetel képeit láthatjuk, középpontban az ételekkel. A családtagok evése és az ünnep

[225] Később közli, az elmúlt héten naponta csak pár sárgarépát és némi gyümölcsöt evett (LT 77) – ez azonban a hat kilogrammos fogyással összevetve arra utalhat, hogy már régebb óta tartózkodik az evéstől, amely az elmúlt héten csak még erősebbé vált.

jellegzetes tartozékai (luftballonok, szerpentinek) groteszk körforgássá alakulnak az elbeszélő-főszereplő képzeletében, belső monológjában, melynek tetőpontján a többiekkel szembeni heves gyűlöletének ad hangot. A megszólított „ti” (*„Mä vihaan teitä!”* IM 153; *„Gyűlöllek titeket!”* ACsT 155) itt még a belső monológ hátteréül szolgáló jelenet többi résztvevőjeként értelmezhető. A következő bejegyzés azonban nincs hasonló módon jelenetbe ágyazva, pusztán belső gondolatfolyamként jelenik meg. Az ott megjelenő kérés emiatt hat úgy, hogy a kívülállók mindegyikéhez, így a feltételezett olvasóhoz is szól:

> SU 1.5. 12:12
>
> Antakaa mulle valtameri. Kylmänsininen. Jonne upotan tämän. Tapan, tuhoan, raatelen kuin hopeakylkiset hait. Antakaa valtameri, johon vajoan, viileään siniseen, vihreään, raskaanraukeaan. (IM 153)
>
> MÁJUS 1. VASÁRNAP 12:12
>
> Adjatok nekem óceánt. Hidegkéket. Ahová elsüllyeszthetem ezt. Gyilkolok, pusztítok, marcangolok, mint az ezüstös oldalú cápák. Adjatok nekem óceánt, amibe belemerülhetek, a hűvös kékségbe, zöldbe, nehéz-ernyedtségbe. (ACsT 155)

A perspektíva itt hirtelen kitágul, egy pillanatra közvetlen érintkezési felület jön létre a regény világa és a valóság között. Ezzel párhuzamosan az óceán felidézése szintén tágítja a perspektívát, különösen az előző bejegyzés fojtó, nyugtalan légkörét követően.

Néhány későbbi belső monológban is szerepel még megszólítás, illetve kérés, de ezek a fenti példától eltérően pusztán úgy értelmezhetők, mint amelyeket az elbeszélő csak a regény világán belüli megszólítotthoz intéz, például:

> SU 7.8. 15:40
>
> […] Musta tuntuu, että se hetki on tullut. Että kohta mä… että kohta mä unohdun tai… onko jotain, jossain, josta voi pitää kiinni, kun elämä häviää… tai kuuletko sä kun mä huudan sua, kun kuoleman rotkot repeytyy auki mun edessä ja kaikki on pimeää… kuuletko sä vai kuvittelenko mä vaan ja jatkuuko tää ikuisesti? (IM 178)
>
> AUGUSZTUS 7. VASÁRNAP 15:40
>
> […] Úgy érzem, eljött az a pillanat. Hogy mindjárt… hogy mindjárt elfelejtődöm vagy… van valami, valahol, amit meg lehetne ragadni, amikor az élet eltűnik… vagy meghallod, hogy utánad kiáltozom, amikor a halál szakadékai feltárulnak előttem, és minden elsötétül… hallod, vagy csak én képzelem, és ez örökké így fog folytatódni? (ACsT 180–181)

A másik kivétel a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* regényben található. Itt visszatérő elem, hogy az internet kínálta lehetőségek mennyire fontosak a főszereplő és legjobb barátnője számára, saját honlapjuk is van. Első alkalommal ottani bemutatkozásukat olvashatjuk, amit mindketten feltételezett olvasójuk üdvözlésével kezdenek:

Iisa honlapja (SET 24):

Tervetuloa kotisivuilleni	Üdvözöllek a honlapomon
Nimi: (sinulle) Amber […]	A nevem: (neked) Amber […]

Jenna honlapja (SET 33):

Tervetuloa Jennan kotisivuille. Sori, täältä et löydä JavaScriptejä, bannereita, ämpeekolmosia, pornokuvia, jiffiä etkä ainakaan pop uppeja (vihaan niitä vihaan niitä vihaan niitä). Pelkkää kovaa faktaa Jennasta. […]

Üdvözöllek Jenna honlapján. Bocs, itt nem találsz JavaScriptet, bannereket, empéhármakat, pornóképeket, jiffyt és főleg nem pop upokat (gyűlölöm őket gyűlölöm gyűlölöm). Csak durva tényeket Jennáról. […]

Mivel a bejegyzések közvetlenül, elbeszélői kommentár nélkül illeszkednek a szövegbe, a blogok feltételezett olvasója és a mű olvasója egybeolvad: utóbbit mintha ezen a ponton magába szippantaná a regény fiktív világa.

6.2.3 A szöveg felépítése

Lappalainen (2006, 142) a vizsgált műveket narratív megoldásaik tekintetében meglehetősen konvencionálisnak ítéli, kivételként csak Puskala és Poutanen regényét említi. Az *Euroopan pehmeimmät huulet* múlt idejű, első személyű elbeszélését a főszereplő volt barátjának címzett naplóbejegyzései tarkítják, míg az *Ihana meri* szövegét a főszereplő naplóbejegyzései[226] alkotják. Lappalainen (2006, 143) megállapítása szerint a naplóforma hozzájárul a mű vallomásos jellegéhez, ami az alkotást az 1990-es évek finnországi felnőtt irodalmában előtérbe kerülő önéletrajz-irodalommal rokonítja.[227]

Napló formájú a Lappalainen által nem vizsgált Pirttimäki-regény, a *Nuoren tytön aakkostanssi* is, ezúttal keretbe foglalva. A naplóbejegyzéseket az elbeszélő-főszereplő bevezetője indítja: visszatekintve röviden összefoglalja, miből fakadtak problémái, és megemlíti, hogy felfordult élete rendbe szedésére naplóírásba fogott. A regény végén pedig, az utolsó dátumozott naplóbejegyzést követően összefoglalja a „jelenlegi" helyzetét. Szintén nem szerepel Lappalainennél, hogy a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* blogbejegyzései

[226] Poutanen maga nem naplóbejegyzésekként, hanem múltbeli emlékképekként tekint a szakaszokra (Poutanen 2011).

[227] Lappalainen (2006, 143) itt Lea Rojolára (2002) hivatkozik, aki Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi [A közelség bűze kelendő] c. tanulmányában írt az 1990-es évek irodalmának ezen irányzatáról. Az évtized során nemcsak a tényleges önéletrajzi szövegek száma növekedett folyamatosan, hanem más olyan írások is népszerűvé váltak, melyek hangsúlya szerzőjük saját életére esett, pl. írók és más kulturális szereplők memoárjai, naplói és levelezései. Az önelemzés emellett a fiktívnek tekinthető szépirodalom terére is behatolt: több olyan alkotás is született, amik noha nem voltak direkt önéletrajzok, mégis erős önéletrajzi vonással bírtak, és általában önéletrajzként is olvasták őket. Az önéletrajzi szövegek előtérbe kerülését a puszta mennyiségi növekedésen túl az is jelzi, hogy szerzőik között nemcsak írók, de más közszereplők és amatőr írók is egyre nagyobb mértékben megtalálhatóak voltak, továbbá hogy a különböző tudományágak kutatóinak érdeklődése is megnövekedett az „átlagember" önéletírása iránt. (Rojola 2002, 69–70)

hasonló módon tarkítják az elbeszélést, ahogy az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplőjének naplóbejegyzései.[228] Ide sorolható a *Piruettiystävyys* is, ahol szintén a főszereplő naplóbejegyzései tűzdelik a harmadik személyű narrátor elbeszélését.[229]

Lappalainen nem tér ki arra, hogy mit ért konvencionális narratív megoldás alatt, az általa említett két kivétel alapján azonban az feltételezhető, hogy nem konvencionálisnak tekinti, ha a narráció többféle jellegű szövegből tevődik össze (l. Puskala regényében az első személyű elbeszélés és a naplóbejegyzések összefonódását), vagy ha más műfaj formáját veszi át (l. Poutanen regényének naplóformáját). Az első kitétel alapján azonban nem konvencionálisnak tekinthetők a paratextussal élő szövegek is. Ide tartozik Poutanen regénye, melynek ezen vonatkozására Lappalainen nem tér ki. A mű elején olvasható ajánlást nem ideszámítva a regény elején és végén is két-két paratextus szerepel. A szöveg Edith Södergran egy versével indul, majd ezt követi Madonna amerikai popénekesnő egy interjújának részlete. A regény naplószövegét pedig Alanis Morrisette kanadai-amerikai popénekesnő egy dalrészlete és a *„God is a Girl”* deklaráció követi. A paratextusok a nőiség és az önelfogadás tematikáját, illetve a központi szimbólumot emelik ki.[230]

Szintén paratextussal él Huovi regénye: a több fejezet elején is megtalálható mottók a *Kalevala* Ötvenedik énekéből származnak, kapcsolatot teremtve az eposz Marjatta-alakja és a regény főszereplője között.[231] Nem tekinthetők paratextusnak, mert fiktív szövegek Simukka regényének mottói, de hasonlóan működnek, mint a *Madonna* paratextusai. A *Minuttivalssiban*, ahogy a cím [Perc keringő] is utal rá, a lengyel zeneszerző, Frédéric Chopin alakja idéződik meg. Egyes fejezetek élén az ő életére vonatkozó rövid szakaszok olvashatók, ám ahogy a copyrightoldalon álló szerzői megjegyzés tanúsítja, ezek az írói képzelet szüleményei. A hősnő itt maga érez lelki rokonságot Chopinnel.

Többféle műfajú szöveg él együtt Outi Ikonen regényében is. Az *Annika ja Amerikan unelma* nagy részében a főszereplő mondja el történetét, ám ezt tarkítja néhány a családjától kapott levél, melyeknek szövege közvetlenül illeszkedik a regény szövetébe.

A „nem konvencionális” meghatározás értelmezését ily módon kitágítva a konvencionális–nem konvencionális narratív megoldásokkal élő művek aránya kiegyenlítődik (7:8). Ez is mutatja, hogy a kortárs finn ifjúsági regények szívesen kísérleteznek a formával (vö. Heikkilä-Halttunen 2001, 232).

---

[228] Különbség van természetesen abban, hogy az előbbi a szöveg egyéb részét tekintve egyes szám harmadik, az utóbbi első személyű elbeszélővel él (l. *6.2.1*, 99–100. old.).
[229] L. *6.2.1.*, 100. old.
[230] Az *Ihana meri* paratextusairól részletesebben l. *7.2.2*, 176. old. és 7.2.4, 184. old.
[231] Ennek részletesebb elemzését l. *7.1.5.*, 170–172. old.

6.3 A főszereplők illetve az evészavar által érintett szereplők karaktere

6.3.1 Előtérben a női jelleg

A modern finn ifjúsági regények evészavar-ábrázolásai több szempontból is „női művek”. Az, hogy a főszereplők (illetve az evészavar által érintett szereplők, amennyiben a kettő nem egyezik) és a feltételezett olvasók is a kamasz lányok közül kerülnek ki, elsősorban az evészavarok érintetti körét tükrözi (vö. Lappalainen 2006, 143). A kutatások szerint az evészavarok nők esetében jóval gyakoribbak, még ha az elmúlt években a korábbiakhoz képest növekedett is a férfi (fiú) megbetegedések aránya (vö. *3.2.3*). Ez utóbbi jelenség ábrázolása még várat magára, noha a finn ifjúsági irodalomban már van hagyománya az eddigi evészavarábrázolások lánykaraktereivel párhuzamba állítható fiúalaknak. Az „új fiú” típusa[232] – a sebesen változó kultúrában saját szerepét és identitását kereső fiú karaktere – ugyanis a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején kifejezetten előtérben állt a finn ifjúsági regényekben (Huhtala 2006, 12 és 2007, 142). Ezt követően azonban a lányalakok kerültek előtérbe (Huhtala 2006, 12 és 2007, 142; idézi Lappalainen is: 2006, 143), azaz, ahogy Lappalainen is megállapítja, az evészavarokat tárgyaló alkotások ehhez az általános irányvonalhoz is illeszkednek.

Lappalainen (2006, 143) az érintetti kör és a lányalakok dominanciája mellett harmadik okként a nők és a betegség kulturális összekapcsoltságát említi, amely az ifjúsági irodalomban is tetten érhető. Egy korábbi tanulmányában a mentálhigiénés problémákat megjelenítő kortárs finn ifjúsági regényeket vizsgálta, és esetükben szintén erős női jelleget fedezett fel: egy kivétellel minden alkotás női szerzőtől származott, és a betegség által érintett szereplők között is csak két fiúalak[233] szerepelt (2003, 47). A lányalakok dominanicájának hátterében valós okok is meghúzódhatnak. Lappalainen (2003, 46) is idézi Sari Näre (2002, 253) megállapítását, mely szerint a pszichoszomatikus tünetektől az abortuszok növekvő számáig több mutató is azt jelzi, az 1990-es évek folyamán a finn lányok egyre kevésbé érezték jól magukat.[234] Lappalainen utal ugyanakkor arra, hogy bár az empirikus kutatások is alátámasztják azt az ifjúsági regényekben is megfigyelhető vonást, hogy a mentálhigiénés problémák eltérő tünetekkel jelentkeznek a két nem

---

[232] L. 45. old.

[233] Mika Wickström *Sebastian* (1996) és Hanna Marjut Marttila *Tulikirja* (1998) [Tűzkönyv] c. regényének főhősei.

[234] Näre maga Raisa Cacciatore (2002) beszámolóját hozza fel alátámasztásul: Seksuaaliterveys tämän päivän tytöillä [A lányok szexuális egészsége napjainkban]. *Tyttökulttuuri: Eduskunnan naiskansanedustajien verkoston 10-vuotisjuhlaseminaari*. Eduskunnan Naiskansanedustajien verkoston julkaisu 1. [Helsinki]: Kustannusliike Susi.

esetében,[235] a legújabb kutatások fényében a pszichikai zavarok a fiúk körében gyakoribbak[236] – szemben az ifjúsági regények női túlsúlyával (2003, 47). Az utóbbi így azt tükrözi, hogy a kultúra a betegségeket a nőkhöz kapcsolja. Erre példaként Lappalainen felidézi a 19. század végének figyelmét a beteg nő alakja iránt, valamint a klasszikus lányregények egyes sémáit. A beteg nő alakjának 19. század végi középpontba kerülésével kapcsolatban utal arra, hogy a kutatók egyrészt ez utóbbi kulturális meghatározottságára mutattak rá (a század a beteg szerepét osztotta a nőre), másrészt elismerték, hogy valódi megbetegedésről is szó volt: a század végének társadalmi valósága tüneteket és rossz közérzetet váltott ki (2003, 47–48).[237] A klasszikus lányregényekben pedig a lányalakokat vagy az elszenvedett fájdalom tanítja meg a női szerepekre, melyekhez hozzátartozik az önmagukról való megfeledkezés és az önfeláldozás, vagy testi sérülés szolgál számukra büntetésül a nemi kódok megsértéséért (ezzel szemben fiúszereplők esetében a sebesülés aktív voltuk magától értetődő következményeként jelenik meg). Ugyanígy kapcsolatot lát a beteg lány- / nőalakokat megjelenítő kortárs ifjúsági regények és saját koruk társadalma között: bár a mai ábrázolásokban már nem feltétlenül jelenik meg a korai lányregényekre jellemző didaktikus jelleg, és noha a külső tünetek (pl. bénulás) lelki fájdalmakra változtak, a betegségben szenvedő lánykarakterek működhetnek kulturális képként, melyen

[235] A két fiú főhős esetében pszichózisról, illetve figyelemhiányos hiperaktivitás-zavarról van szó. Lány- és nőalakok esetében az evészavarok mellett Lappalainen depressziót és borderline személyiségzavart említ, ugyanakkor kiemeli, hogy csak az evészavar-ábrázolások körében találhatók olyan alkotások, ahol az érintett lány-/nőalak maga a főszereplő. A többi betegség esetében vagy a főszereplő anyjának, vagy barátnőjének érintettségéről van szó, akik betegsége egyfajta katalizátorként működik a főhősnő fejlődése (önállósodása és felelősségvállalása) tekintetében. Utóbbi kapcsán Lappalainen Carol Gillian *reflexív gondoskodás* terminusát idézi fel, amely arra utal, hogy a lányok már nem áldozzák fel magukat a gondoskodás oltárán, mint a nők szerepének hagyományos felfogásában, hanem miközben gondoskodnak a másikról, saját önállóságukat is fejlesztik, vagy a kölcsönös egymástól függés felé mozdulnak el. (Gilligan, Carol 1982: *In a different voice. Psychological theory and women's development.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 105, 149. Idézi Lappalainen 2003, 55.) Másik okként azt hozza fel, hogy amennyiben a narrátor a barátnő problémáját ábrázolja, az olvasónak nem kell magával a problémás fiatallal azonosulnia, azonosulhat az elbeszélőként működő lánnyal is, így biztonságos távolság marad a traumatizáló eseményektől. Végül harmadik lehetséges okként azt említi, hogy a lányok pszichikai zavarai nem feltétlenül nyilvánulnak meg direkt cselekvésként, ill. az önsebzéshez hasonló tettek maradhatnak észrevétlenül, így mintegy közvetítőre van szükség, hogy ezeket felfedje. A fiúk tekintetében ezzel szemben a megbetegedés kifelé irányuló drámai tettekben nyilvánul meg, és így az egyes esetek szintjén láthatóbb, még ha a kulturális képzetekben a lányok betegségeinél könnyebben rejtve is marad. (Lappalainen 2003, 54–55; 60)

[236] Lappalainen itt Kirsti Kumpulainen (2000, 112) összefoglalójára utal: Häiriöiden esiintyvyys ja luokittelu [A zavarok előfordulása és osztályozása]. *Lasten- ja nuortenpsykiatria*. Toim.: Eila Räsänen et al. Helsinki: Duodecim. 110–115.

[237] Lappalainen Kirsi Tuohela (2001, 196–197) tanulmányára hivatkozik: Naiseus ja sairaus 1800-luvun lopulla. Naiskirjailija kivun ja kirjoittamisen kentässä [Nőiség és betegség a 19. század végén. A nőíró a fájdalom és az írás mezején]. *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin.* Toim.: Päivi Lappalainen et al. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 194–215. Vö. a hisztéria kapcsán írottakkal is – *3.1*, 55. old. és *4.2*, 74. old.

keresztül a művek megkérdőjelezik a 20. század végének kulturális és társadalmi jelenségeit.[238] (2003, 48)

A női jelleg a fentiek mellett abban is tetten érhető, hogy a kérdéses alkotások szerzői minden esetben írónők. Ez részben azzal is magyarázható, hogy a kortárs finnországi ifjúsági regények terén összességében is túlsúlyban vannak a női szerzők. Az evészavar mellékes témaként férfi szerzők műveiben is megjelenhet – erre Lappalainen (2006, 143) Jukka Parkkinen (sz. 1948) *Suvi Kinos*-trilógiáját (1995–99) hozza példaként[239] – azonban központi szerepet csak írónők műveiben kap. Az érintett korosztálynak alkotó férfiírók napjainkban egyébként is kevésbé a társadalmi problémákat megjelenítő irányvonalat, inkább a fantasy és a detektívregény műfaját képviselik.[240]

6.3.2 Életkor, meghatározó karakterjegy

Az anorexiaábrázolások főszereplőinek kora döntően 14–16 év, egyedül az *Ei yksin* már nagykorú főszereplője idősebb. A bulimiaábrázolásokban ez 16–19 éves korra tolódik ki, ezen belül felnőtt korú a *Minuuttivalssi* és a *Nuoren tytön aakkostanssi* főszereplője. Az életkorválasztás tükrözi az evészavarban megbetegedők jellemző életkorát, így azt is, hogy a bulimia általában későbbi életkorban kezdődik, mint az anorexia.[241]

Lappalainen (2006, 143–144) véleménye szerint az anorexiaábrázolások esetében a főszereplő életkorának megválasztása narratív eszközként is értelmezhető. Az érintett lányalak ugyanis legtöbbször az általános iskola utolsó évfolyamát végzi, ami feszültebbé teszi a cselekményt: az anorexiás lányoknál központi jelentőségű tökéletességhajszolás még inkább kiéleződik a gimnáziumi továbbtanulás érdekében a végsőkig fokozódó iskolai teljesítményben. A megállapítás vitathatatlan az *Ihana meri* tekintetében, ahol hangsúlyosan jelen van a főszereplő törekvése a tökéletes iskolai produkcióra, nem is önmagában a minél jobb továbbtanulási lehetőségek, mint inkább az osztálybeli vetélytársnőjével vívott versengés miatt. Kevésbé bár, de még szintén hangsúlyosan megjelenik a kifogástalan iskolai eredményre való törekvés a *Piruettiystävyys* Ellije

---

[238] Lappalainen (2003, 48) itt utal arra is, hogy a két fiú főhőssel bíró regényben ugyanez történik.

[239] Azzal a megjegyzéssel, hogy a címszereplő karaktere inkább rokonítható a svéd Astrid Lindgren (1907–2002) Harisnyás Pippijének (Pippi Långstrump) anarchista alakjával, mintsem az evészavarokat tárgyaló ifjúsági irodalom főszereplőivel, továbbá (itt Lappalainen Kaisu Rättyä licenciátusi dolgozatára hivatkozik: *Suvi Kinosta seuraten. Näkökulmia Jukka Parkkisen trilogiaan* [Suvi Kinost követve. Nézőpontok Jukka Parkkinen trilógiájához]. Helsinki: Yliopistopaino, 2005. 117) hogy meglátszik az író távolsága tárgyától.

[240] Pl. Ilkka Auer (sz. 1966), Ilkka Remes (1962). Az érzékeny témákat megjelenítő irányvonal jeles képviselője a férfi szerzők köréből Mika Wickström (sz. 1965), aki regényeiben olyan témákhoz nyúl, mint a dopping, a mentális és kábítószerproblémák, vagy az iskolai erőszak.

[241] L. 2. sz. Függelék (238. old.).

esetében. Itt a háttérben részben az anyai elvárások, részben a lány saját személyisége, tökéletességhajszolása áll. Elli ugyanakkor – az *Ihana meri* Juliájával szemben – sokszor szabadulna ettől a tulajdonságától.

A többi regény tekintetében azonban az iskolai produkció nem kap ilyen hangsúlyt, még a jó tanulók esetében sem. Utóbbiakhoz sorolható a *Mia & muutosten kevät,* a *Lasilintu* és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* érintett szereplője. Az előbbi két műben a főszereplő ugyan megemlíti, hogy a továbbtanulási lehetőségek érdekében javítania kell osztályzatain, de a szöveg nem tér ki ezen törekvéseikre. A *Lasilintuban* még azt követően is inkább a megszállott sportolás áll előtérben, hogy a főszereplő közli szüleivel, a színvonalasabb sportgimnáziumba való bekerülés érdekében egy ideig a tanulásra koncentrál jobban. Honkasalónál az anorexia által érintett szereplő szintén alapvetően jó tanuló, de inkább az iskolai teljesítéssel kapcsolatos (anyai) elvárások terhét hangsúlyozza: anyjának nem elég 8,5-es átlaga.[242] Őt magát nem érdekli az iskola, a jó tanulmányi eredményeket nem tartja nagy teljesítménynek, hiszen ilyesmire bárki képes, aki eleget magol. Sokkal inkább vágyik a szépségre.

Testnevelésjegye kivételével romló iskolai teljesítményről értesülhetünk a *Madonna* főszereplője esetében, aki betegségét megelőzően még az osztály legjobbja volt. A *Levoton Tuhkimo* Iituja egy helyütt azt említi, lázadása jeleként megpróbálhatná lerontani jegyeit, később viszont azt állítja, jelenlegi osztályzataival gimnáziumba sem mehet tovább. Az iskolai teljesítmény azonban ezeken túl nem kap nagyobb hangsúlyt egyik műben sem.

Szintén nem tér ki a tanulásra az *Emma ja naapurin Romeo,* az *Ei yksin* és a *Kivienkeli,* ami eltérő okokkal magyarázható. Az első regény esetében az iskola helyett a színjátszókör kerül előtérbe. A főszereplőről ugyan megtudjuk, hogy gondjai vannak a matematikával, de az anorexia által érintett szereplő iskolai teljesítménye nem kerül szóba. Igaz, közvetve feltételezhetjük, hogy jó tanuló, hiszen ennek ellenkezője valószínűleg említésre kerülne, mint kivétel a lány amúgy mindenben tökéletes tulajdonságai alól. Az *Ei yksin* főszereplője már dolgozik, ám a munkában való tökéletességre törekvés nem jelenik meg vele kapcsolatban. Végül a *Kivienkeli* esetében az hozható fel magyarázatként, hogy az anorexia itt nem a tökéletességre törekvéssel, hanem az önpusztítással fűződik össze.

Mindezek alapján Lappalainen fenti, az anorexiaábrázolások terén tett megállapítása vitatható. A vizsgált alkotások inkább a kortárs ifjúsági regények Heikkilä-Halttunen (2003, 229) által kiemelt vonását tükrözik, mely szerint az iskolai élet ábrázolása nem kap

[242] Finnországban az osztályzás tízes skálán történik, a tízes a legjobb osztályzat.

nagyobb teret.[243] Ugyanakkor az iskolai teljesítmény a legtöbb bulimiaábrázolásban fontossá válik. Párhuzamba állítható az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Nuoren tytön aakkostanssi*: mindkettőben kudarcélmény kapcsolódik az iskolához, amely szerepet játszik a betegség kialakulásában. Míg azonban az előbbiben Hanna az általános iskolát végezte el gyenge eredménnyel, és a háztartástan-kurzuson sem sok a sikerélménye, addig az utóbbiban Pinja közepes érettségije miatt érez kudarcot. Eltérő a személyiségük is. Hanna nem hisz abban, hogy bármihez is volna tehetsége, emiatt sem tudja, milyen életpályára vágyik. Pinja azt hangsúlyozza, hogy mindig mindenben a legjobb akar lenni, ezért nem tudja elviselni, ha valami nem sikerül neki. E vonása miatt alakja párhuzamba állítható az anorexiás lányalakok tökéletességre törekvő karakterével. Másrészt az ő esetében is megfigyelhető, hogy értékeit, teljesítményét lekicsinyli: szavaival negatív képet fest önmagáról, miközben az ábrázolt szituációkból pozitív kép körvonalazódik róla.

Hannához hasonlóan a *Minuuttivalssi* Susannája sem tudja, merre induljon, de az ő kiindulópontja más: érettségije nagyon is jól sikerült, emellett tehetségesen zongorázik. Mégsem tud dönteni továbbtanulásáról, nem tudja, mi érdekli. Valójában mindkét főszereplő esetében arról van szó, hogy nincsenek tisztában saját értékeikkel. Nem mernek döntést hozni életpályájukról, mert nem látnak semmit, amire a döntést alapozhatnák.

Kevésbé nyíltan utal a *Pientä purtavaa* és az *Annika ja Amerikan unelma* a főszereplő iskolai teljesítményére. Előbbiben annyi derül ki biztosan, hogy Tuulinak a matematikával vannak nehézségei, hiányolja is apja segítségét. Másrészt az érettségiről azt gondolja, boldogulna vele, ha békén hagynák a tanárok. Ikonen regényében Annika felemlegeti, hogy nővérei kis korukban azzal csúfolták, azért ilyen buta, mert szüleik összes jó tulajdonságukat beléjük örökítették, neki csak a maradék jutott. A lány maga is úgy véli, családja összes nőtagjának megvan a maga területe, amiben kiemelkedik, míg neki csak a kitartása (*sisu*) van – de még ezt is rossznak értékeli.

A bulimiaábrázolások csoportjában tehát az *Euroopan pehmeimmät huulet*, a *Nuoren tytön aakkostanssi* és a *Minuuttivalssi* történetében az iskolai teljesítmény – ami vagy csalódást okozott, vagy a várttal szemben mégsem mutatott irányt – meghatározó tényező a. A fennmaradó két regényben ezzel összevetve kisebb hangsúlyt kap, mégis világosan hozzájárul a főszereplők kudarcélményéhez. A Lappalainen által az anorexiaábrázolások többségére vonatkoztatott kiemelkedő iskolai teljesítményt érintő hangsúly tehát sajátos módon nem is annyira az általa említett körben, mint inkább a bulimiaábrázolásoknál igaz.

[243] L. 47. old.

Lappalainen az életkor megválasztását a szereplők tökéletességre törekvésével összefüggő narratív eszköznek tekinti. Megítélése szerint (2006, 146) a regényekben egybehangzóan ez a vonás domborodik ki az érintett karakterekben: tökéletességre törekszenek, és lelkük mélyét rágja a sikertelenségtől való félelem. Valóban így definiálható az *Ihana meri*, a *Lasilintu*, a *Mia & muutosten kevät* és a *Piruettiystävyys* hősnőjének, valamint az *Emma ja naapurin Romeo* érintett szereplőjének viselkedése. Más esetekben a tökéletességre törekvés helyett véleményem szerint az elégtelenségérzet jellemzi jobban az érintett karaktereket. Ez figyelhető meg a bulimiaábrázolások mindegyikében, továbbá a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* és az *Ei yksin* anorexiás szereplői tekintetében. Hozzájuk sorolható az *Emma ja naapurin Romeo* evészavarban nem szenvedő, de teltebb alkata miatt problémákkal küzdő főszereplője is. A Lappalainen által megfogalmazott sikertelenségtől való félelem az ő figurájukra is igaz.

Éles ellentétben áll viszont a tökéletességre törekvéssel a *Levoton Tuhkimo* főszereplőjének alakja, aki jelenlegi viselkedésével éppen hogy lázadni akar korábbi jó kislány szerepköre ellen. Lázadásra törő, független személyiségnek festi le barátnőjét az elbeszélő-főszereplő a *Kivienkeliben* is, azonban a vele történt erőszak megtöri a lány „élvezd ki a pillanatot”-mentalitását. Végül nincs jelen a tökéletességre törekvés a *Madonna* hősnőjének esetében sem, akit elsősorban a gyereklánynak maradás motivál.

6.4 Családi háttér, a családtagok szerepe

A vizsgált alkotások a megjelenített családtípusok és szülőkarakterek révén a családi háttér, családi (szülők közötti, ill. szülő–gyermek-) konfliktusok hatását mutatják az evészavarok kialakulásában. A legtöbbször átlagos családok állnak a középpontban, ami azt sugallja, hogy az evészavarok közvetlenül vagy egy családtag révén bárkit érinthetnek. Lappalainen (2006) a családokat illetően csak a társadalmi rétegre, a szülők foglalkozására és a szülő–gyermek-kapcsolatra tér ki, véleményem szerint azonban a családtípusok, továbbá a testvérek és a nagyszülők alakjának vizsgálata is érdekességekkel szolgál.

6.4.1 Családtípusok

Az érintett alkotások döntő többségében családi környezetben élnek a főszereplők, bár a családok jellege változatos képet mutat. Csonka családdal a vizsgált regények közül négyben találkozhatunk. A *Minuuttivalssi* és a *Pientä purtavaa* esetében az anya korábbi halála áll a háttérben, amit a főszereplők még nem tudtak feldolgozni, és betegségük részben ebből is fakad. Apjukkal nincsenek rossz kapcsolatban, azonban megnyílni egyik esetben sem tudnak felé. A *Mia & muutosten kevät* történetében a szülők válása nyomasztja a hősnőt. A lány kezdetben egyértelműen szeretőjét választó apját hibáztatja a család széteséséért, és úgy érzi, ő maradt anyja egyedüli támasza, ami felnőtt terheket ró rá. A *Siskoni, enkelinluinen tyttö* középpontjában két család is szerepel, amelyeket az apa személye köt össze. A férfi korábban évekig kettős életet élt, majd végül a főszereplő anyjától elválva kisebbik lánya anyja mellett döntött. A hősnő tekintetében tehát egyrészt csonka családról beszélhetünk (anyja egyedülálló szülőként neveli), azonban egyúttal egyfajta mozaikcsaládnak is tagja, hiszen rendszeresen tölt időt apja új családjával is (féltestvére szemszögéből ez utóbbi teljes családnak tekinthető).

Az apa hűtlensége fontos szerepet játszik a *Madonna* főszereplőjének hátterében is. Marjatta mintegy belenőtt abba, hogy szülei veszekedéseit figyelje, és – a szeretőtől érkező levelek eltüntetésével – próbálja elhárítani a probléma forrását. A regény sejteti, hogy mindez szerepet játszott a nőiességtől való félelmének és az abból fakadó evészavarának kialakulásában. Ide sorolható a *Nuoren tytön aakkostanssi* is, ahol a hősnő angliai befogadó családjában hűtlen a férj; ez a szál több témával gazdagítja a regényt (pl. a nő mint anya, feleség és a nő mint éteri tünemény kettőssége). Az előzőektől eltérően anyja hűtlenségét gyanítja – mint később kiderül, alaptalanul – az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplője, ami újabb ütközési pontot jelent kettejük között.

Ahogy fentebb a *Madonna* és a *Nuoren tytön aakkostanssi* befogadócsaládja kapcsán már kiderült, a teljes családok sem feltétlen működnek jól. Ez abban is megnyilvánul, hogy a családtagok nem veszik észre a főszereplő lányok evészavarát, továbbá sokszor akkor is képtelenek segíteni, amikor már szembesülnek vele. A regények ezen vonatkozására az evészavarok ábrázolásával kapcsolatban térek ki bővebben (*6.5.2*). A családok nem megfelelő működése emellett jelentkezik a szülők egymás közti konfliktusainak gyakran szegényes kezelésében is. Az *Ihana meriben* a házimunka miatti veszekedés először még könnyes (anya) – zavartan nyugtatgató (apa) kibéküléshez vezet (majd az anya mosogat), ám másodszorra már az apa dühödt, a nőket általában is lenézően minősítő kirohanásával ér véget, miközben az anya megsemmisülve szipog. A *Kivienkeli* hősnőjének családját a lánytestvér halála törte meg: a tragédiát egyik családtag sem tudta feldolgozni, ki-ki a maga külön világába menekül. A család szétesését jelzi, hogy egy ponton túl már csak cédulákon kommunikálnak egymással. Az *Annika ja Amerikan unelma* narrátor-főszereplője sejteti, szülei házasságát csak az tartja össze, hogy távházasságról van szó: szerinte anyja mindig megkönnyebbül, amikor apja otthon töltött szabadsága lejár.

A legkevesebb családi problémára a *Piruettiystävyys* történetében van példa. Itt egyedül az anya–lánya-konfliktus kerül előtérbe, de a lány rosszullétét követően ez is hamar megoldódni látszik. Pozitív példaként emellett az *Emma ja naapurin Romeo* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* említhető. Előbbiben a szülők között a pénz miatt kirobbanó konfliktus mindkét fél részéről annak elismerésével zárul, hogy boldogok, elégedettek jelenlegi életükkel. Az utóbbiban a szülők közti vita forrása az, hogy az anya még nem tudta elengedni halott gyermekét, míg az apa szerint képessé kell erre válnia. Itt tehát a férj felesége érdekét tartja szem előtt, az iránta érzett becsülése pedig többször is megjelenik.

Két regényben – *Nuoren tytön aakkostanssi, Annika ja Amerikan unelma* – találkozhatunk pótcsaláddal is, abból fakadóan, hogy a hősnők életük érintett szakaszát külföldön töltik. A szülők szerepe itt kettéoszlik: a szülő–gyermek (anya–lánya, apa–lánya) viszony elsősorban a vér szerinti szülőkkel kapcsolatban merül fel, míg az, hogy a közvetlen környezet és azon belül a szülők hogyan (nem) reagálnak a lányok betegségére, a pótszülők tekintetében figyelhető meg. A két pótcsalád közül az angliai a teljes, ám széteső családra példa, míg a kaliforniai látszólag a tökéletes család ritka kivételét jelenti: a szülő gimnazista koruk óta együtt vannak, házasságuk ma is működik. A történet során azonban itt is kiderül, hogy a család életének megvan a sötét foltja: a házaspár idősebbik fia komoly alkoholproblémákkal küzd.

Szintén két olyan regény van a csoportban, ahol a szereplők már önálló, felnőtt életet élnek: az *Ei yksin* és a *Minuuttivalssi*. A szülőkkel való kapcsolat azonban ezekben is lényeges szerepet játszik: az előbbiben, ahol a főszereplő korábban szakított családjával, a mű a cselekményének egyik fontos szála a viszonyok rendezése, míg a *Minuuttivalssi* főszereplőjének édesanyja évekkel korábbi halálát kell feldolgoznia magában. Mivel az evészavar által érintett szereplők itt nem a szüleikkel laknak együtt, az, hogy a betegségre hogyan reagál közvetlen környezetük, nem a szülők, hanem a barátok és a báty (*Ei yksin*) vagy a társ (*Minuuttivalssi*) tekintetében merül fel.

6.4.2 Társadalmi környezet, a szülők foglalkozása

A regények főszereplői döntő módon középosztálybeli családok kamasz lányai. Kivételt egyedül az *Ei yksin* jelenthet, melynek esetében a szülők évekkel korábbi áttelepülését Svédországba Lappalainen (2006, 144) úgy értelmezi, hogy az a család munkáshátterére utalhat. A cselekmény legtöbb esetben urbánus közegbe, sokszor a fővárosba, Helsinkibe helyeződik, vidéki környezettel csak az *Ei yksin* esetében és a *Madonnában* találkozunk. Két vizsgált regény cselekménye zömében Finnországon kívülre helyeződik: az *Annika ja Amerikan unelma* egy kaliforniai kisvárosba, a *Nuoren tytön aakkostanssi* London egy külvárosába. Emellett az *Ei yksin* néhány jelenete (a főszereplő visszalátogatása családjához) szintén külföldön, Stockholmban játszódik.

A fentiek következtében – ahogy Lappalainen is kiemeli (2006, 144) – a művek zömében azt sugallják, hogy az evészavarok jelensége középosztálybeli és (nagy)városi probléma. Ez megfelel annak, hogy az evészavarokat kezdetben a nyugati társadalmak felsőbb rétegeihez tartozó nők betegségének tekintették, más társadalmi rétegekben és kultúrákban csak az utóbbi évtizedekben figyelhető meg terjedésük.[244]

A szülők konkrét munkája, elfoglaltsága azonban sokszor a tágabb társadalmi környezetnél jobban előtérbe kerül. Foglalkozásuk legtöbb esetben kiderül, néhány mű e tekintetben érdekességekkel is szolgál. Az *Annika ja Amerikan unelma* címszereplőjének anyja romantikus regényeket fordít, míg apja külföldön a világbékét építi. Gyakran szólítja munkája külföldre (Brüsszelbe) a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* Iisájának anyját is, aki állami pénzügyekkel foglalkozik. Az *Emma ja naapurin Romeo* főszereplőjének szülei esetében a hagyományostól eltérő családfenntartói szerepekkel találkozunk. Emma apja korábban tanított, de második éve szabadságon van, szakdolgozatát írja, az ihletmentes időszakokban

[244] Erről részletesebben l. *3.2.3*, 59–60. old.

pedig kézben tartja a háztartást. Az anya korábban egy általános iskola felső tagozatában tanított, de azt feladva nemezművesnek állt. A történet jelenében ő tartja el a családot, időnként nehezményezve helyzetét. Anyagi nehézségek a *Mia & muutosten kevätben* is felmerülnek, de az anya újbóli munkába állásával végül megoldódnak. Ezek mellett a *Kivienkeli* Tikuja esetében sejteti a szöveg a rosszabb anyagi körülményeket: az elbeszélő állítása szerint barátnője egy furcsa házban lakik a várostól bérelt telken. A *Siskoni, enkelinluinen tyttö* Iisájának családja ezzel szemben kifejezetten jómódúnak nevezhető.

Érdekes vonás, hogy a művészi foglalkozás vagy hobbi több esetben is megjelenik, mindig nőalakokhoz kapcsolódóan. Az anyafigurák között van műfordító (*Annika ja Amerikan unelma*), nemezműves (*Emma ja naapurin Romeo*), hegedűművész (*Levoton Tuhkimo*) és író-festőművész (*Pientä purtavaa*). Ugyancsak a festésbe mint hobbiba menekült két, a gyermekét elvesztett anya is (*Euroopan pehmeimmät huulet, Kivienkeli*). Ezzel párhuzamba állítható, hogy a *Lasilintu* és a *Mia & muutosten kevät* főszereplője szintén rajzai, festményei révén fejezi ki érzéseit. Bizonyos szempontból hozzájuk sorolható a *Levoton Tuhkimo* és a *Minuuttivalssi* hősnője is, akik kis koruk óta zongoráznak. A jelenben azonban nem gyakoroljá hobbijukat: Iitu (*Levoton Tuhkimo*) lázadásból, Susanna (*Minuuttivalssi*) ihletét vesztette el. Utóbbi a történet végére újból rálel a zongorázás örömére, de Iituban is felébred a vágy hobbija folytatása iránt.

Az anyák művészi foglalkozása minden esetben azt a hatást erősíti, hogy a maguk világában élnek, nincsenek jelen lányuk életében. Ez a gyermekük halálát követően a festésbe menekült szereplők esetében magától értetődő, hiszen ők éppen a valósággal szemben választották a művészet világát, de a többi mű tekintetében is nyíltan jelen van. *Az Annika ja Amerikan unelma* anyafigurája maga is bevallja, hogy ha dolgozik, a regény világában él, és lányai is utalnak rá, hogy olyankor anyjuk semmi mással nem foglalkozik. Az *Emma ja naapurin Romeo* esetében a főszereplő szemével látjuk, hogy anyja mennyire belemerül a munkába, lánya mondandójára sem igen figyel oda. Végül a *Levoton Tuhkimo* történetében az anya foglakozása miatt eleve alig van otthon.

Más szempontból kapcsolódik össze az anya művészléte és lánya életétől való távolléte a *Pientä purtavaa* esetében. Itt az anya évekkel korábban öngyilkosságot követett el – a főszereplő apja ezt azzal magyarázza, felesége túl érzékeny volt erre a világra, minden téren a kudarctól félt. Feltételezhető tehát, hogy az anya itt szintén a valóság elől menekült a művészetbe, majd amikor így sem lelt nyugalmat, ténylegesen is elhagyta az életet. Az elhunyt anya művészi hajlama megjelenik a *Minuuttivalssiban* is, ott azonban

nincs a fent leírtnak megfelelő összefüggés, helyette a zongorázás mint közös hobbi az anya és lánya közti kapcsolatot hangsúlyozza.

Fontos szereppel bír az anya háttere a *Piruettiystävyysben* is, de az előbbi példákhoz képest eltérő módon. Elli anyja annak idején nem tanult tovább, most bútorbolti eladóként dolgozik, ám fontolgatja, hogy elvégez egy sportoktatói képzést. Saját példájából okulva a jól tanulás fontosságát közvetlenül, szóban is hangsúlyozza lányának, míg a testalkat iránti követelményeket indirekt módon, magatartásával (lelkes testedzésével) képviseli.

A fentiekhez hasonlóan több esetben fókuszba kerül az apa foglalkozása is. Az *Annikka ja Amerikan unelma* hősnőjének apja külföldön ugyan a békéért tevékenykedik, ám saját családja életét otthon töltött rövid szabadságai alatt sem tudja kordában tartani. Ehhez hasonlóan a *Kivienkeli* főszereplőjének apja is tűzoltóként ugyan másokat ment, de saját családja széteséséhez maga is hozzájárul azzal, hogy mit sem tesz ellene. Az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplőjének apja nem szégyelli, hogy szőnyeg-kereskedő, büszke elért eredményeire, ami még inkább előtérbe állítja lánya tehetségtelenség- és kudarcérzetét. A *Levoton Tuhkimo* hősnőjének apja pszichiáter, de ennek ellenére nem lánya érzéseit és szükségleteit veszi figyelembe, hanem saját feltételezéseiből indul ki. A *Nuoren tytön aakkostanssi* apafigurája jogtanácsosként tevékenykedik, és a narrátor-főszereplő szerint vele szemben is irányítóként, „rám hallgass, én jobban tudom”-mentalitással viselkedik.

6.4.3 Az apa alakja és az apa–lánya-kapcsolat

Lappalainen (2006, 151) szerint Honkasalo alkotása az apa tetteinek (korábbi kettős élete, döntésképtelensége, lányai érdekeiről való megfeledkezése) hangsúlyozásával eltér számos más regénytől, melyekben az apaszereplő háttérben marad. Az állítás utóbbi része a regények tüzetesebb vizsgálatával vitatható. Lappalainen (2006, 151) maga is elismeri, hogy bár az apák nem feltétlenül segítik elő tudatosan – például a soványságeszmény hangsúlyozása révén – lányuk megbetegedését, sőt, akár még pártolhatják is a teltebb formákat (l. *Euroopan pehmeimmät huulet*), már pusztán az is, hogy az apa figyelme valamilyen módon lánya külsejére irányul, abba az irányba hathat, hogy torzul a lány képe önmagáról. Emiatt azonban az érintett esetekben véleményem szerint nem állítható, hogy elhanyagolható volna a szerepük. Emellett többször az is megfigyelhető, hogy az apák csak a legutolsó pillanatban készek cselekedni (erre Lappalainen maga is hoz példát a *Lasilintu* regényből), ami szintén hangsúlyozza negatív szerepüket a lányok betegsége tekintetében.

Ráadásul az apa alakja nemcsak Honkasalónál, hanem a vizsgált regények jelentős részében is kifejezetten előtérben áll, így azon további alkotásokban, melyekben szintén felmerül az apa hűtlensége (*Madonna, Mia & muutosten kevät, Nuoren tytön aakkostanssi* – vö. 6.4.1, 115. old.). Előtérben van az apaszereplő az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Pientä purtavaa* regényekben is, ahol a főszereplő bizalmasaként jelenik meg, még ha ezt a funkcióját nem is tölti be tökéletesen. Részben ide sorolható a *Minuuttivalssi* is: az apa szerepe hasonló, ám távolléte miatt a kapcsolat lazább. Ezzel szemben egyfajta ellenfélként jelenik meg az apa a *Levoton Tuhkimóban*, ahol a főszereplő elsősorban vele vívja meg a szülő–gyermek csatát. Ugyancsak fontos szerepet tölt be az apa alakja az *Ihana meriben*, hiszen itt a szülők kapcsolata modellezi a regény számára központi fontosságú kérdést, a hagyományos női és férfi szerepeket.

A korábbi példákhoz képest kevésbé áll előtérben, de még mindig gyakran megjelenik az apa az *Emma ja naapurin Romeo* és a *Kivienkeli* regényekben. Lényegében csak az *Annika ja Amerikan unelma*, az *Ei yksin*, a *Lasilintu* és a *Piruettiystävyys* kapcsán állítható, hogy az apa karaktere háttérbe szorul, alig tűnik fel a történetben.

6.4.4 Az anya alakja és az anya–lánya-kapcsolat

Lappalainen (2006, 151) azt állapítja meg, hogy a vizsgált művekben a szülők közül az anyák felelőssége a nagyobb lányuk megbetegedésében, olyannyira, hogy véleménye szerint az evészavarokat tárgyaló regények nagyban az anya–lánya viszony problematikáját tematizáló alkotások kontinuumában helyezhetők el. Az anya képviseli ugyanis a hősnők számára a nőiség azon mintáját, amelyet azok nem hajlandóak elfogadni. Mivel a lányok azt tapasztalják, hogy a fejlődés a felnőtt nőiség felé semmiféle módon nem kifizetődő, igyekeznek gátolni az elkerülhetetlen testi változásokat is.

Lappalainen (2006, 151) szerint különösen a *Madonna* történetében jelenik meg a női szereppel szembeni lázadás elsősorban az anyával szembeni lázadásként. Kiemeli, hogy az anya alakja már a cselekmény legelején undort kel a főszereplőben, és egyértelműen annak a gyűlölni való nőiségnek a megtestesítője, melynek világába a hősnő nem akar belépni. Ezt a vonását külön kiemeli, hogy gyermeket vár, míg a főszereplő világosan arra törekszik, hogy gyermek és szexuálisan tapasztalatlan maradjon. A cselekmény során a későbbiekben az anya maga is önmagát okolja lánya betegségéért: abban az időszakban, amikor első két gyermeke (a hősnő és bátyja) kicsi volt, ő sokat szorongott, lánya ezt a szorongást az anyatejjel szívta magába. Lappalainen (2006, 152)

értelmezése szerint az anya vallomásában mintegy konkretizálódik az anya tápláló mellének jelentése, amely a gyermekirodalomban szimbolikusan van jelen: a tápláló anyatej helyett a hősnő „rossz fajta" táplálékot kapott, nevezetesen anyja szorongását, és ez okozta későbbi megbetegedését. Mindebben Lappalainen párhuzamot vél felfedezni Luce Irigaray (sz. 1932) feminista filozófus anya–lánya-kapcsolatot elemző esszéjének (1979/1981, And the One Doesn't Stir without the Other. *Signs* n:o 1) lányalakjával, aki megállapítja, hogy megfagyott, miután jeget nyelt az anyatejjel.[245]

Véleményem szerint az *Ihana meri* a *Madonna* mellé állítható abban, hogy a női szereppel szembeni lázadás elsősorban az anyával szembeni lázadásként jelenik meg. Különbség mindössze a női szerep jellegében rejlik: míg a főszereplő számára anyja a *Madonnában* a nő biológiai voltának, addig az *Ihana meriben* a nő társadalmi voltának megtestesítője. Azt Lappalainen (2006, 154) is említi, hogy az anyára és egyúttal a női nemre irányuló gyűlölet és agresszivitás legvilágosabban Poutanen főszereplőjének esetében jelenik meg. Julia indulataiban a kultúránkra jellemző sajátos nőgyűlöletet véli felfedezni: a regényben többféle szinten is megjelenítésre kerül a nők férfiakhoz képesti hagyományos társadalmi alárendeltsége. Annak révén, hogy a főszereplő itt képes – legalább naplójában – verbalizálni gyűlöletét, Lappalainen szerint a regény megmutatja, hogy az evészavar pszichoszomatikus tüneteit nem lehet pusztán a kommunikáció iránti szükségletre, a gyűlölet test nyelvén történő kifejezésének szándékára lecsupaszítani: a nők sokféle szinten és sokféle módon érzik és fejezik ki a gyűlöletet, köztük verbálisan is.[246]

A lányok kapcsolata anyjukkal a többi műben sem túl jó. Lappalainen további példaként Honkasalo és Puskala főszereplőjét emeli ki (2006, 152). A *Siskoni, enkelinluinen tyttö* Iisájának életében valóban központi szerepet játszik anyjával való kapcsolata: úgy érzi, anyja helyette inkább karrierjével törődik. Ez kiegészíthető azzal, hogy olyankor, amikor anyja figyelme Iisára irányul, a lány úgy éli meg, anyja vagy az ő igényeit figyelmen kívül hagyva akarja kisgyermekként irányítani, vagy némileg bódult állapotban tör rá az anyai gyengédség. Iisa emellett más tekintetben is úgy találja, anyja világa teljesen különbözik az övétől. Lappalainen ugyanakkor nem tér ki a regény másik központi anya–lánya-kapcsolatára, Katja viszonyára anyjával, holott az még inkább a vizsgált kérdéshez tartozna, hiszen a műben ő az evészavar által érintett szereplő. Katja

[245] Az anya emellett meg is fullasztja lányát túlzásba vitt ételkínálgatásával. Itt alapvetően arról van szó, hogy az anya az étellel egyúttal önmagát kínálja fel lenyelésre, felolvasztja magát a táplálásban, így megakadályozva, hogy ő és lánya különálló objektumokként lássák egymást. Irigaray 1979/1981, 60–62. Idézi: Lappalainen 2006, 152.

[246] Lappalainen ezt Tuija Nykyri (1998, 43) megállapításaival állítja párhuzamba: *Naisen viha*. SoPhi 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Hivatkozik rá Lappalainen 2006, 154.

úgy érzi, anyja túlzott elvárásokkal van iránta, és ezzel kapcsolatos érzéseit nővére tapasztalatai is alátámasztják: régebben ő is többször hallotta, amint Katja anyja azt mondogatja ismerőseinek, lánya különleges gyerek, néha nehéz megérteni. Katja jelenlegi viselkedésében is elsősorban anyjával szemben tör felszínre a konfliktus, apjával való esetleges veszekedéseit közvetlen módon nem ábrázolja az elbeszélés. Anya és lánya viszonyának rendeződése akkor indulhat meg, amikor az előbbi már nem lánya vele szembeni indokolatlan ellenségeskedéseként, az általa áhított családi idill cserbenhagyásaként fogja fel annak betegségét, hanem kezdi belátni a valós okokat.

A fentiekhez hasonló anya–lánya-viszony figyelhető meg a *Piruettiystävyysben* is. Itt a hősnő szintén úgy érzi, anyja túlzott elvárásokat állít elé, elsősorban ismét az iskolai teljesítményre vonatkozóan. Elli folyamatos nyomásgyakorlásként éli meg, hogy anyja állandóan a lecke elkészítését, a jó tanulást hangsúlyozza. Emellett az anyai kritikai itt a lány testalkatával kapcsolatosan is felmerül. Kettejük viszonya akkor enyhül, amikor Elli legyengülve kórházba kerül, és anyja rádöbben, milyen hatással volt viselkedése. Nemcsak azt ismeri el lánya előtt, hogy hibázott, hanem azt is, hogy mindez saját kudarcérzetéből fakadt: mostanra ugyanis megbánta, hogy annak idején abbahagyta tanulmányait.

Lappalainen – fent már említett – másik példája az *Euroopan pehmeimmät huulet*, melynek elbeszélése véleménye szerint azt sugallja, hogy az anya beszéde fogyókúrájáról elősegíti lánya megbetegedését, továbbá ahol az is feszültséget visz a kapcsolatba, hogy a lány anyja hűtlenségére gyanakszik. Az anya fogyókúrája mint háttér azonban megjelenik a *Nuoren tytön aakkostanssi* történetében is. Itt az elbeszélő elmondásából tudhatjuk, hogy anyja korábban tekintélyes súlyfeleslegtől tudott megszabadulni, azóta pedig lányai súlyát igyekszik kontrollálni. Ez utóbbi eredményeképpen versengés alakul ki a két lány között az anyai elvárás teljesítésében. Hasonló elem jelenik meg az *Emma ja naapurin Romeóban*, két oldalról is. Egyrészt a telt alkatú főszereplő születésnapjára edzőtermi bérletet kap szüleitől, majd amikor kérdőre vonja anyját (testépítőt akar-e belőle csinálni), az azzal válaszol, hogy sportoktató ismerőse (a lány osztálytársnőjének anyja) tanácsolta, hogy mozgásra kellene őt buzdítani, „mielőtt túl késő lesz”. Az anyáról ugyanakkor Emma és az iskolaorvos[247] kommentárjai alapján is kiderül, hogy ő maga sem éppen feszes testalkatú. Az anya törekvése lánya súlyának kontrollálására a másik oldalról az előbb említett osztálytársnő, Jasmine (a regény anorexiás szereplője) és anyja vonatkozásában jelenik meg. Amikor egy jelenetben Jasmine és Emma az edzőteremben beszélgetnek, az előbbi

[247] Az iskolaorvosi vizsgálat során a doktornő azzal kommentálja Emma súlyát, hogy hízásra való hajlamában anyjára ütött.

anyja azzal jön oda lányához, hogy ne piszkálgassa a lábujjait mások szeme láttára, és húzza be a hasát. A kontrollálatlan test nyilvánvalóan nemcsak az edzőterem-tulajdonos anya, de lánya tekintetében is rossz reklám az üzletnek.[248] Mindkét lány elbizonytalanodik az anyai követelménytől, ami Emmánál megmarad a súlyával kapcsolatos kétségek szintjén, míg Jasmine esetében súlya szigorú kontrollálásához, anorexia nervosához vezet.

A korábban említett példákkal szemben Lappalainen (2006, 152–153) kivételként hozza Kaskiaho alkotását, amely a főszereplő bulimiájának okaként kifejezetten az anya elvesztését feltételezi: evés és hányás közben a lány végre megfeledkezhet anyjáról.[249] Párhuzamba állítható ezzel a Lappalainen által nem vizsgált *Minuuttivalssi* is: ott a főszereplő bulimiához vezető identitásválságának hátterében részben szintén az anya elvesztésének fel nem dolgozott fájdalma áll. Mindkét regény hősnője nagyon korán, hét (*Pientä purtavaa*) illetve négy (*Minuuttivalssi*) éves korában veszítette el édesanyját. Látszólag döntő különbség rejlik abban, hogy míg a *Pientä purtavaa* főszereplőjének anyja önkezével vetett véget életének, addig a *Minuuttivalssi* Susannájának anyja leukémiában hunyt el. Ugyanakkor az utóbbi esetben is úgy éli meg a főszereplő a történteket, hogy anyja a halált választotta, nem azt, hogy családjával (vele) maradjon: Susanna gondolataiban és anyja sírjánál dühöngve nyíltan is vádaskodik, hogy anyjának nem volt joga egyedül hagyni őt. Az anya általi magára hagyattatás kiváltotta elégtelenségérzet párhuzamba állítható a bulimikus folyamatokkal. Az anya, akinek feladata gyermeke táplálása, halálával eltaszította magától gyermekét, emiatt az maga igyekszik (túlkompenzálva) etetni önmagát, ugyanakkor ki is hányja az elfogyasztott ételt, hiszen nem lehet méltó rá, ha egyszer saját anyja is ellökte őt magától.

Sajátos esetet jelent az anya–lánya-kapcsolat tekintetében a *Mia & muutosten kevät*, amelynek főszereplője úgy érzi, neki kell magára vállalnia anyja felé a gondoskodó, támaszt nyújtó szerepet, hiszen annak rajta kívül senkije sem maradt (a válás után kisfia volt férjéhez került). Az anya kezdetben valóban egyre lejjebb csúszik: alkalmi kapcsolatokba és az alkoholhoz menekül, munkáját is elveszti. A fordulópontot az jelenti, amikor az anya őszinte beszélgetést kezdeményez. Mia örül a lehetőségnek, hiszen korábban sosem beszéltek nyíltan egymással, ám végül mégsem képes teljességgel

[248] Susan Bordo is azt hangsúlyozza, hogy napjaink testkultuszának középpontjában nem pusztán a tényleges karcsúság, hanem a test kontrolláltsága áll (vö. pl. Bordo 1995, 104–105).

[249] Lappalainen (2006, 153) kivételként említi Anu Tiainen *Auta minut alkuun* c. írását is. Itt az anya alakja egyáltalán nem jelenik meg az elbeszélésben, holott a család nyilvánvalóan teljes (erre lehet következtetni véleményem szerint abból, hogy az elbeszélés őszinte, kitárulkozó jellege miatt feltételezhetően nyíltan kiderülne, ha nem így van). A szociális munkás apa alakja viszont pozitív fényt kap: nagy szerepet játszik lánya gyógyulásában. Ehhez az is hozzájárul, hogy szakmája révén ért is mindehhez, továbbá az evészavarok mibenlétéről is helytálló képpel rendelkezik.

megnyílni. A beszélgetés azonban így is pozitív fordulatot hoz: az anya végre nyíltan beszél Mia testvérének haláláról, és arról, hogy férje valószínűleg emiatt hidegült el tőle, őt okolta gyermekük elvesztéséért. Mia meglepve tapasztalja, hogy anyja elhatározta, talpra áll, holott ő már azt hitte, végleg feladja. Ettől a ponttól kezdve az anya valóban össze is szedi magát, karrierje, magánélete és lányával való kapcsolata is pozitív irányba fordul.

A hagyományos anyai feladatokat ellátni nyíltan képtelen anya alakjával az *Annika ja Amerikan unelma* regényben is találkozhatunk. Itt – ahogy az az énelbeszélő elmondásai és a családtagok levelei alapján kiderül – nemcsak a három lánygyermek, de az anya maga is tisztában van azzal, hogy amikor dolgozik, képtelen a háztartás vezetésére. A család életének működtetőjévé így a középső lány válik, aki emellett a karrierje (tanulás) terén is jeleskedik, így alakja még élesebb kontrasztba kerül az anya figurájával: ő munkája *mellett* képes ellátni az „anyai feladatokat", amit anyja munkája miatt nem.

Lappalainen (2006, 153) szerint az ábrázolt anya–lánya-kapcsolatok összességében a kristevai elgondolás szerint azt mutatják be, hogyan nyelték le mintegy a lányok anyjukat, akit aztán így, hogy abjektté vált, ki kell hányniuk. Az anyával szembeni agresszió legerőteljesebben Poutanen regényében nyilvánul meg,[250] döntően a naplóbejegyzésekben megjelenő verbális agresszióként. Hasonló vonások azonban más regényekben is feltűnnek, így például a *Lasilintuban*, ahol a főszereplő szintén veszekszik, főleg anyjával, és ami szintén megjeleníti a nők férfiakkal szembeni kulturális alsóbbrendűségének társadalomban élő gondolatát: a főszereplő kinézetére egyik fiú osztálytársa többször is megjegyzést tesz, előbb nagy fenekére utal, később soványságával viccelődik durván. A kamasz fiú viselkedése azt a hozzáállást tükrözi, mely szerint a lányok (nők) kinézetéről bármit és bárhogyan lehet mondani. (Lappalainen 2006, 154)

Az *Ihana meri* és a *Lasilintu* abban a tekintetben is párhuzamba állíthatók, hogy a nők közötti versengést is hangsúlyozzák (Lappalainen 2006, 154–155). Poutanen főszereplője az iskolai osztályzatok, a tornaórai sportteljesítmény és az evés kontrollálása[251] terén is verseng osztálytársnőivel, míg Matintupa hősnője számára edzőtársa, korábbi legjobb barátnője válik versenytárssá. Mindkét esetben a lányok közötti versengés az evészavar kialakulásához vezető fontos tényezőként szerepel, amit kiegészít a női magazinok soványság-eszményítése. A lányok közötti – az evészavar hátterében húzódó – versengés emellett megjelenhet testvéri kapcsolatokon belül is.

---

[250] L. *7.2.4*.

[251] Lappalainen (2006, 155) szerint a lánykultúra abban, hogy állandó beszédtémaként a súly kontrollálása uralja, a felnőttek világáról veszi mintáját.

6.4.5. Testvérek

A szülők mellett sok esetben a testvérek is fontos szerepet töltenek be a vizsgált regényekben. Csak a *Pientä purtavaa* főszereplője egyke. A testvér alakja sokszor valamiféle kontrasztot, összehasonlítási alapot jelent a főszereplő számára, helyenként kifejezett versengés alakul ki közöttük. A hősnő testvérével, testvéreivel szemben tehetségtelennek, kész kudarcnak érzi magát az *Annika ja Amerikan unelma*, az *Euroopan pehmeimmät huulet* és az evészavar által érintett szereplő esetében a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* regényekben. Utóbbiban a két központi karakter között az apai szeretetért való versengés is felmerül. Ugyancsak versengésről beszélhetünk az *Emma ja naapurin Romeo*, valamint a *Nuoren tytön aakkostanssi* regényekben. Előbbiben a címszereplő a szerelmi élet terén lemaradva érzi magát húga mögött, míg az utóbbiban a nővérek versengve próbálják teljesíteni anyjuk súlyukkal kapcsolatos elvárásait.

Néhány regényben a szülői bánásmód szempontból jelent kontrasztot a testvér. Az *Ihana meriben* több helyütt megjelenik, hogy más a szülői elvárás a főhősnővel és más öccseivel szemben: utóbbiak kedvükre vadulhatnak, vendégek érkezésekor sem kell jelen lenniük, míg a főszereplőtől a jó kislány szerepkörét várják el. A *Levoton Tuhkimo* hősnője is háttérben érzi magát testvéreivel szemben. Nehezményezi, hogy évekkel korábban, amikor bátyja cukorbetegsége kiderült, a szülők figyelme egyértelműen a fiúra irányult, ma pedig kishúga a család szeme fénye. A *Mia & muutosten kevät* címszereplője pedig kisöccse iránt érez némi irigységet, aki szüleik különválását követően nyugodtan, jó körülmények között élhet apjukkal, míg neki nyakába szakadnak anyja problémái.

A testvér figurája azonban nemcsak kontrasztként vagy versenytársként jelenhet meg, sokszor – jelenlegi vagy korábbi – bizalmasi szerepkörben is találkozni vele. Érdekes azonban, hogy ha a testvér bizalmasként szerepel, mindig valamiféle távollét is kapcsolódik hozzá. Az *Ei yksin* és a *Madonna* főszereplőjét korábban igen szoros kapcsolat fűzte bátyjához, ami azonban a cselekmény jelenére már meggyengült. Az előbbi regény esetében ez abból fakad, hogy a lány elhagyta családját, nem tartotta velük a kapcsolatot. A cselekmény során újra találkozik bátyjával, de a valódi bizalmi kapcsolat nem tud helyreállni közöttük, a lány eltitkolja betegségét, bátyja pedig nem veszi észre a jeleket. A *Madonna* esetében a testvérek eltávolodását a kamaszkor hozta magával, részben[252] amiatt, hogy Marjatta bátyjának barátnője van, így ő is a szexualitást képviseli, amely taszítja a lányt. A *Minuuttivalssiban* a főszereplő és bátyja jó kapcsolata fiatal felnőtt korukra is

[252] L. még 166. old.

megmaradt, de mivel más városban élnek, a báty csak a ritka találkozások alkalmával jelent valamennyire támaszt húgának. Teljes mértékben azonban ekkpr sem, mert érdeklődése ellenére húga nem tudja elmondani neki problémáit.

Egyszerre van és nincs jelen bizalmasként a *Mia & muutosten kevät* hősnőjének testvére, hiszen Mia kétévesen elvesztette ikerhúgát, amikor azt elütötte egy autó, ám most az ő sírjához jár ki a temetőbe beszélni problémáiról. Ezzel párhuzamba állítható az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Kivienkeli*, melyekben a főszereplő szintén elveszítette a vele szoros kapcsolatban álló nővérét (az előbbiben már kamasz-, az utóbbiban még gyermekkorában). Egyszerre jelentenek bizalmast és versenytársat egymás számára a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* központi szereplői. Vetélytársnak tekintik egymást az apai szeretet vonatkozásában, Katja emellett más szempontból is lemaradva érzi magát nővére mögött, azonban a lányok kis koruktól fogva szoros kapcsolatban vannak.

A fentiek alapján az is kiemelhető, hogy a vizsgált regényekben nem fordul elő olyan lánytestvér alak, aki valóban elérhető támaszt és tisztán támaszt nyújtana. A lánytestvér mint bizalmas vagy már halott, vagy a bizalmi kapcsolatot az egymás közötti versengés árnyalja be (bizonyos esetekben mindkettő jelen van). A fiútestvérek között enyhe többségben vannak a tisztán támaszt nyújtók, de a három ilyen figura közül csak a *Minuuttivalssi* cselekményének jelenében áll még fenn őszintébb kapcsolat húg és báty között, bár a lány itt sem tud igazán megnyílni testvére felé.

6.4.6 Nagyszülők

A nagyszülők alakja csak a vizsgált regények egy részében jelenik meg, általában kétféle funkcióval: egyrészt támaszt nyújtó szerepkörben, másrészt idős koruk okán legtöbbször alkalmat adnak az öregedés, elmúlás témáinak felvetésére is. Az utóbbi különösen hangsúlyos szerepet kap a *Pientä purtavaa* esetében. Tuuli kétféle módon éli meg nagyszüleivel kapcsolatban az idős korral járó leépülést, a közelgő elmúlást. Anyai nagyanyjánál mindig is jól érezte magát, most egyre kisebbre zsugorodó alakja, gyengülése láttán sírhatnékja van, miközben mégis békés érzés tölti el. Látja azt is, hogy nagyanyja élete is teljes: ugyan megözvegyült, de kedélyes kapcsolatot ápol a szomszéd öregúrral. Apai nagyszülei kapcsán ugyanakkor Tuuli az öregedés ijesztő voltával is szembesül. Pár évvel korábban egy éjszakára rá bízták, hogy vigyázzon idős, demens nagyapjára, miközben annak gyógyszereiről nem értesítették. Az éjszaka annyira megrázóan telt számára, hogy utána legszívesebben megszakította volna a kapcsolatot rokonaival.

Néhány esetben a nagyszülők jelenítik meg a „jó szülő” alakját, ők azok, akik – a szülőkkel szemben – valóban odafigyelnek a főszereplőkre, észreveszik igényeiket, problémáikat. Ilyen a nagyapa a *Piruettiystävyysben*, aki megérti a kamasz Elli jövés-menéseit, és ilyen lehetett az *Emma ja naapurin Romeo* Emmájának nagyapja is, ám ő ezt a szerepét szenilitása miatt már csak részben tudja betölteni. Hozzájuk sorolható a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* nagyanyafigurája, aki elsőként veszi észre, hogy Katja nem evése komoly problémát jelenthet. Ugyan nem nagyszülő, ám hasonló szerepkörben jelenik meg az *Annika ja Amerikan unelma* befogadócsaládjának különc, idős nagynénije, aki sikerélményhez juttatja a főszereplőt azzal, hogy segíti meglelni elhivatását a ruhatervezésben. A *Madonnában* azonban a nagyszülők bizonyos szempontból éppen hogy „rossz szülőként” jelennek meg, annak ellenére is, hogy a főszereplő számára menedéket nyújtanak az otthoni konfliktusok elől. A nagyanya ugyan a találkozáskor még aggódik Marjatta soványsága miatt, később azonban a nagyszülők nem veszik észre, hogy alig eszik, könnyen félre tudja őket vezetni azzal, hogy magára vállalja a főzést. A probléma fel nem ismerése a családtagok részéről, illetve a családtagok félrevezetése más esetben jellemzően a szülők karakterével kapcsolatban kerül terítékre.

Arra is akad példa, hogy a nagyszülők révén a főszereplő valami pluszinformációhoz jut szüleivel kapcsolatban. A *Mia & muutosten kevät* főszereplőjének még évekkel korábban nagyanyja árulta el véletlenül, hogy volt egy ikerhúga, aki meghalt – a szülők ezt titkolták a lány elől. Az *Emma ja naapurin Romeo* esetében pedig a nagyapa árulja el Emmának, hogy anyja azért tiltja őt a szomszéd fiútól, mert őt magát annak idején reménytelen szerelem fűzte a fiú apjához. Ugyanebben a regényben a nagyszülők kapcsolata az örök szerelem boldogságát is példázza a főszereplő számára.

Részben kivételt jelent a fentiek alól az *Ihana meri*, bár az öregedés mint téma itt is felvetődik az apai nagyanya kapcsán. Itt ugyanakkor a nagyszülők karakterei is elsősorban a hagyományos férfi és női szerepek hangsúlyozására szolgálnak. Az anyai nagyapa szinte semmibe veszi feleségét: belevág szavába, vén bolondnak nevezi – az idős asszony mindezt alávetve tűri. Az apai nagyanya alakja pedig azt a felfogást példázza, hogy a házimunka – elsősorban az enni adás – a nők feladata, akár állásuk mellett is.

6.5 Az evészavarok bemutatása

A szóban forgó evészavartípusok különbözősége ellenére a vizsgált regények hasonló szempontok alapján ábrázolják a betegségeket. Ilyen az evészavar jelentette életmód és tünetek (köztük az érintett lányalakok testképzavara, az étel kiváltotta érzések, az evés megtagadásához és a hányáshoz való viszonyulásuk), a környezet reagálása és a gyógyulás kérdése.

Lappalainen (2006, 144) annak alapján, hogy a művekben az evészavarral kapcsolatos események lefolyása követi a klinikai vizsgálatok felvázolta sémát, realisztikusnak nevezi az általa vizsgált regények evészavarral kapcsolatos cselekményét. Az érintett lányok testképe torzul, a (közvetlenül is megjelenített vagy feltételezhető) valós viszonyok ellenére is kövérnek látják magukat, így drasztikus fogyókúrába kezdenek (anorexia), ami sok esetben megszállott testmozgással is kiegészül, vagy önhánytatással igyekeznek ellensúlyozni az időnként rajtuk erőt vevő falási rohamokat (bulimia). Az ételhez való viszony ezáltal nem kiegyensúlyozott: az étel, az evés kerül a középpontba, e körül kezd forogni minden. Lappalainen (2006, 146) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra az alapvető különbségre, hogy míg az anorexiaábrázolások esetén az excesszus csillapítására irányul a törekvés, addig a bulimiaábrázolásokban az érintett szereplő előbb átadja magát az excesszusnak, majd pedig önhánytatás révén igyekszik elérni a megtisztulást. Mindezt elismerve véleményem szerint ugyanakkor az étellel kapcsolatos túlzás, excesszus az anorexiás viselkedésminta esetében is jelen van, csak az ellenkező végletként. Emellett helyenként más téren is túlzás figyelhető meg az anorexiások viselkedésében, így például a tanulás és/vagy sportolás terén.

Mindez az anorexiaábrázolások csaknem mindegyikében kórházi kezeléshez vezet, míg a bulimiaábrázolások egy részében pszichológusi segítség igénybe vétele merül fel. Ugyanakkor az érintett alkotások mindegyike túlélési történetnek nevezhető annak alapján, hogy nem végződnek az érintett szereplők halálával, és nem is sugallják azt. Lappalainen (2006, 148) abból kiindulva tekinti egyfajta túlélési történeteknek az általa vizsgált műveket, hogy a megbetegedés mellett azt is bemutatják, hogyan gyógyulhatnak meg az érintett lányalakok. Ez sok esetben valóban így van, mindemellett egyes művekben (akár a Lappalainen által is elemzettek körében, pl. *Pientä purtavaa*) az én értelmezésemben viszonylag nyitva marad a történet vége, hol pozitívabb, hol bizonytalanabb végkicsengéssel.

6.5.1 Az evészavar kialakulása és a hátterében álló okok

A vizsgált regények nagyobbik részében (a tizenöt alkotásból tízben) az evészavar már fennáll az érintett szereplőknél a cselekmény kezdetekor. A legrégebbre, két évre a *Pientä purtavaa* Tuulijának bulimiája nyúlik vissza, míg az *Emma ja naapurin Romeo* Jasminéjának esetében nem derül ki, mikor kezdődhetett anorexiája. A további esetekben néhány hete vagy hónapja tartó állapotról van szó. Legtöbbször viszonylag hamar fény is derül az érintett szereplő evészavarára, sőt, a *Nuoren tytön aakkostanssi* és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében erre rögtön a nyitáskor sor kerül. Előbbiben nyíltan a cím indoklásaként: az *ABC* elnevezésű bevezető fejezetben az elbeszélő-főszereplő arról ír, hogyan borult fel számára az ábécé:

> C:stä se alkoi. Ylioppilaskirjoitusten yleisarvosanaksi mulle tällättiin sievä cee, keskinkertainen cum laude. […]
> B-vaiheeksi kai voi kutsua kohta kirjoitusten jälkeen puhjennutta bulimiaa. Se on sellainen syömishäiriö, jota voi selitellä sielullisilla ongelmilla. Sielu antaa ylen, vaikka on ontto kuin pääsiäismuna. […]
> A:sta yritin sitten löytää ratkaisun elämääni, eli pakenin au pairiksi Englantiin. […] (NTA 5)

> C-vel kezdődött. Az érettségi vizsgáim átlagaként egy szép kis cét dobtak nekem, egy közepes cum laudét.
> B-szakasznak talán a rögtön a vizsgák után előtört bulimiát lehetne nevezni. Ez egy olyan evészavar, amire lelki problémákkal lehet magyarázatot lelni. A lélek hány, pedig üreges, mint a húsvéti tojás.
> A-val próbáltam végül megoldást lelni életemre, vagyis Angliába menekültem au pairnek.

Honkasalo regényének indítása szintén egyből az érintett szereplő betegségére irányítja a figyelmet: a narrátor a főszereplő tűnődését idézi arról, mikor is kezdett húga megváltozni (fogyni, depresszióssá vagy lehangolttá válni.)

Késleltetve derül csak ki az érintett szereplő betegsége az *Emma ja naapurin Romeo*, az *Euroopan pehmeimmät huulet*, a *Kivienkeli* és a *Levoton Tuhkimo* esetében, közülük is az elsőként említettben már egészen a cselekmény vége felé, míg a *Kivienkeliben* egyes megjegyzések alapján csak következtetni lehet az érintett figura anorexiájára. A késleltetés oka az *Emma ja naapurin Romeo* esetében abban keresendő, hogy az elbeszélő-főszereplő Emma (mindenki máshoz hasonlóan) nem ismeri fel az érintett szereplő, Jasmine betegségét: utóbbiban csak egy mindenki által tökéletesnek tartott és ezt ki is használó lányt lát, önmaga teljes ellentétét. A történet vége felé, amikor fény derül Jasmine betegségére és arra, valójában magányosnak érzi magát, és egész életében a megfelelési vágy hajtotta, Emma kénytelen lesz beismerni saját előítéletességét, és hogy rajta kívül

másoknak is vannak problémái. Az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Levoton Tuhkimo* esetében a késleltetés a nem megbízható énelbeszélőből fakad (l. *6.2.2*, 105. old.).

Mindössze a vizsgált regények egyharmada ábrázolja azt a folyamatot, ahogy az evészavar kialakul. A bulimia tárgyú *Annika ja Amerikan unelma* és *Minuuttivalssi* mindezt azzal alapozza meg, hogy főszereplőik túl kövérnek látják magukat, majd három egyre fokozódó jelenetben (gradatio) koncentrálódik az időnkénti habzsolások átbillenése bulimiába. Így például Outi Ikonen regényének első falásjelenetében Annika egyrészt hetek óta tartó fogyókúrája miatti éhségét igyekszik csillapítani, másrészt jutalmazni akarja magát diétája betartásáért. Az evés kezdetben még élvezetet okoz számára, majd felmerül a gondolat, hogy abba kellene hagynia, ám önkéntelenül is folytatja, míg végül hirtelen rosszul lesz:

> Ajatus kirjan lukemisesta unohtui syömisen nautinnon alle. Ensimmäiset palat suklaata maistuivat taivaallisilta. Pikkuhiljaa alkoi tehdä mieli suolaista ja sitten taas makeaa. Pari kertaa ajattelin, että pitäisi jo lopettaa, mutta huomasin silti jatkavani. Sukaalevyn, sipsien ja karkkien jälkeen tein vielä pari tutkimusretkeä jääkaapille ja söin sieltä löytämäni herkut seisaltaan keittiön työtason ääressä.
>
> Ähky iski yhtäkkiä. Edeltävä suupala maistui vielä hyvältä, mutta sitä seuraava sai mut tuntemaan itseni täyteen ahdetulta säkiltä, joka voisi revetä millä hetkellä hyvänsä. (AJAU 79)

> A könyv olvasásának szándékát maga alá temette az evés élvezete. Az első néhány falat csokoládénak mennyei íze volt. Nemsokára kezdtem sósra vágyni, aztán megint édesre. Párszor eszembe jutott, hogy abba kéne már hagyni, de azon kaptam magam, hogy folytatom. A tábla csokoládé, a chipsek és a cukorkák után még tettem pár felfedezőutat a hűtőhöz, és a konyhában, a munkalap mellett állva ettem meg az ott talált finomságokat.
>
> Hirtelen tört rám a rosszullét. Az előző falatnak még jó íze volt, de a következőtől már teletömött zsáknak éreztem magam, ami bármely pillanatban kettéhasadhat.

A rosszullétet első alkalommal még nem hányással próbálja oldani a főszereplő: ágyába vonszolja magát, majd egy maroknyi xilitolos rágógumival igyekszik semmissé tenni a történteket. A gyermekkori rágógumifújó versenyek emlékének felidézésével mintegy visszamenekül gyermekkorának ártatlanságába, miközben az egészséges étkezést idéző xilitolos rágógumi, és a rágóból fújt, belül csak levegővel teli lufi kontrasztba kerül az imént elfogyasztott egészségtelen ételekkel és az azok kiváltotta „teli zsák”-érzettel.

Második alkalommal a falás vigaszul szolgál, amikor a főszereplő csalódik ígéretesen indult párkapcsolatában:

> Teki mieli suklaata, joten mä söin yhteen menoon pahan hetken varalle ostamani six packin patukoita.
>
> Tuli huono olo.

Tuli huono olo, eivätkä sitä edeltävät tunteet kadonneet mihinkään, niin kuin mä olin ehtinyt toivoa. (AJAU 116)

Csokira vágytam, így egyhuzamban megettem a vészhelyzetre vásárolt hatdarabos csokiszelet-csomagomat.

Rosszul lettem.

Rosszul lettem, és az azt megelőző érzéseim sem tűntek el sehová, ahogy pedig azt reméltem.

Az evés leírása itt már közel sem kap akkora hangsúlyt, élvezet sem kapcsolódik hozzá, és egyből rosszullétet vált ki. A remélt kellemes érzéssel ellentétes eredmény váratlanságát hangsúlyozza a pusztán a rosszullétet deklaráló mondat, majd ennek megismétlése. A hősnő most is az alvásba, a világtól és önmagától való elrejtőzésbe menekül, ám itt már rágógumival sincs ereje korrigálni a történteket.

A harmadik alkalommal a magány érzete sodorja falásrohamba. Ezúttal megint nagyobb hangsúlyt kap az evés ábrázolása, ugyanakkor az első példával összevetve itt az evés már nem élvezetként, hanem erőfeszítést igénylő tevékenységként jelenik meg, amit erősít az elfogyasztott mennyiség listaszerű ábrázolása (enumeratio) is:

Söin vähän jokaiselta hyllyltä, jokaikisestä purkista ja purnukasta. Söin jopa nokareen voita pelkältään ja pursotin kermavaahtoa purkista suoraan suuhun.

Jääkaapin jälkeen suuntasin kuiva-ainekaapille. Sieltä muroja, mysliä, suolaisia keksejä, makeita keksejä, leivontasuklaata, nonparelleja. Laitoin suuhuni mitä vain ja kaikkea.

Makaronit raksuivat hampaissa, pehmeitä karamellikäärmeitä piti mussuttaa urakalla. Poskilihakset alkoivat väsyä ja maha pullotti kaikesta sinne ahdetusta ruuasta.

Puhelin soi keittiön sivupöydällä, mutta mä en välittänyt siitä.

Jälkeenpäin mietin, olisiko kaikki mennyt toisin, jos joku olisi silloin tullut kotiin. Olisinko jäänyt keittöön juttelemaan niitä näitä? Vai olisinko kotiintulijasta huolimatta paennut vessaan ja työntänyt sormet syvälle kurkkuun? (AJAU 159)

Ettem egy keveset minden polcról, minden egyes dobozból és üvegből. Még egy darab vajat is csak úgy magában, a tejszínhabot meg egyenest a flakonból nyomtam a számba.

A hűtő után a szekrényt vettem célba. Onnan gabonapelyhet, müzlit, sós kekszet, édes kekszet, tortabevonót, tortadarát. Bármit, mindent a számba lapátoltam.

A száraz tészta ropogott a fogam alatt, a puha karamellkígyókat keményen kellett rágni. Arcizmaim kezdtek fáradni, a hasam dagadozott a sok belegyömöszölt ételtől.

A konyhai kisasztalon megszólalt a telefon, de nem törődtem vele.

Később azon gondolkoztam, vajon minden másképp történt volna-e, ha akkor valaki hazajön. Ott maradtam volna a konyhában fecsegni erről-arról? Vagy a hazaérkezőtől függetlenül a vécébe menekültem volna, és ledugtam volna az ujjam mélyen a torkomba?

A korábbiakkal ellentétben itt az elbeszélő már nem említi a falást követő rosszullétét, helyette az kerül előtérbe, hogy semmivel (telefoncsörgés) sem törődve folytatja az evést. A (fizikai és/vagy lelki) rosszullétre utal ugyanakkor a *paeta* 'menekülni' (*olisinko paennut*) ige használata. Az önhánytatás beismerése késleltetve („Később azon gondolkoztam…"), akkor is indirekt módon (ujjait mélyen lenyomta a torkán) történik.

Három anorexia tárgyú regény is bemutatja a betegség elhatalmasodtát a főszereplőn. Az *Ihana meriben* mindez folyamatában történik, a szöveg elejétől felbukkanó szakaszokban. A gyógyulás felé csak az elbeszélés legvégén nyílik meg az út. A *Mia & muutosten kevät* szerkezete három részre tagolható: az elsőben még csak az egészséges étkezés igénye és a főszereplő nem eléggé nőies alakjával való elégedetlenkedése merül fel itt-ott, a második, valamivel hosszabb szakasz az anorexia kórházban végződő kialakulását ábrázolja, míg a harmadik, legrövidebb szakasz már a gyógyulás folyamatát festi le. A *Piruettiystävyys* Ellijének testképe már a cselekmény kezdetén meglehetősen torzult, a balettbemutatóra készülve pedig a fogyókúra és a kényszeres sportolás is egyre inkább erőt vesz rajta. A fordulópont valamivel a szöveg kétharmada előtt következik be: a főszereplő ájulása után külső hatásra kénytelen lesz szembenézni azzal, mindez hová vezethet, és úgy dönt, inkább az életet választja. Innentől az evészavar-tematika már nem kap teret.

Az evészavar kialakulásának hátterében legtöbbször az elégtelenségérzet, kényszerré fajuló megfelelési vágy áll, ám ez sok esetben egyéb lelki problémákkal, depresszióval, traumákkal is összefonódik. Az anorexia- és bulimiaábrázolásokban is megjelenő fogyási vágy célja sokszor egy feltételezett női karcsúságideál[253] elérése is, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ez még ezekben az esetekben sem jelenti a kizárólagos, még csak nem is a legfontosabb motivációt. A megfelelési vágy szélesebben értelmezendő, illetve a betegség kialakulásának hátterében egyéb lelki okok is állnak (egy családtag halála, a család szétesése, szakítás vagy az amiatti félelem, megfeneklett vagy zavaros élethelyzet, magára hagyatottság). Kifejezetten a nővé válás elkerülése fedezhető fel az anorexia hátterében a *Madonnában*, és bár kezdetben az *Ihana meri* főszereplője a női karcsúságideál elérésére és az egészséges életmódra törekszik, később már nem nélküli angyallá, emberfeletti emberré szeretné formálni magát. Ide sorolható a *Kivienkeli* is, ahol az érintett szereplő az őt ért nemi erőszak traumáját fojtja önpusztító viselkedésbe. Hiányzik ugyanakkor a nőiség tematikája a *Levoton Tuhkimóból*: ott a hősnő elsősorban családjától való elfordulását fejezi ki az evés megtagadásával.

[253] A karcsúságideál legtöbbször a szépségideállal fonódik össze, ám egyes esetekben az érintett szereplők a jobb sporteredmény elérése érdekében akarnak fogyni (*Lasilintu, Piruettiystävyys*).

6.5.2 A tünetek és az evészavarral járó életmód ábrázolása

Az anorexia és a bulimia tárgyú regények csoportjai között hasonlóságok és különbözőségek egyaránt fellelhetők a betegségábrázolás vonatkozásában. Mindez adódik abból, hogy ugyanúgy evészavarról, noha annak eltérő típusairól van szó. Az alábbiakban ezen eltéréseket és közös pontokat tekintem át a betegségekhez kapcsolódó napi rutin, a naturalista ábrázolásmód, az evés kiváltotta érzések, valamint a kontroll kérdésének terén.

6.5.2.1 A napi rutin

A két evészavartípus eltéréséből fakadóan különböznek a regények az adott betegség jelentette hétköznapok ábrázolásában. Az anorexiás számára betegsége mindennapi rutint jelent, hiszen a kalóriabevitel feletti kontroll az étellel való minden egyes interakciót érinti, emellett a több esetben megjelenő kényszeres sportolás is napi gyakorlat.

> Mä herään ja menen suihkuun. Punnitsen itseni, pukeudun ja menen keittiöön. Mä syön omenan ja kevytjugurtin ja laitan ulkovaatteet päälle. Kävelen harmaassa bussipysäkille ja astun rapaiseen bussiin karvahattukansan kanssa. Mä istun ikkunan viereen ja luen lukuläksyt vielä kerran. Mä jään bussista pois ja kävelen ruskeessa kouluun. Mä istun luokassa eturivissä ja kuuntelen. Mä syön ruokalassa salaattia ja juon vettä. Mä istun luokassa ja kirjotan. Mä viittaan ja urheilen, laulan ja vastaan kun kysytään. Mä menen bussilla kotiin. Punnitsen itseni. Syön omenan ja teen kotitehtävät, luen lukuläksyt kolmeen kertaan jokaisen. Alleviivaan ja opettelen ulkoa. Kirjoitan kielten sanastot siniseen vihkoon ja toistelen niitä puoli tuntia. Mä menen ulos ja juoksen mustassa tunnin. Tulen takaisin ja teen viisikymmentä punnerrusta, sata kyykkyyn ylös, kaksisataa vatsaa, sata peffaa, sata sisäreittä. Syön omenan ja kevytjugurtin ja punnitsen itseni. Nukahdan. (IM 120–121)

> Felkelek és lezuhanyozok. Megmérem magam, felöltözök, és kimegyek a konyhába. Eszek egy almát meg egy sovány joghurtot, és kabátba bújok. A homályban kisétálok a buszmegállóba, és a szőrkucsmásokkal együtt felszállok a sáros buszra. Leülök az ablakhoz, és még egyszer átolvasom az aznapra feladott tanulnivalót. Leszállok a buszról, és a barnaságon át elsétálok az iskoláig. Az osztályban az első sorban ülök, és figyelek. A menzán salátát eszek és vizet iszok. A teremben ülök és jegyzetelek. Jelentkezek és sportolok, énekelek, és felelek, ha kérdeznek. Hazabuszozok. Megmérem magam. Eszek egy almát, és megcsinálom a házit, háromszor elolvasok minden tanulnivalót. Aláhúzogatom és bemagolom őket. Kék füzetbe kiírom a nyelvekből feladott szavakat, és fél órán át ismételgetem őket. Kimegyek, és egy órát futok a feketeségben. Visszajövök, és csinálok ötven fekvőtámaszt, száz guggolást, kétszáz hasizmot, száz feneket, száz belső combot. Eszek egy almát meg egy sovány joghurtot, és megmérem magam. Elalszom. (ACsT 122)

Az anorexia jelentette, szigorú szabályok korlátozta mindennapok ábrázolása az *Ihana meriben* kapja a legnagyobb hangsúlyt. Ez nemcsak abból fakad, hogy a szövegben

rendszeresen felbukkannak az ezt tükröző képek, hanem abból is, hogy a fent idézett szakasz egymás után három különböző naplóbejegyzésben ismétlődik, kétszer azonos, harmadszorra hosszabb formában. Utóbbin belül háromszor ismétlődik a fenti szakasz, aminek hatására úgy tűnik, a rutinszerű mindennapok soha nem érnek véget, miközben fokozás is megfigyelhető: utoljára már jóval több szerepel minden gyakorlatból. A szöveg így egy felpörgő körhinta mozgását idézi, majd hirtelen leáll, egybefolyik a kinti sötét, halott januári napokkal.[254]

A bulimia nervosa a fentiekkel szemben az érintettet időről időre hatalmába kerítő falási rohamok, majd az ezt követő önhánytatások formájában mutatkozik meg, tehát a felszíni megjelenési módja nem konstans, nem feltétlenül érinti minden egyes napnak a gyakorlatát, hanem időnként tör elő. Emellett általában nem jár olyan drasztikus kívülről észrevehető elváltozásokkal, mint az anorexia nervosa. A rutinszerűség ugyanakkor egyes bulimiaábrázolásokban is megjelenik a rohamok mások előtti elrejtése terén:[255]

- [V]älillä kävi niin, että kaivoin kaapistani suklaata ja muuta sinne varastoimaani makeaa, söin ne yhteen menoon sängylläni istuen ja kävin sitten vaivihkaa kylpyhuoneessa vapauttamassa vatsani juuri sinne sullomistani herkuista. Mulle oli kehittynyt oikein rutiini sen asian hoitamiseen, vaikka joka kerta mä päätin sen olevan viimeinen. (AJAU 185)

  [I]dőnként megtörtént, hogy előástam a szekrényemből az odahalmozott csokoládét és más édességeket, az ágyamon ülve egyhuzamban megettem mindet, aztán a fürdőszobában titokban megszabadítottam a hasam az éppen beletömött finomságoktól. Egész rutin fejlődött ki bennem a dolog intézésére, még ha minden alkalommal el is döntöttem, hogy az lesz az utolsó.

- Hän oksensi hiljaa. Se taito oli pitänyt oppia nopeasti. Ensimmäisinä kertoina meteli oli ollut kauhea. Nyt Tuuli ei jäänyt kiinni kirjaston vessassakaan. (PP 18)

  Csendesen hányt. Ezt a készséget hamar meg kellett tanulnia. Az első alkalmakkor szörnyű volt a lárma. Most Tuulit már a könyvtári vécében sem kapták rajta.

A *Pientä purtavaa* esetében ugyanakkor arra is akad példa, hogy a falás-önhánytatás körforgása napi gyakorlatot jelent a főszereplő számára.[256]

6.5.2.2 Naturalista ábrázolásmód – testképzavar, testi tünetek, önhánytatás

Lappalainen (2006, 139) meglátása szerint a bulimia nervosa kórképének kevésbé drámai volta az egyik ok arra, hogy az ifjúsági irodalom terén ritkák a bulimiaábrázolások, hiszen a betegség nem kínál olyan ábrázolási lehetőségeket, mint az anorexia nervosa.

[254] Vö. Huovinen 2011.
[255] L. az *Euroopan pehmeimmät huulet 7.4.3* alfejezetben idézett szakaszát is, 210. old. (EPH 29)
[256] L. a *6.5.2.4* pontban idézett szakaszt, 140. old. (PP 18–19).

Másik okként azt említi, hogy a hányás folyamatának leírása a narráció szempontjából nem esztétikus. Mindezeknek azonban önmagukban nem kellene kizáró tényezőt jelenteniük. Az ételhez fűződő viszony a bulimia nervosa esetében is felfokozott, csak épp az anorexia nervosához képest ellenkező előjellel, így míg az anorexiaábrázolásokban az étel kiváltotta undor lefestésével találkozunk, a bulimiaábrázolásokban ugyanígy helyet kaphat az evés, étel iránti felfokozott vágy. Emellett a falás, majd azt követően a hányás folyamata is kínál érzékletes elbeszélni valót, még ha nem is „esztétikus".

A művek összességükben ugyanakkor azt tükrözik, hogy az evészavarokat tárgyaló ifjúsági szerzők nem tartózkodnak a naturalista ábrázolásmódtól. Ilyen jellegű leírások megtalálhatók mind a két csoportban az érintett lányok testképét (testképzavarát) lefestő szakaszokban, továbbá az anorexia tárgyú regényekben a betegség fiziológiai tüneteinek, a bulimia tárgyú művekben pedig a betegséggel járó önhánytatásnak az ábrázolásakor.

A testképzavar hasonló módon van jelen a regények mindkét csoportjában: az érintett szereplők saját testüket a kívülállók megjegyzései alapján feltételezhető vékony/normál testalkatuk ellenére túl kövérnek látják, és rettegnek a hízástól:[257]

- Jenni seisoi alastomana peilin edessä. Hän tarkasteli itseään tutkivasti. Kasvot olivat melko ok. Hän pullisteli poskiaan. Voisivathan ne kapeammatkin olla. Käsivarsissa oli alapuolella vielä irrallista lihaa. Se näytti inhottavalta. Hän painoi käsillään rintojaan. Ne pullistelivat selvästi. Jos hän ei pitäisi vaaransa, hän todella alkaisi näyttää lehmältä. Ja lantio sitten! Häntä ei lohduttanut tippaakaan tieto siitä, että äidin suvulla oli leveät lantiot. Hän ei halunnut niitä! Hän oli käynyt sovittamassa ihailemiaan farkkuja useita kertoja. Vetoketju meni jo melkein kiinni. Vielä oli muutama kilo liikaa! (L 68)

  Jenni meztelenül állt a tükör előtt. Nagy figyelemmel vizsgálta magát. Az arca majdnem oké volt. Fel-felfújta orcáit. Lehetnének keskenyebbek is. A karja alján volt még lifegő hús. Undorítóan nézett ki. Mellére tette kezét. Világosan kidudorodott. Ha nem vigyáz, tényleg úgy fog kinézni, mint egy tehén. És hát a medencéje! Egy cseppet sem vigasztalta a tudat, hogy anyai ágon széles medencéjű volt a család. Ő nem akar olyat! Többször is elment felpróbálni a hőn áhított farmert. Már majdnem feljött a cipzár. Még volt néhány plusz kiló!

- Tuuli hävetti nostaa paitaansa. Tuntui, että vatsanahka roikkui nilkoissa. Poika [tatuoija] joutuisi noloon tilanteeseen. Että anteeksi nyt vaan, mutta napa [jonka ympärille Tuuli halusi tatuoinnin] täältä on aivan mahdoton löytää. Olisit tullut kymmenen kiloa sitten. (PP 98)

  Tuuli szégyellte felhúzni a felsőjét. Úgy érezte, mintha hasának bőre a bokájánál csüngene. A [tetováló] fiú kényelmetlen helyzetbe fog kerülni. Hogy elnézésedet kérem, de itt lehetetlen megtalálni a köldököt [ami köré Tuuli a tetoválást szeretné]. Jöttél volna tíz kilóval korábban.

[257] Az alábbin kívül l. a *Madonnából* idézett szakaszt is a *7.1.4* pontban, 167. old. (M 7).

Az anorexia nervosa kívülről látható testi tünetei (fogyás, a haj minőségének romlása, a testet borító pihés szőrzet kialakulása stb.) drasztikusabbak, a külső szemlélő számára jobban észrevehetőek, így az ábrázolásban is nagyobb teret kapnak:

> Pirre makasi silmät suljettuina vuoteellaan. Kasvonpiirteet olivat painuneet selviksi uomiksi nenästä suupieliin, silmäkulmat olivat saaneet nuoresta iästä huolimatta ryppyjä. Kokonaisuudessaan kasvot olivat luisevat ja väriltään aivan harmaanvalkoiset. Katrin katse viipyi Pirren hiuksissa. Hän muisti hiusten olleen ennen hyvänkuntoiset ja kiiltävät. Niiden vaaleanruskea sävy oli hehkunut taianomaista loistoa. Nyt paksu hiuspehko oli ohentunut järkyttävän mitättömäksi hampuksi, joka oli takkuinen ja kampaamaton sekasotku. Jos hiukset olisi koottu poninhännälle, ei ponnarista olisi tullut kuin etusormen vahvuinen liru letti. (EY 18)

> Pirre behunyt szemmel feküdt az ágyán. Arcvonásai tisztán kivehető medrekké mélyültek orrától szája szegletéig, szeme sarkában fiatal kora ellenére már ráncok nőttek. Arca összességében csontsovány volt és szürkésfehér. Katri tekintete Pirre haján időzött. Emlékezett rá, hogy korábban jó minőségű volt, és csillogott. Szőkésbarna árnyalata varázslatos fénytől ragyogott. Most a vaskos sörény megdöbbentően jelentéktelen kendercsomóvá vékonyodott, ami fésületlen volt, gubancos. Lófarokba kötve csak mutatóujj vastagságú varkocs lett volna.

Lappalainen fent idézett meglátásával összhangban a bulimiaábrázolások egyes hányási jelenetei legtöbbször valóban megelégszenek az előtte–utána állapot lefestésével, vagy pusztán megemlítik az eseményt:[258]

- […] Aika haluttomasti mä sitä soosia aluksi näykin, siirtelin lihapaloja edestakaisin pienessä koriankupissa.
  Mä siirryin jälkiruokaan. Haukkelin nopeasti vanukkaan, aattelin että sen päällä olevan kirsikan jätän kyllä väliin.
  Samaan syssyyn vetäisin jo kylmenneet tiililihat. Sitten kirsikan. Sen jälkeen katsoin suuren kiusauksen vallassa vieressäni istuvan stuertin siististi prässättyä ja lentoyhtiön kuivapesulassa puhtaaksi puunattua syliä. Vessan lavuaari veti kuitenkin pitemmän korren.
  Vessan ulkopuolella ihmiset ärtyivät, olivat kärsimättömiä odottamaan varsinkin kun kuulutettiin, että istuinvyöt kiini, aloitamme laskeutumisen.
  Mä en välittänyt, kurluttelin rauhassa eltaantuneen maun suustani, ehostin kasvoni, harjasin hiukseni. (NTA 6–7)

> […] Az elején elég kedvetlenül piszkáltam a szószt, ide-oda tologattam a húsdarabokat az apró kutyatálban.
> Átváltottam a desszertre. Gyorsan befaltam a pudingot, arra gondoltam, hogy a tetején lévő cseresznyét tényleg kihagyom.
> Azzal a lendülettem benyomtam a már kihűlt kapros húst is. Aztán a cseresznyét. Utána erős kísértés közepette nézegettem a mellettem ülő steward takarosan vasalt és a légitársaság szárazmosodájában tisztára suvickolt ölét. De a vécé mosdótála nyert.

[258] Az alábbiakon kívül l. még az *Annika ja Amerikan unelma 6.1.5* pontban, 131. old. (AJAU 159) és az *Euroopan pehmeimmät huulet 7.3.4* pontban, 211. old. idézett részletét (EPH 90b).

A vécé előtt bosszankodtak az emberek, nem bírtak türelemmel várni, főleg miután bemondták, hogy biztonsági öveket bekapcsolni, megkezdjük a leszállást.

Én nem törődtem vele, nyugodtan kiöblögettem a számból az áporodott ízt, kifestettem magam, és megfésülködtem.

- Vessassa oli huumevalot. Tuuli pesi käsiään ja tuijotti sinistä naamansa peilistä. Ihminen oli näköjään ruma minkä värisenä tahansa. Hän änkeytyi viimeiseen koppiin ja työnsi sormet kurkkuun. (PP 8)

  A vécében olyan volt a világítás, hogy a drogosok ne lássák a vénájukat. Tuuli kezet mosott, és a tükörben bámulta kék képét. Úgy látszik, az ember ronda, akármilyen színű is. Benyomakodott az utolsó fülkébe, és lenyomta ujjait a torkán.

- Risto jatkoi masentuneena makkaransa syömistä. Tuuli laittoi jäätelön pois ja alkoi syödä lämmintä ruokaa. Hän söi nopeasti ja joi maitoa päälle. Sitten hän meni vessaan. Oksennettuaan Tuuli alkoi itkeä. (PP 13)

  Risto [Tuuli kutyája] lehangoltan ette tovább a szalámiját. Tuuli eltette a fagylaltot és meleg étellel folytatta az evést. Gyorsan evett, és tejet ivott rá. Aztán kiment a vécébe. Hányás után Tuuli elsírta magát.

- Tuuli kokosi ruoat pöydälle ja mietti mistä aloittaisi. Hän otti jäätelön pakastimesta ja söi siitä vähän aluksi. Oli helpompi oksentaa, jos oli jäätelöä pohjalla. Tuuli ahmi seisallaan riisipiirakoita, kasvislasagnea ja keksejä ja joi limsaa. Oksennettuaan Tuuli lysähti vessan lattialle. (PP 61)

  Tuuli az asztalra halmozta az ételeket, és azon tűnődött, mivel kezdje. Elővette a fagylaltot a fagyasztóból, és evett belőle egy keveset kezdetnek. Könnyebb a hányás, ha alul van fagylalt. Tuuli állva falta a rizses pirogokat, a zöldséglasagnét és a kekszeket, itta az üdítőt. Hányás után összecsuklott a vécé padlóján.

- Hän itki suihkun alla ja työnsi sormet kurkkuun. Hän itki ja oksensi ja yritti potkia ruokaa, ettei se tukkisi lattiakaivoa. Tuuli vajosi suihkun lattialle oksennuksen sekaan. Hän halusi valua sen mukana viemäriin. (PP 119)

  A zuhany alatt sírt, és ledugta ujjait a torkán. Sírt és hányt, és igyekezett rugdosni az ételt, hogy ne tömje el a lefolyót. Tuuli összecsuklott a zuhanypadlón a hányás közepén. Le akart folyni vele együtt a csatornába.

Helyenként ugyanakkor a hányás, vagy a hányás kiváltotta fizikai érzetek részletesebb kifejtésére is akad példa:[259]

Kahden pizzan, kolmen leivän, jogurtin, puolikkaan jäätelöpaketin ja kokonaisen suklaalevyn jälkeen Susannalla oli niin paha olla, että hän lähes itki. Hänestä tuntui, ettei hän pystynyt edes liikkumaan. Kylkiluita painoi, henkeä ahdisti, sydän löi liian lujaa. Ainoa ajatus oli sillä hetkellä: Nyt tämä kaikki pois sisältäni. Susanna juoksi vessaan ja tunki sormet kurkkuun sitä suuremmin edes ajattelematta. Hetken kakomisen jälkeen oksennus viimein tuli. Se oli yhtä kauheaa kuin aina ennenkin. Susanna vihasi oksentamista ja

[259] L. még az *Euroopan pehmeimmät huulet 7.4.3* alfejezetben idézett szakaszát, 211. old. (EPH 53–54)

pyrki välttäämään sitä aina viimeiseen saakka, myös krapulassa ja oksennustaudissa. Nytkin hän itki ja toivoi vain, että hetki olisi pian ohi.

Kun Susanna viimein oli saanut vessan vedettyä, hän istui pytyn kannelle ja niiskutti. Sitten paha maku suussa pakotti hänet nousemaan ylös. Jalat tärisivät heikotuksesta niin kuin aina oksentamisen jälkeen. Susanna täytti mukin vedellä ja joi ahnaasti. Kun hän sitten kohotti katseensa ja näki peilikuvansa, oli hän vähällä oksentaa uudestaan. [Mv 55]

Két pizza, három kenyér, egy fél doboz jégkrém és egy egész tábla csokoládé után Susanna annyira rosszul lett, hogy szinte sírt. Úgy érezte, mozdulni sem bír. A bordái szorítottak, fulladt, a szíve hevesen vert. Az egyetlen gondolata abban a pillanatban az volt: Azonnal ki belőlem mindent. A vécébe rohant, és különösebb megfontolás nélkül ledugta ujjait a torkán. Némi öklendezés után a hányás végül megindult. Ugyanolyan szörnyű volt, mint korábban is mindig. Susanna utált hányni, és mindig igyekezett a végsőkig elkerülni, még részegen is, vagy amikor elkapott valami hányással járó vírust. Most is sírt, és csak azt remélte, nemsokára vége.

Amikor végül lehúzta a vécét, leült az ülőke fedelére, és szipogni kezdett. Aztán muszáj volt felállnia a szájában érzett rossz íz miatt. A lába remegett az elgyengüléstől, mint hányás után mindig. Megtöltött egy bögrét vízzel, és mohón ivott. Amikor végül felemelte tekintetét és meglátta tükörképét, majdnem megint elhányta magát.

Naturalista ábrázolásmóddal találkozhatunk emellett azon szakaszokban is, amelyek az étel és az evés kiváltotta érzéseket festik le – ez utóbbi a következő alfejezet tárgya.

6.5.2.3 Az étel és az evés kiváltotta érzések

A vizsgált regények legtöbbjében az evéshez valamiféle kényszer kapcsolódik. Az anorexiaábrázolásokban ez külső kényszert jelent: amikor az érintett szereplők már nem tudják tovább titkolni nem evésüket, környezetük (szülők, orvosok) igyekszik őket evésre kényszeríteni. A bulimiaábrázolásokban az evéssel kapcsolatos kényszer belülről fakad: a rohamok során az érintett szereplők testi-lelki késztetésre falják az ételt.

Az anorexiaábrázolásokban az étel és evés undort vált ki az érintett szereplőkből:

- Pirre istui tottelevaisesti pöydän ääreen poikien seuraan. Samalla kun hän kuunteli poikien juttuja, hän yritti näykkiä Jeren [veljensä] tilaamasta sämpylästä palasia. Sämpylän syönti sai tuskanhien kohoamaan tytön otsalle ja vaivoin hän onnistui kätkemään esiin pyrkivät kyynelet ja itkunsa sisälleen. (EY 32)

  Pirre engedelmesen leült a fiúk asztalához. Miközben azok történeteit hallgatta, próbált egy-egy falatot harapni a Jere [Pirre bátyja] rendelte zsemlébe. A zsemle megevése okozta fájdalomtól kiverte a víz a lány homlokát, és csak nehezen bírta magába fojtani kitörni akaró könnyeit és sírását.

- Äiti oli kattanut pöydän ja nosti juuri mun lautaselle makkarakastiketta. Mä istahdin vaisuna pöydän ääreen ja tuijotin kauhistuneena valtaisaa annostani. En mä ikiniä sais alas mitään noin huonosti sulavaa. Enhän mä ollut syönyt

> yhtään lihaakaan oikeastaan kuukauteen. Kastikekin näytti epämiellyttävän rasvaiselta. Äiti käytti aika ronskisti voita ruoanlaitossa. (M&MK 101)
>
> Anya már megterített, és éppen az én tányéromra merte a virslipörköltet. Kevés lelkesedéssel ültem asztalhoz, és szörnyedve bámultam hatalmas adagomat. Sosem fogok tudni lenyomni olyasmit, amit ennyire nehéz megemészteni. Hisz tulajdonképp már egy hónapja egyáltalán nem is ettem húst. És a szaft is undorítóan zsírosnak tűnt. Anya elég könnyelműen használta a vajat főzéskor.

A bulimiaábrázolások falási rohamainál általában a fent már említett kényszerjelleg kerül előtérbe, kiegészülve azzal, hogy az evés vigaszt, menedéket is nyújt:[260]

> Mitä enemmän mua pelotti, sitä kovempi nälkä mulla oli. Mitä enemmän mä söin, sitä enemmän piti lenkkeillä. Jos tuli ahmittua, oli pakko oksentaa, ja joka kertaa oksennettuani pelkäsin entistä enemmän, että seuraavalla kerralla mua katsoessaan Miles [Annikan poikaystävä] todella näkisi mun sisälleni ja huomaisi siellä olevan epäjärjestyksen tai suoranaisen kaaoksen. (AJAU 172)
>
> Minél jobban féltem, annál éhesebb lettem. Minél többet ettem, annál többet kellett futnom. Falások után muszáj volt hányni, és minden egyes hányásom után a korábbinál jobban féltem, hogy legközelebb, amikor Miles [Annika barátja] majd engem néz, valóban belém fog látni, és észreveszi az ott lévő rendetlenséget vagy egyenesen káoszt.

A falásroham kényszerjellegéből fakadóan az evés mint ízélményforrás nem jelenik meg. Az egyetlen kivételt ez alól az *Euroopan pehmeimmät huulet* jelenti:

> Vaikka mä koko ajan kärsin karmeesti, kun mä ajattelin Petskua [Hannan entinen poikaystävä] ja sen uutta muijaa, sylki syöksähteli mun suuhun, kun mä mietin, kuinka ihanalta pizza tulis maistumaan. (EPH 39)
>
> Még ha egész idő alatt iszonyatosan szenvedtem is, amikor Petskura [Hanna volt barátja] és az új nőjére gondoltam, összefutott a számban a nyál, ahogy azon járt az eszem, milyen csodás íze lesz majd a pizzának.

6.5.2.4 A kontroll kérdése

Az egyik legjelentősebb különbség az anorexia- és a bulimiaábrázolások között abban lelhető fel, hogy maguk az érintett szereplők hogyan értékelik viselkedésüket. Mindkét esetben a betegség tagadásával találkozunk, de egészen más szempontból. Az anorexiás szereplők tagadják, hogy betegek volnának, sokszor még akkor is, amikor környezetük ezzel szembesíti őket. Nem betegnek érzik magukat, éppen ellenkezőleg, büszék arra, hogy hatalmukban tartják, uralják testüket (vö. Lappalainen 2006, 147), mind abban, hogy nem hunyászkodnak meg az éhség (vagy a kívülállók kényszeretetési kísérletei) előtt, mind pedig a testmozgás vonatkozásában.

[260] L. a *7.4.3* alfejezetben az *Euroopan pehmeimmät huulet* idézett szakaszát (EPH 47a) is, 206. old.

Az anorexiás karakterekhez hasonlóan legtöbbször a bulimiás szereplők sem tartják problémájukat betegségnek, különbség azonban, hogy a bulimiában szenvedő karakterek negatívan élik meg saját viselkedésüket. Még az a gondolat is megjelenik, hogy volnának legalább anorexiások, mert az rendes betegség:

> Oksenteleminen oli kyllä niin säälittävää touhua. Ei se ollut oikea sairaus. Anoreksia oli jotenkin hyväksyttävämpää. Miksi hän [Tuuli] ei ollut sairastunut ennemmin siihen? (PP 142)
>
> A hányás tényleg olyan szánalmas dolog volt. Nem is igazi betegség. Az anorexia valahogy elfogadhatóbbnak tűnt. [Tuuli] Miért nem inkább abban betegedett meg inkább?

A bulimiás szereplők többsége ugyanis nem betegségként, hanem saját gyengeségeként fogja fel azt, hogy képtelen ellenállni az időről időre rátörő falási rohamoknak csakúgy, mint általában az azt követő önhánytatásnak:

> Yhtenä päivänä kaikki asiat olivat jotenkin olleet solmussa ja hän oli alkanut ahmia ruokaa. Sen jälkeen vatsa oli pullottanut ja olo oli ollut kauhea. Jostain Tuuli oli keksinyt, että oksentaminen saattaisi auttaa. Hän oli mennyt vessaan ja työntänyt sormet kurkkuun. Vatsa oli tyhjentynyt ja näyttänyt taas litteältä. Tuulin mielestä idea oli ollut loistava. Kunnes hän oli jonkin ajan päästä tajunnut ideoineensa lähes päivittäin. Hän tiesi, ettei se ehkä ollut aivan normaalia, mutta ei ollut mahtanut enää mitään. Kohtaus oli vahvempi, se voitti aina. (PP 18–19)
>
> Egy nap valahogy minden összegubancolódott, és ő elkezdte falni az ételt. Utána dagadozott a hasa, és rettenetesen érezte magát. Valahogy felvillant benne, hogy a hányás segíthetne. Kiment a vécébe, és ledugta ujjait a torkán. A hasa kiürült, és megint laposnak látszott. Tuuli remeknek találta az ötletet. Mígnem egy nap rádöbbent, hogy már szinte naponta ötletel. Tudta, hogy ez talán nem egészen normális, de már nem tudott vele mit kezdeni. A roham erősebb volt, mindig az győzött.

Míg az anorexiás szereplők büszkék arra, hogy hatalmat gyakorolnak testük felett, addig a bulimiában szenvedő figurákban szégyenérzetet vált ki ugyanennek a hiánya:[261]

> Palattuani vessasta silmät punaisina ja kurkku pakottaen löysin Heliltä [Annikan sisar] tulleen kirjeen. Se lojui maassa keittiön työtason vieressä. Luin kirjeen ja aloin itkeä. […]
> Itkin ja ajattelin itseäni ja sitä häpeän ja helpotuksen sekaista tunnetta, jonka oksentaminen oli tuonut tullessaan. (AJAU 159–160)
>
> Amikor piros szemmel és sajgó torokkal visszaértem a vécéből, megtaláltam a Helitől [Annika nővére] érkezett levelet. A földön hevert a konyhában a munkalap mellett. Elolvastam, és elsírtam magam. […]
> Sírtam, miközben magamra gondoltam és arra a szégyennel és megkönnyebbüléssel vegyes érzésre, amit a hányás hozott magával.

[261] Ebben a vonatkozásban némileg eltér a többi regénytől az *Euroopan pehmeimmät huulet*, ott ugyanis az önhánytatás egyszerre jelenik meg a test fölötti önrendelkezésként és kényszerként (l. *7.4.3*).

Mindennek szélsőséges példája a *Pientä purtavaa*, ahol a főszereplő egyenesen őrültnek tartja magát, l. alábbi, egy ifjúsági tanácsadóval folytatott beszélgetését:

> – Sun pitäisi puhua isälles siitä oksentelusta, Satu sanoi.
> – En puhu. Sillä on omiakin ongelmia. Mulla on sentään kaikki raajat tallella ja muutenkin kaiken pitäisi olla hyvin.
> – Mutta kaikki ei ole hyvin. Ei sitä tarvitse hävetä.
> Tuuli työnsi kädet hiuksiin. Ne olivat niin sotkussa, etta sormet takertuivat takkuihin kiinni.
> – Enhän mä osaa edes hiuksia harjata, Tuuli alkoi ulvoa. Samalla häntä alkoi naurattaa, – mä oon umpihullu! [PP 21]

> – Beszélned kéne apukáddal a hányásokról – szólt Satu.
> – Nem beszélek. Neki megvannak a maga problémái. Nekem legalább még minden végtagom megvan, és amúgy is mindennek rendben kéne lennie.
> – De nincs minden rendben. Emiatt nem kell szégyenkezned.
> Tuuli beletúrt a hajába. Az olyan gubancos volt, hogy ujjai beleakadtak a csomókba.
> – Hisz még fésülködni sem tudok rendesen! – süvítette, de egyből nevethetnéke is támadt. – Komplett őrült vagyok!

Szégyenérzet emellett az étel eltaszításának szimbolikus jelentőségéből is fakad – akár amiatt, mert az étel megszerzéséért valaki más fáradozott, akár amiatt, mert a világ más tájain éheznek az emberek.

A betegségtudat tekintetében az egyetlen kivételt a fentiek alól a *Minuuttivalssi* jelenti, amelynek főszereplője már az első önhánytatás után azon töpreng, vajon ezzel ő is bulimiássá lett-e:

> Peilistä katsoi kalpea tyttö, jonka nenänvarsi oli aivan valkoinen. Silmät olivat punaiset ja turvonneet. Tältäkö näytti siis tyttö, joka oli juuri ahminut ruokaa ja oksentanut sen jälkeen kaiken pois? Susanna ei voinut uskoa tapahtunutta todeksi. Hän ei ollut koskaan aiemmin tehnyt näin. Tälläkö tavalla bulimia alkoi? Oliko hän nyt yksi bulimikkojen yhä kasvavasta joukosta? (Mv 55–56)

> A tükörből egy sápad lány nézett rá, akinek egész fehér volt az orrcimpája. Szeme piroslott és be volt dagadva. Így nézett ki tehát egy olyan lány, aki az imént falta az ételt, utána pedig mindent kihányt? Susanna nem tudta elhinni, hogy mindez megtörtént. Korábban még sosem csinált ilyet. Így kezdődött bulimia? Most ő is egy a bulimiások egyre növekvő csoportjából?

Mindez visszautal a regény egy korábbi szakaszára, amelyben arról esett szó, hogy a főszereplő korábban nem törődött külsejével, a teste pusztán a helyváltoztatásra szolgáló eszköz volt számára, míg az utóbbi időben – azzal párhuzamosan, hogy kigömbölyödött – fontossá vált számára a kinézete. Újfajta viszonyulásának ugyanakkor nem örül:

> Huomion kiinnittäminen ulkonäköön tuntui niin pinnalliselta, murrosikäiseltä ja nöyryyttävältä. Susanna jaksoi paasata teinimallien anorektisesta, sairaalloisesta ulkomuodosta, mainostajien vallasta, naisen

> alistamisesta, patriarkaatista ja ihmisten kaksinaismoralistisesta suhteesta ruokaan. Samalla hän oli salaa kateellinen sekä hoikille tytöille että niille pyöreämmille, jotka kantoivat kilonsa ylpeinä. (Mv 21–22)
>
> Olyan felszínesnek, kamaszosnak és megalázónak tűnt figyelmet fordítani a kinézetre. Susanna képes volt hőzöngeni a tinimodellek anorexiás, beteges külseje, a reklámozók hatalma, a nők alávetése és a férfijogú társadalom miatt, meg az emberek ételhez fűződő viszonyának kettős morálja miatt. Ugyanakkor titokban irigykedett is a karcsú lányokra, meg azokra a gömbölyűbbekre, akik büszkén viselik kilóikat.

Az elsőként idézett szakaszban megjelenő betegségtudat így a főszereplő karakterével áll összhangban: tudatában van az evészavaroknak mint társadalmi problémának. Mivel ebben a történetben az időnkénti falásrohamok és önhánytatás végül nem fajulnak tényleges bulimiává, és a főszereplő sem szakemberrel, sem ismerőseivel nem osztja meg problémáját, a fenti hozzáállása ad módot arra, hogy a betegségre vonatkozó magyarázati minták terítékre kerülhessenek az elbeszélésben.

Összegezve tehát a bulimiaábrázolásokban a betegség kapcsán a kontroll hiánya – gyengeség, szégyenérzet – jelenik meg, míg az anorexiaábrázolásokban éppen ellenkezőleg, a kontroll – erő, büszkeség – megléte (vö. Lappalainen 2006, 146). Az evés megtagadása mint a test feletti hatalomgyakorlás eszköze azonban nemcsak az érintett szereplőkben dúló test kontra szellem (akarat) harcban nyilvánulhat meg: eszköz lehet a környezet, általában a szülők uralására is (vö. Lappalainen 2006, 147–148). Ez egészen nyíltan megjelenik a *Mia & muutosten kevät* és az *Ei yksin* regényekben: előbbiben a főszereplő rádöbben – és ebben betegtársa is megerősíti –, hogy betegsége révén hatalma van aggódó szülei felett.[262] Utóbbiban Pirre barátai ismerik fel, hogy segítő szándékuk ellenére a lány hatalmában vannak, hiszen az őket is bevonta hazugságainak hálójába. Trükkjeik (a megevetlen étel elrejtése, mérlegelés előtti vízivás, súlyok elrejtése a testen) révén hatalmukban tartják, manipulálják szüleiket és orvosaikat az *Ihana meri* és a *Lasilintu* főszereplői is.[263] A *Madonna* hősnője is úgy érzi, amíg kínozta a testét, erős volt, most viszont, hogy szülei ismét egymásra találtak, mintha összefogtak volna ellene, és egyesített erejük elveszi tőle a hatalmat: meg kell próbálnia enni és a megszokott életét

[262] Lappalainen a főszereplő tekintetében itt arra következtet, hogy gyógyulása csak azt követően indulhat meg, hogy letesz erről a gondolatáról. A szöveg ugyanakkor csak rendkívül áttételesen támasztja ezt alá, hiszen még a szereplő felfogásának megváltozását sem ábrázolja, nemhogy ennek összefüggését a gyógyulással. Azon kórházbeli jelenetet követően, ahol a fenti gondolat megfogalmazódik a főszereplőben, már a gyógyulás megindulásának lehetünk tanúi, nincs olyan szituáció, amelyben a lány szüleit igyekezné manipulálni. Ennek fényében a főszereplő említett gondolata inkább egy kósza (de betegtársa megerősítése miatt mégis hangsúlyt kapó) ötletnek – vagy elvarratlan szálnak – tűnik.

[263] Végső soron ugyanígy a színjátszás gondolata jelenik meg a *Levoton Tuhkimo* Iitujának fejében is: szobafogságában úgy érzi, pár hétig muszáj rendesen viselkednie, hátha addig apja lecsillapodik. A lány feltehetően azt reméli, apja akkor megint engedékenyebbé válik vele.

élni, csak azért, mert szülei egymás mellett állnak. Máshol szintén vesztesnek érzik helyzetüket az evészavar által érintett szereplők a szülőkkel folytatott hatalmi harcban: a *Nuoren tytön aakkostanssi* főszereplője és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* Katjája egyaránt úgy érzi, nincs hatalma saját élete felett, szülei irányítják. Esetükben ezt viszont az evészavar egyik kiváltó okaként ábrázolja a regény.

6.5.2.5 Az evészavar mint nyílt téma

Azon túl, hogy a vizsgált alkotások a megjelenített szereplők, a cselekmény és a leírások révén konkrét példával ábrázolják az anorexiát vagy a bulimiát, az evészavarok jelensége sokszor nyílt témaként is felmerül. Ennek leggyakoribb formája az, amikor orvosok, ápolónők szembesítik az érintett szereplőket betegségükkel és annak lehetséges következményeivel. Amellett, hogy ez cselekményformáló tényező, hiszen az általuk közölt információ előbb-utóbb kihatással lesz a beteg viselkedésére,[264] eszköz arra is, hogy a mű a cselekménybe ágyazva bővebb, külső szemszögű tájékoztatást is nyújtson az olvasó számára az adott evészavarról (pl. mibenléte, elterjedtsége, okai, kimenetele). Az így adott kép megfelel a téma szakirodalmában olvashatónak. Szintén orvosi szemszögből kapunk további információkat az *Ei yksinben* is, ott azonban nem párbeszédként: a mindentudó elbeszélő láttatni engedi Pirre orvosának és pszichiáterének gondolatait a lány állapotáról.

A fenti funkció más résztvevőkkel is megfigyelhető. A *Lasilintu* és a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében nem a beteg, hanem a neki segíteni igyekvő, problémáját megérteni törekvő szereplő kapja a tájékoztatást. Az utóbbiban ez amiatt kézenfekvő, mert a testvér a főszereplő, húga betegségét az ő szemszögéből látjuk. A *Lasilintuban* pedig a szituáció előzménye egy iskolai jelenet, amelyben az osztálytársak beszélik ki egymás között Jenni betegségét – Koiranen, a regény másik fokalizáló figurája ezt követően megy érdeklődni az iskolaorvoshoz. Az elbeszélés így azt is bemutatja, hogyan reagálnak a kortársi közösség tagjai, míg a fiú utánajárása Jenni iránti érdeklődésének komolyságát is jelzi. Az osztálybeli jelenet megfelelője szerepel az *Emma ja naapurin Romeóban* is, azonban a két regényt között jelentős különbség figyelhető meg a társak reakcióiban. Míg a *Lasilintuban* a kommentárokból inkább a Jenni iránti sajnálat körvonalazódik, addig a másik esetben a hozzászólók az önuralom miatti irigykedésig menően pozitívan viszonyulnak az evészavarokhoz. Az egyetlen kivétel a főszereplő Emma, rá viszont ellenvéleménye miatt a többi lány úgy néz, mint aki semmit sem ért a lényegből.

[264] L. a gyógyulásról írottakat a *6.5.4* pontban.

Másutt is van példa arra, hogy az evészavar beszédtémaként merül fel baráti társaságban. Amikor a *Levoton Tuhkimo* hősnőjével közli egy barátnője, hogy ennie kellene, mert mindenki szerint túl sokat fogyott, egy társuk mesél unokatestvéréről, aki nem evése miatt kórházba is került. A fiú eltéveszti a betegség nevét, a főszereplő viszont pontosan tudja, miről van szó, hiszen pszichiáter apjának is vannak anorexiás betegei. Kijavítani azonban nincs kedve a tévedést, talán hogy ne terelje még inkább errefelé a szót.

Nem párbeszédtémaként jelenik meg az evészavar a *Minuuttivalssi* és a *Nuoren tytön aakkostanssi* regényekben, mégis párhuzamba állíthatók a fenti esetekkel, mert ezekben a főszereplők reflektálnak rá általánosabb vonatkozásban. Előbbiben a hősnő betegségtudata kapcsán már idézett gondolatairól van szó:[265] egyrészt kiderül, hogy a bulimia terjedőben van, másrészt korábbi hozzáállásának illusztrálása egyben a feminista és szociokulturális magyarázati módok rövid összefoglalóját is nyújtja (vö. *3.3*). Az 1995-ös *Nuoren tytön aakkostanssi* Angliában dolgozó főszereplője pedig naplójában fejti ki véleményét arról, mennyire megdöbbentette az angolokat Diana hercegnő bulimiája. Értetlenül áll a kettős morált tükröző reakció előtt, hiszen az egész ország szép, vékony hercegnőt szeretne – szerinte azt hiszik, az élet mese, és a hercegnőket nem fenyegeti „a lerakódó háj”.

6.5.3 A környezet reakciója

A hatalom kérdése a szülő–gyermek-viszonyban már részben arra is fényt vetett, bizonyos esetekben hogyan viszonyulnak a környezet egyes tagjai az érintett szereplők evészavarára. Ebben az alfejezetben ezt vizsgálom abból a szempontból, mennyire ismerik fel a kérdéses problémát, és hogyan reagálnak rá.

Lappalainen (2006, 149) meglátása szerint sok evészavar tárgyú ifjúsági regény szinte hangsúlyozza, hogy a közvetlen környezetbe tartozók, elsősorban a szülők, nem veszik észre a lány kényszeres fogyókúráját. Véleményem szerint az állítás annyiban valóban igaz, hogy a szülők nem ismerik fel a helyzet súlyosságát, ugyanakkor a jeleket sokszor észlelik. Mindennek hátterébe – ahogy azt Lappalainen (2006, 150) is kiemeli – a regények részben azt állítják, hogy a szülőket karrierjük (pl. *Ihana meri, Siskoni, enkelinluinen tyttö*) és/vagy párkapcsolati problémáik (pl. *Madonna, Mia & muutosten kevät*) foglalják le, így nem marad elegendő idejük gyermekük (gyermekeik) életének figyelemmel követésére. Ha észlelik is a tüneteket, normálisnak tartják azokat (*Siskoni, enkelinluinen tyttö*), és ha egy ponton túl észre is veszik a problémát, nem fogják fel annak

[265] L. *6.5.1.4*, 141. old. (Mv 55–56)

valós komolyságát (*Mia & muutosten kevät*). Esetenként ellenük való lázadásként, engedetlenségként értékelik lányuk viselkedését (*Ihana meri, Kivienkeli, Lasilintu, Siskoni, enkelinluinen tyttö*), vagy éppen más okra gyanakszanak (*Madonna*). A lányok emellett félre is vezetik őket. Sajátos esetet jelent a *Pientä purtavaa*, ahol az apa ugyan csak egy esetben kommentálja, akkor is látszólag tréfára véve lánya hányását, ugyanakkor egy későbbi megjegyzéséből lánya arra következtet, hogy apja az ő igyekezete ellenére is felismerhette betegségét. Ha ez így van, a háttérben az állhat, hogy az apa nem akart beleszólni csaknem felnőtt korú lánya életébe. Ezt igazolja, hogy más esetben is elfogadóan viseltetik lánya tetteivel szemben, még akkor is, ha nem feltétlenül ért velük egyet. Az apa engedékenységét az is motiválhatja, hogy felesége, lánya anyja korábban öngyilkosságot követett el, a férfi szerint azért, mert „túl érzékeny volt erre a világra” (*„Sun äitis oli liian herkkä ihminen tähän maailmaan,”* PP 76).

Mindemellett bizonyos esetekben a szülők valóban nem veszik észre gyermekük problémáját. Az *Emma ja naapurin Romeóban* az anya maga ösztökéli lányát a karcsúságideálnak való megfelelésre, az *Euroopan pehmeimmät huuletben* az apa munkája miatt sokat van távol, az anya másik lánya elvesztése miatti fájdalmába burkolózik, míg a *Levoton Tuhkimóban* a szülők ugyan észreveszik lányuk viselkedésének megváltozását, de azt a rossz baráti társaság hatására bekövetkező kamaszos lázongásnak tekintik, lányuk nem evése pedig fel sem tűnik számukra.

Nem kerül szóba a szülők reagálása azon regényekben, ahol a főszereplő legalábbis a cselekmény idején nem él családjával (*Annika ja Amerikan unelma, Ei yksin, Minuuttivalssi, Nuoren tytön aakkostanssi*), ugyanakkor a környezet (nem) reagálása itt is téma. A cserediákként vagy au pairként külföldön élő lányoknál ebben a vonatkozásban ideiglenes családjuk jelenti a családi környezetet, és mindkét esetben azt látni, hogy bulimiájuk nem tűnik fel a velük együtt élőknek. A *Minuuttivalssi* Susannája már önálló életet él barátnőjével, ugyanakkor az utóbbit túlságosan lefoglalja „karrierje” (az egyetemi élet) és új baráti társasága, hogysem felismerje párja problémáit. Susanna haza-látogatásakor bátyja ugyan látja lehangoltságát, de nem törekszik kideríteni az okát, a lány pedig nem tud előtte megnyílni. Az *Ei yksin* esetében a közvetlen környezetet a barátok és a báty jelentik. Utóbbi képviseli a beteg lány által megtévesztett, a tüneteket észlelő, de azokkal szembenézni nem akaró családot, míg a barátok tisztában vannak a helyzet komolyságával, és szeretnének segíteni a lányon.

Más esetekben is felmerül a szülőkön túl a környezet egyéb tagjainak reagálása. Helyenként a barátoknak, haveroknak sem tűnik fel a főszereplők betegsége (*Annika ja*

Amerikan unelma, Emma ja naapurin Romeo, Mia & muutosten kevät, Nuoren tytön aakkostanssi, Ihana meri). Másutt a barátok észreveszik az érintett lány problémáját, de az változó, hogyan reagálnak. A *Kivienkeli* Sinije szeretne segíteni barátnőjén, de nem találja ennek módját, és Tiku sem engedi őt közel magához, ahogy a *Lasilintu* Jennije sem az iránta érdeklődő fiút, aki pedig látja, hogy gondjai vannak, és szeretne támaszul szolgálni számára. A *Levoton Tuhkimo* Iitujának legjobb barátnője megjegyzi, hogy a lány ehetne többet, de itt a történet középpontjában a főszereplő belső fejlődése áll, a külső segítség nem kap szerepet. A megjegyzés ugyanakkor eszközül szolgál arra, hogy az evészavar-tematika nyíltan felmerülhessen.[266] A *Pientä purtavaa* regényben a legjobb barátnő szintén felismerte a főszereplő betegségét, ám nem tette szóvá – később kiderül, azt várta, hogy az érintett maga nyíljon meg előtte. Az említett különbségek ellenére a barátok reagálása pozitívnak tekinthető a vizsgált regények azon csoportjában, ahol előbb vagy utóbb kiderül számukra társuk betegsége: egyetlen esetben sem fordítanak hátat az érintettnek, helyette támogatásukról biztosítják, és így hozzásegítik a gyógyuláshoz.[267] Ez – az ifjúsági regények hagyományának megfelelően – előtérbe helyezi a barátság értékét, fontosságát, és maga a barátság is tematizálódik az alkotásokban. Az utóbbi különösen hangsúlyos a *Piruettiystävyysben*, ahol képzelt barát-téma legalább annyira jelentős, mint a csaknem evészavart eredményező megfelelési vágy. A főszereplő képzeletében teremti meg legjobb barátnőjét, a tökéletes Dorist, aki egyben összehasonlítási mintául és így vetélytársul is szolgál számára. Ahogy Elli egyre több irányból kap külső elismerést, úgy halványul el számára Doris alakja, és ismeri fel, hogy a valóságban is találhat barátnőkre – és barátra.

A barátokon kívül a környezet más szereplői részéről is találkozhatunk pozitív megnyilvánulással. Családtagok közül ez a legerősebben a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* Iisája esetében tapasztalható, olyannyira, hogy ő mintegy a szülői felelősséget átvállalva szeretne segíteni húgán, még akkor is, ha időnként ez túl megterhelőnek tűnik számára, és a testvérek közötti féltékenység is felszínre kerül. Ugyanebben a regényben az apai nagyanya is felismeri unokája betegségét, sőt, ő az, aki először tisztán látja a helyzet komolyságát: véleménye szerint a lány állapota kórházi kezelést kíván. A regény tanúsága szerint ugyanakkor aggodalmát csak másik unokájával osztja meg, Iisát voltaképpen ő ébreszti rá húga betegségére. Ettől a kiindulóponttól kezdve a történet középpontjában (a lány életének egyéb vonatkozásai mellett) az áll, Iisa hogyan igyekszik segíteni húgának,

[266] Erről részletesebben l. *6.5.2.5*, 144. old.
[267] Ez igaz a *Minuuttivalssi* esetében is, bár ott a főszereplő evészavara nem derül ki újonnan szerzett barátai számára. Falásrohamai azonban nagyrészt éppen azért szűnnek meg, mert barátokra talál.

mintegy egyedüliként annak szüleivel szemben. A lány erőfeszítései így nagyobb hangsúlyt kapnak, mintha mögötte állna egy támogató nagyszülő, ugyanakkor a nagyanya támogatásának hiánya furcsán hat, még akkor is, ha ez még inkább kiemeli a felnőttek tehetetlenségének gondolatát, amely a szülők vonatkozásában előtérben áll.

Összességében pozitív fényben tüntetik fel a vizsgált művek az egészségügyi és szociális hálózat szakembereinek reagálását is, bár ezt némileg árnyalja, hogy segítő szándékuk nem mindig vezet gyors eredményhez. Ez utóbbi értelmezhető úgy, mint amely azt tükrözi, tényleges segítségnyújtásra valójában nem képesek, ugyanakkor hátterében fellelhető az a tény, hogy az evészavarban szenvedő lányok gyógyításához a külső eszközök nem elegendőek, maguknak a betegeknek is be kell látniuk beteg voltukat, és akarniuk kell a gyógyulást. Valóban negatív megvilágítással csak két esetben találkozni. Az *Ihana meri* főszereplőjének esetében az orvosok (iskolaorvos, pszichiáter, dietetikus) kezdeti javaslatai arra utalnak, nem ismerik fel állapotának komolyságát, holott a lány testsúlya 165 centiméteres magasságához már alig 30 kilogramm.[268] Ugyancsak negatív fényben tűnik fel az iskolaorvos az *Emma ja naapurin Romeo* történetében a gömbölyű testalkatú főszereplő, Emma tekintetében.[269] A doktornő kedvesnek hangzó, ám megszégyenítő szavakkal hívja fel a lány figyelmét arra, hogy karcsúbban minden szempontból sikeresebb lenne, nemcsak mint Júlia a színpadon, de társai körében és nőként a fiúk előtt is. Később ugyanezt még megtoldja az edzőterem tulajdonosnője is, aki a fogyást már egyenesen a lány kötelességének nevezi, hiszen kövérségével a színielőadás sikerét, így társainak munkáját veszélyezteti.

Zömében iskolás szereplőkről lévén szó, a környezet tagjai közül érdekes lehet a tanárok – mint a fiatalokért felelős felnőttek – reagálása is a lányok betegségére. Ez azonban mindössze néhány regényben merül fel témaként. A *Madonna* főszereplőjének fogyását testnevelő tanára észreveszi, és bár nyíltan nem osztja meg aggodalmát a lánnyal, az iskolaorvossal behívatja őt vizsgálatra. Matematika tanára inti magához a *Pientä purtavaa* hősnőjét: kiderül, már több tanár is észrevette, Tuulinak valami problémája van. Végső soron azonban mindkét lány elutasítja a felkínált segítséget.

[268] Ugyanebben a műben azonban a későbbiekben éppen egy erélyes ápolónő lesz az, akinek segítségével a főszereplő rádöbben arra, hogy az életével játszik.

[269] Közvetve Jasmine tekintetében is: mivel a regényben Emma az énelbeszélő, Jasmine iskolaorvosi vizsgálatának nem vagyunk szemtanúi, a lány beszámolójából ugyanakkor kiderül, hogy az orvos ideálisnak találta testsúlyát. A későbbiek fényében ebből arra következtethetünk, hogy az orvos nem ismerte fel Jasmine betegségét, hiszen a lányról mindössze két hónappal később állapítják meg, hogy anorexiás, és a történetből nyilvánvaló, hogy nem ez alatt az idő alatt csökkent drasztikusan a súlya.

Másutt nem nyújtanak támogatást a tanárok: épp ellenkezőleg, elsiklanak diákjuk problémája felett, vagy egyenesen tagadni igyekeznek azt önmaguk előtt. A *Mia & muutosten kevät* hősnőjének sápadtságára ugyan felfigyel egy tanára, rá is kérdez, nem beteg-e, de mikor erre a lány elvörösödik, a tanár pusztán nevetve nyugtázza, hogy ez a szín jobban áll neki. Radikálisabb a nemtörődömség az *Ihana meriben* és a *Lasilintuban*, ahol a tanár kifejezetten elfordítja tekintetét már csontsoványra fogyott diákjáról. A gesztus konkrét formában is kifejezi a képletes szembenézés elutasítását.

A környezet nyújtotta támogatás azonban az érintett alkotásokban a gyógyulás irányába ható tényezők között szerepel, ám sok esetben önmagában nem elegendő ahhoz. Ennek részleteit a következő pont azt tárgyalja.

6.5.4 A gyógyulás lehetősége és az odáig vezető folyamat

A fogyásra való törekvés a vizsgált alkotásokban nem az érintett szereplők által kívánt eredményhez vezet. Az anorexiaábrázolásokban a túlfeszített diéta és az esetlegesen ehhez társuló kényszeres sportolás következtében a lányok nemhogy nem érik el a vágyott edzettséget és alakot, de állapotuk folyamatosan romlik, súlycsökkenésük komplikációkat eredményez, és legtöbbször kórházba kerülnek.[270] A betegségük megkövetelte magatartásmódot (az evés kerülése) azonban kezdetben általában még ebben a szakaszban is igyekeznek minden eszközzel fenntartani. A hozzáállásukban bekövetkező fordulathoz még radikálisabb, nem csupán a fizikai mozgásteret korlátozó, hanem a lélek mélyét érintő hatás kell. Ez lehet például a halál eshetőségére való rádöbbenés, vagy valamiféle az önértékelést növelő tényező – például egy fiú érdeklődése vagy művészi siker –, illetve jellemfejlődés (vö. Lappalainen 2006, 147–149). Előfordul az is, hogy a felsorolt tényezők többjének együttállása vezet a gyógyulás megindulásához. Mindez igaz a bulimia tárgyú regényekre is, azon különbséggel, hogy ezek főszereplői nem kerülnek kórházba, ám az alkotások nagyobbik részében (az ötből három esetben) itt is felmerül orvosi segítség kérése. Fontos eltérés azonban az anorexia tárgyú művektől, hogy itt a főszereplők – igaz, baráti tanácsra, de mégiscsak – maguk fordulnak problémájukkal pszichiáterhez vagy szociális munkáshoz.

[270] Utóbbi alól az egyetlen kivétel a *Levoton Tuhkimo*, de a kórházba kerülés eshetősége ott is felmerül: a főszereplő ennek elkerülésére dönt úgy, hogy felhagy a nem evéssel.

Végkifejletükből kiindulva a vizsgált alkotások túlélési történetek. Teljes gyógyulás ugyan általában nem következik be a cselekmény végére,[271] a zárás azonban a gyógyulás felé mutat. Egyetlen műben sem vezet a betegség az érintett főszereplő halálához. A reményteli végkifejlet mindemellett korántsem átható a vizsgált művekben: a gyógyulás reménye néha erősebb, néha azonban jobban nyitva marad a folytatás. Az utóbbi csoportba tartozik mindenekelőtt a *Kivienkeli* (l. 78. old., 193. lj.). Pozitívabb a végződés, de szintén határozottan érzékelhető a bizonytalanság az *Ihana meri* esetében is: az elbeszélő-főszereplő itt kifejti, hogy bár az életet választja, de tudja, semmit nem állíthat biztosan. Felcsillan a remény a gyógyulásra, de magát a folyamatot (vagy annak kezdetét) már nem ábrázolja sem az *Annika ja Amerikan unelma,* sem a *Pientä purtavaa*, így mindkettő végződése némileg nyitott. Csakúgy, ahogy Jasmine tekintetében az *Emma ja naapurin Romeóban* is: a lány ugyan kikerült a kórházból, ugyanakkor semmiből nem következtethetünk arra, hogy megváltozott volna hozzáállása.[272]

A fentiekhez képest határozottan reményteli az *Ei yksin,* az *Euroopan pehmeimmät huulet,* a *Lasilintu,* a *Levoton Tuhkimo,* a *Madonna,* a *Mia & muutosten kevät* végkifejlete: ezek a gyógyulás megindulása mellett szerelmi kapcsolat kibontakozásával vagy lehetőségének felvillanásával zárulnak. Ugyanez kicsit bizonytalanabbul jelen van a *Minuuttivalssi* és a *Nuoren tytön aakkostanssi* esetében is. Az előbbi a főszereplő és korábbi élettársa újbóli találkozásával zárul: döntenek a közös folytatásról, ám bizonytalanok abban, nem születik-e közöttük később feloldhatatlan konfliktus. A *Nuoren tytön aakkostanssi* végkifejletének bizonytalansága két tényezőből fakad. Egyrészt a gyógyulás nyíltan nem kerül szóba, sőt, még az egyik utolsó naplóbejegyzés is az evészavar fennállását tükrözi, másrészt az elbeszélő-főszereplő nem megbízható: társra lel, ugyanakkor az iránta való érzelmeiről nem nyilatkozik őszintén (egy másik fiatalember iránti rajongásáról annál inkább). Ez akár arra is utalhatna, hogy csak pótmegoldásként választotta ezt a párkapcsolatot, ám mivel elbeszélése során végig megfigyelhető, hogy saját tetteit, értékeit lekicsinyli, inkább arra következtethetünk, hogy itt is valós érzelmei elrejtéséről lehet szó.[273]

---

[271] Ily módon a történetek végződése realisztikusabbnak is hat, mintha hirtelen csodás gyógyulással záródnának, hiszen az evészavarokból való kigyógyulás hosszan tartó folyamatot jelent.

[272] Jasmine egyetlen megnyilvánulása betegségével kapcsolatban még a kórházi kezelése alatt történik: az őt meglátogató Emmának tagadja, hogy anorexiája volna, ahogy az orvosok állítják, és továbbra sem hajlandó enni. Emellett tény ugyan, hogy támaszul visszatért hozzá korábbi barátja, ugyanakkor az, amit a fiú a főszereplő Emmának mond, azt sejteti, ez elsősorban Jasmine iránti kötelességtudatából fakadt.

[273] Ezt alátámasztja az a megjegyzése is, mely szerint a fiú önimádata nem akar vetélytársat, emiatt fél a szerelemtől, mint a pestistől, és így őt a ragályt terjesztő patkányként kezeli.

A fentiek alapján azonban összességében a románc vagy annak lehetősége nagyban hozzájárul a regények reményteli zárásához, és sokszor a gyógyulásra ösztönző tényezőként, támaszként is jelen van. Utóbbit részletesebben a *6.5.4.2* pontban vizsgálom.

6.5.4.1 A halál mint intő példa

Lappalainen (2006, 147) kiemeli, hogy noha az anorexia nervosa drasztikus esetben akár halálhoz is vezethet, az ifjúsági irodalom anorexiaábrázolásai az érintett főszereplők esetében nem zárulnak ilyen végzetes módon, a fókuszban lévő alak szempontjából mindenkor túlélési történetről van szó. Ebben felfedezhető az összefüggés Päivi Heikkilä-Halttunen korábban már idézett[274] megállapításával, mely szerint a modern finn ifjúsági regény szinte utolsó tabujának az önpusztító fiatalok ábrázolása látszik. Ritka az olyan ábrázolás, melynek középpontjában saját életét kioltó vagy kioltani szándékozó fiatal áll.[275]

A halál maga ugyanakkor több esetben is jelen van egy-egy mellékszereplő sorsának révén. A *Lasilintu* főszereplője a kórházba kerülve ismerkedik meg Taruliinával, akin már régebb óta elhatalmasodott az anorexia, és akinek sorsa később tragikusra fordul: leromlott állapotú szervezete végül feladja a küzdelmet. Taruliina szembesíti elsőként Jennit azzal, hogy ő is ugyanebben a betegségben szenved, ám a lány ezt kezdetben nem hajlandó beismerni, csak a másik halálának hatására vállalja fel, és indul el a gyógyulás irányába. A másik eset, ahol a cselekmény során történik halál, az *Ei yksin*. Itt az anorexia által érintett szereplő édesanyja veszti életét egy autóbalesetben, nem sokkal azt követően, hogy a lány több éves távollét után ismét felvette szüleivel a kapcsolatot, és megtörtént az egymásra találás. Lappalainen (2006, 147) ezt úgy értelmezi, hogy az anya mintegy lánya helyett veszti életét. A cselekmény ezen szakaszában azonban már megindult a gyógyulás, tehát az előző esettel szemben itt nem érzékelhető ok–okozati viszony a mellékszereplő halála és a főszereplő gyógyulás iránti elköteleződése között. Mivel az anya halála akkor következik be, amikor több éves szünet után éppen megkezdődött a viszonyok rendezése, inkább azt helyezi fókuszba, hogy a tévedések, rossz döntések beismerését nem jó halogatni, mert végül túl késő lehet. Pirre ugyanis korábban egyik napról a másikra hagyta el – szándékai szerint véglegesen – otthonát, mert nem bírta tovább elviselni a családi közeget, és bár bátyjának felfedte szándékát, azt neki sem árulta el, hová megy. Az elbeszélés azonban azt

---

[274] L. *5.1.1*, 78. old. 193. lj. (Heikkilä-Halttunen 2003, 230–231).

[275] Utóbbiakra példaként Heikkilä-Halttunen Mika Wickström *Sebastian* (1996) és Hanna-Marjut Marttila *Tulikirja* (1998) c. regényét hozza (vö. 109. old. 233. lj.). A sor kiegészíthető Tuija Lehtinen *Mopo* (2005) c. alkotásával is, ahol a történet középpontjában álló kamasztársaság egy tagja balesetet szenved, amikor kábítószer hatása alatt motorozik, és később belehal sérüléseibe.

is sugallja, hogy távozása egyfajta segélykiáltás volt, azt remélte, hogy családja előbb-utóbb rátalál, ezért is kezdett éppen gyermekkorának helyszínén „új életet”. Mikor ez nem így történt, azt hitte, nem is keresték, és sértettségből a továbbiakban sem vette fel a kapcsolatot szüleivel, még akkor sem, amikor már kifejezetten vágyódott utánuk. A regény cselekménye során ebben végül fordulat történik, ám túl későn, a család újonnan meglelt egysége törékenynek bizonyul. Kétségtelen azonban, hogy „a rossz döntések beismerésével nem érdemes késlekedni” üzenete nemcsak az emberi kapcsolatokra, de a betegségre is vonatkoztatható a regényben, így bár Lappalainentől eltérően az én felfogásomban az anya nem lánya helyett veszti életét, halála bizonyos szinten mégis összefüggésben áll az evészavar-tematikával.

A *Mia & muutosten kevät* és a *Piruettiystävyys* történetében a halál hasonló szerepet játszik, mint a *Lasilintuban*: szintén a gyógyulás irányába mozdítja a főszereplőt. Ezekben a művekben azonban a halál már a cselekmény kezdete előtt bekövetkezett, és még inkább eltávolításra kerül azáltal, hogy a főszereplőtől távol álló személyt érintette. Az előbbiben a hősnő kórházi ismerősének előző szobatársa, az utóbbiban a főszereplő barátjának nővére hunyt el korábban anorexiája következtében.

Hasonlóan funkciót tölt be a halál az *Ihana meriben* is: itt ugyan ténylegesen nem jelenik meg, ám az eshetőségére való rádöbbenés mozdítja a főszereplőt a gyógyulás irányába. Ez a fordulat ugyanakkor – szemben a fent említett esetekkel – csak igen lassan következik be viselkedésében. A főszereplőt hiába szembesítik orvosok, nővérek betegsége lehetséges következményeivel, hiába eszmél rá ő is arra, hogy tönkreteszi magát, még sokáig nem tud szabadulni a fogyás kényszerűségéből.

A fentiek mellett további olyan alkotások is akadnak, amelyekben a halál szintén már a cselekmény kezdete előtt bekövetkezett. Az érintett művekben az elmúlás egy családtag (az anya vagy egy lánytestvér) vonatkozásában jelenik meg. Ezekben az esetekben a halál szintén összefüggésben áll az evészavar-tematikával, ugyanakkor nem a gyógyulásra való ösztönzőként, hanem a betegség (egyik) kiváltó okaként jelenik meg. Erre a *Pientä purtavaa* és a *Minuuttivalssi* anyafiguráinak elemzésekor részletesebben is kitértem (*6.4.4*, 123. old.).[276] A halál mint a betegség egyik kiváltó oka igaz emellett a testvérek elvesztésére is: az érintett főszereplők egyrészt lehetséges lelki támaszuktól fosztattak meg, másrészt úgy érzik, ők nem elegendőek szüleik számára.

[276] A *Pientä purtavaa* esetében az elmúlás ezen kívül több más tekintetben is megjelenik: a cselekmény során pusztul el végelgyengülésben a főszereplő öreg kutyája, továbbá a főszereplő többször is gondol az öregedésre, elmúlásra nagyszüleivel kapcsolatban. (l. 126. old.)

Ahogy a fentiekből kiderült, két esetben a halál a regény cselekménye idején következik be, ám nem a főszereplő jelenlétében, az csak később értesül róla. Elmondható tehát, hogy azon alkalmakkor is, amikor a halál megjelenik az evészavar tárgyú művekben, az ábrázolásban nem kap teret, hiszen nem nyílt színen történik. A fókusz így arra kerül, milyen hatást vált ki a főszereplőben.

6.5.4.2 A románc mint támasz és egyéb összefüggései az evészavarral

A románcra mint gyógyító tényezőre példa az *Ei yksin*, a *Madonna*, a *Pientä purtavaa*, a *Piruettiystävyys* és a *Lasilintu*: az első négyben a főszereplőt legalább részben szerelembe esése és kedvese támogatása indítja arra, hogy tudatosan törekedjen a gyógyulásra, míg a *Lasilintuban*, noha a hősnő gyógyulása szobatársa halálának hatására veszi kezdetét, mégis lényeges, hogy ellenkezései ellenére az iránta érdeklődő fiú végig kitartóan mellette marad.[277]

Szerelmi kapcsolattal találkozni azonban a betegség kiváltó okaként is. A *Mia & muutosten kevät* főszereplőjének barátja elvesztésétől való féleleme közrejátszik a végül anorexiává fajuló fogyókúrázásában, miközben tényleges gyógyító faktorként nem találkozunk a románccal. A hősnő egyrészt a kórházból kikerülve már nem találkozik korábbi imádottjával, még ha időnként gondol is rá, másrészt amikor a regény végén színre lép egy újabb lehetséges társ, a gyógyulás már megkezdődött. Emiatt a románc lehetősége inkább jutalomként értelmezhető a gyógyulás megkezdéséért, nem annak egyik kiváltó okaként. Lappalainen (2006, 148–149) úgy véli, az eljövendő gyógyulás szempontjából jelentős eseményként itt az szerepel, hogy a főszereplőnek rajztanára felkérésére lehetősége nyílik festményeivel a nyilvánosság előtt is bemutatkozni. A gyógyulás azonban eddigre már megindult, így a művészi siker a románc lehetőségéhez hasonlóan véleményem szerint inkább jutalomként értelmezhető.

Párhuzamba állítható a fentiekkel az *Euroopan pehmeimmät huulet* és a *Levoton Tuhkimo* is. Az előbbi elbeszélő-főszereplője nagyrészt barátja szakítása miatt próbál az evésben (és a naplóírásban) vigaszra lelni, kövérségtudata pedig önhánytatáshoz vezet. A szakítás miatti fájdalma kezdetben hangsúlyosan jelen van elbeszélésében, majd noha fokozatosan háttérbe szorul két másik téma mögött, időről időre a továbbiakban is előbukkan. Az előtérbe kerülő témák nővére halálának feldolgozatlansága a családban, valamint anyjával való kapcsolata. A gyógyulás is ezek megoldása, valamint a lány saját

[277] Ugyanígy az *Auta minut alkuun* esetében is: az elbeszélő elismeri, hogy a „végső simítást” gyógyulásához egy fiú pozitív visszajelzése adta, még ha kapcsolatuk végül rövidnek is bizonyult.

hibáira való ráeszmélése után indulhat meg. A zárásban itt is felvillan egy új románc lehetősége, ez azonban már a fenti esethez hasonlóan inkább jutalomként értelmezhető. A *Levoton Tuhkimo* Iitujának depressziójához az is hozzájárul, hogy nem kap viszonzást vonzalma,[278] amiben összefüggést lát vélt kövérségével. A zárásban azonban jellemfejlődésének, korábbi tetteiért való felelősségvállalásának jutalmaként párkapcsolatra lel. Az összefüggést kiemeli, hogy éppen azzal a fiatalemberrel találnak egymásra, akit korábban ittasan bántalmazott.

A *Mia & muutosten kevät* hősnőjének gondolatvilágában végig érzékelhetően fontos szerepet foglal el a szerelem, dacára a fentebb írtaknak. Amikor a lány rádöbben, hogy szerelmének képe már kezd elhalványodni benne, ezt azzal nyugtázza, hogy idősebb korában majd vénlányként él a családi nyaralóban, és mosolyogva figyeli, ahogy a bulvárlapok versengve találgatják, vajon ki lehet a kedvese neki, a híres, titokzatos festőművésznek. Az, hogy a kamasz hősnő első szerelmének elmúlására rádöbbenve már azt képzeli, vénlányként öregszik meg, jelzi, hogy a párkapcsolat kérdése fontos számára.

A kiváltó ok–támasz kettős szereppel ruházza fel a szerelmi szálat az *Emma ja naapurin Romeo* és az *Annika ja Amerikan unelma* története is. Az előbbiben Jasmine barátja szakításának okaként azt feltételezi, hogy a fiú túl kövérnek gondolja őt,[279] míg a fiú azon döntése, hogy visszatér a lányhoz támaszul, miután annak betegségére fény derült, azt tükrözi, hogy a társ szükséges a gyógyuláshoz. Az *Annika ja Amerikan unelma* hősnője először kívülállók megjegyzései miatt – és hogy megfeleljen a pomponlányeszménynek – kezd fogyókúrába, majd ez a törekvése felerősödik, amikor randevúra hívja a futballcsapat egy jóképű játékosa. Ezzel párhuzamosan azonban elégtelenségérzete miatti szorongása elől időnként az evésbe menekül, így akkor is, amikor csalódik a fiúban. Később egy újabb románc lehetősége kavarja fel érzelmeit és étvágyát/gyomrát:

> Mä kuljin kyllä tavalliseen tapaan kodin, koulun ja harjoitusten väliä, mutta mun sisälläni ei tuntunut normaalilta. Musta tuntui siltä, että joku alien tai mato oli ottanut mut valtaansa. Aluksi tunkeilija oli kuin pieni siemen vatsan pohjalla. Päivä päivältä se kasvoi ja ulotti kutittelevia lonkeroitaan ympäri koko vartaloa. […]
>
> Alien-madon aiheuttamia outoja tuntemuksia oli joka lähtöön: […]
>
> Yhtenä iltana mä söin perhepakkauksen jäätelöä.
>
> Toisena en saanut mitään alas. (AJAU 136–137)

[278] Sőt, gyanítja, hogy barátnője is épp az iránt a fiú iránt érdeklődik, esetleg ők már egymásra is találtak.

[279] Jasmine feltételezése elsősorban saját testképzavarának tudható be, amit az is alátámaszt, hogy az illető fiú később azt mondja a főszereplő Emmának, hogy a lányok – köztük Jasmine is – szerinte túl sokat foglalkoznak a súlyukkal, ő viszont éppen megfelelőnek találja – az állítólag teltebb alkatú – Emmát.

> A szokásos módon róttam köreimet az otthon, az iskola és az edzések között, ez igaz, de a belül nem éreztem magam normálisan. Úgy tűnt, mintha valami alien vagy féreg kerített volna hatalmába. A behatoló kezdetben mintha egy apró mag lett volna a gyomrom mélyén. Napról napra növekedett, és csiklandozó csápjait mindenfelé kiterjesztette a testemben. […]
> Az alien-féreg okozta furcsa érzetekből rengeteg volt: […]
> Egyik este megettem egy családi csomag fagylaltot.
> A másikon egy falat sem ment le a torkomon.

Ez a kapcsolat ugyan sokkal ígéretesebbnek bizonyul, mint az előző, ugyanakkor egy alkalommal féltékeny csapattársai rosszindulatú gúnyolódása és az ennek okán felerősödő magányérzete végül falásrohamba és önhánytatásba sodorja a főszereplőt. A későbbiekben mindez rendszeres bulimiás rohamokká fejlődik, a háttérben a kudarctól való szorongással.[280] A hősnő félelmei ellenére evészavara környezete előtt nem lepleződik le, ám Finnországba hazatérve sem tud belőle kigyógyulni, ahogy pedig elhatározta. A gyógyulás felé végül egy iránta érdeklődő új ismerőse indítja meg, akinek kitartó unszolására felkeres egy pszichológust. A hősnő ugyan nem szól részletesen a fiú iránti érzelmeiről elbeszélése zárásában, de utalásából arra következtetni, hogy örül támogatásának és érdeklődésének:

> Aiemmin pidin ovet tiukasti lukossa. Kerran ne aukesivat vahingossa, kun naapurin Kentsu sai tietää mun ahmimisesta, mutta mä paiskasin ne äkkiä takaisin kiinni. […] Onneksi Kasper oli sitkeämpi. Se sai sivuoven raottumaan. Enkä mä ole vetäissyt sitä takaisin kiinni. (AJAU 202)

> Korábban szorosan bezárva tajtottam az ajtókat. Egyszer véletlenül kinyíltak, amikor a szomszéd Kentsu tudomást szerzett a falásaimról, de gyorsan becsaptam őket. […] Szerencsére Kasper kitartóbb volt. Sikerült résnyire nyitnia az oldalajtót. És én nem húztam azt be.

A románc lehetősége tehát itt a gyógyulás felé való megindulásban is szerepet játszik.

A párkapcsolat vágya az anorexiához vezető drasztikus fogyókúra egyik motivációjaként jelenik meg a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében is. Katja úgy érzi, családjától nem kap elismerést, csak irányítani akarják, a jó iskolai teljesítmény szerinte nem számít eredménynek, mert bárki képes rá, helyette párkapcsolatra vágyik. Ez igazolná azt, hogy ő is értékes, ehhez azonban szerinte szépnek, vagyis soványnak kell lennie. Összességében azonban betegsége hátterében az elismerés iránti általános vágya áll, a párkapcsolat iránti vágya ennek csak folyománya: mivel szüleitől nem kap elismerést, máshonnan szeretné azt pótolni. A családjával való kapcsolata jóval hangsúlyosabb témát is jelent, míg a románc vágya vagy lehetősége gyógyulásával kapcsolatban egyáltalán nem jelenik meg.

[280] L. a *6.5.1.3* alfejezetben idézett részletet a 139. oldalon (AJAU 172).

Szülei kontrollja mellett finn barátjával való kapcsolatát is korlátozásként éli meg a *Nuoren tytön aakkostanssi* hősnője is, így részben ez elől is menekül, amikor Angliába indul. Bevallása szerint ahogy a pályaválasztás terén, a párkapcsolatot illetően is az életre szóló elköteleződéstől fél. A szerelem hatalma a történet végén is bizonytalan mértékű: nem derül ki, segít-e majd a hősnőnek leküzdeni bulimiáját (az első jelek nem erre mutatnak), és a zárókép iróniájából fakadóan az is homályos, mekkora a boldogság:

> Me muutetaan vähitellen yhteen koko jengi. […]
> Jon on kotiutunu repsottavalle sohvalle, joten Steve [Pinjan poikaystävä] ja mä saadaan lainata sen raidallista patjaa. Jos me siltä tatamilta tiputaan, me ei tiputa korkeelta. (NTA 142–143)

> Nemsokára összeköltözünk, az egész banda. […]
> Jon a foszladozó kanapén alakította ki otthonát, így Steve [Pinja barátja] és én kölcsönvehetjük a csíkos matracát. Ha le is esünk arról a tatamiról, nem fogunk túl nagyot esni.

Lappalainen (2006, 149) kitér arra, hogy a románcszál önmagában véve az ifjúsági regények bevett sémájához tartozik – ez nyilván azzal magyarázható, hogy az érintett korosztályban merül fel először a párkapcsolat iránti érdeklődés, a szerelem mint érzelmi és szexuális vonzalom a kamaszkor egyik fontos problémakörét jelenti – azonban lényeges, hogy a vizsgált művekben milyen jelentést kap az érintett hősnők szubjektivitásával kapcsolatban. A románcszál egyrészt értelmezhető úgy, mint ami azt hangsúlyozza, hogy a gyógyuláshoz szükség van a másik ember támogatására és arra, hogy az érintett én lemondjon saját, gyerekes mindenhatóságáról. Lappalainen ezt a gondolatot fedezi fel például az *Ei yksin* [Nem egyedül] címében. Véleményem szerint ide sorolható az *Ihana meri* végkifejlete is, amelyben a végig önmaga hatalmát előtérbe állító hősnő visszatalál anyjához, és később a záróképben egy nem megnevezett társ[281] is jelen van. Ugyanakkor mivel az érintett regények többsége a heteronormativitást jeleníti meg, egy másik lehetséges értelmezés szerint ezekben az esetekben csakis az teszi „egésszé", cselekvő szubjektummá a lányt, hogy egy fiú beteljesíti szerelmi vágyait.

Ebből a szempontból kivétel a Lappalainen által nem vizsgált *Minuuttivalssi*, ahol a főszereplő leszbikus párkapcsolatban él, és sem nemi irányultsága, sem annak létjogosultsága nem kérdőjeleződik meg. Összefüggés itt is felfedezhető a szerelem és az evészavar között: a főszereplő irigyli barátnője új, eseménydús életét (míg ő bizonytalan saját jövőjét illetően), féltékeny rá barátként és szeretőként egyaránt, továbbá irigyli alakját is. Mindezek hozzájárulnak bulimiája kialakulásához. Az ételt emellett a regény egyik

[281] Az írónő szóbeli közlése (2011. április 14.) szerint nem az a lényeges, ki ez a személy, hanem hogy a főszereplő nincs egyedül.

párbeszédében a leszbikus szerelem szimbólumaként értelmezik: egy közös főzés során a hősnő figyelmét barátnője (aki a beszédes Kirsikka, *cseresznye*, névre hallgat) felhívja arra, hogy a nők közötti szerelemről szóló fiktív művekben az étel sokszor központi szerepet kap, a maga módján az előjáték részét képezi.[282] A főszereplő első önhánytatással végződő falásrohama is az után következik be egy megerőltető munkanap végén, hogy barátnője inkább új ismerőseivel találkozik ahelyett, hogy vele maradna torkos estét csapni. A szerelem később a gyógyulással kapcsolatban is visszatér, de itt szintén annak jutalmaként, nem pedig segítő tényezőjeként. A főszereplő már korábban rádöbben, hogy szeretne visszatérni volt barátnőjéhez, ám ez csak akkor válik lehetővé számára, amikor már valóban tisztába jött önmagával, és megtanult egyedül is boldogulni.

Lappalainen (2006, 149) véleménye szerint figyelemre méltó, hogy az *Ihana meriből* teljességgel hiányzik a románcszál, különösen hogy a főszereplő nevéről – Julia – az olvasó könnyen a világirodalom egyik legismertebb szerelmi történetére, Shakespeare *Rómeó és Júliájára* asszociál. Valóban, Poutanen hősnője maga egyetlen szóval sem említi, hogy társra vágyna, sőt, kifejezetten arra törekszik, hogy betegsége révén nem nélküli angyallá válva felülemelkedjen a nemi megkülönböztetésen. Az osztálytársak egy csoportjával kapcsolatban viszont megjelenik kamasz lányok és fiúk egymás iránti érdeklődése, sőt, szerelmi háromszögtörténetről is értesülhetünk. A narrátor-főszereplő elbeszélésmódjában azonban mindez kisszerűnek fest, ami még inkább alátámasztja saját törekvését a férfi–nő szint meghaladására. Mindennek hátterében azon tapasztalata áll, hogy a nőket a társadalom a férfiaknál alacsonyabb rendűnek tekinti. Ez a gondolat a regényben nem pusztán a felnőttek világának férfi–nő viszonyával kapcsolatosan fogalmazódik meg, hanem a fiú- és lánygyermekek iránti eltérő elvárások és a tanulók iskolai teljesítményének értékelése terén is. Emellett a regény egyik kezdő paratextusa, a Madonna-interjú részlete[283] is ezt tükrözi.

Negatív fényben tünteti fel a férfi–nő viszonyt a *Kivienkeli* is, hiszen itt a feltehetően evészavarral is küszködő Tiku depresszióját az őt ért szexuális inzultus váltja ki. Más tekintetben, de ugyanígy negatív hangsúlyt kap a férfi–nő viszony a főszereplő esetében is: benne az okoz keserűséget, hogy a fiú, aki iránt titokban vonzódik,[284] másban talál párra.

---

[282] Ráadásul az ezt követő születésnapi összejövetel során Kirsikka épp Platón *Lakomáját* kapja ajándékba attól a lánytól, aki iránt később viszonzásra is találó vonzalom ébred benne.

[283] „– How can you tell if a girl is a girl? – You're a girl if everybody looks down on you." (IM 6, ACsT 6) [– Honnan lehet megmondani, hogy valaki lány? – Lány vagy, ha mindenki lenéz téged.]

[284] Olyannyira titokban, hogy ezt elbeszélőként sem ismeri be, sőt, „ősellenségeként" tünteti fel a fiút. Éppen a fiú választása miatti keserűsége leplezi azonban le valós érzelmeit az olvasó előtt.

Azon esetekben, ahol a románc a gyógyítás felé mozdító tényezőként jelenik meg, ez a támasz mellett sokszor az önértékelés növelésével áll összefüggésben: a másik (a fiú) érdeklődése bizonyítékul szolgál az érintett számára női – vagy általánosabb értelemben emberi – értékére. Ugyanígy az önértékelés növekedése áll a gyógyulás megindulásának hátterében a további esetekben is, azonban ott más tényezők játszanak ebben szerepet.

6.5.4.3 Az én hatalma

Több alkotásban a gyógyulás megindulása kapcsán az érintett jellemfejlődése kerül leginkább előtérbe. Ez megnyilvánulhat valamiféle tévedés felismerésében és korrigálásában. Az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplője rájön, hogy saját maga vétette a legtöbbet önmaga ellen azzal, hogy a szakítás után bezárkózott, emellett pedig anyja iránti gonoszkodását és egyik csoporttársával szembeni visszavágásának aránytalanságát is beismeri önmaga előtt. A *Levoton Tuhkimo* hősnője az egyhetes tagadás után végül szembenéz azzal, főszerepet játszott bandája részeg rendbontásában és az ismeretlen fiatalember bántalmazásában, a felelősséget pedig nyilvánosan is – szülei és a rendőrség előtt egyaránt – vállalja. Az *Ihana meri* főszereplőjének azt kell felismernie, hogy rossz célt választott énje hatalmának bebizonyítására, mert ez az út önnön elpusztításához vezet. Énje hatalmát így most betegsége legyőzésével kell megmutatnia.

Lappalainen (2006, 155) tanulmányát azzal összegzi, hogy a vizsgált regények több szinten tárgyalják korunk bulimikus szubjektumát. Az érintett lányalakok már fiatal koruktól kezdve magukévá tették a teljesítményközpontú társadalom morális diétájának – Lappalainen itt Anne Puronen megállapítását idézi (2004, 81–82) – követelményét, mely alapján tiltottnak számít többek között a meg nem érdemelt élvezet, a túl könnyű élet, a tudat restsége, az, ha valaki nem viszi semmire, ha nem ura önmagának, a túlzásokba esés, a mértéktelenség és a gyengeség. Ha pedig az ember mégsem tartja be ezt a diétát, ha kisiklott és túlzásokba esett, meg kell ettől tisztulnia és erőt kell vennie magán. Mindennek folyamatát az alábbiakban négy kiválasztott regény elemzésén keresztül mutatom be részletesen.

7 A KIEMELT REGÉNYEK RÉSZLETES ELEMZÉSE

Az előző fejezet összehasonlító elemzése után ebben a szakaszban négy kiválasztott regényt vizsgálok részletesen a téma és a tárgyak, valamint a művek központi szimbólumrendszerének szempontjából. A válogatásban a következő szempontokat vettem figyelembe: az evészavarok bemutatása központi helyet kapjon és elmélyült legyen, a betegség hátterében jellemzően más-más ok álljon, eltérő legyen az elbeszélői szemszög, színvonalas, sokrétű regények kerüljenek górcső alá, korábbi és későbbi művek egyaránt képviseltetve legyenek. Mindezek alapján Hannele Huovi *Madonna* (1986), Kira Poutanen *Ihana meri* (2001), Laura Honkasalo *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001), illetve Sirpa Puskala *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) című regényét választottam elemzése. Huovi és Poutanen alkotása a finn (ifjúsági) irodalom evészavarokat tárgyaló alkotásainak legtöbbet vizsgált művei, ugyanakkor mivel az eddigi megközelítésmódokhoz képest más szemszögből mutatom be őket, mivel a csoport legkiemelkedőbb alkotásairól van szó, és mivel korábbi elemzéseik Magyarországon széles körben nem ismertek, úgy vélem, jelen esetben is helyük van a részletesen tárgyalandó regények között. A négy választott mű az ábrázolt betegség tekintetében nem egyenletesen oszlik meg: a három anorexiaábrázolás mellett mindössze egy bulimiaábrázolás található. Ennek oka, hogy míg a választott anorexia tárgyú regények más-más szemszögből jelenítik meg a betegséget, és bennük az evészavar részben eltérő dolgokat juttat kifejezésre, addig azon bulimiaábrázolások, ahol az evészavar központi helyet kap,[285] mind a főszereplő szemszögéből láttatják az eseményeket,[286] és Puskala regénye mintegy ötvözi a háttérben megjelenített okokat, így elegendőnek vélem ezen csoport képviseletére.

Az elemző alfejezetek minden esetben az adott regény bemutatásával és a finn ifjúsági irodalom evészavar tárgyú művei között elfoglalt helyének vizsgálatával indulnak. Ezt követően a regények elemzésében minden esetben a témák és szimbólumok állnak központi helyen, ugyanakkor ahelyett, hogy az egyes elemzéseket szerkezetileg egységes módon (azaz azonos tárgyú alpontokra bontva) vigyem végig, inkább arra törekedtem, hogy az adott regény sajátosságait, kapcsolódási pontjait figyelembe véve haladjak a szöveg vizsgálatában. Mindeközben igyekeztem kiemelni a tárgyalt alkotások közötti párhuzamokat. Az elemzéseket a 7.5 alfejezetben a négy regényt egymással is összevető összefoglaló zárja.

---

[285] *Annika ja Amerikan unelma*, *Euroopan pehmeimmät huulet*, *Nuoren tytön aakkostanssi*, *Pientä purtavaa*.
[286] Igaz, a *Pientä purtavaa* esetében ez a hősnő alakjának fokalizációja révén történik.

7.1 Hannele Huovi: *Madonna* (1986)

7.1.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között

Hannele Huovi *Madonna* című, 1986-ban a Weilin+Göös kiadó gondozásában megjelent regénye, első ifjúsági műve a finn ifjúsági irodalom elsőnek tekintett (l. pl. Lappalainen 2006, 137), és egyben egyik leginkább kiemelkedőként számon tartott (l. pl. Härkönen 2001, 297) evészavar tárgyú alkotása. A regény cselekménye bő fél évet, áprilistól október–november tájáig terjedő időszakot fog át a tizennégy éves Marjatta életéből, ugyanakkor emlékképek formájában a lány gyermekkorának fontos, jelen viselkedésére kiható momentumai is megjelennek. A harmadik személyű elbeszélővel dolgozó szöveg nagy részében a főszereplő a fokalizáló, ugyanakkor egyes szakaszokban a narrátor külső szemlélőként vizsgálja a hősnőjét, vagy más szereplőket alkalmaz fokalizálóként. A regény rövid, zömében 4–5 oldalas fejezetei egy–egy képet, illetve emlékképet emelnek ki a lány életéből, inkább eseményeket, jeleneteket írnak le, mintsem hogy részletes, átfogó képet adjanak a főszereplő mindennapjairól. A narrációt a fejezetek élén rendszertelen közökben (1–5 fejezetenként) felbukkanó mottók tarkítják, amelyek a *Kalevala* 50. énekéből, Marjatta történetéből vett idézetek. A szöveget így búvópatakként átszövő, azzal rezonáló kalevalai-keresztény motívumrendszer végül a regény végén, az utolsó előtti fejezetben teljesedik ki, immár nem mottóként, hanem a cselekményben.

Ha a *Madonnát* az evészavar-ábrázolások Lappalainen (2006, 142–155) által kiemelt jellemzőinek fényében vizsgáljuk, megállapítható, hogy zömében megfelel a fősodornak.[287] A regény ugyanakkor néhány tekintetben eltér az általános vonásoktól. Bár Lappalainen nem említi kivételként a szerinte jellemzően konvencionális narratív megoldások alól, paratextusként működő mottói mégis színesítik a múlt idejű, harmadik személyű elbeszélést (l. *6.2.3*, 108. old.). A mű emellett vidéki környezetben játszódik: a hősnő családja egy nagyobb faluban él, a lány a nyári szünetet nagyszüleinél tölti falusi környezetben. Utóbbi a regény fő témáját támogató narratív eszközként is értelmezhető: a főszereplőt itt mindenben a számára riasztó termékenységet sugárzó táj veszi körbe (hol virágillattal, hol a közelgő viharral terhes levegő, burjánzó növények, tüzelő tehenek).

[287] A szerző, a főszereplő és a feltételezett olvasóközönség is a női nem köréből kerül ki, a hősnő 14 éves, feltehetően középosztálybeli családból származik (a szülők foglalkozása nem derül ki, ám semmi nem utal arra, hogy különösen rossz vagy jó anyagi körülmények között élnének), az anorexia ábrázolása reális, túlélési történetről beszélhetünk (a főszereplő ugyan kórházba kerül, de végül megindul gyógyulása), az evés megtagadása eszköz a hatalomgyakorlásra, az anya–lánya-kapcsolat középpontba kerül, a hősnő az anyja megtestesítette nőiség ellen lázad.

További különbség, hogy a főszereplő anorexiája mögött itt nem fedezhető fel a tökéletességre törekvés, őt a gyermeknek maradás motiválja. Emiatt nem jelenik meg a kiemelkedő iskolai eredmény elérésének szándéka, sőt, a lány jegyei még romlanak is. Mindez azt sugallja, hogy a lány figyelmét teljes egészében a teste kamaszkori változásával, nőiesedésével szembeni harc köti le, kizárólag testére összpontosít.

Az általános irányvonaltól eltérően itt egyes mellékszereplők felfigyelnek a hősnő betegségére. Elsőként egy tanára irányítja a lányt az iskolaorvoshoz. Noha utóbbi is gyanítja az evészavart, tanácsa (a lány egy hónapig kövesse figyelemmel evési szokásait, majd menjen vissza súlykontrollra) kevésnek bizonyul. Hasonló a helyzet az anyával is, aki mikor az első kórházi vizsgálat nem derítette ki lánya fogyásának okát, megelégszik annyival, hogy az a szünidőt ne nyári munkával, inkább egészsége rendbe hozásával töltse. Mikor a hősnő erősen lefogyva látogat vissza családjához a nagyszülőktől, anyja ugyan megdöbben, ám a szöveg nem árulkodik arról, hogy igyekezne megállítani a folyamat. Ugyanez igaz a bátyra is, aki csak egy viccként ható megjegyzéssel nyugtázza húga fogyását: *„Kato, sisko on ollu dieetillä!”* (M 72) [Nézd már, hugi fogyózott!]. Összességében tehát bár a környezet felfigyel a főszereplő betegségére, mégsem képesek számára hathatós segítséget nyújtani.

7.1.2 Az evészavar ábrázolása

A regény erős felütéssel indul: a ház ajtajában a macska által hátrahagyott, félig megevett egértetem hever, látványára a hazaérkező hősnő elhányja magát. A naturalista leírás folytatódik: a lány visszautasítja az anyja kínálta ennivalót, helyette a szobájába megy, és meztelenre vetkőzve, kíméletlen szigorúsággal vizsgálja testét a tükörben (l. M 7, *7.1.4*, 167. old.). A szöveg *in medias res* állítja az olvasó elé a helyzetet: a főszereplő retteg a hízástól és teste nőiessé válásától. A hősnő hozzáállása saját testéhez és általában véve a női testhez a későbbiekben is többször előkerül, az anorexia nervosa különböző összetevői közül ez az, ami leginkább előtérben áll a regényben. Ezzel összhangban a betegség fiziológiai tünetei közül is egyedül a fogyás az, ami megjelenik.

Eközben a betegséghez kapcsolódó jellegzetes szokásokra (pl. rendszeres testedzés, ragaszkodás az egészséges ételekhez, főzés másoknak, miközben a beteg maga nem eszik) leginkább csak ritka, rövid említésekből lehet következtetni:

> Ruokapöydässä Marjatta vahti kuin äiti vanhusten syömisiä. Hän mätti lautasille paprikaa ja sipulisalaattia ja huomautti napakasti, jos pappa veteli liikaa voita leivälleen. Pappaa huvitti ja välillä vähän tuskastuttikin Marjatan

silmälläpito, ja mamma taas kunnioitti tytön tietoja. Marjatta tiesi paljon vitamiineista ja terveellisestä ravinnosta. Hän puhui paljon ja mielellään eikä kukaan huomannut, ettei hän itse syönyt juuri mitään. (M 67–68)

Az asztalnál Marjatta anyaként felügyelte az öregek evését. Paprikát és hagymasalátát mert a tányérokra, és rögtön szóvá tette, ha papa túl gazdagon kente meg vajjal a kenyerét. Papát szórakoztatta, de néha fárasztotta is a felügyelet, miközben mama felnézett a lányra tudásáért. Marjatta sok mindent tudott a vitaminokról és az egészséges táplálkozásról. Sokat és szívesen beszélt, közben pedig senki nem vette észre, hogy ő maga alig eszik.

Az evészavarokat kísérő szokások közül egyedül a hányás (és ehhez kapcsolódóan a hányinger) kap nagyobb hangsúlyt. A nyitó jelenetben ugyan a kiváltó ok az egér teteme, a következő alkalommal azonban már egyértelműen az evészavar tünete:

Äkkiä Marjatta tunsi itsensä nälkäiseksi. Usein siihen auttoi, kun hän riisui yöpaitansa ja käänteli itseään peilin edessä. Mutta nyt Marjatta hiipi nopeasti alakertaan. Hän avasi kulmakaapin, jossa kuivia ruoka-aineita säilytettiin, otti leipävadin ja kolisteli jääkaapille.

Hän söi ja söi, nieli leipälaivan toisensa jälkeen, kaapi kattiloita, leikkasi kinkkua, latoi suuhunsa kurkkua ja banaania, kunnes hän ikään kuin säpsähti hereille, veitsi kolahti pöydälle, jääkaapin ovi tussahti kiinni. Yöpaitainen hahmo häilähti eteisen peilissä, ja portaikossa Marjatta jo kulki kaksinkerroin kouristellen.

Vessassa hän oksensi. Äsken ahmitut, huonosti pureksitut palat kelluivat pytyssä. Ruoka näytti juuri siltä miltä pitikin, värien inhottavaa sekamelskaa, kuin hurjimman taidemaalarin jäljiltä.

Marjatta vetäisi vessan ja laahusti voipuneena sänkyynsä. Hän nukahti pian eikä kuullut, kun äiti kävi hänen ovellaan. (M 14)

Hirtelen rátört Marjattára az éhség. Ez ellen gyakran segített, ha levette hálóingét, és úgy forgolódott a tükör előtt. De Marjatta most gyorsan lesurrant az alsó szintre. Kinyitotta a konyhaszekrényt, amiben a száraz élelmiszereket tárolták, fogta a kenyeres tálat, és odacsörömpölt vele a hűtőszekrényhez.

Evett és evett, sorban nyelte le a szendvicseket, kaparta a fazekakat, vágta a sonkát, lapátolta szájába az uborkát és a banánt, mígnem felrezzent, mintha álomból riadna, a kés koppant az asztalon, a hűtő ajtaja becuppant. Az előszobatükörben hálóinges alak villant, és Marjatta kétrét görnyedve már a lépcsőn járt.

A vécében hányt. Az imént befalt, rosszul megrágott falatok ringatóztak a vécécsészében. Az étel pont úgy nézett ki, ahogy kellett, színek undorító zagyvaléka volt, mintha a legvadabb festőművész kéznyoma lenne.

Marjatta lehúzta a vécét, és kimerülten az ágyába vonszolta magát. Hamar elaludt, már nem hallotta, hogy anya ott jár az ajtajánál.

Noha a jelenet egy bulimiás rohamhoz hasonlít, a műben az anorexia tematizálódik: elsősorban a hősnő fogyására kerül a hangsúly, a falási-hányási rohamot nem ismétli a szöveg, és az orvosoknál tett látogatások során is az anorexia merül fel.[288]

[288] A nőiesedéstől való félelmet, a szexualitástól való tartózkodást a kutatások szintén az anorexia nervosához kapcsolják, önhánytatás pedig anorexiás betegek esetében is előfordulhat. (vö. Túry 2009, 360)

A hányás képe, témája a fentieken túl még egyszer visszatér, immár a szülőkkel kapcsolatban. A főszereplő távozását kiváltó szülői veszekedés azzal zárul, hogy az apa az anya megjegyzése nyomán – *„Tänne sinä jätät vain roskat.”* (M 43) [Itt csak a szemetet hagyod.] – a házuk elé borítja a szemetesvödör tartalmát, majd otthagyja családját:

> Keittiön ikkunan edessä hän [isä] sinkosi suuren kaaren: paperitollot, maitopurkit, kananmunan- ja appelsiininkuoret roiskuivat nurmikolle. Kun viimeinenkin punajuurenkappale ja puuronlima oli pudonnut, isä heitti ämpärin nurmelle, puhdisti kätensä ja käveli autolle.
> […] Kun auto oli hävinnyt, äiti yskäisi ja veti äkkiä käden suulleen. Hän näytti huonovointiselta ja kalpealta. Nurmikolla kirkui värien sekasorto kuin isän suunnaton oksennus. (M 44)

> [Apa] tág ívet hajított a konyhaablak elé: papírgombócok, tejesdobozok, tojás- és narancshéjdarabok fröcsögtek a fűre. Amikor az utolsó céklaszelet és kásacsepp is kihullott, apa ledobta a vödröt a fűre, megtörölte kezét, és az autóhoz ment.
> […] Amikor az autó eltűnt, anya felköhögött, és hirtelen szája elé kapta kezét. Sápadt volt, és úgy tűnt, rosszul van. A füvön színek zűrzavara rikított, mint apa végtelen hányása.

A hányás itt ugyanúgy színek összevisszaságaként jelenik meg, mint az előző idézetben a hősnő kapcsán (M 14). Az apa tettének hányás-értelmezését erősíti, hogy a konyhai szemetesvödörből ételmaradékok hullanak. Esetében szimbolikus hányásról beszélhetünk, ugyanakkor az anya reakciójának is tulajdoníthatunk szimbolikus értelmet. A konkrétumok szintjén a terhes asszonyból a szemét látványa válthatja ki a rosszullétet, azonban a háttérben ott az iménti veszekedés és a mögötte álló, házastársak közti feszültség is. Nem szóban vágják egymás fejéhez, hogy hányingerük van a másiktól, ez gesztusaikban és tetteikbe nyilvánul meg – nyíltan nem képesek kifejezni érzéseiket és gondolataikat.

Az anorexia a fentieken túl a történetben megjelenő orvosok révén kimondva is tematizálódik. Az iskolaorvos kérdezősködésében, felvilágosításában a kamaszkori stressz (iskola, sok tanulnivaló és hobbi), a családi problémák és a médiában megjelenő torz testideál (l. szépségkirálynők méretei) merülnek fel mint a lány fogyásának feltételezett okai. A hősnő az alábbi módon válaszol az orvos azon kérdésére, hogy eszik-e rendesen:

> – Joskus mä syön ihan valtavasti. Mutta maha tulee kipeäksi. Kaikki ruuat ei sovi mulle. (M 20)

> – Néha szörnyen sokat eszem. De megfájdul tőle a hasam. Nem minden ételt bírok megenni.

Miközben elhallgatja a tényleges igazságot, válasza mégis igaz, hiszen a néhány oldallal (M 14, l. 161. old.) korábbi bulimiás jellegű roham leírásaként is olvasható. A háziorvos – akihez a hányásai miatt aggódó anyja viszi a lányt – már sikeresebben faggatózik. Céloz

arra is, vannak lányok, akik előbb titokban rengeteg ételt befalnak, majd aztán kihányják, de a hősnő neki sem ismeri be hasonló szokásait. Válaszában ugyanazt állítja, amit az iskolaorvosnak is: bizonyos ételeket nem bír megenni. Noha itt az orvos célzása alapján sejti, hogy a fogyás mögött evészavar áll, nyíltan nem szembesíti ezzel a lányt, helyette kórházba utalja további kivizsgálásra. A szöveg nem ábrázolja ezt a kórházi kivizsgálást, csak annyit árul el, nem hozott eredményt, a fogyás okára nem tudtak fényt deríteni.

A következő orvos-jelenet két szakaszra oszlik. Miután a hősnő a nagyszüleinél töltött idő során egy bevásárlás közben összeesik, beviszik a rendelőintézetbe. Itteni orvosa a korábbiakkal ellentétben már nem betegsége lehetséges kiváltó okai felől közelíti meg állapotát, hanem annak révén, mi lehet a lány szándéka. Tove Jansson mesefigurájára utalva rákérdez, hogy vajon ő is láthatatlanná akar-e válni.[289] Az orvos közvetve Marjatta viselkedésének gyökerére is rátapint, amikor elárulja, hogy a kisgyerek azért vált láthatatlanná, mert valaki megijesztette:

> – Oliko se syntymästään asti näkymätön?
> – Ei. Täti oli säikyttänyt.
>
> Karkea pala nousi Marjatan kurkkuun, mutta hän halusi näyttää välinpitämättömältä ja ylimieliseltä. Satuja. (M 83)

> – Születése óta láthatatlan volt?
> – Nem. A nénikéje megijesztette.
>
> Marjatta torkában mintha keserű gombóc lett volna, de közömbösnek és fensőbbségesnek akart látszani. Mesék.

Az orvos válaszában szereplő *täti* a mesében nagynénire utal (vö. Jansson 1989, 110), a finn nyelvben azonban 'néni' jelentéssel is bír. A hősnő reakciója (gombóc a torkában) azt jelzi, Jansson történetét saját magára vonatkoztatja: őt is egy *täti* ijesztette meg, az az asszony, aki régen apjának küldött leveleivel feldúlta a családi békét.

Másnap az orvos ugyanerre a történetre utalva jelzi a főszereplőnek, gyógyulása csak saját magától, észhez térésétől függ:

> Terävänenäinen lääkäri narisi Marjatan luo. Huulilla karehti vino hymy:
> – Siitä näkymättömästä lapsesta vielä. Piti kertoa, että se rupesi lopulta näkymään. Tassuista se alkoi ja pää näkyi viimeiseksi. Mutta sinulle luultavasti käy päinvastoin. Pää näkyy ensimmäisenä. (M 88)

> A hegyes orrú orvos csikorogva odalépett Marjattához. Szája ferde mosolyra húzódott.
> – Visszatérve arra a láthatatlan kisgyerekre. El kell árulnom, hogy végül elkezdett újból látszani. A lábacskáitól kezdődött, és a feje bukkant elő utoljára. De veled valószínűleg fordítva lesz. A fejed látszódik majd elsőként.

[289] L. *A láthatatlan kisgyerek* (vö. 40. old., 115 lj.) c. kötet címadó meséjét.

A hősnő ezt látszólag közömbösen nyugtázza – *„Vai niin.”* (M 88) [Vagy úgy.] –, ám belül örül, hogy az orvos mintegy kizárja beszélgetésükből anyját azzal, hogy előtte érthetetlenül hagyja utalását. Az evészavar-ábrázolásokra jellemző módon azonban a lány még sokáig ellenkezik a gyógyító szándékkal szemben, noha a rendelőbeli pszichológus felismeri és családjával is közli, hogy betegsége hátterében az egész család problémája áll, és így közös terápiára volna szükségük. Utóbbira végül nem csak a hősnő elhatározása miatt nem kerül sor, a jelek szerint szülei sem erősködnek, hogy fogadják meg a tanácsot.

7.1.3 Az étel és az evés szimbolikus jelentése

Marjatta számára a nem evés, teste kínzása a szüleivel szembeni lázadás:

> Marjatta tunsi itsensä ärtyneeksi. Oliko hän joutunut jonkun salajuonen uhriksi? Isän ja äidin yhteispeli tuntui oudokseltaan pelottavalta, heidän yhteinen voimansa vei voimaa pois Marjatalta. Jollakin tavalla hän oli ollut vahva, kun hän oli kiduttanut ruumistaan. Se oli ollut hänen aseensa vanhempia vastaan, mutta nyt isän ja äidin yhteinen rintama vei häneltä mahdin. Hänen piti yrittää taas syödä, piti elää tavallista harmaata elämää. Eikä se johtunut muusta kuin siitä, että vanhemmat seisoivat rinnakkain, kyyhöttivät samalla viivalla. Ja seisoihan siellä vielä lapsikin, uusi sukupolvi Marjattaa vastassa. (M 97–98)
>
> Marjatta bosszúsnak érezte magát. Valami összeesküvés áldozatává vált volna? Apa és anya összejátszása ismeretlensége folytán ijesztőnek tűnt, közös erejük elvette az erőt Marjattától. Valamiféle módon erős volt, amikor kínozta testét. Ez volt az ő fegyvere a szülei ellen, de most apa és anya közös frontja megfosztotta őt hatalmától. Meg kell próbálnia ismét enni, szokványos, szürke életet élni. És ez nem fakadt másból, csak abból, hogy szülei egymás mellett álltak, ugyanazon a vonalon gubbasztottak. És hát ott állt még a gyerek is, egy új generáció Marjattával szemben.

A lány egyenesen a szülő–gyermek-kapcsolat magját támadta azzal, hogy mintegy igyekezett elvenni az életet önmagától, akinek szülei életet adtak, de aztán magára hagyták.[290] A szülők feszült viszonyukban Marjattáról és bátyjáról megfeledkeztek, még ha a szöveg arról is tudósít, hogy a hősnő külön-külön kellemes embernek találta szüleit (*„Sitä Marjatta oli aina ihmetellyt, että yksin kappalein vanhemmat olivat aivan mukavia.”*, M 13). Kiderül azonban az is, hogy apja a régi közös kirándulásokkor sosem vette észre, hogy a szűk erdei ösvényeken az ágak egyfolytában arcon csapják nyomában haladó kislányát,[291] és az is, hogy anyja ugyan kávézóról és butikról álmodozott, ám

[290] Marjatta lázadása a jelenben anorexia nervosa formájában tör benne felszínre, ugyanakkor párhuzamba állíthatók vele gyermekkorától jelentkező rohamai is: időnként elkapja a fulladás, késszúrásokat érez mellkasában, úgy érzi, szakadék nyílik meg előtte, és mindjárt meghal.

[291] *„– Se oli kurjaa pikkulikkana, kun oksat läiskähtelivät aina naamalle.* […] *Mä kuljin sun perässäs, mutta ne oli sun polkujas, liian vaikeita mulle.”* (M 97) [Vacak volt kislány koromban, hogy az ágak állandóan az arcomba csaptak. […] A nyomodban haladtam, de azok a te ösvényeid voltak, nekem túl nehezek.] – mondja apjának Marjatta, amit a kirándulóútjaikon túl korábbi élethelyzetükre is vonatkoztathatunk.

gyermekei ellátásával nem sokat foglalkozott. Közvetve azt is elárulja a szöveg, hogy az apa kiabálással igyekszik tekintélyt szerezni magának, az anya pedig érzelmi zsarolással (sírás) próbálja megőrizni helyét. A hősnő az évek során megtanulta feszült figyelemmel követni a vitákat, ezzel is, mint teste sanyargatásával, önmagát kínozva.[292]

A helyzet a jelenben is hasonló: a hétköznapi dolgok (pl. házimunka) körüli viták mindennaposak a szülők között. A kistestvér születésének bejelentése gyermekeik előtt csak pillanatnyi egységet kovácsol közéjük, a hősnő maga mesterkéltnek érzi a szituációt. A nyár elején ugyan néhány jel a szülők harmóniájára utal (egymás mellett ülve figyelik a tavat, az apa sem ordibál már annyit), amely mintegy széttöri a családi viharok figyeléséhez szokott főszereplő világképét, ám a lány ezt is vihar előtti csendként érzékeli. Be is bizonyosodik, hogy a problémák valóban nem szűntek meg, és a szülők képtelenek őket megfelelően tisztázni: szabadságról, egyenlőségről, munkáról, kizsákmányolásról vitatkoznak, miközben lányuk is érzi, hogy a dolgok fele kimondatlan marad, az elhangzottak pedig többféleképpen vagy éppenséggel félreértelmezhetők, azaz valójában nem beszélnek nyíltan. Fiuk már a vita kirobbanásakor otthagyta a házat, az apa is elhagyja a színt, amikor rádöbben, hogy ezzel a beszélgetéssel semmire sem mennek, és végül a főszereplő is a távozás mellett dönt, ekkor utazik le nagyszüleihez[293] a nyári szünetre.

A kórházból hazatérve azonban már egységet érez szülei között (l. a korábbi idézetet, M 97–98, 164. old.) ami arra irányul, hogy őt ismét az élet felé irányítsák (menjen apjával áfonyát szedni), és ezzel az egységgel szemben már nincs ereje harcolni. Mindezt még fokozza szülei életet adó képességének egyértelmű jele is, születendő testvére.

Ahogy az anorexia nervosa esetében a nem evés szimbolikus cselekvés (vö. *4.2*), úgy a regényben maga az étel és az evés is előfordul szimbolikus szerepben. Azon alkalmakkor, amikor a szöveg a hősnőt enni láttatja, az evés többletjelentéssel is bír. Elsődlegesen gyógyulásának megindulását jelzi, ám más tartalmak is társulnak hozzá.

Amikor a főszereplő apjával áfonyaszedésre indul, és a hegyen összetalálkoznak egyik osztálytársával, a lány már hajlandó enni a magukkal vitt kekszből, sőt, noha a csokoládéból végül nem vesz, a kísértés erős. A háttérben a fiú hatása áll: az ő viccelődésére merül fel először a hősnőben, hogy mások szemében hogyan festhet, és

[292] Bátyja másként reagál: apjuknak már visszaszól, vagy kihasználva, hogy a kisgyermekkorból kinőve önállóan járhat-kelhet, az első hangos szóra otthagyja a házat. Húgával való kapcsolata meglazulásának hátterében így az is ott áll, hol már nem együtt viselik magukra maradásukat a szülői viták közepette.

[293] Az evés, étel feletti befolyás hatalomgyakorlással való összefonódása Marjatta nagyszülőkkel való viszonyában is megjelenik. Ahogy a lány átveszi a kontrollt az asztalukra kerülő étel felett, úgy vezeti őket orruknál fogva: sürgés-forgásától megtévesztve a nagyszülők nem veszik észre beteges fogyását – l. a 161. oldalon szereplő idézetet (M 67–68).

kiderül, foglalkoztatja, vajon mit gondol róla a fiú. Hajlandósága az uzsonnázásra azt tükrözi, igyekszik „normálisnak” mutatkozni a fiú előtt.[294] Később, míg apja folytatja a szüretelést, a főszereplő a fiúval kettesben áfonyázik. Még lassan eszik, és zsibbad a nyelve a savanykás íztől, a gyümölcs roppanása mégis kínzó élvezetet okoz számára.

Az étel szimbolikus értelmet nyer abban a jelenetben is, amikor bátyja fejti ki a főszereplőnek, mit gondol újszülött öccsük helyzetéről. Kale szerint míg ők ketten támaszai voltak egymásnak, testvérük egyedül lesz, már más generációt képvisel, mint ők. A fiú közben egy szendvicset ken húgának, ami mindkettőjükben felidézi a régi emlékeket. Ahogy az elbeszélésből már kiderült, amikor évekkel korábban először borult fel a családi béke, a szülők nem törődtek velük: apjuk elvonult a titokzatos levéllel a tóra, anyjuk csak folytatta a sírást, ők pedig hiába várták a vacsorát, végül a fiú készített maguknak szendvicset. A jelenben ugyanaz az összetartozás jön létre ismét kettejük között, ami gyermekkorukat jellemezte, és amit a kamaszkor már kettészakított. A báty által kent szendvics szimbolizálja nemcsak ezt a kapcsot, hanem a mögötte álló családi traumát is.

A hősnőben és osztálytársában már az áfonyaszedéskor meglévő egymás iránti érdeklődés végül az osztálykiránduláson kerül felszínre. A hazafelé úton a lány még csak bágyadtan enged a fiú közeledésének, és annak érintése szinte égeti, később azonban átadja magát az újnak, ami elől addig elzárkózott. Ezt nemcsak a buszról leszállva váltott könnyed csók jelzi, hanem éhségének visszatérése és nyílt, szinte büszke beismerése is:

> Nakkikioskin kohdalla Marjatta pysähtyi.
> – Et usko, mutta mulla on nälkä!
> He ostivat hampurilaiset. Paljon sinappia, paljon ketsuppia, sipulia, pikkelsiä – he halusivat kaikkea. (142)
>
> A hot-dogos bódénál Marjatta megállt.
> – Nem fogod elhinni, de éhes vagyok!
> Vettek egy-egy hamburgert. Sok mustárral, sok ketchuppal, hagymával, savanyúsággal – kértek mindenből.

A főszereplő itt nemcsak étvágyának enged utat: a korábbiak fényében a jelenet azt is sugallja, hogy átlépett félelmén a nővé válás és a vele járó férfi–nő kapcsolat iránt. A zárás – *„he halusivat kaikkea”*, ’kértek mindenből’ [tkp. mindent akartak] – a kiegészítőknél jóval tágabb körbe mutat: a fiatalok az élet teljességét akarják magukénak, kettőjüknek.

[294] Tetszeni vágyására utal az is, hogy lófarokba kötött haját is kibontaná, de mivel ezt túlságosan keresettnek érezné, nem teszi. Később, az osztálykirándulásról hazafelé tartó útjuk során azonban már kibontott hajjal áll a fiú előtt, ami még egy további tekintetben is szimbolikus értelemmel töltődik, l. 172. old. (*7.1.5*).

7.1.4 A nőiség mint központi téma

A regényben hangsúlyos helyet kapnak a főszereplő saját, illetve egyes más nőalakok (anyja és osztálytársnője, Anna) testével kapcsolatos gondolatai. Ezek alapján fő törekvése az, hogy saját testét megőrizze egy gyermek testének. A szöveg arra utal, hogy a hősnő szeretné visszafordítani a testében már megindult kamaszkori érést:

> Suuri soikea peili oli armoton. Marjatta käänteli itseään ja tarkasteli ruumistaan joka puolelta. Hän repäisi irti kumilenkin poninhännästään ja harmaanvaalea tukka valahti niskaan. Hän hieraisi varovasti jalkoväliään, karvoitus oli untuvaista, ehkä se oli vähentynyt hieman. Hän näytti taas enemmän pikkutytöltä.
>
> Rinnat tuijottivat peilinsoikiosta kuin kaksi tuikeaa silmää. Apua, jos ne levähtäisivät rieskoiksi niin kuin Annalla! Kuinka hän voisi juosta kentällä sellaisten keinuvien kaljaasien kanssa! Mutta onneksi Marjatan rinnat olivat pysyneet ruskeina rusinoina, keinokuituinen pusero tuntui niitä joskus hiertävän. (M 7)
>
> A nagy, ovális tükör könyörtelen volt. Marjatta forgolódott, hogy minden oldalról megvizsgálhassa testét. Lófarkából kitépte a hajgumit, piszkosszőke haja a nyakába omlott. Óvatosan megdörgölte a lába közét, a szőrzet pihés volt, talán egy kicsit megritkult. Megint inkább hasonlított egy kislányra.
>
> A melle úgy bámult a tükörből, mint egy szigorú szempár. Segítség, mi van, ha lepénnyé dagad, mint Annáé! Hogy is mehetne majd futni a pályára olyan ringatózó vitorlásokkal! De szerencsére Marjatta melle továbbra is két barna mazsola volt, néha úgy tűnt, dörzsöli a műszálas felsője.

Az érés nyilvánvaló jelei válthatták ki benne éppen ebben az életszakaszban ezt a reakciót, ezek tudatosíthatták benne, hogy ő is nő. A női test gömbölyű formáit taszító hájnak, kidudorodásnak látja:

> Hyvää vaan, kun oli lahtunut. Niin pitikin olla. Marjatta tahtoi päästä läskeistään. Hän inhosi ihramakkaroita, joita äiti pullautteli saunan laiteilla. Itseensä hän ei halunnut mitään sellaista litisevää ja lätisevää. Äidin appelsiininkuorireidet levisivät elävinä Marjatan silmissä. Hiki kihosi iholle. (M 19)
>
> Jól van, ha fogyott. Így is kell lennie. Marjatta meg akart szabadulni a rajta lévő hájtól. Utálta a hurkákat, amiket anyja bugyogva kitereget a szaunapadon. Ő nem akarta, hogy rajta is ilyen bugyogó és csobogó részek legyenek. Anya narancsbőrös combja elevenen terült szét szeme előtt. Bőrét kiverte a víz.

Elrettentő példaként nemcsak anyja felnőtt és már feszességét vesztett teste áll előtte, hanem korábbi barátnője éppen hogy nővé érett teste is (l. fent, M 7). A nővé éréssel párhuzamosan ráadásul Anna természetének lágysága is hangsúlyosabbá vált, ami miatt a főszereplő még kevésbé érzi közel magához volt barátnőjét:

> […] Soittaessaankin Anna oli tyyni. Anna ei koskaan hermostunut. Hänen poskensa loistivat kuin persikat, ja ilmapiiri hänen ympärillään oli levollinen,

pyöreä. Anna ei ollut kirkuva ii, hän liukeni huoneisiin kuin lämpö tai valo. Vuoden mittaan Annasta on kasvanut naisennäköinen, ja samalla Marjatta oli kasvanut pois Annan luota.

Kasvaessaan Anna oli käynyt raskaaksi.[295] Sillä aikaa kun Marjatta juoksi pururadalla jokailtaista lenkkiään, pyöräili tai tempoi puntteja uimahallin kuntosalissa, Anna uinui raukeiden luomiensa alla, luki ja levisi pianotuolillaan. Anna oli muuttunut vieraaksi, ja huomaamatta oli entinen kiinteä ystävyys hellittänyt. […] (M 35–36)

Anna zongorázás közben is higgadt volt. Ő sohasem idegeskedett. Arca őszibarackként ragyogott, és nyugodt, kerek volt körülötte a légkör. Anna nem volt rikoltó *í*, ő úgy oldódott bele a szobákba, mint a meleg vagy a fény. Egy év alatt Anna kinézete nőiessé fejlődött, és közben Marjatta eltávolodott tőle.

Fejlődése során Anna nehézkessé vált. Azalatt, míg Marjatta a futópályán rótta szokásos esti köreit, biciklizett, vagy súlyokat rángatott az uszoda edzőtermében, Anna bágyadt szemhéja alatt szendergett, olvasott és a zongoraszékén terjengett. Anna idegenné vált, és a korábbi szoros barátság észrevétlenül meglazult.

A szakasz azt sugallja, a női minőség együtt jár a renyheséggel, bágyadtsággal, passzivitással (Anna nyugodtsága), befogadással (Anna olvas), mintha aktivitás csak a női minőségen kívül létezhetne (vö. Bordo 1995). Ezt erősíti meg az anyáról adott kép is, aki ugyan gyakran kézimunkázik, ám az ennek esetlegesen terepet adó munkahelyekről – pl. apró varrodákról – csak álmodozik.

A főszereplő anorexiában lecsapódó nővé válás iránti félelmét a női léttel együtt járó férfi–nő-kapcsolat negatív tartalommal töltődése motiválja.[296] A háttérben az évekkel korábbi családi trauma, apja házasságon kívüli kapcsolata(i) áll(nak). A viszonyból az akkor hat éves hősnő először csak az apjának érkező levelet érzékelte, és mivel anyja a boríték láttán összeomlott, a kislány magára vállalta a családi béke megőrzését: még mielőtt bárki kezébe juthattak volna, eltüntette a bő egy éven át apjának érkező, jellegzetes kézírással megcímzett küldeményeket. Később egy nap részeg férfi állított be hozzájuk, az apát keresve, hogy késsel álljon bosszút megcsalatásáért. Miközben az apa a kamra ablakán át elmenekült, az anyának sikerült a férfit lecsillapítnia, majd a gyerekek indultak az erdőben bujkáló apjuk után. A traumatikus emléket a jelenben egy másik erőszakos esemény idézi fel a hősnőben: a Szent Iván-éji táncmulatságon a lányt idegen férfiak

[295] A *raskas* melléknév jelentése ’nehéz’, ’elnehezült’, de ez a melléknév szerepel a ’terhes, várandós’ finn megfelelőjében (*olla raskaana*) is.

[296] Ezt jelzi már a regény nyitó fejezetének azon jelenete is, amelyben a lány tükörképét vizsgálja, és közben eszébe jut, amit valahol hallott: egy nő vékony aranylánccal ékesítette csípőjét, de erről csak az tudhatott, aki levetkőztette. A gondolat undorra készteti a lányt, és vastag ujjak képe rémlik fel benne, ahogy egy szoknya tépőzárját nyitják. Ugyanezt a félelmét jelzi az is, ahogy egy irodalomórán azonosul a *Kalevala*-beli Aino alakjával. A tanár hiába helyezi arra a hangsúlyt, hogy Väinämöinen a férfi volta miatt belőle hiányzó érzelmi gazdagság miatt vágyott asszonyra, és hogy Aino öngyilkossága menekülés, szűk látókörű megoldás, a hősnő nagyon is át tudja érezni, hogy Aino inkább vágyott volna még a lányság jelentette szabadságra, nem akart még férjhez menni, főleg nem az öreg sámánhoz, akinek eladták.

táncoltatják, szinte tárgyként kezelve, majd egy fiú csaknem erőszakot követ el rajta. A lány számára így a férfi–nő-kapcsolat, a (sejtetett) szexualitás már gyerekkorában az erőszak valamiféle formájával (a családi béke megbolygatása, veszekedések, a megcsalt férfi támadása) töltődött, ami a jelenben is megerősítést nyer.

Hogy ne kelljen belépnie a fenti viszonyrendszerbe, a főszereplő meg akarja akadályozni teste fejlődését. Nem akar felnőtt nővé válni, irtózik a szexuális érettségre utaló testi jegyektől (a mell fejlődése, menstruáció), és a szexuális aktivitást egyértelműen jelző terhességtől. Mindaz, ami taszítja, anyjában testesül meg számára. A kettejük közötti kontrasztra rögtön a regény elején fény derül. Elsőként a macska egérvadászatára adott ellentétes reakciójuk jelzi: a hősnő az egér teteme láttán elhányja magát, anyja viszont dicséri a macskát, és elmereng annak látszólagos puha ártatlanságán. Az első fejezet vége azonban a lány oldaláról már egyértelműen is közli a kettejük közti távolságot: az anya enni hívja, őt azonban anyja gondolata ugyanúgy hányásra ingerli, ahogy az egértetem (*„[A]jatus äidistä oksennutti Marjattaa yhtä paljon kuin hiirenrato.”*; M 8).

A feszültség végül akkor robban ki nyíltan, amikor az anya lánya hányásaira felfigyelve rákérdez, nem terhes-e. A hősnőt sokkolja a kérdés, sértésként éli meg, hiszen anyja éppen azt feltételezi róla, ami őt magát a leginkább taszítja. Anyja igazságtalanságát olyan mélynek ítéli, hogy szólni sem akar hozzá, hiába kér anyja később bocsánatot, és próbál hozzá közeledni. Az anya is érzi a köztük lévő távolságot, éles határvonalat, szorongást kelt benne, hogy már nem tud elérni gyermekéhez. Az érintés, aminek a lány ellenáll, és ami így az anya kezét is égeti, itt a fizikai síkon túl lelki értelmet is nyer:

> Äiti istui sängynlaidalle arastellen, yritti haparoida Marjatan tukkaa, koetti varovasti silittää selkää ja olkapäitä, mutta ote oli toinen kuin ennen.
>
> Pikku-Marjatan äiti oli silittänyt varmemmin käsin, oli osannut luonnostaan oikeat otteet. Nyt äidin käden ja Marjatan välissä kulki tulinen raja: Marjattaa ei ollut helppo koskettaa ja äiti tunsi käsiensä leimahtavan joka hipaisulla.
>
> Molemmat sen tunsivat. Teki kipeää, kun sisältä löytyi sellainen sähköpaimen, este. ”Minä en pysty enää koskettamaan omaa lastani!” kirahti äidin ahdistunut ajatus. (M 25)

> Anya félénken leült az ágy szélére, igyekezett megérintetni Marjatta haját, óvatosan próbálta simogatni hátát és vállát, de érintése más volt, mint azelőtt.
>
> Kicsi Marjatta anyja biztosabb kézzel simogatott, természettől fogva ismerte az érintés megfelelő módját. Most anya keze és Marjatta között tüzes határvonal húzódott: Marjattát nem volt könnyű megérinteni, és anya érezte, hogy keze minden simítással lángra lobban.
>
> Mindketten érezték. Fájt, hogy ilyen villanypásztor, akadály volt belül. „Már nem vagyok képes megérinteni a saját gyermekemet!” – rikoltott anyában a szorongó gondolat.

Az anya bizonytalanságára, tétovaságára a hősnő itt még nem válaszol, sőt, nem sokkal később másra hárítva, de ezzel együtt elég nyíltan anyját vádolja fogyásával: az orvosnál tett látogatását követően annyit közöl anyjával, hogy a családi háttér, anyjával való kapcsolatának zavartsága az ok. A lány kifejezetten sérteni akar megjegyzésével, ám anyja nem reagál – a léptei ugyan sűrűbbé válnak, de úgy tűnik, a méreg nem hat rá, a narráció szerint talán többet is tud (*„ehkä hän tiesi enemmänkin”*, M 33).

Később kiderül, az anyának valóban megvan az önmagát okoló, saját magyarázata gyermekei viselkedésére. Fokozatosan beismeri lányának, hogy az ő és bátyja születésekor nem tudott hozzájuk igazán melegen viszonyulni: még a szoptatást is ellenszenvesnek találta,[297] lassan fejlődött anyává (*„Minä olen hitaasti kehittyvä äiti.”*, M 94). Annak idején tehát nem tudta átadni magát az anyaságnak, ahogy vallomása szerint a szeretetnek, szerelemnek sem. Most már úgy látja, talán férje tett helyesen, hogy képes volt adni magából más(ok)nak, míg ő maga sem elfogadni, sem adni nem tudott. Az anya rádöbbenése saját hibáira és a gyermekeiben okozott sérelmekre fejlődésre utal, miközben vallomása, tapogatózása lányában is némi enyhülést vált ki feléje, meglátja benne az embert. Noha még most is szívesen elszaladna, a korábbiakkal ellentétben (l. fent, M 25) már nem hagyja magára anyját a helyzettel, vele marad, és magában beismeri, hogy anyja is tudja, mi a fájdalom, és mivel lehet másnak fájdalmat okozni. Az anya ugyanakkor még a jelenben is két idősebb gyermekére hárítaná a kistestvérük iránti felelősséget:

> – Mutta tällä lapsella on onneksi sisar ja veli. Se ei kasva pelkästään heikkojen vanhempien varassa! (M 94–95)
>
> – De ennek a gyereknek szerencsére lesz egy nővére és egy bátyja. Nem kell csak a gyenge szüleire bízva felnőnie!

A hősnő kezdetben hol elhárítja a rábízott felelősséget (pl. alig akarja átvenni a csecsemőt, amíg anyja hazaérve leteszi kabátját), hol felébred benne a védelmezés és együttérzés testvérével szemben. Végül az utóbbi győzedelmeskedik, anyja könyörgő tekintetének és a kisfiú átható pillantásának hatására átszakad benne a gát, elfogadja testvérét.

7.1.5 A központi szimbólumok

A nőiség központi témáját a regényben megjelenő szimbólumok is alátámasztják. A hősnő története a paratextusok révén a *Kalevala*-beli Marjatta történetével fonódik össze. Ez utóbbi – és az alapjául szolgáló népköltészeti variánsok – Szűz Mária történetének „finn

[297] Ugyanígy a gyermekét táplálni, tehát anyai feladatát ellátni képtelen anya motívuma jelenik meg abban is, hogy a két gyereknek később is sokszor magának kellett gondoskodnia az ennivalóról, mert anyjuk magával volt elfoglalva (vö. 166. old.)

változatát” adják.[298] A *Kalevala*-részletek párhuzamot adnak a regénybeli Marjatta sorsából kiemelt képeknek, megelőlegezik az adott fejezet témáját:

A 3. fejezet mottója az Ötvenedik ének 17–26. sora:[299]

> Kis Marjatta, büszke gyermek, / szüleinek kisebb lánya / szűzi életre született, / örök tisztaságra termett. / Eledele tiszta hal volt, / kenyere fenyőfakéreg, / meg nem ette tyúk tojását, / mert a kakas jár a tyúkhoz, / nem ette juhoknak húsát, / mert a juhok kossal járnak.
>
> A fejezetnek a végén olvasható Marjatta bulimiás rohama (l. 161. old., M 14).

A 27. fejezet mottója az Ötvenedik ének 95–100. sora:

> Kis Marjatta, büszke lányka, / halad egy kicsit az úton, / megy a bogyót megkeresni, / vörös áfonyát leszedni, / gyűjtögetni gyönge ujjal, / szedegetni szép kezével.
>
> Ebben a fejezetben kerül sor az áfonyaszedésre, amelynek során a hősnő találkozik osztálytársával, és megindul közeledésük egymás felé.

Marjatta – és Mária – alakjában szűzi mivolt és anyaság keveredik egymással, így egyesítik magukban a női lét két oldalát, azt a kontrasztot, ami körül a regénybeli Marjatta gondolatai forognak. Mindezt a regény végének egyik jelenete koronázza meg, amelyben egy múzeumi látogatás során a hősnő önmagára ismer egy fából faragott szoborban, amelynek vészesen sovány Madonna-alakja aranykoronás vörös áfonyát tart kezében:

> Veistos-Marjatta katsoi Marjattaa vakavana ja väsyneenä, kuin olisi pidellyt kipua sisässään. Mutta hän oli päättänyt kantaa puolukkaansa, oli päättänyt jaksaa. Ja vaikka marja neitsyen kädessä oli ihmeellinen – suuri, punainen ja kruunua kantava – ei neitsyt riemuinnut sen löytemisestä, mutta ei kärsinytkään. Hän kuljetti sitä käsissään kuin kohtaloa. […]
> Marjatta ei hajonnut maailmaan, ei kuollut. Hänet oli mahdollista veistää, piirtää, kirjoittaa. Hänen tunteillaan oli muoto. Joku sen joskus löysi. (M 139–140)

---

[298] Matti Kuusi (1963a, 295) szerint a *Marjavirsivel* [Bogyóének] induló *Luojan virsi* [A Teremtő éneke] zömében eredetileg feltehetően a középkori térítő egyház alkotása volt. A *Marjavirsi* különböző variánsai alma vagy vörös áfonya evésével magyarázzák a szeplőtelen fogantatást. Az almaevéstől eredő természetfeletti fogantatás Skandináviában is elterjedt mesemotívum, de a költő ismerhette Pszeudo-Máté evangéliumának a Mária előtt meghajló és gyümölcsét kínáló pálmafáról szóló elbeszélését is, továbbá a templomi illusztrációkon Éváról és az almáról látott képeket vagy az életfa-szimbólumot is alapul vehette. A bogyó-interpretáció eredhet abból, hogy az alma ritka gyümölcs északon, és hogy Mária nevéről könnyű a bogyóra (f. *marja*) asszociálni.

A *Kalevalában* a jó körülmények között nevelkedő Marjatta szűzi életre, örök tisztaságra törekszik, pásztornak áll, majd egy vörös áfonya szólítja meg, hogy tépje le. A bogyótól megtermékenyülve terhességét rejtegeti, csak a szülés megindulásakor árulja el családjának, ám szülei erkölcstelennek tartják, és megtagadják tőle a szaunát (a régi finn népi kultúrában a szauna volt a szülés helye). Segítséget a faluban sem kap, végül egy erdei istállóban, lova leheleténél szüli meg gyermekét. Később a Nap segítségével lel rá eltűnt kisfiára. Mikor szeretné megkereszteltetni gyermekét, azt származása miatt előbb Väinämöinenhez küldik, hogy ítélkezzen felette. Utóbbi a lápról hozott, gyümölcstől fogant fiút elveszejtené, azonban a kéthetes csecsemő visszavág: Väinämöinent sem veszejtették el fiatalkori, hajadonokat romlásba hajtó bűneiért. A gyermeket végül megkeresztelik, Karjala királyává és a világ urává teszik, Väinämöinen pedig elhajózik, búcsúzóul azt jövendölve, hogy egyszer még újból hívni fogják őt az emberek. (*Kalevala* 50: 1–350)

[299] A kérdéses szakaszokat Nagy Kálmán fordításában idézem.

A szobor-Marjatta komoly és fáradt tekintettel nézte Marjattát, mintha fájdalmat tartott volna vissza magában. De ő úgy döntött, viszi vörös áfonyáját, úgy döntött, kibírja. És bár a bogyó a szűz kezében csodás volt – nagy, vörös, koronás – a szűz nem örvendezett azon, hogy rálelt, de nem is szenvedett. Úgy hordta kezében, mint a sorsot. […]
Marjatta nem foszlott szét a világban, nem halt meg. Lehetséges volt szoborrá faragni, lerajzolni, megírni. Érzéseinek volt formája. Valaki valaha megtalálta.

Az aranykorona később a hősnő kapcsán is megjelenik: az osztálykirándulás után hazafelé a lány kibontott, aranyszínű oroszlánsörénye a glória képzetét kelti újdonsült kedvesében.

A vörös áfonyában is meglévő vörös szín a regény központi szimbóluma, amely több esetben a vérrel, vérzéssel kapcsolatos képek formájában jelenik meg. Elsőként az iskolaorvosnál tett látogatás során, amikor a hősnőben összefolyik a nőiséghez kapcsolódó havi vérzés, az evésben (táplálékszerzés) rejlő véres erőszak és anyja alakja:

– Joko sinulla on kuukautiset? – se [terveydenhoitaja] kysyi.
Verta! Marjatta muisti veriset läikät lakanalla. Hän muisti kouristavan kivun, joka pani heittelehtimään sängyllä. Samantien hän muisti myös hiiren talon portailla ja sementille pirkoutuneet pisarat. Hän muisti, miten äiti oli vatkannut verilettutaikinaa ja kuinka veri oli kuohunut vispattaessa punaiseksi vaahdoksi. (M 20)

– Menstruálsz? – kérdezte [az iskolaorvos].
Vér! Marjattában felrémlettek a lepedő véres foltjai. Felrémlett benne a görcsös fájdalom, amitől fetrengett az ágyon. Egyúttal felrémlett benne az egér is a ház lépcsőjén, és a betonra fröccsent cseppek képe. Felrémlett benne, ahogy anya a vérpalacsinta tésztáját veri, és ahogy a vér keverés közben vörös habként pezseg.

Ugyancsak a vörös szín tér vissza, még mindig az erőszak jelzéseként, a hősnőt ért zaklatás után: nagyszülei házába visszatérve a lány a padlásszoba ablakában lóg, miközben a felkelő nap fénye tűzbe borítja a házat. A vörös szín negatív töltetéhez az áfonyaszedési jelenetben vegyül először pozitív tartalom: amikor az apa magukra hagyja a fiatalokat, azok belemerülnek a beszélgetésbe és áfonyaevésbe. A gyümölcs savanykás roppanása bár kínzó élvezetet, de mégiscsak élvezetet okoz a főszereplő számára. Már játszani is képes, egy áfonyát nyom szét a fiú serkenő bajszán – a kép azt sugallja, már nem taszítja a vér. A vörös szín utolsó megjelenése a regény záró képében már egyértelműen pozitív töltetű: a főszereplő és kedvese egy parkban sétálnak, a lány szatyrában a könyvek mellett két alma pihen, amelyek „pirosak, mint a vörös áfonya” *(„Kirjojen joukossa pyöri pari omenaa, punaisina kuin puolukat.”* M 145). A szűzies Marjattával összefonódó vörös áfonya itt már a szerelmi és termékenységi szimbólumként (Újvári 2001, 34) ismert almává változik.

A regényben megjelenő két állatfigura, a macska és a ló (kanca) is a nőiség szimbólumaként ismert az egyetemes kultúrtörténetben (vö. Varga 2001, 325 és Újvári 2001, 321), és így értelmezhetőek jelen esetben is. A macska a főszereplőből heves utálatot

vált ki, nemcsak a nyitó jelenetben, de általában is, l. későbbi megjelenését: – *„Marjatta inhosi koko kissaa.”* (M 23) [Marjatta, úgy ahogy van, utálta a macskát.]. Az állat mindkét esetben az evéssel és az erőszakkal fonódik össze – alakja evés után illetve közben jelenik meg; második alkalommal halat eszik, a szálkáit ropogtatva –, ez váltja ki a hősnő undorát. A macska alakja ugyanakkor az első esetben az anyával is összefonódik (l. 103. old., M 6), ez és a kultúrtörténeti háttér hozza kapcsolatba a női minőséggel, ami újabb ok a lány undorára.

A történet során a hősnő két alkalommal menekül az istállóba. Elsőként akkor, amikor anyjánál megindul a szülés. A lány képzeletében a szülés erőszakos, fájdalmas képekben rémlik fel, ez elől igyekszik megnyugvást lelni kedvenc lovának gondozásában. A második látogatás azt követően történik, hogy az anya hazatért a kórházból az újszülöttel. Ekkor a lány már nem csak gondozza a lovat, egy ismerős fiatalember ráveszi, menjenek el fogatozni. Az elbeszélésből kiderül, a hősnő sosem érzett rá a lovaglás ízére, nem tudott eggyé válni az állattal, inkább csak gondozni szerette, most azonban rááll a közös fogatozásra. Mindez értelmezhető az osztálytársához fűződő tágabb cselekménysszál leképezéseként is: a lány korábban nem merte átadni magát a női minőségnek, most azonban – egy fiú bátorítására – már mer nyitni. A lóhoz fűződő viszonya azt is sugallja, korábban is vonzotta a női minőség (l. szívesen gondozta a lovat), azonban félelme akkor még erősebbnek bizonyult. A fogatozás csaknem balul üt ki, a rakoncátlan természetű ló elszabadul velük, ám kisebb horzsolásokkal megússzák a vágtát. A hősnőből az ijedség nyomán kitör a sírás, társa azonban dicséri, hogy nem fél az élettől – a megjegyzés erősíti a jelenet szimbolikus értelmezését, és összecseng Újvári (2001, 321) megállapításával, mely szerint a kanca elsősorban a föld termékenységének szimbólumaként fordul elő.

A termékenység szimbólumaként jelenik meg a szövegben a köldök és a köldökzsinór is. Első alkalommal a megtermékenyítő nap képével összefonódva – a lemenő nap fénye a főszereplő eszébe juttatja, amit a körzeti orvos a nyári napról mondott:

> Marjatan mieleen nousi lääkärin puhe auringossa lihomisesta. Hän näki aurinkoa lautasellaan, aurinko tirisi padoissa ja kattiloissa, aurinkoa vedettiin ulos uunista, tulisuihkuja juotiin pikareista ja auringonkappaleita nieltiin haarukkapaloina. Ihmiset paisuivat ja pyöristyivät auringosta, heillä oli aurinko mahassaan, se turposi heissä kuin kohtu.
> – Solaris plexus. Navan aurinkokeskus. (M 33)

> Marjattának eszébe jutott, amit az orvos mondott a napfényben hízásról. Látta a napot a tányérján, a nap bugyogott a fazekakban és lábasokban, a napot vették ki a sütőből, tűzsugarat ittak a serlegekből és napdarabokat nyeltek villára tűzve. Az emberek dagadtak és kikerekedtek a naptól, nap volt a hasukban, úgy dagadt bennük, mint a méh.

– Solaris plexus. A köldök napközpontja.

Marjatta itt még az árnyat adó fák közé menekül a vakító nap, valamint a hatására benne ébredő képek elől. Később ugyanez a kép valós megfelelőt nyer anyjával kapcsolatban:

> Äiti nukkui. Hän oli mahtava ilmestys bikineissään. Housut peittivät hätäisesti jalkovälin karvatupsun ja valtava kohtukumpu kurotti aurinkoon. Keskellä venyi laaja maailman napa, kuin kraatteri Etnan huipulla. (M 92)
>
> Anya aludt. Nagyszerű jelenség volt bikinijében. Az alsó éppen hogy eltakarta a lábak közének szőrcsomóját, a méh hatalmas dombja a nap felé ágaskodott. Középen nyújtózott a világ nagy köldöke, mint a kráter az Etna csúcsán.

A napfényben fürdő anya itt a nőiség és a termékenység megtestesítője. A hősnő ekkor már sem a nap (ő is anyjával napozik), sem a nap és a köldök idézte gondolatmenet elől nem menekül, sőt, először ébred benne érdeklődés születendő testvére iránt, és lelkifurdalás eddigi elutasítása miatt.[300] A regény vége felé pedig a hősnő már mintegy magába olvasztja, magában hordja a napot: hajának aranyszíne és az oroszlán képzete (vö. Pethő 2001, 349) is azt sugallja, nem taszítja el magától sem az életet, sem a férfi princípiumot.

A köldök fenti két képének ívét a harmadik, immár a kisbabával kapcsolatos megjelenése zárja le, amely már nyíltan is kifejezi az élettel való szoros kapcsolatát:

> Vauvan napa kauhistutti: kätilön tiukalle solmulle vetämä lanka oli vielä paikoillaan, kuivettunut napanuoran tynkä törrötti kuolleennäköisenä. Ensimmäistä kertaa Marjatta tajusi, miten napa oli todellakin ollut elämänyhteys, tie, jonka maailmaan tullessa piti väkivalloin katkaista. Ja ihmisen piti ruveta maailman kanssa vuorovaikutukseen, ottaa ilmaa sisään ja puhaltaa ulos. (M 125–126)
>
> A kisbaba köldöke ijesztőnek tűnt: a fonál, amire a szülésznő szoros csomót kötött, még a helyén volt, a leszáradt köldökzsinór csonkja élettelenül meredezett. Marjatta először döbbent rá, hogy a köldök valóban kapocs az élethez, út, amit világrajövetelkor erőszakkal kell ketté-vágni. És az ember kölcsönhatásba kell kerüljön a világgal, be kell szívnia a levegőt, és kifújnia.

A hősnő itt saját szempontjából is rádöbben arra, mit jelent élni. Ezt hangsúlyozza a jelenet helye is: mivel a fogatozással záruló fejezetet követi, a főszereplő gondolatai párhuzamba kerülnek az ott elhangzottakkal (l. 173. old.). Az életre és a nőiségre való rábólintást sugallja a jelenet folytatása is: a hősnő anyja kérésének engedve ott marad vele a szoptatás idejére. A nőiséghez eddig szorosan kapcsolódó vért itt a tej váltja fel, az erőszakot sugalló vörös színt a szelíd, tisztaságra utaló fehér. Noha a fehér szín általában a női princípium szűzi aspektusát képviseli (vö. Kuszmann 2001, 144–145), itt az anyasághoz kapcsolódik, így jelezve, hogy – a főszereplő eddigi felfogását cáfolva – az sem ellentétes a tisztasággal.

[300] Anya vallomásai mellett ez eredményezi azt, hogy már nem taszítja el magától anyját (vö. 169–170. old.).

7.2 Kira Poutanen: *Ihana meri* (2001)

7.2.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között

Kira Poutanen *Ihana meri* – a magyar fordításban *A csodálatos tenger* – című alkotása 2001-ben jelent meg Finnországban, szerzője első regényeként. A bő egy éven átívelő, önéletrajzi ihletésű,[301] de fiktív napló egy tizenöt éves lány, Julia vallomása életéről, anorexiájáról és a betegségből kivezető úton való elindulásáról. A regényben a hétköznapi életet, iskolai és családi jeleneteket ábrázoló naplóbejegyzések belső monológokkal és álomképekkel váltakoznak, melyek a főszereplő gondolatairól, környezetére való reagálásáról és a betegség elhatalmasodtáról tudósítanak. A külső események leírásainak stílusa általában szikár, tényszerű, az elbeszélő szinte külső szemlélőként közvetíti a körülötte zajló történéseket, míg a lelki folyamatokat megörökítő szakaszok legtöbbször lírai hangvételűek. A regényt megjelenése évében Finlandia Junior díjjal jutalmazták. A jelölt alkotások közül a végső nyertest kiválasztó M. A. Numminen zenész, író, műfordító indoklásában a mű kifinomult nyelvi eszközei mellett a regény azon vonását emelte ki, ahogy a hétköznapi élet ábrázolásából áttolódik egy teljességgel személyes, belső lét lírai interpretációjává.[302]

A regény csaknem minden szempontból megfelel a Lappalainen (2006, 142–155) által a csoport alkotásait jellemző általános vonásoknak.[303] Lappalainen is mindössze az elbeszélői technika terén tekinti a fősodortól eltérőnek Poutanen regényét, hiszen míg azt a művek zömében konvencionálisnak ítéli meg, itt kiemeli az alkotás naplóformáját. A *6.2.3* alfejezetben a vizsgált művek körét kiterjesztve és a konvenciális / nem konvenciális értékelést pontosabban meghatározva vitattam Lappalainen általános megállapítását, az azonban kétségtelen, hogy Poutanen regénye naplóformája – és paratextusai – miatt a „nem konvenciális" narrációjú alkotások közé tartozik. Ugyancsak vitattam Lappalainennek az apafigurák szerepével kapcsolatos általános értékelését is (*6.4.3*), utalva többek között arra, hogy az apa az *Ihana meriben* sem kerül a háttérbe, hiszen

[301] Pulkkinen 2001
[302] Ahola 2001
[303] A középpontban az identitáskeresés áll; dominál a női jelleg (szerző, főszereplő, olvasóközönség); a főszereplő 15 éves, az általános iskola utolsó évét végzi, középosztálybeli családból származik; a környezet (nagy)városi (Helsinki); a betegség ábrázolása megfelel a klinikai vizsgálatok mutatta sémának; a főszereplő karakterében a tökéletességre törekvés uralkodik; az evés és az evés megtagadása a hatalommal és a hatalomgyakorlással fonódik össze; ugyan a főszereplőre kezdetben még kórházba kerülése sem hat, végül túlélési történetről van szó; a gyógyulás felé vezető út lényeges része, hogy a főszereplő megtanulja elfogadni önmagát; a környezetben élők – elsősorban a szülők – saját problémáik miatt sokáig nem veszik észre a lány betegségét, majd tagadják komolyságát; a főszereplő anyjához és a nőiséghez fűződő viszonyát düh és agresszivitás jellemzi; az anya testesíti meg a női identitás azon mintáját, amit a hősnő elutasít

leghangsúlyosabban éppen a főszereplő szülei révén jeleníti meg a regény a hagyományos férfi–nő / férj–feleség szerepeket.

7.2.2 A női identitás mint központi téma

Noha az *Ihana meri* egy fiatal lány anorexiában való megbetegedéséről és gyógyulása kezdeteiről szól, mégsem ez a regény központi témája. Az anorexia – a Bevezetőben (*1.3*) kiindulópontként leszögezett definíciók szerint – inkább a tárgyban kap helyet: a regény tárgya egy tizenéves lány anorexiában való megbetegedése és a gyógyulás úján való elindulása. Központi témaként a női identitás kérdése határozható meg. Ez utóbbihoz társul – és vele szorosan összefonódik – további témaként az identitáskeresés, a külvilág egyénnel szemben támasztott elvárásainak való megfelelés, az egyének közti rivalizálás, a férfi–nő hierarchia, valamint az anya–lánya viszony.

A női identitás mint a regény központi témája rögtön a mű elején körvonalazódik, előbb közvetett, majd direktebb formában is, két idézeten keresztül. Elsőként Edith Södergran[304] Ihmeellinen meri[305] [A csodás tenger] című verse szerepel:

Kummalliset kalat liukuvat syvyydessä, tuntemattomat kukat loistavat rannalla; olen nähnyt punaista ja keltaista ja kaikki toiset värit – mutta ihana meri on vaarallisin nähdä, se herättää tulevien seikkailujen janon: mitä on tapahtunut sadussa, on tapahtuva minullekin. (IM 5)	Különös halak siklanak a mélyben, ismeretlen virágok ragyognak a parton; láttam vöröset és sárgát és [mind a többi színeket – de a legveszélyesebb látni a tündöklő tengert, szomjat ébreszt az emberben a rá váró kalandokra: ami megtörtént a mesében, megtörténik majd [velem is! (ACsT 5)

A részlet egyrészt megadja a mű központi szimbólumát, a tenger és a furcsa halak (később konkrétabban cápák) képvilágát, másrészt felidézi Södergran költészetét, és ezáltal közvetve sugallja a női identitást mint lehetséges témát.

A másik idézet, amely már közvetlenül utal a női identitás kérdésének tematizálására, részlet Madonna egy 1993-as, a „Girlie Show” turné során készült interjújából:

– What is a girl?
– The opposite of a boy.
– How can you tell if a girl is a girl?
– You’re a girl if everybody looks down on you. (IM 6 és ACsT 6)

Ezt követően azonban a női identitás mint téma sokáig nem jelenik meg ennyire direkt módon: közvetve, a főszereplő iránti – külső és belső – elvárások formájában

[304] Edith Södergran (1892–1923) finnországi svéd költőnő, a 20. század eleji líra később meghatározóvá vált alakja, a modernizmus első képviselője Finnországban és a svéd nyelvű irodalomban egyaránt. (vö. Laitinen 1981a, 301 és 1981b, 372–373)
[305] Ered. Det underliga havet (*Dikter* [Versek], 1916). Finnre fordította Uuno Kailas, megj. Edith Södergran: *Levottomia unia: runoja* (1929).

körvonalazódik. Mielőtt azonban ezek az elvárások megjelennének, kiindulópontként a főszereplő személyét mutatja be a szöveg. Több tekintetben is kiindulópontról van itt szó: egyrészt a téma tárgyalására az ő alakján, sorsán, hozzáállásán keresztül kerül sor, másrészt olyan viszonyítási pontot kapunk, ami háttérül szolgál később kialakuló betegségéhez. A regény nagy része egy tanév és az azt követő nyár eseményein ível át, ez az első naplóbejegyzés azonban előhangul szolgál a többihez: a főszereplőnek az előző tanév végén az iskolaorvosnál tett látogatását írja le. Kiderül belőle, hogy a lány teljesen egészséges – bár a súlya lehetne valamivel nagyobb is –, továbbá hogy 165 cm magas és 48 kg. Később betegsége komolyra fordulása, súlya esése ehhez viszonyítható. A szakasz nézőpontjában is eltér a többitől. A mű további részében kétféle naplóbejegyzéssel találkozni, egyrészt dialógusrészletekből és a főszereplő szemszögéből történő leírásokból összetevődő, a napi eseményeket realisztikusan ábrázoló bejegyzésekkel, másrészt a főhős szorongását megjelenítő (rém)álomképeivel.[306] Az első bejegyzés azonban teljes egészében az iskolaorvos monológjának direkt idézése, a főszereplő szemszöge mindössze azáltal van jelen, hogy a másik szereplő szövege az ő naplóbejegyzéseként szerepel. Ez természetesen felveti a kérdést, hogy a másik szereplő szemszöge azért nem önmagában jelenik itt meg, hanem ugyanúgy már a főszereplő „szűrőjén" keresztül, ám mindenképpen a külső szemszög dominál azáltal, hogy a főszereplő itt egy konkrét (orvosi) vizsgálat alanya, sőt, inkább tárgya: alakját külső nézőpontból, objektív kritériumok (magasság, súly, vérnyomás, látás stb.) alapján határozza meg a szöveg. Úgy jelenik meg itt az olvasó előtt, ahogy a külvilág látja. Emellett az, hogy a rövid datálás után egyből egy jelen idejű szituációba kerülünk, ahol az egyik szereplőnek a másikhoz intézett szavait halljuk (olvassuk), ám utóbbi egyéb módon nincs jelen, olyan hatással is bír, mintha az idézett szereplő közvetlenül az olvasóhoz szólna, mintha az olvasó volna a szituáció másik résztvevője. Az olvasó szemszöge így mintegy azonosul hősnőével – az olvasó a hősnővel.

A következő naplóbejegyzésben már megszólal a főszereplő: előbb a mindentudó elbeszélő szerepébe bújva, a rendezői utasításokhoz hasonló hideg tárgyilagossággal leírva a szituáció helyszínét és szereplőit, majd már sokkal személyesebben, közvetlenül bemutatkozva az olvasónak, elárulva nevét, életkorát, és a szituációhoz való viszonyát:

> Mun nimi on Julia. Mä olen viisitoista ja mä vihaan tätä päivää. (IM 8)
>
> Julia a nevem. Tizenöt éves vagyok, és gyűlölöm ezt a napot. (ACsT 8)

[306] E két típus aztán a betegség elhatalmasodtával összemosódik, l. 187. old.

A továbbiakból kiderül, hogy a jelenet a tanévnyitó osztályfőnöki órán zajlik – halljuk az osztályfőnök beszédét és a naplóíró szemével látjuk az osztály reakcióit. Ebben a részletben jelenik meg a főszereplővel szembeni első elvárásrendszer, az iskolai teljesítmény iránti követelmény: az általános iskola utolsó éve döntő jelentőségű a jövő szempontjából, a korábbiaknál sokkal keményebb munkát igényel.

Két naplóbejegyzéssel később ugyanez az elvárás új nézőpontból is elénk kerül: míg előbb az osztályfőnök által előadva a felnőtt társadalom követelményeként jelent meg, ebben a szituációban (a lányok az óraközi szünetben a svéd szavakat kérdezik ki egymástól) azonos életkorú társainak követelményeként szerepel, elsősorban Tiina alakján keresztül. Tiinában testesülnek meg Julia számára a teljesítendő elvárások, a mintatanulóság, a mintasportolóság, az élen járás az egészséges táplálkozásban – részben azért, mert valóban vannak eredményei mindebben, azonban sokkal inkább amiatt, mert a lány mást sem csinál, mint dicsekszik saját eredményeivel, és azzal zaklatja a többieket (azokat, akiket érdemesít arra, hogy vetélytársai legyenek), hogy ők hol tartanak. Az elvárások így nemcsak a felnőttek itt-ott idézett oktató-nevelő megnyilatkozásain keresztül jelennek meg, Tiina biztosítja, hogy a főszereplő folyamatosan szembesüljön velük, ráadásul az elvárásoknak való megfelelési kényszer még kíméletlenebbé válik azáltal, hogy nemcsak egy külső, felnőtt világ, de saját közössége is erre szorítja rá. Mindebből fakadóan Tiina lesz az a karakter is, akivel kapcsolatban a rivalizálás mint téma elsődlegesen megjelenik. Legyőzendő mintaképül szolgálhatna Heidi is, hiszen ő ugyancsak az osztály legjobb tanulói közé tartozik, a sportban is kitűnik, ám ő nem igyekszik magát előtérbe helyezni, saját teljesítményét hangsúlyozni, így ő nem válik ellenféllé. Ráadásul Heidi az evéssel kapcsolatban is ésszerű felfogást vall, elítéli az értelmetlen fogyókúrákat, így ezen a téren nem is jelenhet meg ellenfélként. Heidi tulajdonképpen Tiina józan eszű, pozitív változata.

Noha Tiina testesíti meg a tanulással, sportolással és az egészséges táplálkozással kapcsolatos elvárásokat, a karcsúság mintaképévé egy másik osztálytársnő, Nina válik. Tiina ugyan folyamatosan azt hangoztatja, csak zöldséget, gyümölcsöt eszik, és rengeteg vizet iszik, ám súlyáról, testalkatáról nem kapunk semmilyen információt: sem ő nem dicsekszik vele, sem az elbeszélő-főszereplő nem utal rá. A lányok által ideálisnak gondolt testalkat mintaképe Nina, akit az osztálytársnők egyöntetűen csodálnak vékonysága miatt. Ő ugyan a tanulásban messze lemarad az élhármas (Tiina, Heidi, Julia) mögött, arról sem tudni, hogy sportolna vagy egészségesen táplálkozna, azonban külseje is elegendő ahhoz, hogy ő váljon a másik mintaképpé és így ellenféllé.

A fentiek mellett még egy fórum megjelenik a műben, amely elvárásokat közvetít, ezúttal az ideális nő külsejével szemben támasztott követelményeket: a média világa. A női magazinok különböző fogyókúrás és edzésprogramjaikkal, divattanácsaikkal egyértelműen meghatározzák a modern társadalom nőkkel szembeni elvárásait, a televízió pedig szintén a külsőre vonatkozó követelményeket állítja előtérbe, például a függetlenség napi fogadás közvetítésének a meghívott hölgyek öltözékére vonatkozó kommentárjaival.

7.2.3 A férfi–nő hierarchia

Az utóbbi elvárások már nem mint kamaszlányt érintik a főszereplőt, hanem mint a női nem egy tagját. Az, hogy a társadalom milyen szerepet szán a „gyengébbik nemnek", a média tükrözte kép mellett a férfi–nő viszony bemutatásában is megjelenik a regényben, három különböző szinten: a főszereplő édesanyjának munkahelyi tapasztalatain keresztül, a szülők és más házastársak kapcsolatában, valamint a hősnő és öccsei összehasonlításában.

A főszereplő édesanyja történelemtanárként dolgozik egy gimnáziumban. Esténként lányának mesél az aznapi eseményekről, értekezletekről, diákokról, dolgozatokról. Ezekből a beszámolókból azon részleteket idézik fel – és így helyezik a figyelem középpontjába – a naplóbejegyzések, melyek az iskolaigazgató (férfi) tanárokkal (= tanárnőkkel) szembeni viselkedésére vonatkoznak: az igazgató a mindent jobban tudó vezető szerepében tündököl, a tanárnők szakmai hozzáértését semmibe veszi (fel sem merül benne, hogy figyelembe kéne vennie), ők ugyanakkor nem mernek saját érdekeik védelmére kelni:

> Tekisi mieli kerrankin täräyttää oikein kunnolla ja sanoa kaikki, mitä oon aina halunnut sille sanoa. Mutta kaikki me istutaan siellä kuin kanat orrella ja kuunnellaan kun kukko kiekuu. (IM 107)
>
> Szívem szerint egyszer jól megráznám, és a fejéhez vágnék mindent, amit mindig is meg akartam mondani neki. De csak ülünk ott mind, mint tyúkok a rúdon, és hallgatjuk, ahogy a kakas kukorékol. (ACsT 108–109)

Az asszony és főnöke kapcsolata jeleníti meg a férfi–nő hierarchia munkahelyi aspektusát: a férfiak a nők felett állnak, az ő szakértelmük az, ami igazán számít.

Ugyanez a szülők kapcsolatában is tükröződik: az anya munka után a háztartással is igyekszik törődni, míg az apa pusztán munkájában merül el, késő este járva haza. Ennek ellenére mikor egy nap az apa jégkorongozni vinné a gyerekeket, és kiderül, hogy a fiúk véletlenül kifogytak a tiszta ruhából, a férfi rögtön feleségét hibáztatja: még arra a kevésre – ti. a házimunka elvégzésére – sem képes, amit csinálnia kéne. A férfi itt egyértelműen a háztartást jelöli ki a feleség szerepköreként, a nő hivatását gúnyosan lenézi.

Ebben a jelenetben nyilvánul meg először közvetlen módon az a társadalmi előítélet, hogy a nők a férfiakkal szemben alacsonyabb rangúak, a munka terén kevesebbet érnek, az ő szférájuk a háztartás. Ugyanez tükröződik azonban a család más házaspárjainak viszonyában is, ahogy azt a családi összejövetelek társalgásaiból az olvasó leszűrheti. Úgy tűnik, maguk a nők is elfogadják, természetesnek veszik ezt. A főszereplő apai nagynénje például nyaralásukról való beszámolójában azt emeli ki, hogy végre férjének is volt lehetősége pihenni, hiszen amúgy nagy nyomás nehezedik rá a munkahelyén, ugyanakkor kiderül, az asszony két kisgyermeküknek viseli gondját, így valószínűleg az ő élete sem stresszmentes. Maguk a beszédtémák és -stílusok is a fenti hierarchiát támasztják alá: a nők nyaralásról, gyerekekről csevegnek, érdeklődnek a másik mondandója iránt, támogatják a másikat, míg a férfiak eszmecseréje „komoly témákról", politikáról és gazdaságról folyik, miközben ki-ki a saját véleményét hangsúlyozza, más felfogás létjogosultságát kizárva. A férfiak nőkkel szembeni lenézése a hősnő szüleinek veszekedése mellett egy másik jelenetben is élesen az olvasó elé vetül, melyben karácsonykor a család az anya szüleihez látogat. A felidézett társalgásfoszlányokból kiderül, a nagyapa lekezelően bánik feleségével, témát váltva szavába vág (noha az idős asszony megbántódik, nem teszi szóvá), főzőtudományát lekicsinyli, vén szenilisnek (*vanha höperö*) nevezi.

Az, hogy a nőknek nem feltétlenül kell elfogadniuk ezt a beskatulyázást, hogy többre is hivatottak, és hogy sem ez a szerepfelosztás, sem az értékhierarchia nem eleve elrendelt, két jelenetben fogalmazódik meg. Mikor egy ismerős házaspár érkezik vendégségbe a főszereplő szüleihez, a férj a nők gyenge autóvezetési tudásáról vallott sztereotip vélekedést hangoztatja felesége kapcsán, aki (viccelődve?) maga is elismeri ennek helytállóságát: évődve azzal válaszol férjének, mindez azért van, mert a férfiak nem magyarázzák el rendesen a tudnivalókat, a nélkül pedig nehezen boldogulni a technikával. A főszereplő anyja ezzel szemben fellép a sztereotípia ellen, szerinte a nők igenis lehetnek jó sofőrök, ahogy a férfiak jó szakácsok vagy szabók. A vendég férfi azonban elvicceli ezt a megjegyzést, így félresöpörve magát a felfogást is. A másik jelenet azonban az anya előbb idézett álláspontját támogatja, ugyanakkor éppen az ő magatartásában tükröződik az, hogy maguk a nők is elfogadják a rájuk rótt szerepet. Az asszony lányával vendégségbe megy nővéréékhez, ahol a sógora készítette a vendégváró süteményt. A nő csodálkozik, mondván ilyesmire az ő férje sosem volna hajlandó, nővére viszont megjegyzi, szerinte meg sem próbálta, maga akar mártírként mindent megcsinálni, mint anyjuk. A főszereplő anyja ezt látszólag elhárítja, valójában azonban akaratlanul is beismeri, hiszen azzal válaszol, hogy igenis próbálta már rávenni férjét, hogy segítsen, de végül mégis inkább

mindig megcsinálja maga a tennivalókat, úgy előbb elkészülnek. Ezt egy korábbi jelenet is alátámasztja: az asszony férjére ripakodik, hogy az legalább néha segíthetne a házimunkában, ahelyett, hogy csak ígérgeti, de közben soha nincs otthon, mire a férfi azzal vág vissza, hogy csak az ő érdekükben dolgozik annyit. A szülők kibékülnek, ám végül mégiscsak a feleség lesz az, aki elmosogat, míg a férj a híradót nézi a nappaliban.

A nők férfiakkal szembeni háttérbe szorulása a fentiek mellett a főszereplővel és öccseivel kapcsolatos elvárásokban is megfigyelhető. Bár ezek különbözősége részben a korkülönbségből is fakadhat – a lány tizenöt éves, egyik öccse tizenegy, a másik pár évvel fiatalabb lehet –, a fiúk szabadjára engedése elég hangsúlyozottan jelenik meg ahhoz, hogy ne pusztán ennek tudjuk be. Otthon a fiúk játszanak vagy vitatkoznak-verekszenek, iskola után sokszor egy barátjuknál múlatják az időt, ha vendégek jönnek, nincsenek otthon, az étteremben játszanak az étellel, a karácsonyi istentisztelet alatt csipogó sportkarórájukkal. Anyjuk néha megpróbálja ugyan rávenni őket, hogy segítsenek, de ezek hamvába holt kísérletek, a fiúkra valójában semmiféle szülői elvárás nem nehezedik. Nyíltan ugyan a főszereplőre sem, hiszen őt sem figyelmeztetik a házimunkában való részvételre vagy a tanulás komolyan vételére, ám ez annak tudható be, hogy ő mindezt magától is megteszi, és ezzel a szülők (pontosabban az anya, aki a szülői szerepet elsősorban betölti, hiszen az apa alig van otthon) tisztában vannak. Tudják, hogy bízhatnak benne, ő rendes, értelmes lányként teljesíti a követelményeket – vagyis a vele szembeni elvárások, ha rejtetten is, de jelen vannak. Az apai nagyanya az, aki néhány jelenetben ezen elvárásokat a felszínre hozza: mikor a családhoz látogat és besegít a házimunkába, rendszeresen a főszereplőt kéri meg, hogy segítsen. A regény másik pontja, ahol a hősnővel szembeni, ezúttal szülői elvárások a felszínre törnek, az, mikor betegsége elhatalmasodtával a lány nyíltan megtagadja az evést és szobájába zárkózik. Apja felbőszülve dörömböl ajtaján, gyerekes engedetlenségnek és hálátlanságnak tartva viselkedését, amely szerinte verést érdemelne.

7.2.4 Az anya–lánya viszony

A főszereplő anyja lesz az, aki a lány számára megtestesíti a nőiség minden olyan vonását, ami ellen ő lázadni akar: a társadalom és a férfiak által a nőkre rótt szerepet, alacsonyabb rendűséget, a gyengeséget, hogy ez ellen fellépjenek, az erélytelenséget, hogy sorsukat kezükbe vegyék és ennek szimbólumaként a saját testük uralására való képtelenséget. Ahogy a hősnő egyre erőteljesebben érzékeli ezeket, úgy hatalmasodik el

betegsége, és úgy változnak meg anyjához fűződő érzelmei is. Kezdetben még harmonikus a viszonyuk, közel állásukat tükrözi az, ahogy az elbeszélő-főszereplő bemutatja anyját:

> Sillä on syvän ruskeat silmät ja olkapäille ulottuva punaisenruskea tukka, se on pieni ja siro niin kuin kaisla ja sen ääni on pehmeä. Se on mun äiti. (IM 23)
>
> Mélybarna szeme van és vállig érő vörösesbarna haja, alacsony és kecses, mint egy nádszál, a hangja lágy. Ő az anyukám. (ACsT 24)

Az elszakadás azonban már ebben a szakaszban is megjelenik: este együtt mennek futni, ám a hősnő messze lehagyja anyját, legközelebb pedig még többet akar majd futni (eddigre az egészségtantanár már kifejtette az osztálynak a rendszeres sportolás szükségességét).

Legközelebb az elbeszélő-főszereplő akkor reflektál kapcsolatára anyjával, mikor a már korábban idézett jelenetben apja a veszekedés után végül őt otthagyva, csak a fiúkkal megy el jégkorongozni. A férfi dühödt megjegyzése – *„Tulkaas nyt pojat, jätetään noi ämmät tänne keskenään mäkättämään.”* (IM 66); *„Gyertek, fiúk, hagyjuk itt ezeket a tyúkokat, hadd kotkodácsoljanak csak magukban.”* (ACsT 67) – rádöbbenti, többé már nem apja kislánya, hanem „kotkodácsoló tyúk”, és sohasem fog annyit érni, mint öccsei. Anyja próbál vigasztalásul egyfajta „női közösséget”, összetartozást létesíteni kettejük között (közös programot javasol), a lány azonban kivonja magát ez alól. Alábbvalóságát, amire apja az imént döbbentette rá, tükörképük is megerősíteni látszik számára:

> Mä en sano mitään. Mä näen meidät eteisen peilistä: miten typeriltä, pieniltä ja heikolta me näytetään, niin mitättömiltä. (IM 67)
>
> Nem szólok semmit. Látom magunkat az előszobatükörben: mennyire bárgyúnak, kicsinek és gyengének nézünk ki, mennyire jelentéktelennek. (ACsT 67)

Az, hogy ő anyjával ellentétben próbál ura lenni sorsának és testének, először abban a már korábban említett jelenetben érződik nyíltabban, amikor anyja előbb kifakad amiatt, hogy kolléganőivel képtelenek fellépni igazgatójuk lekezelő viselkedésével szemben. Az asszony bizonygatja, hogy ő akár le is doktorálhatna, csak a család mellett nem jut erre ideje. Ily módon a körülményekre fogva, hogy nem tudja saját magát érvényesíteni, végül egy bonbonnal vigasztalja magát. Ezzel szemben a főszereplő este az ágyban lapos hasát, akaraterejének bizonyítékát tapogatja, biztatva magát a kitartásra: feladni nem szabad.

Az anya tehetetlensége és lánya akaratereje már a fenti részletben is szembe kerül egymással, az elbeszélő-főszereplő már ezzel a naplóbejegyzésével is anyjától való elszakadását sugallja, illetve azt, hogy magát többre tartja nála. Később aztán anyja iránti érzései egészen a gyűlöletig fokozódnak, mikor annak végre feltűnik lánya fogyása, és szóvá teszi. A hősnő erre heves kirohanással reagál naplójában, anyja és a számára benne

megtestesülő nőiség, női identitás iránt: gyűlöli anyja félénkségét, kislányosságát, már feszességét vesztett testét, beteljesítetlen álmait, gyűlöli a női léthez fűződő biológiai dolgokat és külsőségeket, a tipikus női szerepeket, a nők gyámoltalanságát, önbecsülésük és szabadságuk hiányát. Esküszik, hogy ő elkerüli ezt a sorsot:

> Mä vannon itselleni, etten koskaan tuu tollaseks, että mä teen itsestäni androgyynin, nuoren pojan tai lihaksikaan enkelin, että mä vaikka tapan itseni ennemmin kuin rupean naiseksi. (IM 125)
>
> Esküszöm magamnak, hogy sosem válok ilyenné, hogy androgünné teszem magam, kamasz fiúvá vagy izmos angyallá, hogy inkább akár megölöm magam, de nem válok nővé. (ACsT 127)

Szembenállása anyjával később abban is megnyilvánul, ahogy előbb könnyed hazugságokkal (pl. már evett) orránál fogva vezeti őt, mikor az aggódik amiatt, hogy keveset eszik, majd később egyenesen be is csapja azzal, hogy a külön neki kikészített ételt a kukába rejti. Anyja sokáig képtelen szembenézni a helyzet komolyságával, elhiszi, amit lánya mond a megnyugtatására, mert úgy könnyebb. Csak akkor szedi össze magát, és hív orvosi segítséget, hogy lányát megmentse, mikor annak állapota már olyan súlyos, hogy elájul az utcán. Eddigre a lány már öt hónapja alig eszik, súlya mindössze 30 kg.

A főszereplő kezdetben a pszichiátereket és ápolónőket is ugyanúgy orruknál fogva vezeti tettetett engedelmességével és csalásaival, makacsul kitartva elhatározása mellett, majd egy vérvétel során, a legyengültségtől alig eszméleténél léve az ápolónő szemébe néz, és látomásszerűen felrémlik előtte a nők évezredeken átívelő, szégyennel, megalázkodással és fájdalommal teli sorsa, a nekik kiszabott szerep. Rádöbben, hogy nincs értelme folytatnia küzdelmét a tökéletesség felé.

> Mä olen syntynyt tähän. Tämä on minulle annettu. Kaikki on jo valmiiksi pilalla. Mä tiedän, etten voi enää jatkaa, että kaikki on ohi, että mä palan enkä enää palaa. (IM 171)
>
> Ebbe születtem bele. Ez adatott nekem. Minden már eleve el van rontva. Tudom, hogy nem folytathatom tovább, hogy vége, hogy elégek, és soha többé nem térek vissza. (ACsT 173–174)

Megadja magát, már hajlandó enni, de még undorodik magától emiatt, és nem akarja, hogy mások lássák megalázkodását. Mikor szembesül a hozzá hasonló anorexiás lányokkal, megérti, hogy bár uralni akarták testüket, valójában annak rabszolgájává váltak, bár tökéletességre törekedtek, végül beteggé és őrültté lettek. Halálfélelmében szabadulni akarna, ám képtelen a kitörésre, mert egyedül van ebben a küzdelemben (szülei, orvosai menekülnek a valóságtól), és mert kitart a maga választotta út mellett:

> Miks mun pitäisi päästä irti, tää on mun elämä, mun valinta, mun oikeus omaan elämään, vapauteen, onneen. Mä rakastan itseäni tässä mustassa, tämä olen minä, ja mä rakastan itseäni. (IM 177)
>
> Miért kéne kiszabadulnom innét, ez az életem, az én választásom, jogom a saját életemhez, szabadságomhoz, boldogságomhoz. Szeretem magamat ebben a feketeségben, ez vagyok én, és szeretem magamat. (ACsT 179)

A megmentő lökést végül egy új ápolónő adja, aki nem hajlandó szemet hunyni a valóság felett, leleplezi a főszereplő csalásait, és szinte agresszívan magához téríti a lányt, rádöbbentve, hogy ez az út a biztos halálba vezet, és csak saját maga tehet ellene bármit is. A hősnő ekkor eszmél rá, mennyire eltávolodott az élettől, és mennyire fél a haláltól. Ekkor talál vissza anyjához is, hiszen a halálfélelem elől hozzá fut haza, anya és lánya közössége itt, a halál fenyegetésével a háttérben áll helyre:

> Äiti silittää mun hiuksia eikä sano mitään. Se hengittää niin syvään ja pitää musta kiinni, vaikka mä olen enää valkoisia luita, väritöntä harsoa ja pikimustia valheita. (IM 181)
>
> Anyu a hajamat simogatja, nem mond semmit. Mélyen lélegzik, és szorosan tart engem, pedig már csak fehér csont vagyok, színtelen fátyol és koromfekete hazugság. (ACsT 184)

A hősnő erejét vesztve már feladná az életért való küzdelmet, ám a gyógyulás végül lassan megindul. A lány rádöbben, hogy saját magától van a legtöbb félni valója, hiszen saját maga árthat leginkább önmagának. Azzal a felismeréssel pedig, hogy fél az élettől és elsősorban önmagától, már készen áll útnak indulni az életbe – fél, de életben van.

A naplórész után szintén az öntudat megerősítése kerül előtérbe. Alanis Morrisette Thank U[307] c. dalának részlete arra biztat, az ember fogadja el önmagát, gyengeségeivel együtt is tartsa magát értékesnek:

> How ’bout no longer being masochistic
> How ’bout remembering your divinity
> How ’bout unabashedly bawling your eyes out
> How ’bout not equating death with stopping (IM 185 és ACsT [189])[308]

Zárásként pedig a God is a Girl [Isten Lány] (IM [186] és ACsT [170]) deklarálása teszi hangsúlyossá a női minőség értékének hangsúlyozását a regény végén.

[307] A *Supposed Former Infatuation Junkie* albumról (1998).
[308] Mi volna, ha nem lennél többé mazochista / Mi volna, ha észben tartanád méltóságodat / Mi volna, ha szégyentelenül kisírnád magad / Mi volna, ha nem tennéd egyenlővé a halált a leállással

7.2.5 A központi kép

A fentiekben azt elemeztem, hogyan körvonalazódik a regény központi témája, a női identitás, és milyen egyéb témákkal fonódik össze. A betegség maga a tenger és a benne úszó cápák vissza-visszatérő képében fejeződik ki. Maga a szöveg egyszer sem említi a betegség nevét, minden esetben vagy körülírással, vagy különböző képeken keresztül történik rá utalás. Döntő többségében a már említett tenger és a benne úszó halak, illetve cápák metaforája idézi fel.

A kép már rögtön a szöveg elején megjelenik. Azon túl, hogy a tenger szerepel magában a címben, a mű Södergran korábban már idézett versével indul, melynek kezdősora megadja a mű központi képét: *„Különös halak siklanak a mélyben”* (ACsT 5). A tenger és a cápák metaforája ezt követően átszövi a szöveget, szerkezetében is a tengert idéző, hullámzó jelleggel. Mielőtt a naplórész elkezdődne, a szöveg egy képet közvetít:

> *Me seistään ja katsotaan merta. Se on hopeinen ja musta ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi vihata, ei sitä voi unohtaa. Ja silti… niin nopeasti ja niin hiljaa… kuin kuunsäde veden pinnalla.*(IM 7)
>
> *Állunk, és a tengert nézzük. Ezüstös és fekete és a végtelenbe tart. A tengert nem lehet gyűlölni, nem lehet elfeledni. És mégis… olyan gyorsan és csendben… mint holdsugár a víz felszínén.* (ACsT 7)

Ez a kép aztán rémálomszerű éjszakai bejegyzésekként rendszeresen visszatér, immár nem többes, hanem egyes szám első személyben. Ezen szakaszok tipográfiailag is elkülönülnek a szöveg többi részétől: dőlt betűvel, bal oldalt beljebb húzva és a folytatástól sorközzel elválasztva szerepelnek. Elsőként a harmadik, augusztus 31-i bejegyzésben olvasható, majd innen egyre inkább kibővül, egészen a január 18-i bejegyzésig, hasonlóan ahhoz, ahogy egy hajó elhaladtakor a hullámok egyre szélesebb sávban nyaldossák a partot:[309]

- ma 31.8. 1:01
  Mä seison ja katson merta. Se on hopeinen ja musta ja jatkuu ikuisesti. (IM 9)

  ma 28.9. 1:29
  Mä seison ja katson merta. Se on hopeinen ja musta ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi vihata, ei sitä voi unohtaa. Ja silti… (IM 12)

  ma 26.10. 1:57
  […] *mua pelottaa. Mä tunnen, miten mua vedetään sameaan syvyyteen.* (IM 28)

  ma 23.11. 2:25
  […] *Kosteat vesikasvit nuolee mun kasvoja ja kietoutuu mun valkoisiin reisiin. Mä vajoan.* (IM 41)

[309] Az első két példát követően rövidítve idézem a kérdéses szakaszokat – a […] az előző szakasz ismétlődését jelzi – majd utolsó ide tartozó naplóbejegyzés ismét teljes egészében szerepel.

ma 21.12. 2:53
[…] *Ja vihreän sameuden läpi mä nään ne jo.* (IM 81)

ma 18.1. 3:21
Mä seison ja katson merta. Se on hopeinen ja musta ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi vihata, ei sitä voi unohtaa. Ja silti… mua pelottaa. Mä tunnen, miten mua vedetään sameaan syvyyteen. Kosteat vesikasvit nuolee mun kasvoja ja kietoutuu mun valkoisiin reisiin. Mä vajoan. Ja vihreän sameuden läpi mä nään ne jo: hopeiset hait liukuvat hitaasti läpi hämärän, läpi kivien, kuunsäteitten ja kuoleman. (IM 122)

- augusztus 31. hétfő 1:01
Állok, és a tengert nézem. Ezüstös és fekete és a végtelenbe tart. (ACsT 9)

szeptember 28. hétfő 1:29
Állok, és a tengert nézem. Ezüstös és fekete és a végtelenbe tart. A tengert nem lehet gyűlölni, nem lehet elfeledni. És mégis… (ACsT 12)

október 26. hétfő 1:57
[…] *félek. Érzem, ahogy valami a homályos mélységbe húz.* (ACsT 28)

november 23. hétfő 2:25
[…] *Nedves vízinövények nyaldossák arcomat és tekerednek fehér combjaim köré. Elsüllyedek.* (ACsT 41)

december 21. hétfő 2:53
[…] *És a zöldes homályon át már látom őket.* (ACsT 82)

január 18. hétfő 3:21
Állok, és a tengert nézem. Ezüstös és fekete és a végtelenbe tart. A tengert nem lehet gyűlölni, nem lehet elfeledni. És mégis… félek. Érzem, ahogy valami a homályos mélységbe húz. Nedves vízinövények nyaldossák arcomat és tekerednek fehér combjaim köré. Elsüllyedek. És a zöldes homályon át már látom őket: ezüstös cápák siklanak lassan keresztül a homályon, át a köveken, a holdsugarakon és a halálon. (ACsT 123)

Ahogy mind több és több részletet tudunk meg a látomásról, úgy hatalmasodik el a betegség. A fenti utolsó bejegyzés születésének idején már a főszereplő egész élete a kényszeres fogyás és sportolás körül forog.

Ezt követően már nem ismétlődik a kép, hanem újabbak társulnak hozzá:

- ma 15.2. 12:50
Vesi on siniharmaa ja liikkumaton mun ympärillä. Ei kuulu mitään, ei näy. Ne liukuu hämärässä vedessä ja kuunsäteet välähtelee niiden hopeisissa kyljissä. (IM 129)

ma 14.3. 7:23
Niiden silmissä ei ole mitään, ne on mustat ja kylmät. Ja vesi on pehmeä ja raskas mun ympärillä, se sitoo mut tänne sameaan hiekkaan ja vesikasvien vihreisiin sormiin. Ne on jo niin lähellä, niiden liikkeet pyyhkii kylmiä pyörteitä mun kasvoille. (IM 140)

la 30.4. 22:19
Ja yläpuolella meri jäätyy jo ja mä tiedän, että jään tänne ikuisesti. Mun keuhkot täyttyy vedestä ja haiden sileät kyljet hyväilee mun ihoa. (IM 152)

ma 9.5. 21:59

Ne katsoo mua silmiin enkä mä voi liikkua. Jääpeite on jo paksu ja mun keuhkot on täynnä vettä. (IM 154)

- február 15. hétfő 12:50

  A víz kékesszürke és mozdulatlan körülöttem. Semmi nem hallatszik, nem látszik. A homályos vízben siklanak, ezüstös oldalukon meg-megcsillan a holdsugár. (ACsT 131)

  március 14. hétfő 7:23

  A tekintetükben nincs semmi, fekete és hideg. És a víz puha és nyomasztó körülöttem, ideköt engem ebbe a homályos homokba és a vízinövények zöld ujjai közé. Már nagyon közel vannak, mozdulataik hideg örvényeket sepernek arcomra. (ACsT 142)

  április 30. szombat 22:19

  És odafönn a tenger már kezd befagyni, és én tudom, hogy örökre itt maradok. A tüdőm megtelik vízzel, a cápák sima oldalukkal cirógatják bőrömet. (ACsT 154)

  május 9. hétfő 21:59

  A szemembe néznek, és nem mozdulhatok. A jégtakaró már vastag, a tüdőm megtelt vízzel. (ACsT 156)

A március 14-i bejegyzéstől kezdve a szakaszok már nem különülnek el a szövegben, hanem annak tipográfiailag is szerves részei, akár azonos bekezdésben vagy mondatban. Ez azt sugallja, már nem pusztán a betegség réméről van szó, hanem nagyon is konkrét megjelenéséről, ami már nem éjszakai látomás, hanem a nappali valóság része.

A cápák egyre közelebb érnek a főszereplőhöz, a betegség egyre szorongatóbbá válik, a tetőponton már a hősnő testét-lelkét (vö. véres szavak) mardossák, és csak a megfelelő pillanatra várnak, hogy pusztításukat véghezvigyék:

- ti 7.6. 18:13

  Mä yritän liikkua, mutta en voi. Ja ihan hiljaa niitä liukuu lisää ja lisää mun ympärille. Kuunsäteet välähtelee niiden hopeisissa kyljissä. (IM 162)

  ti 5.7. 19:19

  Mä ajelehdin pitkin meren pohjaa enkä hengitä enää. Ne näykkii mun varpaita ja sormenpäitä, suolavesi kirvelee verisiä haavoja. (IM 167)

  ti 2.8. 23:31

  Hait kuiskii mun korviin verisiä sanoja. Ne on valmiita. Ne odottaa vaan sitä hetkeä. Ja kuunsäteet välähtää niiden hopeisissa kyljissä. (IM 173)

- június 7. kedd 18:13

  Próbálok mozogni, de nem tudok. És egészen csendben egyre többen és többen siklanak körém. A holdsugarak meg-megcsillannak ezüstös oldalukon. (ACsT 164)

  július 5. kedd 19:19

  A tenger feneke mentén sodródom, és már nem lélegzem. Harapdálják a lábujjamat és az ujjhegyemet, véres sebeimet marja a sós víz. (ACsT 169)

augusztus 2. kedd 23:31

A cápák véres szavakat suttognak a fülembe. Készen állnak. Csak azt a pillanatot várják. És a holdsugarak meg-megcsillannak ezüstös oldalukon. (ACsT 176)

A halál azonban nem következik be, a főszereplő végül képessé válik az életet választani:

ti 30.8. 21:00

Mä istun satamassa käsi kädessä, meri on sulaa hopeaa *ja mä katson sitä sakeaa vettä ja haiden verisiä hampaita enkä halua enää. En halua kuolla. Mä haluan elää. Ja sinisessä hämärässä mä nään ne jo: kultaiset auringonsäteet tanssii syvyydessä kuin holvikirkon käytävillä.* Mun kädessä on vohvelitötterö ja mulla on rauhallinen olo. Mun sydän lyö ja mä kuuntelen sen voimaa. (IM 176)

augusztus 30. kedd 21:00

A kikötőben ülök összefont kézzel[310], a tenger olvadt ezüst, *és én nézem ezt a sűrű vizet, a cápák véres fogait, és már nem akarom. Nem akarok meghalni. Élni akarok. És a kék homályban már látom őket: aranyszín napsugarak táncolnak a mélyben, mint egy templom boltozatos folyosóin.* A kezemben fagylalttölcsér, és nyugodt vagyok. A szívem ver, és én hallgatom az erejét. (ACsT 179)

A kép utolsó előtti megjelenése tükrözi, mennyire közel volt a vég: a cápák fogai véresek, azaz már belekóstoltak áldozatukba. Ugyanakkor itt a korábban a tengerhez és a cápákhoz szervesen kapcsolódó holdsugarakat már felváltják a napsugarak, a tenger mélyét a templomi boltozatok sugallta magasság, a halál rémét az élet újbóli lehetősége.

Az utolsó naplóbejegyzés zárásaként visszatér a kezdő kép, ismét többes számban és sorközzel elválasztva, vagyis – tipográfiailag is elkülönített – keretet adva a naplórésznek:

Me seistään ja katsotaan merta. Se on hopeinen ja musta ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi vihata, ei sitä voi unohtaa. Ja silti… (IM 184)

Állunk, és a tengert nézzük. Ezüstös és fekete, és a végtelenbe tart. A tengert nem lehet gyűlölni, nem lehet elfeledni. És mégis… (ACsT [187])

Ezúttal azonban hiányzik az „*olyan gyorsan és csendben… mint holdsugár a víz felszínén”*, vagyis a cápákra utaló rész, ami azt sugallja, a főszereplő túljutott a betegségen, legalábbis a legsúlyosabb szakaszán. A záró „*És mégis…”* kifejezte bizonytalanság azonban jelzi, hogy a betegség réme örökre megmarad.

[310] Ered. ’kéz a kézben’.

7.3 Laura Honkasalo: *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001)

7.3.1 A regény bemutatása és helye az evészavar-ábrázolások között

Laura Honkasalo *Siskoni, enkelinluinen tyttö* c. alkotása 2001-ben jelent meg a WSOY kiadó gondozásában, a szerző második (ifjúsági) regényeként. A kortársi környezetben játszódó, nagyjából egy éven átívelő mű főszereplője a tizenhat éves Iisa: az ő életének különböző szférái tárulnak fel, az események köré koncentrálódnak, és az ő szemén át kerülnek ábrázolásra, az ő gondolatai jelenítődnek meg. Noha felidézés szerűen az előző nyár is szerepel, a cselekmény maga ősz elején veszi kezdetét, és a következő nyár során ér véget. A több egymás mellett futó és egymást keresztező cselekménynszál Iisa életének különböző vonatkozásait jeleníti meg: párkapcsolatát, baráti kapcsolatait, a rockegyüttesével kapcsolatos történéseket, viszonyát édesanyjával, édesapjával, és féltestvérével, Katjával. Mindezen szálak közül éppen az utóbbi, anorexiában megbetegedő húgához fűződő viszonya emelkedik ki, szerkezeti és tematikai szempontból egyaránt.

A regény elején Iisában – nagymamája gyanakvásától indíttatva – tudatosul, hogy húgával valami nincs rendben: nem eszik rendesen, sokat fogyott, kedvetlen. A változás karácsonyra már megdöbbentő, ekkorra a lehangoltság és az evészavar már teljesen elhatalmasodott a lányon, szülei viszont mindezt csak kamaszkori duzzogásként és velük szembeni hálátlanságként értelmezik, nem ismerik fel, hogy lányuknak valós és komoly problémája van. Katja mellett egyedül nővére áll, ő próbálja kideríteni az okokat, és ő jelenti a támaszt akkor is, amikor a lány nem sokkal később megszökik otthonról. Katja néhány hetet egy krízisotthonban tölt, majd tavasz elején kórházba kerül. Lassan és korántsem zökkenőmentesen megindul a gyógyulás útján, nyáron már hazakerül, kezd visszatérni életereje és jókedve. A regény Iisa életének azt a szakaszát ábrázolja, amely időben egybeesik húga betegségével.

A fentieken kívül – azzal együtt, hogy a főszereplő életében a történet összes szála (különböző emberi kapcsolatai és a zene) egyformán fontos, és mind ennek megfelelő hangsúlyt is kap a regényben – ugyancsak a Katja-szál kerül előtérbe azáltal, hogy több-kevesebb hatással van az összes többire. Befolyásolja a főszereplő apjához fűződő érzéseit, kihat a zenéjére, a húgával töltött idő és a miatta való titkolózás hat anyjával és kedvesével való viszonyára, és mivel a húgával kapcsolatos események során ő maga baráti kapcsolataiban lel támaszt, ez utóbbi szál is ide sorolható. Szintén a Katja-szálat hangsúlyozza az, hogy a főszereplőt foglalkoztató problémák nagy része szintén húga

betegsége kapcsán merül fel a regényben: így például a média által sugallt nőkép, a szépség bálványozása és a felnőttek kétszínű viselkedése a fiatalokkal szemben. Nem utolsósorban maga a cím ('Húgom, az angyalcsontú lány') is erre a szálra irányítja a figyelmet, hiszen e szerint a regény Katja története – Iisa szemszögéből.

A Lappalainen (2006, 142–155) által az ifjúsági irodalom anorexiaábrázolásival kapcsolatban összegyűjtött jellegzetességek döntő része megfigyelhető Honkasalo művében is.[311] Lappalainen (2006, 150–151) meglátása szerint ugyanakkor a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* egyik jelentős eltérése az általános jellemzőktől az apa–lánya kapcsolat fókuszba kerülése. Korábban (*6.4.3*) már érveltem amellett, hogy az apa figurája több más regényben is fontos szerepet játszik, az azonban vitathatatlan, hogy Honkasalo művében a szokottnál is inkább középpontban áll. Kivételesnek tekinthető a regény szemszöge is (vö. Lappalainen 2006, 142), hiszen nem a főszereplő szenved evészavarban, hanem húga.[312]

7.3.2 Az elbeszélői szerkezet

Sajátos kapcsolatban áll a mű címe magával az elbeszéléssel. Míg a címben egyes szám első személyű szemszög jelenik meg (l. *siskoni* 'húgom'), addig a narráció az eseményeket harmadik személyű elbeszélővel közvetíti. A nézőpont végső soron azonos, hiszen a narráció csaknem kizárólag Iisa szemszögéből, az ő szűrőjén át láttatja az eseményeket: ő a fokalizáló, az ő gondolatait, érzéseit, feltételezéseit, eszmefuttatásait követhetjük végig. Ennek megfelelően az elbeszélés hangvétele sokkal inkább személyes, mint objektív, ugyanakkor mégsem teljességgel az, hiszen a harmadik személy használata távolságot iktat a főszereplő és a vele történő események valamint az elbeszélő – és így az olvasó – közé. A személyességet azonban erősíti, hogy időről időre felbukkannak olyan fejezetek, amelyek mintegy Iisa blogbejegyzései, vagyis ezekben közvetlenül hallatszik az ő hangja, közbeiktatott elbeszélő nélkül (vö 6.2.2, 106–107. old.).

A cím és a szöveg kapcsolatát abból a szempontból is érdemes vizsgálni, hogy mire (kire) helyezi a fókuszt. A szövegben egyértelműen Iisa áll a középpontban, Katja sorsa,

---

[311] Konvencionális elbeszélői technika; a szerző, a két központi szereplő és a feltételezett olvasóközönség is a női nemhez tartozik; a főszereplő és a betegség által érintett szereplő 14–16 évesek, középosztálybeli családból származnak; az evészavaros lány személyiségét a tökéletességre való törekvés jellemzi, retteg a sikertelenségtől; a betegség ábrázolása tükrözi a klinikai vizsgálatok mutatta sémát; az ételhez való viszony a hatalom kérdésével függ össze (eszköz önmaga és mások – főleg a szülők – uralására); túlélési történet (Katja kórházba kerül, de világos a remény gyógyulására); a szülők nem veszik észre lányuk betegségét, illetve tagadják annak komolyságát; az anya–lánya kapcsolat fókuszba kerül: Katja dühvel és agresszivitással viszonyul anyjához.

[312] Más karakter szemszögére az általam vizsgált regények között még egy példa akad, az *Emma ja naapurin Romeo*.

alakja is döntően őáltala kerül az olvasó elé: mit lát Iisa a húgával történtekből, mit gondol róla és helyzetéről, hogyan viszonyulnak egymáshoz stb. A Katjához kapcsolódó cselekménynszál azonban ezzel együtt igen hangsúlyos, hiszen a főszereplő életének összes vonatkozására kihat (l. 189. old.). Emellett a cím is Katját helyezi a középpontba, őt – és betegségét, l. *enkelinluinen* 'angyalcsontú' – jelöli ki a történet tárgyául. Ez utóbbi ígéret ugyan végül nem válik valóra, ám a cím így is kiemeli Katja alakjának és betegségének mint témának fontosságát a történetben.

A regény három különböző hosszúságú részre tagolódik, melyek számozott fejezetekre oszlanak. Az első rész a téli szünetig terjedő eseményeket írja le: a főszereplő számára már nyilvánvaló, hogy húgával valami nincs rendben. A lány megváltozott, alig eszik, a divatozó, üresfejű lánytípus követelményeinek kezd megfelelni, és maga is bevallja, hogy depressziós. A második rész a Katjáéknál töltött karácsonyi ünnepekkel indul: ekkorra Iisa már biztos abban, hogy húgának evészavara van, megdöbbenti, hogy a lány szülei erről nem vesznek tudomást. Az anya szerint lánya csak duzzog, az apa pedig azzal magyarázza a sportolás túlzásba vitelét, hogy lánya mindig is szeretett sportolni. Ez a leghosszabb rész a regényben, ennek során fejlődnek odáig a Katjával kapcsolatos események, hogy a lány elszökik otthonról, pár napig nővére egy barátja fogadja be, majd nővére kerít neki helyet egy krízisotthonban, ahol végül kórházi kezelést tanácsolnak számára. A harmadik, legrövidebb rész elején Katja már a kórház betege. Itt kerül sor a döntő változásra a főszereplő viszonyában barátjához, szüleihez, és húgával való kapcsolatában is ekkor kerülnek felszínre a negatívabb érzések, hiszen utóbbi ekkor válik képessé arra, hogy elmondja, valójában mi áll betegsége hátterében. Végül lassan megindul Katja gyógyulása is. Aorsa így nemcsak a történet időbeli kezdő- és végpontját határozza meg, de a regény belső tagolását is, ami ismételten alátámasztja alakjának fontosságát.

7.3.3 Az anorexia ábrázolása a regényben

A mű kettős szűrőn keresztül ábrázolja az anorexiát. Egyrészt a regények többségével ellentétben itt nem az érintett szereplő vall közvetlenül vagy a harmadik személyű elbeszélés fokalizálójaként betegségéről, hanem azt egy másik karakter szemével láttatja a szöveg, másrészt az elbeszélés nem első személyű a fokalizáló részéről sem, hanem külső, harmadik személyű narráció. Emiatt a betegség ábrázolása döntően nem kap vallomásos jelleget, ez a vonás csak a szöveg utolsó harmadában tűnik néha fel, amikor

Katja már képessé válik szavakba önteni nővére számára, milyen lelki háttér áll viselkedése mögött, így például egy levelében:

> […] mä olen huomannut, että mussa on kaksi Katjaa. Toinen on järkevä Katja, joka tuntee ruokaympyrät ja tietää kaiken sen, mitä koulussa opetetaan: että laihduttaminen haurastuttaa luuston, sekoittaa kuukautisrytmin, pilaa hiukset ja hampaat. Ja sitten on toinen Katja, jonka elämä on niin solmussa, ettei siihen saa tolkkua muuten kuin skitsoilemalla ruuasta.
>
> Vaikka mä tiedän kaiken tuon ja senkin, että vaadin itseltäni liikaa, en pysty muuttamaan mitään. On niin kuin kaikki muu ruoka kuin kaurapuuro olisi lyijypalloa, enkä voi niellä niitä. Ihmettelen aina välillä, miten jollain voi olla bulimia. Miten niille voi tulla halua ahtaa kaikkia ruokia sisäänsä. Ennen ruoka vain yökötti mua, niin kuin se olisi ollut mätää. Nyt musta tuntuu, että ruoka ei edes ole ruokaa. […]
>
> Mä en kelpaa kenellekään. Mä en kelpaa koulussa kenenkään kaveriksi, enkä mä kelpaa äidille. Eikä mulla ole poikaystävää, enkä ole hyvä missään, millä olisi väliä. Kuka tahansa voi olla hyvä koulussa, jos vain lukee tarpeeksi.
>
> Musta tuntuu, etta koko elämä on suorittamista. Äiti kai toivoo, että sillä olisi mahtava, poikeuksellinen lapsi, mutta mä olen vain tavallinen, enkä edes jaksa niin paljon kuin pitäisi. Ja mun pitäisi vielä olla onnellinenkin, koska isä ja äiti on tehneet parhaansa, jotta mulla olisi kaikki hyvin.
>
> Mä en jaksa. (SET 208–209)

> […] rájöttem, hogy két Katja lakik bennem. Az egyik az eszes Katja, aki ismeri a táplálékköröket, és tud mindent, amit az iskolában tanítanak: hogy a fogyókúra gyengíti a csontrendszert, összezavarja a menstruációs ciklust, tönkreteszi a hajat és a fogakat. És aztán ott van a másik Katja, akinek annyira összegubancolódott az élete, hogy más módon nem lehet neki értelmet adni, mint az étel miatti hülyéskedéssel.
>
> Még ha tudom is mindezt, és azt is, hogy túl sokat követelek magamtól, képtelen vagyok bármin is változtatni. Olyan, mintha a zabkásán kívül minden étel ólomgolyó lenne, nem nyelhetem le őket. Időnként elcsodálkozom, hogy lehet valakinek bulimiája. Hogy önthet el bárkit a vágy, hogy felfaljon mindent. Azelőtt az étel csak hányingert keltett bennem, mintha rothadt lett volna. Most úgy érzem, az étel már nem is étel. […]
>
> Én senkinek nem vagyok elég jó. Az iskolában senkinek nem vagyok elég jó, hogy barátkozzon velem, és anyának sem vagyok elég jó. Fiúm sincs, és nem vagyok jó semmi olyasmiben, ami számítana. Jó tanuló bárki lehet, aki eleget tanul.
>
> Úgy érzem, az egész élet csak a teljesítésről szól. Anya talán azt szeretné, ha csodálatos és különleges gyereke lenne, de én átlagos vagyok, és még csak nem is bírok annyit, mint kellene. Ráadásul még boldognak is kéne lennem, mert anya és apa megtettek minden tőlük telhetőt, hogy nekem jó legyen.
>
> Nem bírom.

Később nővérével szembeni kisebbségi érzésére és féltékenységére is fény derül:

> Iisa istui typertyneenä, kun Katja puhui. Katjan puheissa Iisa oli ihmelapsi, joka osasi soittaa pianoa paremmin kuin muut ikäisensä, sai täydet pisteet teoriasta, oli älykäs ja hauska jutellessaan isän kanssa, kun taas Katja hämmentyi ja mykistyi. (SET 211)

> Iisa zavartan ült, amíg Katja beszélt. Húga szavai alapján Iisa csodagyerek volt, aki jobban zongorázott, mint a vele egykorúak, hibátlanul tudta az elméletet, okos volt és vicces, amikor apjukkal beszélgetett, Katja pedig csak zavarba jött és megkukult.

Arra, hogy az anorexia milyen tünetekkel és viselkedésmóddal – az étkezés egyre fokozottabb hanyagolása, miközben a lány szívesen főz másoknak, megrögzött sportolás, lehangoltság – párosul, csak abból derül fény, amit a főszereplő maga tapasztal, és amit húga szüleitől megtud. A betegség jelentette mindennapok tehát pusztán egy kettősen is kívülálló (harmadik személyű elbeszélő, más a fokalizáló) szemszögből kerülnek ábrázolásra. Ugyanakkor éppen a külső szemszög ad módot arra, hogy a regény tágabb körben is reflektáljon az evészavar kérdéskörére. Ahogy a főszereplő próbálja magában feldolgozni és magyarázni húga viselkedését, megjelenik például az evészavarokat a média hatásával kapcsolatba hozó magyarázati modell (vö. *3.3*, 61. old.):

> Iisa kaivoi lehtikorista naistenlehden ja ryhtyi selaamaan sitä. Eri-ikäiset naiset kertoivat, miten aikoivat laihduttaa kesällä kertyneet kilot pois. Iisa vilkaisi kantta. Lehti oli syyskuulta. Hän käänteli harmissaan sivuja. Laihdutusjuttua oli sivukaupalla. Sen jälkeen tuli kevytreseptejä ja kevytcolan mainos, ja sitten mainostettiin lehteä, joka oli erityisesti lihaville naisille. Ai jaa. Lihavat piti eristää omaan lehteensä, jottei laihojen tarvitsisi katsella heitä. (SET 124)

> Iisa előásott egy női magazin az újságtartóból, és lapozgatni kezdte. Különböző életkorú nők meséltek arról, hogyan akarják leadni a nyáron felszedett kilókat. Iisa a címlapra pillantott. Szeptemberi lapszám. Bosszúsan lapozgatott tovább. A fogyókúrás cikk oldalakon át tartott. Utána könnyű receptek következtek és egy diétás kóla hirdetése, majd pedig egy kifejezetten kövér nők számára szóló magazint reklámoztak. Vagy úgy. A kövéreket el kell különíteni a saját lapjukba, hogy a soványak ne legyenek kénytelen őket nézegetni.

Feltűnik az anorexiások és a böjtölő középkori szentekkel párhuzamba állítása is (vö. *3.1*, 55. old.), amikor a főszereplőnek eszébe jut, mint mondott barátja egy a szigorú böjttől csonttá és bőrré fogyott Szent Terézt ábrázoló szobor kapcsán:

> Ilja oli keksinyt, että pyhimykset olivat kuin anorektikot. Pyhä Ursulakin paastosi kunnes näytti keuhkotautiselta kalpeine kasvoineen. Silloin Iisa ei ollut ajatellut sitä sen enempää. Nyt hän ajatteli, että Ilja oli oikeassa. Mutta pyhimykset sentään etsivät jotain, mikä heidän mielestään oli totuus… Anorektikoiden nääntymisessä ei sen sijaan ollut mitään järkeä! Eivät he siitä viisaammiksi tulleet, eivätkä myöskään nähneet näkyjä! (SET 131)

> Ilja szerint a szentek olyanok voltak, mint az anorexiások. Szent Orsolya is addig böjtölt, amíg sápadt arcával már úgy nézett ki, mint egy tüdőbajos. Iisát ez akkor nem különösebben foglalkoztatta. Most arra gondolt, Iljának igaza van. De a szentek legalább kerestek valamit, ami szerintük az igazság volt… Az anorexiások éhezésének viszont semmi értelme! Nem váltak tőle bölcsebbé, és látomásaik sem támadtak!

A kívülállók reagálása a betegségre, felelősségük és elvárható segítségnyújtásuk más regényekben is jelenlévő témák, míg azonban az érintett szereplőt elbeszélővé vagy fokalizálóvá tevő művek mindezt a beteg nézőpontjából láttatják, itt belső szemszögből kerülnek ábrázolásra. A főszereplő sokat vívódik azon, hogyan tudna segíteni húgának, egyáltalán hogyan hozhatná szóba a témát, hogy ne sértse meg testvérét. Közös vonás azonban, hogy a felelősség elsősorban a szülőkre hárul: a főszereplőt a krízisotthon egyik gondozója kifejezetten figyelmezteti arra, hogy magával is törődjön, mert kamaszként már eddig is túl nagy felelősséget vállalt magára húgával kapcsolatban.

Az anorexia főbb tüneteit a szöveg egy sajátos, indirekt módon is kiemeli. A főszereplő viszonya az evéshez és a sportoláshoz éppen ellentéte húgáénak. A kettő közül (ahogy az anorexia nervosa esetén általában is) az evéshez való viszony kap nagyobb hangsúlyt: a főszereplő egyenesen imád enni. A különböző kávézói és étkezési jelenetek során nemcsak arról olvasható leírás, mit fogyaszt, hanem az is kiderül, mennyire ízlik neki, és hogy el sem tudja képzelni, miként undoríthat valakit az evés vagy az étel maga:

> Iisa kauhoi kesäkurpitsaa kitaansa. Se oli ihanaa. Päällä oli mozzarella-kuorutus. Nam. (SET 76)
>
> Iisa lapátolta befelé a cukkinit. Isteni volt. A tetején mozzarellával. Nyamm.

> Iisa kolusi jääkaappia. Maritan [Katjan äiti] periaatteisiin kuului, että jouluaattona ei söyty mitään ennen jouluateriaa, joten kannatti tankata. Iisa teki itsellensä kolme voileipää ja otti suklaavanukkaan. Hän napsautti radion rokkinanavalle ja istui isää vastapäätä. Isä taittoi lehden kasaan ja venytteli. […]
>
> Isä meni eteiseen. Iisa katseli vanukasta ja pohdiskeli, miten kukaan saattoi *inhota* ruokaa. (SET 129–130)

> Iisa a hűtőszekrényben kutakodott. Marita [Katja anyja] elveihez hozzátartozott, hogy szenteste semmit nem esznek az ünnepi vacsora előtt, így jobb volt betankolni. Iisa készített magának három szendvicset, és fogott egy csokipudingot. Bekapcsolta a rádión a rockzenei csatornát, és leült apával szemben. Apa összecsukta az újságot, és nyújtózkodott. […]
>
> Apa kiment az előszobába. Iisa a pudingot nézte, és azon tűnődött, hogy lehet, hogy valaki képes *utálni* az ételt. [kiemelés az eredetiben]

A főszereplő evésszeretete több esetben humorforrássá is válik a regényben. Saját maga, de más is utal rá viccelődve:

> Ilja laittoi teen kiehumaan ja nosti pöytään puoliksi syödyn omenapiirakan.
>
> »Mitä sä syöt?» Iisa kysyi ja oli vilkuilevinaan ympärilleen.» (SET 61)

> Ilja feltette a teavizet, és az asztalra rakta a fél tepsi megmaradt almás lepényt.
>
> – És te mit eszel? – kérdezte Iisa, mintegy maga köré pislogva.

Nem a főszereplő evésszeretete adja ugyan a humor alapját a következő részletben, ám a humor itt is az ételhez kapcsolódik:

> »Tämä on pohjoisafrikkalaista ruokaa», hän [Katja] selitti. »Lainasin kirjan kirjastosta.»
> Iisa kumartui katsomaan kirjaa. Ranskaa, hmm. Hän toivoi, että Katjan kielitaito riittäisi. (SET 17)

> – Ez egy észak-afrikai étel – magyarázta [Katja]. – A könyvtárból kölcsönöztem a könyvet.
> Iisa odahajolt a könyv fölé. Francia, hmmm. Remélte, hogy Katja nyelvtudása elég jó hozzá.

Honkasalo alkotása az ételhez, evéshez fűződő humorával kivétel az anorexia-ábrázolások csoportjában. Az anorexia által érintett szereplőt elbeszélővé vagy fokalizálóvá tevő regényekben efféle humorral nem találkozni, hiszen az anorexiás beteg számára az étel és az evés nem vicc tárgya. A humor összességében is ritka a művek ezen csoportjában. Itt az ad rá lehetőséget, hogy nem az érintett szereplőhöz, hanem „tükörképéhez", enni szerető nővéréhez kapcsolódik. Fontos ugyanakkor, hogy a főszereplő nem viszi túlzásba, az egészségtelenségig az evést.[313]

Noha Honkasalo főszereplője szeret enni, és el sem tudja képzelni, hogy utálhatja valaki az ételt (vö. SET 129–130, l. fent), az ételtől való undorodás közvetlen leírása mégis szintén hozzá kapcsolódik. Bár imád enni, bizonyos dolgok undorra késztetik:

> »Äiti, mä olen sanonut, että olen nykyään vege!»
> Pannulla oli kolme pippuripihviä. Äiti tuijotti niitä onnettomana.
> »Mutta kyllä sun täytyy lihaa syödä, kun olet kasvava nuori.»
> Iisa pyöritteli silmiään ja kurkisti kattilaan. Höyrytettyjä porkkanoita. Hän latoi niitä lautaselleen ja otti voita päälle. Häntä yökötti nähdä, miten äiti nosti pihvin lautaselleen ja leikkasi. Punaista lihamehua valui lautaselle. Äiti laitoi palan suuhun, ja hänen leukansa alkoivat jauhata niin että suupielten rypyt liikkuivat. (SET 68)

> – Anya, hisz mondtam már, hogy mostanában vega vagyok!
> A serpenyőben három szelet borsos hús feküdt. Anya szerencsétlenül nézte őket.

---

[313] Első megközelítésben a regénnyel párhuzamba lehetne állítani az *Emma ja naapurin Romeót*, hiszen az elbeszélő-főszereplő ott is az anorexiás karakter tükörképe, az enni szerető címszereplő. Emma esetében ugyanakkor felmerül az esetleges enyhe túlsúly: egyes osztálytársai, családtagjai és egyéb ismerősei (iskolaorvos, edzőtermi oktató) hol direkt módon, hol közvetve célozgatnak erre. A főszereplő maga igyekszik nem törődni a megjegyzésekkel, ugyanakkor elbeszéléséből kiderül, hogy bántják és elgondolkodtatják a célzások, hiszen elsősorban ezek miatt nem tartja magát megfelelőnek Júlia szerepére. Az ő esetében is frusztráció társul az evéshez, így inkább a bulimiaábrázolások főszereplőivel állítható párhuzamba, és a regényben az evéssel, étellel kapcsolatosan megjelenő humor sem derűs, hanem a bulimiaábrázolásokban is fellelhető önirónia:

> Jotkut valitti että ne lihoi pelkästä ruuan ajattelemisestakin, mutta mä en sentään onnekseni kuulunut siihen sakkiin. Jokainen kilo oli kovalla työllä ansaittu. (EJNR 42)
> Egyesek azon panaszkodnak, hogy már attól is híznak, ha csak rágondolnak az ételre, de én azért szerencsére legalább nem tartoztam ebbe a bagázsba. Minden egyes kilóért keményen megdolgoztam.

– De muszáj húst enned, hisz növésben vagy.

Iisa a szemét forgatta, majd belekukkantott a fazékba. Párolt sárgarépa. Felhalmozott egy kupacot a tányérján, és vajat kent rá. Öklendezett a látványtól, ahogy anya a tányérjára emelt egy hússzeletet, és belevágott. Piros húslé folyt a tányérra. Anya szájába vett egy falatot, és állkapcsa úgy elkezdte őrölni, hogy szája szegletének apró ráncai is mozogtak.

A jelenet naturalista leírása az *Ihana meri* megfelelő szakaszaival[314] állítható párhuzamba, lényeges különbség azonban, hogy míg ott az anorexiás elbeszélő-főszereplő láttatja ellenszenvesnek az evést, addig itt az enni amúgy szerető lányból vált ki hasonló reakciót a húsevés. Így azonban, noha nem az érintett szereplő révén, mégis belső szemszögből ábrázolja a szöveg az ételhez kapcsolódó, az anorexiások esetében jellemző undort.

A főszereplő húgához képest ellentétes hozzáállása a sporthoz mindössze egy futó megjegyzésből derül ki: szerinte az élet túl rövid ahhoz, hogy az ember hasizom-gyakorlatokra pazarolja. Később némi változás áll be ebben a vélekedésében, hiszen a tavasz során elkezd sportolni, azonban ez számára nem válik megrögzötté, mint húga esetében. A testedzéshez számára a saját energiája kiváltotta elégedettség érzete kapcsolódik, így kényszer helyett örömforrás. Mindehhez hozzákapcsolódik még a lányok testképe közötti különbség is. A főszereplő elégedett saját alakjával, nem zavarja az sem, hogy hasa kissé gömbölyű, telt melleire pedig – főleg miután fiúk is dicsérik nőies vonalait – kifejezetten büszke. Húga ezzel szemben csúnyának, soványságában is kövérnek látja magát. A saját testéről alkotott kép azonban szintén többször kerül szóba a főszereplő, mint húga esetében, így ez a vonatkozás is az anorexia indirekt jellemzéséhez sorolható.

7.3.4 A felnőtt identitás mint téma

Ahogy a történet során a Katja által elmondottakból kiderül, mindennek hátterében olyan lelki okok állnak, mint a nővérével való versengés apjuk szeretetéért, a félelem apja elvesztésétől, a küzdelem az anyai elvárásoknak való megfelelésért, az elégedetlenség saját magával, a kisebbségi érzés nővérével szemben (az ő szemében Iisának megvan mindene, ami az ő életéből hiányzik, és amire ő is vágyik), a tartalmatlan (mert a vágyott értékeknek híján lévő) életből fakadó lehangoltság. A lány életét és saját magát értéktelennek látja, a probléma gyökerét pedig abban véli felfedezni, hogy nem elég szép, azaz nem elég vékony. Ez vezetett depressziójához és anorexiájához. Katja története így az identitás, az identitáskeresés tematikáját állítja előtérbe.

[314] Pl. *„Viineri makaa löysänä mun lautasella vatsa auki ja suolet pihalla. Punaista solulimaa kuivuneen sappinesteen seassa.”* (IM 145) – *„A fánk szottyadtan hever a tányéromon, nyitott gyomorral, kifolyt belekkel. Piros sejtnedv keveredik a megszáradt epesavval.”* (ACsT 147)

Emellett azonban ugyanez a téma áll a főszereplő történetének középpontjában is. Ő hasonló módon küzd egyrészt az apai szeretetért húgával, és az apja elvesztésétől való félelemmel, másrészt (anyjával és barátjával való viszonyában) a feléje irányuló elvárásokkal, továbbá azzal, milyennek látják őt mások, és milyennek érzi saját magát:

> Toisinaan hänestä tuntui, että hänen ympärillään oli monia iisoja, ne leijailivat läpikuultavina hänen liepeillään, ne olivat kuin etiäiset, jotka vanhojen uskomusten mukaan tulivat ihmisen edeltä. Sitten vasta tuli oikea ihminen. Hän ei saanut niitä monia iisoja pysymään aloillaan. Mutta kun hän lauloi, ne kaikki sulautuivat häneen. Hän oli tietoinen omista ääriviivoistaan, […] (SET 46)

> Időnként úgy érezte, sok iisa veszi körbe, mind ott lebeg átlátszóan körülötte, olyanok, mint a szabad lelkek, amelyek a régi hiedelmek szerint az ember előtt járnak. Csak utánuk érkezik a valódi ember. Képtelen volt féken tartani ezt a sok iisát. De amikor énekelt, mind beléolvadt. Tudatában volt saját körvonalainak […]

A döntő különbség a két lány között abban áll, hogy míg Katja kudarcnak éli meg saját életét, és értéktelennek tartja önmagát, addig Iisa a problémák ellenére is elégedett saját életével és önmagával. Valójában éppen az utóbbiból fakad az előbbi: mivel külsőleg és belsőleg is elégedett magával, az őt körülvevő világban is megtalálja a helyét.

A két lány mintegy a kamaszkori identitáskeresés két oldalát testesíti meg: Iisa a kamaszkori öntudatot, Katja az elveszettség érzését. Katja korábban idézett levelében (192. old., SET 208–209) közvetve maga ad hangot annak, hogy gyerekként megvolt a helye kortársai körében: akkor még elegendőnek bizonyult társai számára, most viszont, a felnőttkor küszöbén, már nem tudja teljesíteni a megváltozott elvárásokat, hogy befogadják. Szüleivel való viszonyában is az hozhatott változást, hogy a kamaszkori éréssel párhuzamosan tudatosabban kezdte észlelni emberi kapcsolatait. Jellegzetesen kamaszkori vonás megmagyarázhatatlan(nak tűnő) lehangoltsága is:

> »Mä olen tosi masentunut, koska mä vain olen masentunut, en mä osaa sanoa miksi, mutta äipän mielestä on jotain perhehengen pettämistä, että olen masentunut. Jos mua masentaa, se syyttää heti, että mä murjotan.» (SET 74)

> – Tiszta depressziós vagyok, csak úgy, nem tudom megmondani, miért, de anyu szerint ez a családi szellem elárulása, hogy depressziós vagyok. Ha rám tör a lehangoltság, egyből azzal vádol, hogy duzzogok.

A fenti kettéosztott kép (Iisa: öntudat; Katja: elveszettség) ugyanakkor árnyaltabbá és így realisztikusabbá is válik a regényben. Időnként a főszereplő is elbizonytalanodik saját magával kapcsolatban (például mikor azzal szembesül, hogy mások tőle eltérően látják egyes tulajdonságait), és problémák az ő életében is jelen vannak. Másrészt Katjára is jellemző némi öntudat: úgy véli, a koplalással és a sportolással tökéletessé formálja

testét, és makacsul meg van győződve ezzel kapcsolatos igazáról, hiába próbálja nővére tudatosítani benne, hogy egy torz testképnek akar megfelelni. Ugyancsak megingathatatlan azzal kapcsolatos hitében, hogy a tökéletes testtel majd tökéletes életre is szert tesz.

Az anorexia tehát ez esetben a regény egyik tárgyát adja, míg mögötte – és a regény egyéb tárgyai mögött is – mélyebb témaként az identitás kérdése áll. Katja nem elégedett önmagával, saját személyiségével, egy tökéletesebb én kialakítására törekszik, és úgy gondolja, erre azáltal tehet szert, ha testét másmilyenné formálja. Ez utóbbi folyamat válik megrögzöttségében orvosi értelemben véve is betegessé. Az anorexia mint betegség tehát az identitáskeresés folyománya, és így jelképezi is azt.

A címben megjelenő kép egy alkalommal tér vissza a regényben, amikor a főszereplő alvó húgát figyeli:

> Katja oli laiha. Enkelinluut pistivät esiin puseron alta. (SET 80)
>
> Katja sovány volt. Blúza alatt kiütköztek angyalcsontjai.

Az angyal alakjának felidézése többféle asszociációt von magával. A kapcsolat alapja a törékenység, testetlenség (ill. szinte testetlenné fogyás), ugyanakkor az angyal az „angyaliságot", jóságot is kifejezi, így utal arra a szerepre, amelyet – legalábbis a Iisa meglátásában – Katjának szülei szerint be kellene töltenie (jó viselkedés, *kiltteys*), ahogy arra néhány mondattal korábban egy régi emlék felidézésével utal a szöveg:

> Jossain vaiheessa puhelua hän [Katjan äiti] sanoi aina: »Vaikka kiltti tyttöhän se Katja on.» Piti olla kiltti. Miksi oikeastaan? (SET 80)
>
> A telefonbeszélgetés egy pontján mindig azt mondta [Katja anyja]: „De persze jó kislány ez a Katja.» Jónak kell lenni. Tulajdonképpen miért is?

A csontsoványság a fentiek mellett még két alkalommal jelenik meg a szövegben. Elsőként *luuprinsessa*, 'csonthercegnő' formában, amely annak ellenére, hogy az összetétel egyik felét az önmagában pozitív képet sugalló *hercegnő* adja, mégis egyértelműen negatív hatású, amit még inkább kiemel kontextusa. A főszereplő így fakad ki a blogjábann:

> Voin oikein kuulla, mitä ne [syömishäiriöiset] ajattelevat tuijottaessaan. Että minä olen lihava, että 'mä en kyllä söisi noin paljon, jos olisin Iisa', että minä en saisi pitää kireitä paitoja, koska olen liian paksu. Vetäkää käteen, luuprinsessat. Olen tyytyväinen itseeni, olen mielestäni kaunis, ja sitä paitsi, en edes ole lihava, vaan normaali, katsokaa vaikka painokäyristä! (SET 12)
>
> Szinte hallom, mit gondolnak, miközben bámulnak [az evészavarosok]. Hogy kövér vagyok, hogy „én aztán nem ennék ennyit Iisa helyében", hogy nem lenne szabad szűk felsőket hordanom, mert túl nagydarab vagyok. Nyaljátok ki, csonthercegnők! Elégedett vagyok magammal, szerintem szép vagyok, és ráadásul nem is vagyok kövér, hanem normális, nézzétek csak meg a súlygörbéket!

A másik alkalommal a szintén negatív képzetet keltő *luukasa*, ’csontkollekció [tkp. csonthalom]’ formában fordul elő, amikor Iisa húga egyik kórházi betegtársát figyeli:

> Tytöllä oli mielettömän kapeat käsivarret. Hauisten kohdalta ne olivat melkein yhtä laihat kuin ranteista. Tukka oli vanuttunut ohueksi ja sameaksi, polvet olivat terävät ja nilkatkin olivat niin rupeloiset, ettei Iisa tajunnut, miten hän pysyi niiden varassa pystyssä. Miksi hän oikein vihasi itseään niin kamalasti, että halusi näyttää luukasalta? Ja toisaalta taas hän oli oman pienen maailmankaikkeutensa tärkein asia, hän ajatteli vain itseään ja sitä, miten voisi laihtua lisää. (SET 281)
>
> A lány karja hihetetlen vékony volt. A bicepszénél csaknem ugyanolyan sovány, mint a csuklónál. Haja vékonnyá és fénytelenné kopott, térde élesen kiállt, és a bokája is olyan vézna volt, hogy Iisa fel nem foghatta, hogy bírt rajta állva maradni. Vajon miért gyűlölte magát olyan szörnyen, hogy csontkollekciónak akart kinézni? Másrészt pedig ő volt saját kis világegyetemének legfontosabb eleme, csak magával volt elfoglalva, és azzal, hogyan fogyhatna még tovább.[315]

A csontsoványság itt még a korábbiaknál is erőteljesebben idézi a halál képzetét, ráadásul míg a címben szereplő és később egy alkalommal némileg módosulva visszatérő *angyalcsontú* megnevezés az előtag jelentéstartalmai miatt magában hordoz valami szépséget (elsősorban a megnevezés gyengédsége révén, de akár esztétikai értelemben is), addig itt egyértelműen rémisztő a hatás.

7.3.5 A többi cselekményszál és az ezek révén megjelenő témák

Amellett azonban, hogy a főszereplő igyekszik húga mellett állni, és segíteni őt a gyógyulásban, éli „a maga életét” is. Az ezt megjelenítő többi szál is egy-egy ívet jár be a műben. Első igazi párkapcsolata nem sokkal korábban kezdődött, a cselekmény során előbb egyre szorosabbá válik, testi és lelki értelemben egyaránt, majd ahogy a főszereplőt mindinkább lefoglalja a húgával való törődés és egyéb tevékenységei, kedvesével elidegenednek egymástól, szakítanak, ám a regény végül az újrakezdés lehetőségével zárul.

A főszereplő anyjával kezdetben nincs igazán jó viszonyban, lázadozik a szülői felügyelet ellen. Szerinte anyja korlátozni akarja a szabadságát, közben szinte idegenként élnek egymás mellett, alig tudnak valamit egymás életéről. A kapcsolatot nehezíti, hogy főszereplő titoktartást fogadott húgának, emiatt anyjának nem árulhatja el távolléteinek okát, elvei ellenére többször hazugságra kényszerül. Tavasszal azonban ebben a

[315] A szakasz összecseng a Honkasalo regényével azonos évben megjelent *Ihana meri* egy pontjával: *„Miten mä vihaankaan meitä! Nirppanokkaisia pikkuprinsessoja, jotka luulee olevansa jotain erikoista, jaloa ja täydellistä. Me halutaan vaan, että meidät huomataan, nostetaan kultakorokkeelle ja kumarretaan syvään.”* (IM 174) *„Mennyire gyűlölöm magunkat! Kis hercegnőcskék, akik fenn hordják az orrukat, akik azt hiszik, ők valahogy különlegesek, nemesek és tökéletesek. Csak azt szeretnénk, hogy figyeljenek ránk, arany dobogóra emeljenek minket, és mélyen meghajoljanak előttünk.”* (ACsT 177)

kapcsolatban is változás áll be: nyitottabbá válnak egymás iránt, az anya is kezd megváltozni, lazább, életvidámabb lesz, jobban érdeklődik lánya iránt, és utóbbi is képes más szemmel nézni anyjára, mint korábban.

A főszereplő kapcsolata apjával már kicsi kora óta sajátos. Apja sokáig nyíltan kettős életet élt: a főszereplő anyjához kamaszkori szerelem fűzte, össze is házasodtak, majd a férfi beleszeretett egy másik fiatal nőbe, és másfél évvel a főszereplőt követően ebből a kapcsolatából megszületett Katja. Ettől kezdve a férfi felváltva élt hol egyik, hol másik családjánál, mígnem évekkel később elvált feleségétől, és végleg összeköltözött másik gyermeke anyjával. A főszereplő rendszeresen jár náluk látogatóban, húgával pedig igazi testvérekként nőttek fel. Ahogy azonban a történet során kiderül, mindkét lány tart apja elvesztésétől, féltékenyek egymásra apjuk szeretete miatt, és úgy érzik, az nem jár számukra magától értetődően, ki kell érdemelniük. A regény elején kezdetben még úgy tűnik, a szokatlan háttér ellenére a főszereplő kapcsolata apjával harmonikus, összeköti őket a zene szeretete, és a lány úgy érzi, apjával – anyjával ellentétben – tud az őt érdeklő témákról beszélgetni. Később azonban egyre inkább elragadja a düh apja és annak új felesége iránt húgához való hozzáállásuk miatt, illetve benne magában is egyre nyíltabban megfogalmazódnak a régi sérelmek. Mindezt azonban csak sokára válik képessé apjának is elmondani, és a férfi is csak ekkor kezdi felfogni, hogy valójában nem ismeri már lányát, és ez az ő hibája, mert sosem hallgatta meg őt. Az apa bocsánatkérésével és közeledésével reménytelien zárul a történet ezen szála is.

A családon belüli kapcsolatok nemcsak a két központi lányszereplő tekintetében jelennek meg hangsúlyos témaként a regényben, hanem azáltal is, hogy a főszereplő barátainak családi életébe is bepillantást nyerünk, és a lány mindegyikükkel kapcsolatban el is gondolkodik a családi viszonyokon. A mű összességében meglehetősen negatív képet vázol fel: több olyan család is megjelenik, amely azt tükrözi, a szülők képtelenek felnőni a feladathoz. A legmeghatározóbb példát erre a két központi lányalak családja adja, háttérben közös apjuk kettős életével a múltból. A főszereplő jelenleg csonka családban él édesanyjával, akinek életét teljességgel kitölti munkája, lányáról keveset tud, sokáig nem is próbálja őt megismerni és megérteni. Húga családja pedig látszólag ugyan idilli és harmonikus, ám ez csak az a kép, amit a szülők látni akarnak: valójában ők sem vesznek tudomást lányuk valódi személyiségéről és problémáiról. További negatív családképet ad a főszereplő barátnőjének története: a nemkívánt terhességből született lányt édesanyja állandóan megalázza, sokszor veri is. A kommunában lakó fiatalok háttértörténete is ide sorolható: a főszereplő egy jó barátjával kapcsolatban ugyan ez nem kerül szóba, de már

maga a tény, hogy egy érettségi előtt álló fiatal kommunában él, megkérdőjelezhetővé teszi családi háttere harmonikus voltát, egy lakótársnőjéről pedig kiderül, hogy néhány évvel korábban annyira feszültté vált a viszonya családjával, hogy egy ideig maga is krízisotthonban lakott. Az egyetlen pozitív családkép a főszereplő kedvesének otthonához fűződik, ahol kifejezetten harmonikus szülő–gyermek viszony figyelhető meg.

A főszereplő emberi kapcsolatai közül barátaihoz fűződő viszonya tekinthető állandónak és folyamatosan jónak. Mindez amiatt is fontos, hiszen ezekben a kapcsolatokban talál támaszra az események során. Akár konkrétan is (kommunában lakó barátja segítséget nyújt nekik, mikor húga megszökik otthonról, és ő az, aki nyugtatgatja, amikor lelkifurdalása van, hogy nem törődik megfelelően húgával), akár annak révén, hogy léteznek olyanok, akikkel egy hullámhosszon van (legjobb barátnőjével azokról a dolgokról tud beszélgetni, amelyek leginkább foglalkoztatják), akár a kikapcsolódás, szórakozás révén (egy másik barátnőjével összefűzik a közös lógások az iskolából, a bulizások, vagy éppen egy önfeledt párnacsata). Ezekben a kapcsolatokban is felfedezhető azonban egyfajta ív, hiszen a történet során tudatosodik igazán a főszereplőben, mennyire fontosak számára barátai, melyikükkel milyen a viszonya, mi fűzi őket össze.

Nem kevésbé fontos szeglete a főszereplő életének a zene: a közös próbák együttesével és a zeneszerzés. A zene jelenti számára az önmegvalósítást, és zenélés közben tud igazán kikapcsolódni az egyre bonyolódó eseményekből, miközben az őt érő élmények zenéjére is hatással vannak: az dühvel, energiával és nőiességgel telítődik. A zenében való feloldódását, önmagára találását leíró szakaszok a mű leglíraibb részletei:

> Musiikki ympäröi hänet jytinänä ja myrskynä, ja hän oli siellä keskellä aluspaidassa paljaine käsivarsineen ja kuulaine äänineen, hän, Iisa, elossa, onnellinen, iloinen, ihmeellinen, nainen. (SET 103)

> A zene viharként és dübörgésként vette körbe, ő pedig ott állt középen trikóban, csupasz karral és tiszta hangjával, ő, Iisa, az élő, a boldog, a vidám, a csodás, a nő.

Hasonlóan az egyéb cselekménypszálakhoz, a zenekar élete ugyancsak fejlődésen megy keresztül: mivel a történet elején találnak neki nevet, ez a formáció valószínűleg nem sokkal korábban alakult, a próbák sorát pedig tavasszal már különböző fellépések követik.

A főszereplő élete összességében a mai tizenévesek világát tükrözi: fontos szerepet kapnak benne a barátok, a párkapcsolat, a családi kapcsolatok (szülő–gyerek viszony, testvéri kapcsolat), a hobbik (a zene és a blogírás) és az internet kínálta lehetőségek. A mű nem nyújt idealizált képet a mai fiatalokról: a bulik legtöbbször részegségbe torkollanak, a kamasz szereplők dohányoznak – bár a főszereplő kedvese hatására próbál felhagyni ezzel

és az ivászatokkal is –, a fiatalok teljesen kiábrándultak az iskolából, és a jövőképük sem nevezhető pozitívnak. Ezzel együtt mégsem negatív a fiatalokról alkotott kép: kinek-kinek megvannak a maga értékei, gondolkodásmódjuk értelmes, személyiségük pozitív.

A kortárs világ azonban nem kerül pozitív fénybe a regényben: a fiatalok egy része megkérdőjelezi a média által sugallt értékrendet és szépségideált, illetve azon társaik – a főszereplő elnevezésével az „idióta blondie tyúkok" (*blondikanaidiootit*) – viselkedését, akik igyekeznek megfelelni ennek a képnek. A társadalom egyéb vonatkozásait is kritikával illetik: az érettségi és továbbtanulás, illetve munkakeresés előtt álló fiatalok beszélgetéséből kiderül, hogy meglehetősen kiábrándultak reményeiket, a társadalom által kínált lehetőségeket illetően.

7.4. Sirpa Puskala: *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996)

7.4.1 A regény bemutatása

Sirpa Puskala (sz. 1945) *Euroopan pehmeimmät huulet* (Európa legpuhább ajka) c. műve 1996-ban jelent meg, szerzője ötödik ifjúsági regényeként. Puskala kamaszoknak szóló korábbi művei is a kortárs finn ifjúsági irodalom azelőtt tabunak számító témákat feldolgozó irányvonalához tartoztak – ezekben érintette többek között az öngyilkosság, a pszichózis és a vérfertőzés témakörét – csakúgy, mint ezen alkotása, melyben az evészavarok, azon belül is a bulimia jelenti az egyik fő tárgyat. Puskala írói elismertségét mutatja, hogy alkotásaiért számos díjra felterjesztették, így például *Kingi* (2006) [Király] című ifjúsági regénye kapcsán a Finlandia Junior-díj jelöltjei közé válogatták be. A finn ifjúsági irodalom bulimia-ábrázolásainak sorában Puskala alkotása időrendben a második.

Az *Euroopan pehmeimmät huulet* főszereplője és egyben elbeszélője a 16 év körüli Hanna, aki úgy érzi, az élet minden területén sikertelenségre van kárhoztatva. Legfájóbb problémája az, hogy két hónappal korábban elhagyta barátja: a hősnő a szakítást a történet kezdetekor még egyáltalán nem tudta feldolgozni, a fájdalmat azzal próbálja enyhíteni, hogy naplóírásba fog, így önti ki szívét volt kedvesének. A lány azonban nem csak párkapcsolati téren érez kudarcot: úgy véli, családjában is ő a „felesleges plusz", akinek egyáltalán meg sem kellett volna születnie, vagy ha igen, szülei várakozásának megfelelően legalább fiúnak kellett volna lennie. Mivel nem így történt, úgy érzi, neki kellett volna meghalnia, nem kisebbik nővérének, hiszen míg az nyilvánvalóan sokra vitte volna az életben, örömet okozva szüleiknek, addig őbelőle az eddigi jelek alapján semmi sem lesz majd. Nincsenek sikerei a tanulásban sem: általános iskolai eredményei alapján gimnáziumba nem mehetett tovább, de különösebben egyik szakma sem vonzza, ráadásul anyja igyekezetei ellenére a művészetekhez sincs sok tehetsége. Jelenleg egy háztartástankurzuson csetlik-botlik, időnként konfliktusokba keveredve egyik rosszmájú csoporttársával. Ráadásul nem csak belső tulajdonságait és eredményeit érzi lesújtónak, külsejével sem elégedett, túlságosan kövérnek tartja magát. A feszültségek elől mértéktelen evésrohamokba menekül, az evés jelentette öröm ugyanakkor rögtön lelkifurdalással is párosul benne, amely végül önmaga rendszeres hánytatásához vezet.

Bár a főszereplő úgy érzi, egyik szülője sem örül igazán az ő létének, elsősorban anyjával való kapcsolata problémás. A történet során anyját két komoly váddal is illeti: egyrészt azzal, hogy az elolvasta a naplóját, másrészt hogy megcsalja férjét, a lány apját.

Egy alkalommal azonban az apjával való beszélgetés ráébreszti a főszereplőt arra, ő maga milyen hibákat követett el, közülük is a legfontosabbra, hogy a legtöbbet saját maga ellen vétette, amikor a szakítás után bezárkózott, és esélyt sem adott magának a boldogságra. Ettől a fordulóponttól kezdve pozitív irányba változik életének minden vonatkozása: anyjával rendezik viszonyukat, a hősnő újra rátalál az anyai szeretetre; úgy tűnik, barátnőre lel csoporttársai között; felismeri a betegségét, és megszületik benne a szándék, hogy kilábaljon belőle; illetve hírét veszi annak, hogy egy ismerős fiú érdeklődik iránta. Végül a regényt keretként záró, utolsónak szánt naplóbejegyzésében közli volt kedvesével, hogy bár még mindig szereti, le akarja zárni életének hozzá fűződő szakaszát.

7.4.2 A mű helye az evészavar-ábrázolások között

Noha a középpontban álló betegséget tekintve az *Euroopan pehmeimmät huulet* különbözik a finn ifjúsági irodalom anorexiaábrázolásaitól, főbb jellegzetességeit illetően mégis illeszkedik azok Lappalainen (2006, 142–155) által felvázolt irányvonalába.[316] Puskala alkotása mindemellett egyes pontokon kisebb-nagyobb mértékben eltér a fősodortól. Lappalainen (2006, 144) is kitér arra, hogy az általa vizsgált két bulimia tárgyú regény főszereplője valamivel idősebb az anorexiaábrázolások hősnőinél. A főszereplő itt az általános iskolát már elvégezte, ez a kiindulópont azonban ugyancsak[317] összhangban van a főszereplő jellemrajzával: a mindenre kiterjedő sikertelenségérzet a tanulmányokat is érinti, hiszen a lány korábbi eredményei miatt nem kerülhetett gimnáziumba. Noha nem teljesen azonos, mégis párhuzamba állítható a főszereplő karakterének domináns vonása is az anorexiaábrázolások hősnőivel. Lappalainen (2006, 146) véleménye szerint utóbbiak tökéletességre törekszenek, miközben rettegnek a sikertelenségtől. Utóbbi a kulcsszó Hanna esetében, aki minden téren sikertelenséggel érzi magát szembesülni, kudarcnak, feleslegesnek tartja egész életét. Ugyanakkor a szülők reagálása lányuk evészavarára az anorexiaábrázolásokkal ellentétben itt nem jelenik meg, hiszen az események nem jutnak el odáig, hogy a szülők szembesüljenek lányuk bulimiájával. Ez utóbbira nyíltan egyik

[316] Szerzője, főszereplője, és a feltételezett olvasóközönség is a női nem körébe tartozik, a főszereplő 16 év körüli, családi háttere középosztálybeli, a környezet (nagy)városi (Helsinki), a betegség ábrázolása követi a klinikai vizsgálatok mutatta sémát (a megfelelő módosításokkal, hiszen itt bulimia nervosáról van szó), túlélési történet (a befejezés a gyógyuláshoz vezető úton való elindulást tükrözi), a környezetben élők – elsősorban a szülők – nem veszik észre a főszereplő betegségét (saját problémáik miatt nem fordítanak kellő időt gyermekükre), az anya–lánya kapcsolat fókuszba kerül, továbbá az anya olyan női szerepet testesít meg, melyet lánya elutasít, és noha a főszereplő itt nem viszonyul egyértelmű dühvel és agresszivitással a női identitáshoz, hozzáállása mindenképpen problematikusnak nevezhető.

[317] L. azon anorexiaábrázolásokat, ahol gimnáziumi felvételi előtt álló lányok kiemelkedő iskolai eredményre törekvése a minden téren tökéletességre törekvés egyik példája. (vö. *6.3.2*)

bulimiaábrázolásban sem kerül sor, egyedül a *Pientä purtavaa* szövege sejteti, hogy az apa gyaníthatja lánya betegségét[318] – közvetlenül azonban ő sem reagál erre.

Jelentősebb eltérések figyelhetők meg a Lappalainen által felvázolt általános irányvonaltól az elbeszélői technika, a halál megjelenése és az apa–lánya-kapcsolat terén. Lappalainen (2006, 142) maga is kivételként említi a szerinte általában konvencionális narratív megoldások alól, hogy Puskala regényében az első személyű, múlt idejű narrációt a főszereplő naplóbejegyzései tarkítják. Míg az anorexiaábrázolások zömében az érintett szereplők kórházba kerülnek, noha a halál fenyegetése ellenére esetükben nem végződnek ilyen radikálisan a művek, itt a hősnő nem kerül kórházba – fizikai állapota nem romlik le annyira, hogy azt indokolná, továbbá le sem lepleződik környezete előtt.[319] A halál viszont a mű egyik lényeges témáját jelenti, még ha nem is a betegség lehetséges következményeként: a főszereplőnek és családjának fel kell dolgoznia a középső lány két évvel korábbi elvesztését. A Lappalainen (2006, 151) felvázolta általános irányvonaltól eltérően itt az apa–lánya kapcsolat is előtérbe kerül, gyakorlatilag az anya–lánya kapcsolathoz hasonló súllyal. A főszereplő édesapját sokkal inkább magához közel állónak érzi, mint édesanyját, feléje előbb is nyílik meg a történet során. Összetartozásuk az evéshez való hasonló hozzáállásukban is kifejeződik: az apa számára az evés szintén az élet egyik fontos összetevője, sőt, a mértéktelenség az ő esetében is tetten érhető, ahogy arra az elbeszélő-főszereplő egy megjegyzése utal: *„Faija oli itsekin aika tukeva.”* (EPH 97) [Apa maga is elég masszív volt.]

Lappalainen (2006, 146) lényeges különbségként azt említi, hogy míg az anorexia-ábrázolások esetében a középpontban a mértéktelenség megfékezése áll, addig a bulimia-ábrázolásokra éppen a mértéktelenségnek való alávetődés jellemző, melyet aztán a hánytatás révén az ettől való megtisztulás követ. Más tekintetben is eltér az evés szerepe:

---

[318] A regény végéről származó jelenetben Tuuli megmutatja apjának addig titkolt tetoválását:
Isä tuijotti vatsaa ja oli vähän aikaa hijaa. Se näytti mietteliäältä.
– Käärme.
– Niin.
– Käärme vatsassa.
Niin. Tuulia alkoi itkettää. Ehkä isä sittenkin ymmärtäisi loputkin salaisuudet. (PP 172)
Apa a hasát bámulta, és egy ideig nem szólt semmit. Úgy tűnt, elgondolkodott.
– Kígyó.
– Igen.
– Kígyó a hasadon.
Igen. Tuulira rájött a sírhatnék. Talán apa mégis megértené a még hátra lévő titkokat is.

[319] Ugyanígy a valós bulimiás megbetegedések zöme is rejtve marad az egészségügyi intézményrendszer számára, vö. 59. old.

míg az anorexia tárgyú regényekben a nem evés általában a hatalomgyakorlással függ össze, addig itt az evés vigaszként szolgál.[320]

Ugyanakkor – ahogy a fenti áttekintésből is látható – a Lappalainen által kiemelt közös jellegzetességeket tekintve Puskala regénye a legtöbb esetben párhuzamba állítható a kortárs finn ifjúsági regények anorexiaábrázolásaival, így azokkal egy csoportba sorolható, még ha az ábrázolt betegség tekintetében el is tér azoktól.

7.4.3 Étel, evés, evészavar a regényben

A főszereplőt a minden téren érzett sikertelensége hajtja a rendszeres falásokba, illetve a hízástól való félelme ezt követően önmaga hánytatásába. Énképe a más evészavar-ábrázolások érintett szereplőihez hasonlóan torz, külső és belső tulajdonságaira vonatkozóan egyaránt. Személyiségének értékeivel nincs tisztában, szinte csak hiányosságokat és elégtelenséget lát magában, külsejével is elégedetlen, és ennek szerepét fel is nagyítja. Falási és hánytatási rohamait sokáig nem betegségnek, pusztán rossz szokásnak tekinti, amely így szintén gyengeségeinek sorát gyarapítja, miközben lelkifurdalást is érez a környezete – elsősorban szülei – előtti színjáték miatt.

Az étel, evés, evészavar sokféle vonatkozásban megjelenik a regényben. Az evés itt – az anorexiaábrázolásoktól eltérően – nem a hatalommal és a hatalomgyakorlással fűződik össze, nem eszköz a környezet uralására, hanem pillanatnyi boldogságforrás:[321]

> Syöminen tuntu hyvältä, anto lohtua. Kun mä ahdoin muonaa kitaani, mulle tuli turvallinen olo, tuntu melkein niinku joku olis ottanu mut syliin. Jälkeenpäin muhun iski aina hirvee morkkis. Mitä enemmän mä olin syöny, sitä enemmän mä inhosin itseeni. (EPH 47a)
>
> Az evés jó érzés volt, vigaszt nyújtott. Amikor két pofára habzsoltam a kaját, elöntött a biztonságérzet, majdnem olyan volt, mintha valaki ölbe vett volna. Utána mindig állati lelkifurdalásom lett. Minél többet zabáltam, annál jobban utáltam magam.

Ennek valószínű oka az evés „ellenkező előjelű” megjelenése: míg az anorexia nervosa esetében az evés megtagadásáról van szó, a bulimia nervosánál az evésbe való (ideiglenes) belefeledkezésről. A kontroll kérdése ugyanakkor itt is feltűnik: noha az önhánytatás mögött érződik a kényszer (l. a társadamilag elfogadott szépségideálnak való megfelelés), megjelenik benne – ahogy voltaképpen már az evésben – a test fölötti önrendelkezés is:

> Ja paskat mä millekään laiharille rupesin. Koko ajatus oli naurettava. Vitut se kellekään kuulu, kuinka lihava mä olin. Mä päätin, että söisin just sitä, mitä

[320] Erről részletesebben l. *7.4.3*.

[321] Hasonlóan más bulimia tárgyú regényekhez, l. *6.5.2.3* alfejezet, pl. az *Annika ja Amerikan unelma* regényből idézett szakaszban (139. old., AJAU 172).

> mua huvittais ja just niin paljon kuin mua huvittais. Ei mulla muutakaan iloo ollu. Sitä paitsi ainahan mä voin oksentaa sapuskat ulos. Mikään ei ollu niin yksinkertasta kuin tökkästä sormet kurkkuun ja pistää päänsä pyttyyn. Mä olin ruvennu pulauttelemaan syömisiäni vähintään kerran päivässä. Mun oli pakko. Jos mä en tekisi sitä, mä painaisin vielä enemmän kuin nyt. (EPH 39–40)
>
> Különben is, nagy szart fogok én bármiféle fogyózásba kezdeni. Maga az ötlet is nevetséges. Kurvára nem tarkozik senkire, milyen kövér vagyok. Elhatároztam, hogy pont azt, és pont annyit fogok enni, amit és amennyit kedvem tartja. Úgysincs más örömöm. Különben is, hiszen a kaját bármikor kihányhatom. Nincs annál egyszerűbb, mint lenyomni az ujjaid a torkodon, és bedugni a fejed a klotyóba. Rászoktam, hogy naponta legalább egyszer visszaadom, amit megettem. Muszáj. Ha nem tenném, még nehezebb volnék, mint így.

Az elbeszélő-főszereplő fenti hozzáállásában kifejeződik egyrészt a sértett dac amiatt, hogy – véleménye szerint – testalkata szerepet játszott barátja szakításában, a fájdalom előli menekülés az evéshez, továbbá mindennek ellenére a vélt külső elvárásoknak való megfelelési vágy. A szöveg más helyütt ugyanakkor azt támasztja alá, hogy az utóbbi, a feltételezett szépségideálnak való megfelelési vágy előtérben áll a főszereplő gondolkozásmódjában, így a fent idézett szakasz elején olvasható kitörése inkább önáltatásként, önmaga hatalmának megerősítésére tett kísérletként értelmezhető.

A mű ugyanakkor a bulimia tárgyú regények sorában is az egyetlen, amelyben megjelenik az étel okozta pozitív ízélmény:[322]

> Voileipäkakku maistu helvetin hyvälle, pasteijat suli suussa ja täykkäri oli taivaallista. (EPH 90a)
>
> A szendvicstorta pokolian ízlett, a batyuk elolvadtak az ember szájában, a krémtorta mennyei volt.

Az evés, étel azonban nem csak a főszereplő esetében függ össze szorosan az érzelmi síkkal. Színleg humoros a következő „vallomás”, ugyanakkor mélyebben értelmezve párhuzamba állítható a hősnő helyzetével:

> Lafkassa oli faijan lisäks yks vakkari myyntitykki, josta oli hauskaa heittää mun kanssa huulta. Se kanto mulle vähän väliä munkkipossuja ja neekerinpusuja ja sano, että nämä leivonnaiset kertokoot tunteistani. (EPH 18)
>
> A cégben fateron kívül még egy állandó eladó melózott, aki szeretett velem diskurálni. Időnként hordta nekem a fánkokat és négercsókokat, és közölte, hogy beszéljenek ezek a sütemények az érzelmeimről.

Noha ez a momentum nem alakul cselekménszállá a regényben, így nyíltan nem derül ki, rejlenek-e komolyabb érzelmek a háttérben, ám önmagában a gesztus jelenléte a szövegben

[322] L. az 139. oldalon hozott példát is (EPH 39).

erősíti azt a hatást, hogy az étel pótszerként szolgál az érzelmi megnyílásra képtelenek számára. Ugyanez figyelhető meg a hősnő és apja viszonyában:

> Mun oli vaikeeta puhua, kun mua itketti koko ajan.
> – Oletko sä jo syönyt?
> – Joo, joo.
> Ei ollu mikään kumma, että mä olin sellanen läski kun olin, kun kaikki oli koko ajan tuputtamassa mulle sapuskaa suuhun. (EPH 25)

> Alig bírtam beszélni, mert egyfolytában sírhatnékom volt.
> – Vacsoráztál már?
> – Igen, persze.
> Nem csoda, hogy ilyen hájas voltam, amilyen, hisz mindenki egyfolytában tömte belém a kaját.

Az apa a telefonbeszélgetés során nem érzékeli, hogy lányának ki nem mondott problémái vannak, a szülői gondoskodás csak az ételről való gondoskodásig (az evésre való rákérdezésig) terjed.

A regényben később is többször előkerül, hogy a főszereplő nem tud megnyílni apja előtt, úgy gondolja, nem beszélhet neki sem a problémáiról. Akad olyan jelenet is, amelyben a közös evéskor az apa az, aki nem fedi fel gondolatait lányának, ugyanakkor szintén egy evési jelenetben teremtődik meg közöttük a közelség érzete. Egy fagylaltevés kapcsán a lány végül felfedi apja előtt súlyával való elégedetlenségét, mire az letorkolja. A lány szerint ugyan apja elavult nézeteket vall a nők külsejéről, mégis jól esik neki támogatása. A hirtelen megnyílás és a rá érkező támogatás megteremti a közelséget apa és lánya között:

> Me syötiin jätskit eikä puhuttu mitään. Tuntu, niinku hiljasuus olis tuonu faijan lähemmäksi mua kuin mitkään sanat. (EPH 97–98)

> Megettük a fagyit, és többet már nem szóltunk. Olyan volt, mintha a csönd közelebb hozta volna hozzám fatert, mint bármiféle szó.

Az így létrejövő egység végül mindkettőjüket felbátorítja arra, hogy más problémákra is kitérjenek. Elsőként az apa hozza fel, hogy lányának tisztáznia kellene viszonyát anyjával, mert alaptalanul haragszik rá, majd végül a hősnő is bevallja, hogy úgy érzi, neki kellett volna meghalnia nővére helyett, mire apja ismételten letorkolja. A jelenet végén újból egy közös evésben fejeződik ki közel állásuk:

> Faija otti porilaisen ja mä tilasin superhodarin kaikilla lisukkeilla. Herkku uppos ennätysajassa mun kitaani. Faija oli vielä muakin nopeempi. Se huitas porilaisen naamaansa muutamassa sekunnissa. (EPH 99)

> Fater párizsis hamburgert kért, én pedig egy extra hotdogot rendeltem, az összes lehetséges kiegészítővel. Rekord idő alatt tüntettem el a finomságot. Fater még nálam is gyorsabb volt. Néhány másodperc alatt benyomta a hamburgert.

Az apa–lánya viszony új szintre emelkedése a jelenetben eleredő esővel fonódik össze:

> Me ajettiin loppumatka ihan hiljaa. Sitten me noustiin autosta ja käveltiin vierekkäin pihan poikki. Oli alkanu sataa. Sulosen pehmee, sumumainen sade kasteli mun naamani, ja mä katselin, kuinka pienet sadepisarat kiilsi asfaltin pinnassa. (EPH 99)

> Az út hátralevő részét csendben tettük meg. Aztán kiszálltunk az autóból, és egymás mellett sétáltunk keresztül az udvaron. Eleredt az eső. Az édesen lágy, ködszerű eső fürdette az arcomat, és én néztem, hogyan csillognak az apró esőcseppek a betonon.

Az eső ugyanakkor a magába mélyedésre is alkalmat ad a főszereplőnek. A lány gondolkodásának, hozzáállásának megváltozása voltaképpen ettől a ponttól kezdődik. Több hibáját is beismeri önmaga előtt, és itt jelenik meg először azon gondolata, hogy önmagának is köszönheti boldogtalanságát, de ezen immár változtatni akar. Az eső így Hanna belső megtisztulásának kezdetét is szimbolizálja. Párhuzamba állítható ezzel az a későbbi jelenet, amelyben Hanna és anyja békülését közös sírás kíséri:

> Mutsikin itki. Me ulvottiin kaulakkain, ja se teki helvetin hyvää. Musta tuntu niinku mä olisin puhdistunu sisältä päin, niinku koko mun sielu olis saanu suihkun. (EPH 108)

> Muter is sírt. Egymás nyakába borulva bömböltünk, és ez borzasztó jót tett. Úgy éreztem, mintha belülről megtisztultam volna, mintha az egész lelkem zuhany alá került volna.

Ugyanez a jelenet egyfajta keretet is ad a regénynek. Az első fejezet végén a főszereplő még arról vall, hogy kifelé próbál úgy viselkedni, ahogy elvárják tőle, és biztosan kívülről ugyanúgy is fest, mint addig, de már nem érzi magát ugyanolyannak, és belül egyfolytában sír szakítása miatt. Itt, a regény vége felé a sírás külső, tényleges sírássá válik, ugyanakkor a színlelés érzete továbbra is jelen van: a lány amiatti lelkifurdalásában is sír, hogy anyja őszintének tartja, miközben ő eltitkolja rendszeres hányásait.

Az evés áttételesen, a külsőn, hízáson keresztül a főszereplő és anyja viszonyában is megjelenik. A lányt zavarja, hogy anyja a családi tragédiát követően egy ideig teljesen elhagyta magát, viszont az utóbbi időben minden energiáját a külsejére fordítja. Szerinte nevetséges, hogy anyja negyvenöt évesen próbál fiatalosan kinézni, hízás miatti örökös aggodalmaskodása pedig kifejezetten bosszantja, mert ezzel csak hangsúlyozza az ő kövérségét, hiszen ő jóval súlyosabb anyjánál. A kiindulópont ugyanakkor azonos: ahogy a hősnő az evésbe folytja barátja (és nővére) elvesztése miatti fájdalmát, úgy anyja szintén szerette elvesztése miatti fájdalmát vetíti evési szokásaira, csak ellentétes módon. Ő élete szétesését azzal igyekszik kompenzálni, hogy szigorú figyelmet fordít külsejére, korlátozza

evésének mértékét.[323] Erre utal az elbeeszélő-főszereplő fenti megjegyzése (anyja az utóbbi időben kezdett el nagy figyelmet fordítani külsejére) mellett apja azon állítása is, mely szerint felesége *mostanában* csont és bőr, annyira kordában tartja, mennyit eszik (*„Sonja on nykyään pelkkää luuta ja nahkaa, kun se panttaa jatkuvasti syömisiään,* […]*”* EPH 96). Másrészt a hősnő testalkatát tekintve (is) kívülállónak érzi magát családja nőtagjai körében: anyja mellett mindkét nővére vékony testalkatú, míg ő inkább apjára ütött.

Az étel középpontba kerül annak révén is, hogy a főszereplő éppen háztartástant tanult. Elbeszélőként maga is kitér arra, hogy miközben egyébként sem érzi magát odavalónak, a kurzus amiatt is hátrányára van, hogy folyton ételek veszik körül:

> Helvetin huono homma talouskoulussa oli mua ajatellen vielä se, että siellä oli koko ajan sapuskaa käden ulottuvilla, eikä mun itsekuri millään riittäny mun syömisten säännöstelyyn vaan mä vedin vadit vauhdilla tyhjiksi. Kun mä huomasin, että mua katsottiin pitkään, mä aloin napsia makupaloja naamaani, kun muut eivät nähneet. Mä tein salasyömisestä todellista taidetta, ja mikä tahansa muona kelpas mulle. (EPH 29)

> Engem figyelembe véve még az is pokolian rossz volt a háztartástan-kurzusban, hogy ott állandóan karnyújtásnyira volt a kaja, az én önuralmamból pedig nem tellett az evés korlátozására, helyette sorra ürítettem ki lendületesen a tálakat. Amikor feltűnt, hogy a többiek hosszan néznek rám, elkezdtem olyankor teleszedni a számat ínyencségekkel, amikor mások nem látták. Valóságos művészetté fejlesztettem a zugevést, és bármi kaja megfelelt számomra.

A főszereplő tanulmányainak megválasztása így narratív eszköznek tekinthető, ahhoz hasonlóan ahogy egyes anorexiás főszereplők esetén az általános iskola utolsó osztályának végzése segít kiemelni tökéletességre törekvésüket (vö. *6.3.2* és Lappalainen 2006, 143), hiszen itt az ételek állandó jelenléte ad lehetőséget a hősnő evéshez való viszonyulásának ábrázolására.

Az étel, evés kérdésköréhez sorolhatók emellett a hányási jelenetek is. A hányással elsőként a korábban már idézett szakaszban (207. old., EPH 39–40) az elbeszélő szinte könnyedén odavetett mondata, majd beismerése szembesíti az olvasót. A következő alkalommal anyja kérdése ad a narrátor-főszereplő számára alkalmat a hányás feletti eszmefuttatásra:

> – Hanna, oksensitko sä äsken vessassa?
> – En, mä valehdelin, vaikka totuus oli, että mä olin ekaks vetässy viimeiset vohvelit sekä kokonaisen paketin suklaajätskiä naamaani ja ykänny koko lastin melkein saman tien veks. Jätskiä on muuten tosi mukavaa yrjötä. Se ei näytä etovalta pytyssä niinku melkein kaikki muu eikä siitä jää edes kitkerää makua

[323] Így mintegy elsorvasztja magát, mintha a gyermekét elvesztő anya nem lenne jogosult az életre.

> kurkkuun. Jätskiykän jälkeen suussa on samettinen olo vähän niinku koko kitalaki olis softicellä sivelty. Mä olen tullu siihen tulokseen, että kerma neutralisoi vatsahappojen vaikutuksen. (EPH 53–54)
>
> – Hanna, az előbb hánytál a vécében?
> – Nem – hazudtam, pedig az igazság az volt, hogy előbb benyaltam a maradék nápolyit és egy egész doboz csokifagyit, aztán a teljes rakományt szinte egy lendülettel ki is öklendeztem magamból. Fagyit amúgy nagyon kellemes rókázni. Nem néz ki undorítóan a vécécsészében, mint ahogy majdnem minden más igen, és még csak keserű érzet sem marad utána a torokban. A fagyiokádás bársonyos érzetet hagy a szájban, mintha az ember egész szájpadlása fagyival lenne bekenve. Arra az eredményre jutottam, hogy a tejszín semlegesíti a gyomorsav hatását.

A harmadik alkalommal az elbeszélő-főszereplő már közvetlenül számol be hányásáról, de megmarad a puszta tényszerű említésnél:

> Sitten mä nousin pöydästä, menin vessaan, työnsin sormet kurkkuun ja oksensin. (EPH 90b)
>
> Aztán felálltam az asztaltól, kimentem a vécébe, ledugtam az ujjam a torkomon, és hánytam.

Valójában tehát a szöveg egyetlen alkalommal sem ábrázolja közvetlenül a hányás folyamatát, ehhez legközelebb a fent idézett második szakasz (EPH 53–54) áll. Mindez abból fakadhat, hogy az elbeszélő-főszereplő szégyelli önhánytatásait, ahogy az több alkalommal is nyilvánvalóvá válik szavaiból és abból, hogy sokáig senkivel nem képes beszélni róla. Ugyanez az ok feltételezhető a második szakasz meglepő szemszöge mögött is: a hányást (pontosabban a fagylalt kihányását) itt a narrátor kifejezetten kellemesnek tünteti fel, ezzel leplezve önmaga előtt is miatta érzett szégyenét. A leírás könnyed társalgási stílusa is azt a hatást kelti, mintha apró semmiségről lenne szó csupán. Ezen szakaszokban így nem megbízható elbeszélővel találkozunk, aki bizonyos részleteket elhallgat, bagatellizál, megszépít.

7.4.4 A cím szimbolikája és a regényben megjelenő témák

A regény címe azt a becézést idézi, amivel még volt barátja illette a főszereplőt. A megnevezés kifejezi azt, hogy a fiú szemében a lány szép volt – vagy legalábbis a fiú szavai alapján a lány annak látta magát. A mű és egyben a főszereplő naplójának nyitó mondata, *„Euroopan pehmeimmät huulet ovat levänneet pitkään”* (EPH 5) [Európa legpuhább ajka régóta pihen], arra utal, hogy a két hónappal korábbi szakítás miatti fájdalmát a lány mindezidáig magában tartotta. Ezzel nemcsak az események meg nem történtté tételét igyekezett elérni a tagadás révén, hanem egyben el is zárkózott az érzelmi sokk enyhítésének és feldolgozásának egyik leghatásosabb módszerétől, a kibeszéléstől. A

feszültség enyhítésére azonban most már kénytelen valamilyen eszközt találni, ezért „nyitja ki száját”, még ha csak írásban, a napló révén teszi is.

A teljes történet fényében azonban a cím értelmezése még egy síkkal bővül: a szájat – lévén az étel befogadásának illetve a hányásokkor kitaszításának helye – a bulimiában játszott központi szerepe révén is fókuszba helyezi. A főszereplő végül nemcsak a naplóírás segítségével „nyitja ki száját”, hogy csillapítsa belső feszültségét, hanem konkrétan is, a mértéktelen evések és az azt követő hányások során. A cím tehát nemcsak a főszereplő fájdalmasan lezárult párkapcsolatát jelképezi, hanem a részben ennek következtében kialakult betegségét is, pars pro toto irányú szinekdoché formájában utalva magára a főszereplőre, életének jelenleg két leginkább előtérben lévő vonatkozására.

A regény központi témája az elfogadás, amely több tekintetben is megjelenik, több szinten is értelmezhető. Egyrészt vonatkozik a főszereplő viszonyára saját magával (önmaga elfogadása), másrészt a másokhoz fűződő viszonyára (mások elfogadják-e őt), mely utóbbi szintén tovább bontható abból a szempontból, hogy ki(k) jelenti(k) a másik oldalt: a család, az ellenkező nem tagjai (döntően a – volt – kedves), a kortársi környezet, illetve bizonyos mértékben maga a társadalom. Harmadrészt az elfogadás a főszereplőnek (és szüleinek, elsősorban édesanyjának) a sorshoz való hozzáállását is érinti: bele kell törődniük másik gyermekük halálába, végre túl kell lépniük a két évvel korábbi tragédián. Az elfogadás utóbbi szintje, a sorshoz való viszonyulás a főszereplő esetében még egy tekintetben megjelenik, mégpedig saját személye elfogadása révén, ezáltal pedig fedésbe kerül az elsőként említett réteggel.

Az elfogadás mint központi téma felsorolt rétegei a műben megjelenő különböző melléktémákhoz kapcsolódnak. Ilyen például a szülő–gyermek, illetve ezen belül az anya–lánya és az apa–lánya kapcsolat, a kamaszkori szerelem, a barátság és az életben való boldogulás (tanulmányok), melyek mind összefüggésben vannak a kamaszkorú főszereplő identitásának külső meghatározásával. E mellett jelen van az identitás belső meghatározása is, a főszereplő saját magához fűződő viszonya, önmaga elfogadása tekintetében. További témaként említhető az egyik – meg nem jelenő – mellékszereplő révén felmerülő (fiatalkori) halál, valamint a főszereplőt érintő betegség, a bulimia nervosa.

Utóbbi a regény központi motívumaként is értelmezhető. A bulimia nervosára jellemző vissza-visszatérő falási és hánytatási hullámok rendszeresen felbukkanó rövid jelenetekként tagolják a művet.[324] Az ételhez fűződő viszony két ellentétes végpontjából

[324] A bulimia nervosa ebben a hullámszerű vonásában is különbözik az anorexia nervosától, amely inkább a folytonosan fennálló állapot jellegét ölti magára. Az anorexiában szenvedő végig ugyanazon

összetevődő betegség egyszerre foglalja magában az el-/befogadás és az el-/kitaszítás kettősségét, ezáltal támasztva alá a regény központi témáját – ahogy arra a motívum szerepének taglalásakor Lummaa (2007, 43) is utal. A bulimia nervosa tehát egyrészt téma, másrészt motívum a regényben: témája a műnek, hiszen a történet egyik fontos szála az, hogy a rá nehezedő nyomás, a minden téren való sikertelenség elől hogyan menekül a főszereplő időről időre az evésbe, amit aztán a (további) hízástól való félelmében a megevett étel kihányásával igyekszik kompenzálni. Motívumként pedig a regény központi témáját, az el-/befogadás és az el-/kitaszítás kölcsönhatását testesíti meg.

Az elfogadás mint központi téma alapvetően kapcsolódik a főszereplő életkorának megfelelő életszakaszhoz. A kamaszkor egyik fontos velejárója a fiatal énkeresése, saját személyiségének tisztázása és önmaga elhelyezése szűkebb (család, kortársi közösség), illetve tágabb (társadalom, „világ") környezetében. Az identitáskeresés ennek megfelelően a hasonló korú célközönségnek szóló ifjúsági irodalomban is az egyik legáltalánosabb téma. Ehhez az irányvonalhoz illeszkedik tehát témájában Puskala regénye is. A központi témát körülvevő melléktémák szintén a kamaszkor fontos színtereihez kapcsolódnak: az első szerelem, a család (szülők, testvérek), barátok, iskola. A kamasz korú fiatal saját helyének keresése közben sokszor egyedül érzi magát, amely vonás itt is hangsúlyozottan jelen van: a hősnőt szerelme elhagyta, barátai nincsenek, szüleitől távol tartja az, hogy úgy érzi, csak csalódást okozott számukra, idősebbik nővérével nincs számottevő kapcsolata, fiatalabb nővérét pedig – az egyetlen embert, aki mindig mellette állt és támogatta, nemcsak testvérként, de barátként is – elveszítette. Egyik vonatkozásban sem érzi magát közösséghez tartozónak, vagy azért mert a közösség – legalábbis szerinte – sosem fogadta be (család, kortársi közösség), vagy mert egy ideig ugyan részese volt a közösségnek, de aztán kitaszíttatott belőle annak következtében, hogy elveszítette a másik embert (előbb nővérét, majd szerelmét).

A történet azonban nem statikus jellegű, nem pusztán a mélypont ábrázolásáról szól. Egyrészt a főszereplő érzései már a kezdetkor sem egysíkúak: a mély szerelmi bánat időnként sértett dühvel, keserűséggel vagy éppen a saját értékeinek bizonygatására tett kísérletekkel vegyül, ezáltal téve kerekebbé a főszereplő karakterét:

> Petsku oli sanonu, etten mä sais ikinä leikata hiuksiani. Kaikki jätkät tykkäs pitkistä hiuksista. Mun naama kiilsi, mutta mä en millään jaksanu meikata.

---

extremitással, elutasítással viseltetik az evés iránt, míg a bulimiás beteg viszonya az étellel időnként torkollik – előbb pozitív (falás), majd közvetlenül ez után negatív (hányás) – szélsőségekbe. A bulimia nervosa hullámait tehát az elbeszélés szintjén is ábrázolják Puskala regényének visszatérő jelenetei. Érdekes párhuzamként említhető itt a Poutanen regényének látomás-jeleneteiben megfigyelhető, korábban (*7.2.6*, 185. old.) már bemutatott hullámszerűség.

> Mulla oli suuret silmät, enkä mä oikeestaan muutenkaan ollu hullumman näkönen, jos mä meikkasin itseni kunnolla. Tietenkään mä en ollu mikään malli. (EPH 34)

> Petsku azt mondta, hogy sosem szabad levágatnom a hajam. Az összes pasi odavan a hosszú hajért. Fénylett a képem, de sehogy sem volt erőm kifesteni magam. Nagy a szemem, és igazából amúgy sem nézek ki túl rosszul, ha rendesen kifestem magam. Na persze nem voltam modellszépség.

Másrészt a történet során jellemfejlődéssel találkozunk: a főszereplő ráébred másokkal és saját magával szemben elkövetett hibáira, úgy tűnik, képessé is válik ezek jóvá tételére, továbbá arra is, hogy túllépjen szerelmi bánatán, és életének ezt a szakaszát lezárva nyitottá váljon egy újabbra. A tragikus hangvétel nemcsak a befejezés, de az egész elbeszélés során távol áll a műtől (a tragikum valójában csak a nővér sorsa révén jelenik meg), amihez hozzájárul az elbeszélés humora is. A főszereplő-elbeszélő rendszeresen tesz tanúbizonyságot hol derűsebb, hol keserűbb öniróniájáról:

> Otin suihkun ja ajattelin, että ehkä mä olin syntyny väärään aikakauteen. Meikäläisen kaltanen tonnikeiju olis ollu renessanssiaikana kova sana, vaikka Rubensin maalaamat muijat näytti mun mielestä vielä lihavimmalta kuin mä. (EPH 47b)

> Lezuhanyoztam, és arra gondoltam, hogy talán rossz korba születtem. Egy hozzám hasonló tonnadonna a reneszánsz idején igazán menő lett volna, igaz, a Rubens festette nőszemélyek szerintem még nálam is kövérebbnek néznek ki.

Az önirónia a jellemábrázoláshoz is hozzájárul: a főszereplő ennek révén is kerek karakterként, nem pusztán egy egyetlen érzelem éltette kétdimenziós figuraként áll az olvasó előtt.

7.5 Összefoglalás

A részletesen elemzett négy regényben számos hasonlóságra, ugyanakkor érdekes különbségekre is találhatunk.

A *Madonna* és az *Ihana meri* szövegében a képszerűség, a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* esetében a humor emelhető ki. A regények részben különböző szemszögből ábrázolják a megjelenített evészavart. A nézőpont a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében egyértelműen külsőnek nevezhető, sőt, kétszeresen is az: a harmadik személyű narrátor a főszereplő fokalizálásával láttatja a történéseket, ugyanakkor utóbbi is külső szemlélő, kívülről figyeli húga, az evészavar által érintett szereplő sorsát. A *Madonna* esetében vegyül a külső és belső szemszög. Itt harmadik személyű, mindentudó narrátorral találkozunk, aki sokszor a főszereplő – és egyben a betegség által érintett figura – fokalizálásával láttatja az eseményeket, ugyanakkor egyes szakaszokban más szereplőre vált a fokalizálás, és arra is akad példa, hogy a narrátor jelenti a (külső) fokalizálót. A legközvetlenebb ábrázolásmóddal az *Euroopan pehmeimmät huulet* és az *Ihana meri* dolgozik. Mindkettőben első személyű a narráció, ami vallomásos jelleggel ruházza fel az elbeszélést, és ezt még inkább kiemeli a mindkét műben – részlegesen illetve teljes egészében – megjelenő naplóforma. A vallomásos jelleg a harmadik személyű elbeszélő miatt nincs ilyen erővel jelen a *Madonna* esetében, az érintett szereplő fokalizálása ugyanakkor ott is hasonló hatással bír.[325]

Különbség rejlik abban is, hová helyezik az egyes alkotások a hangsúlyt az evészavar ábrázolásában. A *Madonna* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* a pszichés indítékokat, főszereplőjük lelki világát állítják a középpontba. Az evészavar megnyilvánulási formái csak néhány jelenetben kapnak teret, illetve egy-egy mondatból lehet rájuk következtetni. Hasonló a helyzet a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében. Itt az evészavarral járó napi gyakorlat leírása amiatt is háttérbe szorul, mert a fokalizáló szereplő nem lakik együtt a betegségben szenvedő húgával, így ő csak ritkán szembesül mindezzel. A lelki háttér fókuszba kerülését az is motiválja, hogy a főszereplő bizalmasul szolgál húga számára, illetve hogy húga végső soron benne is okot lát elkeseredésére (féltékenység apjuk iránt, kisebbségi érzés), így a betegség hátterében kettejük viszonya is ott áll. Az evészavar jelentette mindennapok az *Ihana meriben* kapják a legnagyobb teret, amellett, hogy a lelki háttér ott is döntő hangsúllyal bír.

[325] Ugyanez a hatás a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében is megfigyelhető, ám ott nem a betegség által érintett szereplőre vonatkozóan, hiszen más a fokalizáló.

Eltérnek egymástól a regények abban is, milyen tág világot adnak főszereplőjüknek. A *Madonna* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* hősnőjének világa szinte csak saját magára és családjára szűkül. Ezt csak némileg tágítja a *Madonna* esetében a nagyszülőknél töltött időszak a szent iván-éji rendezvény eseményeivel, az *Euroopan pehmeimmät huuletben* pedig a néhány tanfolyami jelenet. Az *Ihana meri* főszereplőjének világa már egyértelműen három szegletből áll: önmaga, családja és az iskola. Részben párba állítható ezzel a *Siskoni, enkelinluinen tyttö*. A beteg lány világának itt is három eleme van, önmaga, családja és kortársi környezete.[326] A főszereplő világa azonban ennél sokkal tágabb: nála ott vannak a baráti kapcsolatok, a párkapcsolat és a zene, emellett öntudatosan véleményt mond különböző társadalmi kérdésekben is, így ez a regény szemszögválasztása miatt kétféleképpen viselkedik.

Végső soron minden esetben az identitás kérdése adja a regények központi témáját, ugyanakkor az egyes alkotások annak eltérő szegletére koncentrálnak. A *Madonna* és az *Ihana meri* esetében a női identitás áll a középpontban, de még ezen belül is eltérő módon. A *Madonnában* a női identitás biológiai oldalról válik problematikussá a főszereplő számára, míg az *Ihana meri* hősnője a társadalomban élő hagyományos nőkép ellen lázad. A *Siskoni, enkelinluinen tyttö* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* érintett szereplőinél pedig az énkeresés és a mások általi elfogadás tematizálódik.

A férfi–nő-kapcsolat minden regényben fontos téma, de ebben a tekintetben is felfedezhetők különbségek. Részben hasonló a *Madonna* és az *Ihana meri* kiindulópontja: előbbi főszereplője menekül a szexualitástól, utóbbi gondolatvilágában ez nyíltan meg sem jelenik, legfeljebb az aszexualitásra törekvése révén. A háttérben mindkét esetben a férfi–nő-kapcsolat negatív tartalommal töltődése áll, amely a *Madonnában* egyértelműen a szülői háttérből fakad, az *Ihana meriben* pedig a nők társadalmi alárendeltségéből[327]. Mindkét főszereplő meghaladja végül kiindulópontját, azonban jelentős eltérés a két regény között, hogy a *Madonna* főszereplőjének gyógyulásában látható szerepet játszik a románc, míg ugyanez az *Ihana meriben* nem kap teret. A szerelem mint férfi és nő közötti lehetséges viszony itt teljességgel hiányzik a regény világából. A *Siskoni, enkelinluinen tyttö* és az *Euroopan pehmeimmät huulet* is párba állítható egymással abban a tekintetben, hogy az evészavart mindkettőben részben – legalábbis az érintettek állítása szerint – a párkapcsolat hiánya motiválja: az előbbiben Katja azért akar sovány lenni, hogy neki is

[326] Ezt jelzi a jelenet, melyben a főszereplő egy szórakozóhelyen fut össze húgával és annak egy barátnőjével. A harmadik pillér fontosságát jelzi, hogy Katja bevallása szerint leginkább párkapcsolatra vágyik.
[327] Ennek egyik fontos megnyilvánulási terepe itt is a család, főleg a szülők viszonya.

legyen barátja, míg az utóbbiban a hősnő szakítása miatti fájdalmát fojtja evésbe. Ez azonban nyilvánvalóan csak egyik oka betegségüknek, amit az is jelez, hogy mindkettőjük gyógyulása románc nélkül, anyjukkal való kapcsolatuk javulását követően indul meg. Az *Euroopan pehmeimmät huulet* végén felvillanó lehetőség a románcra már egyfajta jutalomként értelmezhető. Más szinten vizsgálva a férfi–nő-kapcsolat ezen két regény esetében is negatív tartalommal töltődik: az *Euroopan pehmeimmät huuletben* a szakítás miatt, míg a *Siskoni, enkelinluinen tyttöben* – a *Madonnához* hasonlóan – az apa körüli szerelmi háromszög folytán. Honkasalo regénye azonban eltér a többitől abban, hogy már kezdettől fogva pozitív képet is ad a férfi–nő-viszonyról a főszereplő párkapcsolata révén. Ugyanakkor a társadalom által sugallt nőkép és a hagyományos, férfiaknak való alárendelt női szerep elutasítása az *Ihana merihez* hasonlóan itt is megjelenik, de nem az anorexiában szenvedő karakterhez, hanem a főszereplőhöz kapcsolódóan.

Rättyä (2007a, 75) az *Ihana meri* főszereplőjének betegséggel való küzdelmét mint a lét értelmére való rátalálást értelmezi: az egyénnek rá kell jönnie, csakis egyedül felelős önmagáért, sorsáért. Ez a konklúzió a másik három regényre is érvényesnek mondható, azon kitétellel, hogy választott szemszöge miatt a *Siskoni, enkelinluinen tyttö* esetében elsősorban a főszereplő vonatkozásában válik nyilvánvalóvá. Az alkotások így voltaképpen a felnőtté válást tematizálják, illeszkedve ezzel nemcsak a kortárs finn ifjúsági regény fő vonulatába, de az ifjúsági regény hagyományaiba is.[328]

[328] Az identitás kérdéséről mint a kortárs ifjúsági regények meghatározó témájáról l. pl. Rättyä, 2003. 98–99.

8 ÖSSZEFOGLALÁS, TOVÁBBI LEHETSÉGES KUTATÁSI IRÁNYOK

Dolgozatomban az evészavarokat tárgyaló finn ifjúsági regényekről mint a kortárs finn ifjúsági irodalom társadalmi problémákat, érzékenyebb témákat tárgyaló irányzatának egy jellemző példájáról kívántam képet adni. Az összehasonlító elemző fejezetben elsősorban azt igyekeztem bemutatni, milyen szemszögből, milyen karakterek révén, milyen ábrázolásmóddal közelítik meg a regények az evészavarokat, továbbá hogy mely okokkal hozzák összefüggésbe kialakulását, illetve a gyógyulást. Elemzésem fő kiindulópontját így a karakterek és a cselekmény adják. A négy választott regényt részletesen elemző fejezetben az egyes alkotások témáinak szövetét, valamint az ehhez kapcsolódó szimbólumokat törekedtem bemutatni.

Véleményem szerint annak ellenére, hogy az evészavarok témaként az 1980-as évek közepén bukkantak fel a finn ifjúsági irodalomban, és a 2000-es évek közepe óta csak kivételes esetben kerültek előtérbe, mégsem jelentenek egyfajta zárványt annak történetében. Az evészavar-szál révén tárgyalt témák (identitáskeresés, szülő–gyermek-kapcsolat, férfi–nő-viszony stb.) az érintett alkotásokat összefűzik nemcsak a korábbi ifjúsági művekkel, de az utóbbi évek vonulataival, valamint a felnőtteknek szánt irodalommal is. A tematikai kapcsolódások révén így további lehetséges kutatási irányok többféle szempont alapján is meghatározhatóak.

Az ez alkalommal vizsgált alkotásoknál maradva a részletes tematikai elemzést, amelyre jelen dolgozat keretei négy regény esetében adtak lehetőséget, ki lehet terjeszteni a tárgyalt művek teljes körére. Ennek révén teljesebb kép szerezhető arról, az evészavarok mely egyéb témákkal fűződnek össze a finn ifjúsági regényekben. Ebből kiindulva vizsgálni lehetne, hogy az adott témák az itt tárgyalt alkotások megjelenésének időszakában mennyire voltak előtérben más ifjúsági regényekben, tehát hogy az evészavar-ábrázolások tematikája mennyire illeszkedik koruk finn ifjúsági irodalmának jellemző tematikai skálájába, esetleg mennyiben hoz újat az általános témákhoz képest. Az elemzés kiterjesztése a többi vizsgált alkotásra átfogóbb képet adna a művekben megjelenő szimbólumokról, ezek összevetése pedig szintén érdekes adalékokkal szolgálhat. Így például több regényben is megjelenik a víz szimbóluma – pl. tenger, eső képében –, amely formájától függően női (alaktalan víztömeg) és férfi (formát öltött víz) princípium is lehet (Reuss 2001, 509–512). Mivel az evészavarok kapcsán a női és férfi minőségek központi

szerepet kapnak, érdemes volna vizsgálni, a víz különböző megjelenési formái szimbólumként mi módon funkcionálnak az érintett alkotásokban.

Továbbra is a jelen dolgozatban vizsgált alkotások körénél maradva a nőiséggel, női testtel, női identitással kapcsolatos témák az evészavarokon túl is feltérképezhetőek. Ebből a szempontból különösen érdemes volna vizsgálni Pirttimäki *Nuoren tytön aakkostanssi* regényét, melynek bulimiás főszereplője kétféle azonosulási mintával szembesül angliai környezetében: munkaadó családjának anyja a „földközeli" anyatípust (és egyben a hétköznapi gondokat), míg a hősnő barátnője az „éteri", elragadó hajadont (és egyben a hétköznapokból való menekülést) testesíti meg – a családbéli apa számára is. Kettejük említett különbsége testalkatukban is tükröződik, azaz újabb példát jelent a női test jelentéssel telítődésére.

Az evészavar-ábrázolások vizsgálatát ki lehetne terjeszteni a leggyakoribb evészavart, vagyis a túlsúlyt, kövérséget tárgyaló alkotásokra is.[329] Utóbbi témaként feltehetően az anorexiánál vagy bulimiánál korábban bekerült az ifjúsági irodalomba, nemcsak lány, de fiú szereplők vonatkozásában is megjelenik, és részben hasonló témákkal fűződik össze, mint az anorexia- és bulimiatematika. A telt testalkatukat negatívan megítélő szereplők esetében valószínűsíthetően az itt tárgyalt regényekhez hasonlóan megjelenik az identitás, elvárások, elfogadás tematikája, utóbbiak feltehetően az anorexia- és bulimiaábrázolásokhoz képest jóval gyakrabban a kortársi közösség vonatkozásában (a kövérség sokszor ad okot az érintett kiközösítésére) A most vizsgált regények között is akad erre példa: az *Emma ja naapurin Romeo* címszereplője tekintetében érinti a túlsúly problematikáját, és valóban az önkép / mások által alkotott kép, elfogadás, identitás témáival fonódik össze. Érdemes volna ugyanakkor vizsgálni azon műveket is, amelyekben az érintett szereplő számára kevésbé jelent gondot testalkata, tud vele azonosulni, akár másokkal szembefordulva képviseli is érdekeit. Erre lehet példa Niina Repo és Seita Parkkola ifjúsági regénye, a *Jalostamo* (2004) [A nemesítő], melynek főszereplői a hét főbűnt – így egyikük a torkosságot – testesíti meg a „nemesítésükre" törekvő felnőttek szemében, ám az érintettek maguk nem tekintik bűnnek kérdéses tulajdonságukat. A torkosságot képviselő fiú például az egyenlőtlen bánásmód megnyilvánulását látja a kövéreket érő kritikákban:

> Ytimessä on kysymys, miksi mulla ei ole helppoa? Koska tämä yhteiskunta ei anna! Tämä ei siedä erilaisuutta. Mutta miksi lihavuus ylipäätään on erilaista?

[329] Továbbá esetlegesen az újabb evészavar-típusok körére is, amennyiben az anorexia nervosa és a bulimia nervosa után a jövőben ezek is irodalmi témává válnak. Az Onnet katalógus alapján az újabban leírt evészavar-típusok eddig nem jelentek meg a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalmban (2012 május).

> Unelmoin usein Amerikasta, koska siellä on hirveät määrät hillittömän lihavia ihmisiä. Mä olen ajatellut, että pitäis perustaa sellainen lihavien miesten, joka on myös naisten, kerho. Se ajaisi lihavien asioita, vaatisi kauppoihin oikean kokoisia vaatteita, kestävämpiä ja leveämpiä lavereita, tekisi iskuja kauneuskisoihin ja Playboyhin ja Hustleriin ja mitä niitä nyt onkin. (*Jalostamo*, 175–176)

> A lényeg ott van, miért nem könnyű nekem. Mert ez a társadalom nem hagyja! Nem viseli el a másságot. De egyáltalán miért jelent másságot a kövérség? Sokszor álmodozom Amerikáról, mert ott iszonyat sok mérhetetlenül kövér ember él. Arra gondoltam, kellene alapítani egy ilyen klubot a kövéreknek, férfiaknak és nőknek egyaránt. Képviselné a kövérek ügyét, normális méretű ruhákat követelne a boltokba, meg masszívabb és szélesebb ágyakat, és csapásokat mérne a szépségversenyekre, meg a Playboyra és a Hustlerre, vagy hogy is hívják őket.

A kövérség a fenti szakaszban a másság példájává válik, és olyan témákkal fonódik egybe, mint az én értékének ön- és társadalmi meghatározása, a társadalmi előítéletek, a tolerancia és kirekesztés kérdése. Ennek révén az érintett alkotások további, a másság egyéb formáit (pl. származásbéli, vallási, a szexuális identitást érintő) tárgyaló művekkel is összevethetőek lennének.

A másság, kirekesztés, elfogadás megjelenik témaként Laura Lähteenmäki Arvid Lydecken-díjat nyert és az IBBY Listára bekerült gyermekregényében, a *Marenkikeijuban* (2007) [Habcsóktündér] is. Lähteenmäki alkotását abból a szempontból is érdemes volna vizsgálni, miként válik az étel a szöveg szervező erejévé – hasonlóan ahhoz, ahogy az anorexia a szöveg felépítésében is megjelenik Poutanen *Ihana merijében* (vö. Huovien 2011). A *Marenkikeiju* elbeszélő-fokalizálója, a főszereplő enni szerető kislány számára ugyanis ételként fogalmazódik meg az őt körülvevő világ is, pl.:

> Koulun loppuun oli neljä päivää. Neljä päivää! Se kuulosti valkosuklaa-vanukkaalta. Se kuulosti vadelmatuulihatuilta ja kolakreemiltä. Yli seitsemään-kymmeneen päivään minun ei tarvitsisi nähdä niitä kyynaamoja, kuulla heidän ääntään tai haistaa heidän veripaltun hajuista hengitystään. (*Marenkikeiju*, 69)

> Négy nap volt hátra az iskolából. Négy nap! Úgy hangzott, mint a fehércsoki-puding. Úgy hangzott, mint a málnakrémes képviselőfánk és a kólakrém. Több mint hetven napig nem kell majd azokat a viperaképűeket néznem, a hangjukat hallanom, vagy a sült vér szagú leheletüket éreznem.

A jelen dolgozatban tárgyalt alkotások zöme emellett vizsgálható a családon belüli, azon túl is elsősorban az anya–lánya-kapcsolatot tematizáló művekkel összefüggésben (vö. Lappalainen 2006, 151; l. *6.4.4*), akár szűkebben az ételhez, evéshez fűződő szimbólumok megjelenése kapcsán is. Utóbbi tekintetében elemzésre volna érdemes például Honkasalo *Metsästä tuli syöjätär* (2000) [Az erdőből előjött a boszorkány] c., a mostohaanya–lány-viszonyt középpontba állító regénye, és annak felfalatással, elemésztéssel kapcsolatos

képei (vö. 10. old., 20. lj.). Utóbbit már maga a cím is sugallja: a finn népi hitvilág gonosz nőnemű lényének, a *syöjätärnek* neve a *syödä* 'enni' igével hozható kapcsolatba.

Ugyanígy folytatható a vizsgálat az ételadás és -megvonás mint a hatalomgyakorlás kifejeződése irányába. Ebből a szempontból a jelen dolgozatban is vizsgált alkotások közül a *Levoton Tuhkimo* további érdekességekkel is szolgál. A nem evés itt önbüntetésként (l. 78. old.) és a családtól való elfordulásként (l. 132. old.) egyaránt értelmezhető. Az étel azonban a nem evésen túl más szempontból is szerepet kap: a főszereplő és apja közötti hatalmi harc (l. 120. old.) kifejeződéseként is megjelenik, melynek középpontjában a lány maga áll:

> Se on tehnyt isoja leipiä, joissa oli liian paksusti voita ja ihan liikaa makkaraa ja muuta päällä. Mutta mulla oli nälkä. […] Mä olin syönyt jo melkein koko makkaravoileivän kun faija alkoi puhua. Luulis että psykiatrit tajuaa jotain keskustelemisesta, mutta faija ei ainakaan tajuu mitään. Se puhuu ja puhuu ja sit se sanoo tömäyttää välillä ”vai mitä??” ja ”eikö niin?” ja sit se jatkaa taas. Musta tuntuu joskus ettei se edes halua kuulla mitä muut sanois. […] Mä olin just nielemässä makkaraa, mut yhtäkkiä mulle tuli tosi ällö olo. Mun teki mieli sylkästä kaikki lattialle, mut en mä sentään voinut. Mut mä panin leivän lautaselle ja yritin vaan niellä mitä mulla oli suussa. (LT 61–62)

> Hatalmas szendvicseket készített, rajta vastag vajréteggel és bőven sok szalámival meg ilyesmivel. De éhes voltam. […] Már majdnem az egész szalámis szendvicset megettem, amikor fater beszélni kezdett. Az ember azt hinné, a pszichiátereknek van valami fogalma a társalgásról, de faternek legalábbis nincs. Csak beszél és beszél, aztán néha közbepuffantja, hogy „vagy nem?” és „igaz?”, majd folytatja tovább. Csak a saját hangjára figyel, és rendkívül elégedett azzal, amit mond. […] Éppen egy szalámifalatot nyeltem le, amikor hirtelen rámtört az undor. Legszívesebben mindent a padlóra köptem volna, de azt azért mégsem tehettem. De a kenyeret letettem a tányérra, és csak azt próbáltam lenyelni, ami a számban volt.

Az apa közben arról igyekszik meggyőzni a hősnőt, szakítson – a szülők szerint lányukra rossz hatást tévő, ám neki magának igen fontos – baráti körével. A főszereplő nem válaszol, küzd a fulladásérzettel és a szájában lévő falattal, ám végül a szituáció elérkezik az „utolsó falathoz”: éppen mikor a hősnőnek sikerül lenyelnie, ami a szájában van, apja közli vele, hogy jelenlegi baráti köre szerinte kockáztatja jövőjét. A lányból ekkor robban ki az ellenállás: a szendvicsestálat, üdítősüveget felborítva felpattan, és apja szemébe vágja, hogy semmit sem ért belőlük, fiatalokból, csak magával van eltelve. A jelenetben a hallottak befogadásával való küzdelem az étel befogadásával való küzdelemben jelenik meg. Mindkettő, étel és irányítási szándék a szülőtől (itt az apától) fakad, kifejezve annak gondolatát, hogy aki az étellel az életet biztosítja, az rendelkezik is felette. A főszereplő először szimbolikus szinten lázad azzal, hogy képtelen befogadni az apja kínálta ételt (l. a

hirtelen rájött undor). Ugyanakkor még önmagával is küzd, a tőle elvárt és korábban teljesített jó kislány szerepkörtől még nem képes mindenkor elszakadni, hiszen undora ellenére nem köpi ki a falatot, ezt „nem teheti meg” – mert nem volna illendő, akár apjával szemben, akár a kulturális hagyományok szerint (vö. Forgács 2004). Az utolsó falat azonban már soknak bizonyul mindkét szinten: a lányból szóban is kitör ellenkezése, miközben az apja kínálta ételt (a szendvicsestél és az innivaló felborításával) eltaszítja magától.

A fenti kérdéskörök természetesen a felnőtt irodalom terén is vizsgálhatók. Egyes finn kutatások nem is korlátozzák a célközönség kora szerint elemzésük tárgyát, így például Hanna Mikkola disszertációjában egyaránt tárgyal ifjúsági irodalmi (*Madonna, Siskoni, enkelinluinen tyttö, Ihana meri*) és felnőtt irodalmi (*Salainen keittokirja, Stalinin lehmät*) alkotásokat (Mikkola 2009).

Mai világunkban az egyén életének külső keretei folyamatos, sokszor igen gyors változásnak kitettek. Az egyén társadalomban elfoglalt helye korántsem állandó, sem a mikro- (pl. család), sem a makroközösségek (pl. munka) tekintetében. Paradox módon – hiszen természetétől fogva szintén állandóan változik – a test tűnhet a változások közepette az egyetlen állandó, az énhez születésétől élete végéig hozzátartozó keretnek. A külső, kontrollálhatatlan változások közepette az egyén számára úgy tűnhet, egyedül saját teste felett van csak hatalma, élete más vonatkozásait rajta kívül álló erők uralják, ugyanakkor ezen hatalomérzet csalóka, hiszen a testről alkotott kép is kulturális befolyásoltságú. Mindezek következtében a test válik az önmeghatározás terepévé, az identitás kifejezésének felületévé (l. a test díszítése – öltözködés, ékszerek, tetoválás, smink – és formálása – testedzés, orvosi beavatkozások). Az evészavarok szépirodalmi megjelenésének vizsgálata a testtel, korporalitással és identitással való összefüggései miatt fontos adalékokkal szolgál napjaink kultúrájáról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

SZÉPIRODALOM

ACsT = Poutanen, Kira 2009: *A csodálatos tenger*. Ford.: Bába Laura. [Szentendre]: Cerkabella. 186 p.

AJAU = Ikonen, Outi 2005: *Annikka ja Amerikan unelma*. Salatut elämät. Helsinki: WSOY. 203 p.

EJNR = Ellilä, Kirsti 2001: *Emma ja naapurin Romeo*. Hämeenlinna: Karisto. 208 p.

EPH = Puskala, Sirpa 1996: *Euroopan pehmeimmät huulet*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY. 122 p.

EY = Marjakangas, Emma 1997: *Ei yksin*. [Kannus]: Koivu ja tähti. 119 p.

IM = Poutanen, Kira 2001: *Ihana meri*. Helsinki: Otava. 187 p.

K = Nousiainen, Inka 1993: *Kivienkeli*. Helsinki: Otava. 124 p.

L = Matintupa, Tuula T. 1998: *Lasilintu*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä. 116 p.

LT = Talvio, Pirkko 1987: *Levoton Tuhkimo*. Helsinki: Tammi. 115 p.

M = Huovi, Hannele 1986: *Madonna*. [Espoo]: Weilin + Göös. 145 p.

M&MK = Ikonen, Asta 1999: *Mia & muutosten kevät*. Hämeenlinna: Karisto. 164 p.

Mv = Simukka, Salla 2004: *Minuuttivalssi*. Bulevardisarja 014. Helsinki: WSOY. 143 p.

NTA = Pirttimäki, Katja 1995: *Nuoren tytön aakkostanssi*. Hämeenlinna: Karisto. 143 p.

P = Kuronen, Kirsti 2010: *Piruettiystävyys*. Hämeenlinna: Karisto, 2010. 196 p.

PP = Kaskiaho, Reija 2002: *Pientä purtavaa*. Bulevardisarja 009. Helsinki: WSOY. 174 p.

SET = Honkasalo, Laura 2001: *Siskoni, enkelinluinen tyttö*. Helsinki: WSOY. 307 p.

Jansson, Tove 1989: Történet a láthatatlan kisgyerekről. *A láthatatlan kisgyerek.* Finn nyelvből ford. Szakonyi Csilla. Budapest: Móra. 107–125.

Kalevala. Ford.: Nagy Kálmán. Budapest: Európa, 1975.

Honkasalo, Laura 2000: *Metsästä tuli syöjätär*. Bulevardisarja 003. Helsinki: WSOY. 220 p.

Lähteenmäki, Laura 2007: *Marenkikeiju*. Helsinki : WSOY. 120 p.

Parkkola, Seita – Niina Repo 2004: *Jalostamo*. Helsinki : WSOY. 515 p.

Tiainen, Anu 1987: *Auta minut alkuun*. Kontakti. [Helsinki]: Kauppiaitten kustannus. 41 p.

SZAKIRODALOM

Alanko, Anna-Liisa 2003: Lastenruno kansan kasvattaa. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 32–36.

Bába Laura 2008: Nyelvi humor Aino Havukainen és Sami Toivonen *Tatu ja Patu*-könyveiben. *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Urálisztikai Tanulmányok 18. Szerk. Bereczki András – Csepregi Márta – Klima László. Budapest: ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány. CD.

Bába Laura 2012: Multiculturalism in contemporary Finnish youth literature. Marja-Leena Tiainen's *Alex*-trilogy. *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*. Finno-Ugrian Studies in Austria 8. Eds.: Johanna Laakso – Johanna Domokos. Münster: Lit Verlag. 37–46.

Bal, Mieke 2007 [1997]: *Narratology: Intorduction to The Theory of Narrative*. Second edition, reprinted. Transl. of the second, revised edition of *De Theorie van vertellen en verhalen* by Christine Van Boheemen. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press. 254 p.

Bordo, Susan 1995 [1993]: *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. First paperback print. Berkeley: University of California Press. 361 p.

Csabai Márta – Erős Ferenc 2000: *Testhatárok és énhatárok: Az identitás változó keretei*. Budapest: Jószöveg Műhely. 159 p.

Ekelund, Erik 1964: Sakari Topelius. Suom. Simo Konsala. *Suomen kirjallisuus III: Turun romantiikoista Aleksis Kiveen.* Toim.: Lauri Viljanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 647 p. 290–320.

Enwald, Liisa 1999: Naiskirjallisuus. *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin.* Toim.: Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 332 p. 199–221.

Forgács Attila 2004: *Az evés lélektana*. Pszi-Könyvek. Budapest: Akadémiai Kiadó. 279 p.

Forsgård, Nils Erik 1999: Maamme kirja – isänmaan koko kuva. Suom.: Yrjö Varpio. *Suomen kirjallisuushistoria 1: Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin.* Toim.: Yrjö Varpio – Liisi Huhtala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 391 p. 265–267.

Hakala, Hellevi 1997: Tärkeintä on ystävä. *Onnimanni*, 2/1997. Onnimannin Puntari, 10.

Hako, Matti – Lauri Simonsuuri 1963: Proosaepiikan lajit, keruu ja tutkimus. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamattoman kirjallisuus.* Toim.: Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 654 p. 447–455.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 1997: Nuoret naiset jalat maassa. *Onnimanni*, 2/1997. 4–11.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 1999: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehitys. *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin.* Toim.: Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 332 p. 133–147.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2001: Siivet varpaiden välissä: Nuortenkirjallisuuden teemoja ja virtauksia. *Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim.: Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi. 219–237.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2003: Suvaitsevuuden pinna kireällä? : Homoseksuaalisuuden kuvaus kotimaisissa nuortenkirjoissa. *Nuori kirjan peilissä : Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim.: Päivi Heikkilä-Halttunen – Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimus-verkosto, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 30. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, julkaisuja 26. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura. 216 p. 68–97.

Holländer, Tove 1994: Kadotettu paratiisi: Analyysi Tove Janssonin Muumikirjojen kuvituksista / Paradise and paradise lost: An Analysis of the Illustrations in Tove Janssons's Moominbooks. Suom. Aulikki Uusitalo. Transl. Britta Michelini. *Onnimanni* 2/1994, 20–33.

Huhtala, Liisi 2006: Rumien kanssa ei leikitä: Ruumiillisuudesta uudessa suomalaisessa nuortenromaanissa. *Onnimanni*, 2/2006. 12–19.

Huhtala, Liisi 2007: You Don't Play with the Ugly Ones. Questions of Corporality, Sexuality and Power in Recent Finnish Books for Girls. *Women's Voices: Female Authors and Feminist Criticism in the Finnish Literary Tradition.* Päivi Lappalainen – Lea Rojola (Eds.). Helsinki: Finnish Literature Society. 142–158.

Härkönen, Marketta 2001: Sairas, sairaampi, sairain. *Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuorten-kirjallisuuden opas*. Toim.: Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi. 195 p. 297–304.

Härkönen, Marketta 2004: Kirsti Ellilä. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 4*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 17–20.

Ihonen, Markku 2003: Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 12–19.

Javanainen, Marika 2008: Rakkautta, ihmislihaa ja maksalaatikkoa: Syömisen ja rakkauden välinen suhde Annika Idströmin ja Eira Stenbergin proosassa. *Sanelma* 1998. <http://www.hum.utu.fi/tiedostot/kkirjallisuus/sanelma/s98.html> (2012. 4. 10.)

Jeronen, Eeva 1998: Nälkäinen nainen: Ruumiinfenomenologinen näkökulma Vuokko Tolosen teokseen salainen keittokirja. *Sanelma* 1998. <http://www.hum.utu.fi/tiedostot/kkirjallisuus/sanelma/s98.html> (2012. 4. 10.)

Jokinen, Heikki 1999: Suomalainen sarjakuva. *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin.* Toim.: Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724: 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 332 p. 252–254.

Juutila, Ulla-Maija 2002: Viehkeintä viihdettä ja totisinta totta: 1990-luvun historiallisen romaanin piirteitä. *Kurittomat kuvitelmat: Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen.* Toim.: Markku Soikkeli. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 50. Turku: Turun yliopisto. 175–199.

Kaukonen, Väinö 1964: Elias Lönnrot. *Suomen kirjallisuus III: Turun romantiikoista Aleksis Kiveen.* Toim.: Lauri Viljanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 647 p. 128–174.

Kitula, Seija 1998: Hannele Huovi. *Kotimaisia nykykertojia 2*. Toim.: Ritva Aarnio – Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 31–34.

Kitula, Seija 1999: Hannele Huovi. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 2*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 40–43.

Kitula, Seija 2001: Hannele Huovi. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 3*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 53–59.

Kivilaakso, Sirpa 1995: Hannele Huovi. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 35–38.

Kivilaakso, Sirpa 2009: *Satukuningatar Anni Swan: Elämä ja teokset*. Jyväskylä: Atena, 2009. 275 p.

Korhonen, Maija 2001: Asta Ikonen. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 3*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 69–72.

Korhonen, Maija 2004: Laura Honkasalo. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 4*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 32–33.

Korolainen, Tuula 1995: Pirkko Talvio. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 231–235.

Korolainen, Tuula 1999: Pirkko Talvio. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 2*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 226–229.

Korolainen, Tuula 1999: Sirpa Puskala. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 2*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 204–207.

Korolainen, Tuula 2001a: Kohti horisonttia. Alkusanat. *Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim.: Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi. 195 p. 9–12.

Korolainen, Tuula 2001b: Sirpa Puskala. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 3*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: Kirjastopalvelu. 271–275.

Kuivasmäki, Riitta – Sirkka Heiskanen-Mäkelä 1990: *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön.* Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 12. 3. painos. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 115 p.

Kukkonen, Otso 1964: J. V. Snellman. *Suomen kirjallisuus III: Turun romantiikoista Aleksis Kiveen.* Toim.: Lauri Viljanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 647 p. 257–289.

Kurikka, Kaisa 2005: Laura Honkasalo. *Kotimaisia nykykertojia 4*. Toim.: Ismo Loivamaa – Saara Vesikansa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 42–46.

Kurki-Suonio, Sirkka 1970: Nuorisokirjallisuus. *Suomen kirjallisuus VIII: Kirjallisuuden lajeja.* Toim.: Pekka Tarkka. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 671 p. 322–370.

Kuusi, Matti 1963a: Keskiajan kalevalainen runous. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamattoman kirjallisuus.* Toim.: Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 654 p. 273–397.

Kuusi, Matti 1963b: Varhaiskalevalainen runous. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamattoman kirjallisuus.* Toim.: Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 654 p. 129–215.

Laitinen, Kai 1981a: *A finn irodalom története.* Budapest: Gondolat. 534 p.

Laitinen, Kai 1981b: *Suomalaisen kirjallisuuden historia.* Helsinki: Otava. 676 p.

Lamberg, Marko 2001: Finnország a középkorban (1150–1520). Ford. Mátyás Emese. *Finnország története*. Szerk.: Antti Halmesvirta. Debrecen: Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó. 347 p. 37–65.

Lappalainen, Päivi 2003: Kun mieli järkkyy. Mielisairauden problematiikka nuortenromaaneissa. *Nuori kirjan peilissä: Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim.: Päivi Heikkilä-Halttunen – Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimusverkosto, Nuoriso-

tutkimusseura, Julkaisuja 30. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, julkaisuja 26. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura. 216 p. 45–67.

Lappalainen, Päivi 2006: Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. *Täysi kattaus: Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa.* Toim.: Siru Kainulainen – Viola Parente-Čapková. Turku: Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos. 310 p. 126–158.

Laukka, Maria 2003: Rudolf Koivu ja Martta Wendelin. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 108–116.

Lehtonen, Maija 1958: Viime vuosisadan suomenkielisestä lastenkirjallisuudesta. *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 16.: Juhlakirja Rafael Koskimiehen täyttäessä 60 vuotta 9.2.1958.* Helsinki: Otava. 316 p. 149–158.

Lehtonen, Ulla 1990 [1981]: *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850: Kirjahistoriallinen tutkimus.* Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 1. 2. painos. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 216 p.

Loivamaa, Ismo 1996: *Nuortenkirjan villit vuodet: nuortenkirjallisuuden muutosilmiöitä 1990-luvun alussa.* Turku : Cultura. 112 p.

Lummaa, Karoliina 2007: Aihe, motiivi, teema ja topos. Miksi runossa kuvataan kukka? *Lentävä hevonen: Välineitä runoanalyysiin.* Toim.: Siru Kainulainen – Kaisu Kesonen – Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino. 248 p. 41–65.

Malmberg, Raili 2003: Lastenlehtien pitkä taival. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 138–142.

Nevaluoma, Kari-Otso 2004: Reija Kaskiaho. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 4*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki : BTJ Kirjastopalvelu. 45–49.

n.n. 1994: Esikoisteokselle Topelius-palkinto. *Onnimanni* 1/1994. 18.

n.n. 2001: Finlandia Junior esikoiskirjalle. *Onnimanni*, 4/2001. 27.

Nygård, Toivo 2001: Finnország mint az Orosz Birodalom határországa (1890–1914). Ford. Gál Attila. *Finnország története*. Szerk.: Antti Halmesvirta. Debrecen: Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó. 347 p. 181–222.

Näre, Sari 2002: Intimisoituvan kultuurin muistijälkiä tytöissä. *Tulkintoja tytöistä.* Toim.: Sanna Aaltonen – Päivi Honkatukia. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 251–268.

Orlov, Janina 2003: Suomenruotsalainen lastenkirjallisuus 1900-luvun alussa. Suom. Maria Laukka. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 47–58.

Päivinen, Maaria 2006: 1980-luku – nuortenkirjan murrosikä. *Onnimanni* 2/2006, 21–25.

Pukánszky Béla 1996: IV. Reneszánsz és humanizmus: A) A világ és az ember felfedezése (XIV – XVI. sz.): 4. Humanista gondolkodók véleménye a nevelésről: a) Rotterdami Erasmus. Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó. http://mek.niif.hu/01800/01893/html/04.htm#Heading7 (2012. 1. 31.)

Pukánszky Béla 1996: VI. Az átmenet korszaka: XVII. század: A) Johannes Amos Comenius pedagógiai szintézise. Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó. http://mek.niif.hu/01800/01893/html/06.htm#Heading7 (2012. 1. 31.)

Puuronen, Anne 2004: *Rasvan tyttäret: Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä.* Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 42. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. 309 p.

Puuronen, Anne 2005: ’Fat-Free Individual’ – Ideal Citizenship and the Anorectic Body. *Beyond Health Literacy: Youth Cultures, Prevention and Policy.* Eds.: Tommi Hoikkala – Pekka Hakkarainen – Sofia Laine. Helsinki: Finnish Youth Research Network / Finnish Youth Research Society. 395 p. 103–120.

Pyrhönen, Heta 2004: Kaunokirjallisuuden temaattisesta tutkimuksesta. *Synteesi: Taiteidenvälisen tutkimuksen aikakauslehti.* 1/2004. (23. vuosikerta.) Helsinki: Suomen Semiotiikan Seura, Suomen Estetiikan Seura, Suomen Taidekasvatuksen Tutkimusseura. 28–52.

Rainio, Ritva 1963: Eläinsadut. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamaton kirjallisuus.* Toim.: Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 654 p. 455–464.

Rannela, Terhi 2001: Ihana, kamala laihuus. *Onnimanni*, 4/2001. Onnimannin Puntari, 14–15.

Rantatupa, Heikki 2001: Finnország függetlenné válása és a polgárháború (1917–1918). Ford. Zajácz Mónika. *Finnország története*. Szerk.: Antti Halmesvirta. Debrecen: Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó. 347 p. 223–240.

Rojola, Lea 2002: Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. *Kurittomat kuvitelmat: Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen.* Toim.: Markku Soikkeli. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 50. Turku: Turun yliopisto. 69–99.

Rättyä, Kaisu 2003: Nuoren identiteetin etsintä. Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät*-romaani minän rakentajana. *Nuori kirjan peilissä: Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim.: Päivi Heikkilä-Halttunen – Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimus-verkosto, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 30. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti, julkaisuja 26. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura. 216 p. 98–119.

Rättyä, Kaisu 2007a: Nuori, mieli ja ruumis. Nuortenkirjojen suhde sairauksiin. *Taide ja taudit. Tutkimusretkiä sairauden ja kulttuurin kosketuspinnoilla.* Toim.: Laura Korttunen – Juhani Niemi – Arvos Pasternack. Tampere: Tampere University Press. 277 p. 71–84.

Rättyä, Kaisu 2007b: *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 308 p.

Saukkoriipi, Soili 2003: Pessi ja Illusia: uudistava saturomaani. *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia.* Toim.: Liisi Huhtala et al. Helsinki: Tammi. 325 p. 162–165.

Simonsuuri, Lauri 1963: Uskomustarinat. *Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamattoman kirjallisuus.* Toim.: Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 654 p. 478–498.

Suomela, Susanna 2001: Teemasta ja sen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim.: Outi Alanko – Tiina Käkelä-Puumala. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 319 p. 141–162.

Suomen kirjallisuus II: Ruotsin ajan kirjallisuus. Toim.: Matti Kuusi – Simo Konsala, 1963. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 643 p.

Suomen kirjallisuus III: Turun romantiikoista Aleksis Kiveen. Toim.: Lauri Viljanen, 1964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Otava. 647 p.

Syömishäiriöt: läheisen opas. Toim.: Anna Keski-Rahkonen – Pia Charpentier – Riikka Viljanen, 2010. Helsinki: Duodecim. 246 p.

Szerdahelyi István 1997: *Műfajelmélet mindenkinek*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 279 p.

Taavila, Helen 2005: Inka Nousiainen. *Kotimaisia nykykertojia 4*. Toim.: Ismo Loivamaa – Saara Vesikansa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 110–112.

Tarkiainen, Viljo 1921: Kuka oli ”Huonen-Speilin” tekijä (suomentaja) J. M.? *Virittäjä* 1921, 97–102. Helsinki.

T. K. 1993: Kivitetyt unelmat. *Onnimanni*, 4/1993. Onnimannin Puntari, 12.

Túry Ferenc, Dr. 2002: Anorexia és bulimia: az evés zavarai a mindennapos gyakorlat szemszögéből. *Hippocrates : családorvosi és foglalkozás-egészségügyi folyóirat*. IV. évf. 2. sz. 2002 március–április. <http://www.medlist.com/HIPPOCRATES/IV/2/110.htm> (2012. 3. 28.)

Túry Ferenc, Dr. 2005 [2001]: Anorexia – bulimia: Az evés zavarai. Változatlan utánnyomás. Képzett Beteg Könyvek. [Budapest]: B+V.

Túry Ferenc 2009: Evészavarok. *A pszichiátria magyar kézikönyve*. 4., átdolgozott és bővített kiadás. Szerk.: Füredi János et al. Budapest: Medicina, 2009. 899 p. 357–363.

Túry Ferenc, Lukács Liza, Rácz Olimpia, Horváth Krisztina 2003: Az evés- és a testképzavarok újabb megnyilvánulásai. *Lege Artis Medicinae* 13:642–647. Letölthető pdf-változat: <http://www.elitmed.hu/upload/pdf/az_eves_es_a_testkepzavarok_ujabb_megnyilvanulasai-2031.pdf> (2012. 3. 24.)

Túry Ferenc, Babusa Bernadett, Dukay-Szabó Szilvia – Varga Márta 2010: Az evés- és a testképzavarok újabb típusai a modern civilizációs ártalmak között. *Magyar Tudomány* 2010/11. 1306–1315. <http://www.matud.iif.hu/2010-11.pdf> (2012. 3. 24.)

Tutkiva katse kuvakirjaan 2001. Toim.: Kaisu Rättyä – Raija Raussi. Suomen Nuoriso-kirjallisuuden Instituutin julkaisuja nro 23. Helsinki : BTJ Kirjastopalvelu. 212 p.

Vaino, Ilmari 2011 [1911]: *Professori Itikaisen tutkimusretki*. Helsinki: WSOY. [56] p.

Vesikansa, Saara 2004: Salla Simukka. *Kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita 4*. Toim.: Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 125–127.

Vitrai József – Vizi János – Boros Julianna: Pszichiátriai epidemiológia. *A pszichiátria magyar kézikönyve*. 4., átdolgozott és bővített kiadás. Szerk.: Füredi János et al. Budapest: Medicina, 2009. 899 p. 108–121.

Wellek, René – Warren, Austin 2002 [1956]: Az irodalom elmélete. Osiris Tankönyvek. Budapest: Osiris. 374 p.

KÉZIKÖNYVEK, BIBLIOGRÁFIÁK

Ákos Károly, Dr. 1969: intercurrens. *Orvosi lexikon.* II. kötet: E–J. Főszerk.: Hollán Zsuzsa, Dr. Budapest: Akadémiai. 1199 p. 1093.

Bakos Ferenc 2006 [2002]: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Második, átdolgozott kiadás. Változatlan utánnyomás. Budapest: Akadémiai Kiadó. 723 p.

Be. K., Dr. 1972: lanugo. *Orvosi lexikon.* III. kötet: K–P. Főszerk.: Hollán Zsuzsa, Dr. Budapest: Akadémiai. 1262 p. 163.

Brencsán János 2001 [1998]: psychogen/pszichogén. Uő: *Orvosi szótár*. Szerk.: Krúdy Erzsébet, Dr. 2. kiadás. Budapest: Medicina. 719 p. 536.

Dobszay László, Dr 1973: ruminatio. *Orvosi lexikon.* IV. kötet: Q–Z. Főszerk.: Hollán Zsuzsa, Dr. Budapest: Akadémiai. 1031 p. 173.

Fennica: Suomen kansallisbibliografia. <https://fennica.linneanet.fi>

Horányi Béla, Dr. 1972: pica. *Orvosi lexikon.* III. kötet: K–P. Főszerk.: Hollán Zsuzsa, Dr. Budapest: Akadémiai. 1262 p.

Kielitoimiston sanakirja. Versio 2.0. 2008. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 149. CD-ROM.

Mokka: Magyar Országos Közös Katalógus. <www.mokka.hu>

Kuszmann Zsófia 2001: fehér. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 144–145.

Pethő Ildikó 2001: nap. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 349–350.

Reuss Gabriella 2001: víz. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 509–512.

Simonovits István, Dr. 1972: morbiditas. *Orvosi lexikon.* III. kötet: K–P. Főszerk.: Hollán Zsuzsa, Dr. Budapest: Akadémiai, 1972. 1262 p. 523.

Újvári Edit 2001a: alma/almafa. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 34–35.

Újvári Edit 2001b: ló. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 321–323.

Varga Emese 2001: macska. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Szerk.: Pál József – Újvári Edit. Második, javított kiadás. Budapest: Balassi. 550 p. 325.

Újság- és magazincikkek, sajtóközlemények

Ahola, Suvi 2001. 12. 4.: Judge praises winner, laments dominance of low-quality entertainment for children. *Helsingin Sanomat*. International Edition. Culture. First published in print 20.11.2001. <www2.hs.fi/english!archive/news.asp?id =20011204IE16> (2009. 1. 7.) – már nem elérhető

A balett? Álarc. Babiczky Tibor interjúja Bajári Leventével és Pazár Krisztinával. *Elle*, 2011 szeptember, 56–61.

„Akár húszféle módon is" – Sofi Oksanen író. Kovácsy Tibor interjúja (*Magyar Narancs*, XXIII. évf. 20. sz., 2011. május 19., 30–31.)

Dési András: Különböző tejeszacskók. A finn-észt gyökerű Sofi Oksanent a mellékszereplők mellett a múlt érdekli. *Népszabadság*, 2011. május 21. p. 14

Karafiáth Orsolya 2011. 8. 1.: Miért gondoltuk, hogy az anorexia a nők betegsége? *Nők Lapja Café*. <http://www.nlcafe.hu/egeszseg/20110801/miert_gondoltuk_hogy_az_ anorexia_a_nok_betegsege/> (2011. 10. 25.)

Kirjakori 2010: Lastenkirjainstituutin kirjanäyttely vuoden 2010 lasten- ja nuortenkirjoista. <http://www.lastenkirjainstituutti.fi/kirjakori-2010-nayttely/#> (2012. 3. 4.)

Lukács Liza, Dr. é. n.: Szubklinikai evészavarok: kicsit beteg, de sokáig szenved. *Pszichologia.com*. <http://pszichologia.com/cikkek/lelki-egeszseg/szubklinikai-eveszavarok-kicsit-beteg-de-sokaig-szenved.html> (2012. 3. 38.)

Pulkkinen, Pauliina 2001. 12. 4.: Anorexia survivor wins Finlandia Junior literature prize. Helsingin *Sanomat. International Edition.* Culture. First published in print 20.11.2001. <www2.hs.fi/english!archive/news.asp?id=20011204IE15> (2009. 1. 7.) – már nem elérhető

Räty, Panu 2001. 4. 22.: Yksityisasioita miljoonille silmapareille. *Helsingin Sanomat*. <http://www2.hs.fi/uutiset/juttu.asp?id=20010422ER9&pvm=20010422> (2011.11.8.)

Sofi Oksanen 2011. 5. 15.: Aki otthon marad, rossz nőnek számít. Dömötör Ági interjúja az írónővel. *Origo*. <http://www.origo.hu/kotvefuzve/blog/20110515-sofi-oksanen-aki-otthon-marad-rossz-nonek-szamit-interju.html> (2011. 10. 25.)

Internetes források

Anna-Liisa Haakana: Ykä yksinäinen. *WSOY.fi* < http://wsoy.fi/yk/products/show/28900> (2012. 3. 7.)

Anni Polva. *Suomen nuorisokirjailijoiden nettimatrikkeli* <http://www.nuorisokirjailijat.fi/main.php?s=k&k=91> (2012. 3. 7.)

Annika Sievinen (Emmi Parviainen) <http://www.mtv3.fi/ohjelmat/sivusto2008.shtml/draama/salatut_elamat/henkilot_poistuneet?783024> (2011.10.31.)

FILI – Past grants <http://www.finlit.fi/fili/en/tuet/myonnetyt/index.html> (2011.10.25.)

FILI – Myönnetyt tuet <http://www.finlit.fi/fili/fi/tuet/myonnetyt/index.html> (2011.10.25.)

IBBY Finland <www.ibbyfinland.fi>

Lastenkirjainstituutti <www.lastenkirjainstituutti.fi>

Márai-lista <http://www2.nka.hu/pages/palyaztatas/marai/m_list/marai_iik_list.pdf> (2011. 10. 25.)

A Márai-programról <http://www2.nka.hu/pages/palyaztatas/marai/00.html> (2011. 10. 25.)

Mikkola, Hanna 2009: Anoreksian, bulimian ja “normaaliuden” suhteista suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa. Abstrakti. <http://www.jyu.fi/kultut/teorian_kaytanto_ahlbeck_tuohela> (2012. 4. 11.)

Mustajoki, Pertti 2012: Lihavan ahmimishäiriö (BED). *Lääkärikirja Duodecim*. 2012. 3. 12. <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_osio=&p_teos=dlk&p_artikeli=dlk00819> (2012. 3. 24.)

Rudolf Koivu – Kuvittaja. http://www.rudolfkoivu.fi/kuvittaja.html (2012. 2. 23.)

Sirpa Puskala. Suomen Nuorisokirjailijoiden nettimatrikkeli. <http://www.nuorisokirjailijat.fi/main.php?s=k&k=93> (2010. 1. 27.)

Suomen kirjasäätiö – Finlandia-palkinto <www.kustantajat.fi/kirjasaatio/palkinnot>

Suomen nuorisokirjailijat ry:n palkinnot 2011. 2011.01.14. <http://www.nuorisokirjailijat.fi/main.php?s=a&u=56> (2011.11.01.)

http://www.tampere.fi/kirjasto/lapset/vamsair.htm

Viikko 38. 13.-17.9.2004 <http://www.mtv3.fi/ohjelmat/sivusto2008.shtml/draama/salatut_elamat/jaksot_syksy_2004?784958> (2011.10.31.)

sofioksanen.com > Books > Stalin’s Cows < http://www.sofioksanen.com/books/stalinin-lehmat/> (2012. 4. 10.)

Väittelyluvan myöntäminen FM Hanna Mikkolalle. Itä-Suomen yliopisto, filosofisen tiedekunnan tiedekuntaneuvosto. <http://dynweb.uef.fi/kokous/2012278-4.HTM> (2011. 4. 11.)

WG.fi > Yritys > Historia <http://www.wg.fi/Yritys/Historia/tabid/107/Default.aspx> (2011.11.01.)

WSOY.fi > Kirjailijat > Inka Nousiainen <http://wsoy.fi/yk/authors/show/11798> (2011.10.31.)

WSOY.fi > Kirjailijat > Outi Ikonen <http://wsoy.fi/yk/authors/show/10551> (2011.10.31.)

Statisztikák, adatbázisok

The Finnish Literature in Translation Database
< http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/index.php?lang=ENG>

Központi Statisztikai Hivatal

1. A könyvkiadás adatai kiadványfajták szerint, 2000–2010 <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_01.html> (2012. 3. 4.)
6. Ifjúsági és gyermekirodalmi művek a szerző nemzetisége szerint, 2000–2010 <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_06a.html> (2012. 3. 4.) <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_06b.html> (2012. 3. 4.)

Suomen Kustannusyhdistys ry. – Tilastot 2010

Julkaistut uutuudet, painetut kirjat, kpl [Megjelentetett újdonságok, nyomtatott könyvek, db] <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?reportName=FirstEditionsInPrint.txt&language=FIN> (2012. 3. 4.)

Uudet painokset, painetut kirjat, kpl [Új kiadások, nyomtatott könyvek, db] <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?reportName=NewEditionsInPrint.txt&language=FIN> (2012. 3. 4.)

Julkaistuista uutuuksista esikoiskirjat, painetut kirjat, kpl [A megjelentetett újdonságok közül első alkotások, nyomtatott könyvek, db] <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?reportName=FirstWorksInPrint.txt&language=FIN> (2012. 3. 4.)

World Health Organization – Global Health Observatory

Overweight/obesity, 2008a: Prevalence of overweight, ages 20+, age standardized: Both sexes. <http://gamapserver.who.int/gho/interactive_charts/ncd/risk_factors/overweight_obesity/atlas.html> (2012. 3. 30.)

Overweight/obesity, 2008b: Prevalence of obesity, ages 20+, age standardized: Both sexes. <http://gamapserver.who.int/gho/interactive_charts/ncd/risk_factors/overweight_obesity/atlas.html?indicator=i1&date=Both%20sexes> (2012. 3. 30.)

Overweight: Situations and trends. <http://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight_text/en/index.html> (2012. 3. 30.)

Szakdolgozatok, tudományos fokozatért írt, nyomtatásban még nem megjelent dolgozatok, előadások

Huovinen, Henna 2011: Anorektinen teksti: Anoreksian esittämiskeinot Kira Poutasen romaanissa Ihana meri. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos.

Horváthné Vukovári Panna 2001: Gyermekirodalom és a Mumin-mesék. Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.

Melcher Barbara 2010: Muumi-ilmiö nykyajan Suomessa. Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.

Pasztercsák Ágnes 2011: Nemzeti és személyes identitás áttűnései Sofi Oksanen prózájában. Elhangzott a VII. Magyar–Finn Kontrasztív Konferencián. Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem, Interkulturális Tanulmányok Intézet, Uralisztikai Intézeti Tanszék. 2011. május 12.

Vid Gabriella 2012: A FILI – az irodalomcserének és az olvasásnak elkötelezett finn szervezet – küldetése és működése. Budapest: ELTE, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 2012.

Szóbeli források

Poutanen, Kira 2011: A finn díszvendég író, Kira Poutanen közönségtalálkozója. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál. 2011. április 15. – A szerzővel Kovács Andrea kulturális menedzser beszélgetett.

1. SZ. FÜGGELÉK

A GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI IRODALOM FINNORSZÁGBAN – 2010

A Lastenkirjainstituutti 2011-es, az előző évi könyvtermést, összesen több mint 1400 címet[330] bemutató *Kirjakori* kiállításának közleménye[331] szerint a kiadott művek bő egyharmadát a képeskönyvek teszik ki (több mint 550 cím, melynek közel fele lapozó és játékkönyv). A műfajon belül a hazai alkotások aránya 22%, ám számuk évek óta növekedőben van. A második legnagyobb csoportot a próza jelenti (gyermek- és ifjúsági regények, valamint az olvasni nemrég megtanult kisiskolásoknak szóló, könnyen olvasható művek) mintegy 360 kötettel. A hazai alkotások aránya a kategória felét teszi ki, súlypontjuk azonban a gyermekkönyvekre esik, míg az ifjúsági kötetek terén túlnyomó a fordításban megjelenő művek (sorozatok, fantasy) részesedése. A fennmaradó részt (mintegy 500 cím) verseskötetek, képregények és ismeretterjesztő kötetek teszik ki. Az utóbbi kategória több mint 200, közte 84 hazai művel képviselteti magát, legnagyobb részt természettudományos ismereteket közvetítve a fiatal olvasók felé.

A hazai és fordításban megjelenő művek aránya évek óta változatlan: a kötetek mintegy egyharmada hazai – finn vagy finnországi svéd (28 db) – alkotás. A fennmaradó kétharmad nagy része angolszász művek fordítása (a fordított művek 59%-a), emellett eltörpül a japánból (7%, manga), franciából (7%, képeskönyvek és képregények), németből és svédből fordított alkotások aránya. A kiállítás kitért a finnországi gyermek- és ifjúsági irodalom külföldi megjelenésére is: az intézmény információi szerint 2010-ben több mint 120 hazai alkotás jelent meg külföldön, a fordítások legalább 24 nyelvet képviseltek.

---

[330] A szám nagyjából megfelel a Suomen Kustannusyhdistys ry [Finnországi Könyvkiadók Egyesülete] honlapján elérhető statisztikai adatoknak. Ez utóbbi szerint a 2010-ben nyomtatásban megjelent gyermek- és ifjúsági kötetek száma összesen 1467 volt (1071 új cím, 396 új kiadás). Az új címek kategóriájában a gyermek- és ifjúsági kötetek a teljes finnországi könyvtermés mintegy 24%-át tették ki, az új kiadások terén arányuk kb. 11%. Az egyesület statisztikái gyermek- és ifjúsági könyvekre lebontva adják meg a hazai ill. fordításban megjelent művek számát, e szerint a 2010-es számadatok az új címek terén következők (zárójelben a kategóriába eső művek száma az új kiadások csoportjában): hazai gyermekkönyvek: 227 (172), fordításban megjelent gyermekkönyvek: 626 (165), hazai ifjúsági művek: 55 (28), fordításban megjelent ifjúsági művek: 163 (31). 2010-ben 18 hazai szerző debütált gyermekkönyvvel, 4 ifjúsági kötettel. (http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?language=FIN)

Összehasonlításképpen: a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2010-ben Magyarországon 1229 ifjúsági és gyermekirodalmi mű jelent meg, ebből 560 a magyar, 669 a külföldi szerzőktől való alkotások száma. A kiadott könyvek száma 2010-ben 12 480 volt, ebből tehát a gyermek- és ifjúsági irodalom részesedése közel 10%. A fordítások terén hazánkban is az angolszász irodalom vezet (az amerikai [USA] és angol szerzőktől való kötetek aránya mintegy 60%), emellett jelentősebb csoportot adnak a német (kb. 18%) és a francia (kb 8,5%) művek is. (http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_06a.html; http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_06b.html; http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/kkiadas/tablks10_01.html)

[331] http://www.lastenkirjainstituutti.fi/kirjakori-2010-nayttely/

2. SZ. FÜGGELÉK

Az anorexia nervosa és a bulimia nervosa főbb különbségei[332]

	anorexia nervosa	bulimia nervosa
testsúlyideál	a normális alatt van	normális
súlyfóbia	igen	igen
testsúly	alacsony	normális vagy szuboptimális
kontrollvesztés	anticipált/fél tőle	aktuális
evés	ego-synton	ego-dyston[333]
éhség	tagadott	beismert
életkor	fiatalabb	idősebb
szociális viselkedés	introvertált	extravertált
személyiség	éretlenebb, kényszeres, perfekcionista	labilis, impulzív, depresszív, szorongó
tünetek	demonstratívak	rejtettek
járulékos tünetek	kényszer- és depressziós tünetek	addikciók (alkohol, gyógyszer, drog), szuicidium-hajlam, lopás, depressziós tünetek
családi kötődés	igen erős	lazább
menstruáció	amenorrhoea	az amenorrhoea nem kötelező, a menzesz legtöbbször szabálytalan
szexualitás	korlátozott (az aszexualitásig)	szexuálisan aktív

[332] Túry (2009, 360) táblázatos összefoglalójának átvétele.
[333] *Ego-synton* ’énazonos’, *ego-dyston* ’énidegen’.